

T.C.
BATMAN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

CAMİ, MEDRESE VE KUR'ÂN KURSLARININ KUR'ÂN-I KERÎM EĞİTİMİ
AÇISINDAN İNCELENMESİ
(MARDİN ÖRNEĞİ)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Turan ÖZTEMEL

Danışman
Doç. Dr. Osman BAYRAKTUTAN

Ekim-2023
BATMAN
Her Hakkı Saklıdır

T.C.
BATMAN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

TEZ KABUL VE ONAYI

Doç. Dr. Osman BAYRAKTUTAN danışmanlığında Turan ÖZTEMEL tarafından hazırlanan “Cami, Medrese ve Kur’ân Kurslarının Kur’ân-ı Kerîm Eğitimi Açısından İncelenmesi (Mardin Örneği)” adlı tez çalışması, 05.10.2023 tarihinde aşağıdaki jüri üyeleri tarafından oy birliği/oy çokluğu ile Batman Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı’nda YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri

İmza

Başkan/Danışman

Doç. Dr. Osman BAYRAKTUTAN

.....

Üye

Dr. Öğr. Üyesi Nihat DEMİRKOL

.....

Üye

Dr. Öğr. Üyesi İsa HIZIROĞLU

.....

Yukarıdaki sonucu onaylarım.

Prof. Dr. Osman PAKMA
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

TEZ BİLDİRİMİ

Bu tezdeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edildiğini ve tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yapıldığını bildiririm.

DECLARATION PAGE

I hereby declare that all information in this seminar document has been obtained and presented in accordance with academic rules and ethical conduct. I also declare that, as required by these rules and conduct, I have fully cited and referenced all material and results that are not original to this work.

Turan ÖZTEMEL
05.10.2023

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

CAMİ, MEDRESE VE KUR'ÂN KURSLARININ KUR'ÂN-I KERÎM EĞİTİMİ AÇISINDAN İNCELENMESİ (MARDİN ÖRNEĞİ)

Turan ÖZTEMEL

**BATMAN ÜNİVERSİTESİ LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI**

Danışman: Doç. Dr. Osman BAYRAKTUTAN

2023, 171 sayfa

Jüri

Doç. Dr. Osman BAYRAKTUTAN

Dr. Öğr. Üyesi Nihat DEMİRKOL

Dr. Öğr. Üyesi İsa HIZIROĞLU

Çok dinli toplum yapısıyla Mardin İli, birçok medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Şehre hâkim olan her güç ve devlet bu topraklarda kendilerinden, inançlarından, mimari yapılarından, kültürlerinden izler bırakmışlardır. Mezopotamya Ovası'na bakan bir yamaçta kurulan şehir, ticaret için de transit bir konumdadır. Mardin bölgesinin kendisine has coğrafik yapısı ve kayaç türleri sayesinde mimari yapı da taşlar üzerinden şekillenmiştir. Her beylik veya devlet bu şehir üzerinde kendilerine has karakteristik özellikler taşıyan yapılar bırakmışlardır. Taşlara yansıyan mimari yapılardaki sanatsal motif ve süslemeler, yaptırın devleti de bir nevi açığa çıkarmaktadır. Bu haliyle Mardin ili âdeta bir açık hava müzesi gibi, farklı farklı medeniyetlerden estetik değerleri ve tarihsel geçmişleri oldukça gerilere dayanan eşsiz eserler sergilemektedir. Kendisine has bir çehreyle, her ne kadar bozulmalara maruz kalsa da, günümüze kadar varlık sahası bulmuş nadide eserlerle orijinal yapısını korumaktadır.

Mardin İli geçmişten günümüze eğitim-öğretim faaliyetleri itibariyle de önemli bir merkez olmuştur. Eski devletlerin hâkimiyetinde medreselerde eğitim faaliyetleri yürütülmüş, günümüzde de hâlâ klasik Doğu-Güneydoğu medreseleri sayesinde dinî eğitim faaliyetleri yürütülmektedir. Ufak farklılıklar barındırsa da bu medreselerin ders işleme usul kaideleri aynıdır. Yine az oranda değişen dünya şartları karşısında sistemsal bazı ekleme-çıkarmalar yaşansa da hâlâ o özgün yapılarını koruduğu söylenebilir. Çalışmamız Mardin İlinin medrese ve camilerinde devam eden ilmi gelenek içerisinde Kur'ân-ı Kerim ve kırâat derslerinin yeri ve mahiyeti hakkında elde edilen verileri kayıt altına almak ümidiyle gerçekleştirilmiştir. Mülakat, betimsel analiz, katılımcı teyidi ve gözlem tekniklerinin kullanıldığı bu çalışmamızda, elde edilen veriler ve ses kayıtları analiz edildikten sonra tarafsız, olduğu gibi ve akademik üslup ile yazıya aktarılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kur'ân-ı Kerim, Kırâat, Medrese, Cami, Mardin.

ABSTRACT

MS THESIS

EXAMINATION OF MOSQUES, MADRASES AND QUR'AN COURSES IN TERMS OF QUR'AN EDUCATION (MARDIN EXAMPLE)

Turan ÖZTEMEL

**INSTITUTE OF GRADUATE STUDIES OF BATMAN UNIVERSITY
THE DEGREE OF MASTER OF SCIENCE IN BASIC ISLAMIC SCIENCES**

Advisor: Assoc. Dr. Osman BAYRAKTUTAN

2023, 171 Pages

Jury

Assoc. Dr. Osman BAYRAKTUTAN

Dr. Aca. Member Nihat DEMİRKOL

Dr. Aca. Member İsa HIZIROĞLU

With its highly structured religious community structure, the province of Mardin has hosted many civilizations. Every power and state that dominates the city has left traces of themselves, their beliefs, architectural structures and cultures on these lands. Established on a slope overlooking the Mesopotamian Plain, the city is also in a transit location for trade. Thanks to the unique geographical structure and rock types of the Mardin region, the architectural structure was also shaped by stones. Each principality or state left structures with their own characteristics on this city. The artistic motifs and decorations in the architectural structures reflected on the stones also reveal the state that built them. In this state, the province of Mardin, like an open-air museum, exhibits unique artifacts from different civilizations, whose aesthetic values and historical backgrounds go back quite a bit. With its unique face, it preserves its original structure with the rare artifacts that have survived until today, although it is subject to deterioration.

Mardin Province has been an important center in terms of educational activities from past to present. Educational activities were carried out in madrasahs under the rule of the old states, and today, religious education activities are still carried out thanks to the classical east-southeast madrasahs. Although there are minor differences, the principles of teaching method in these madrasahs are the same. Again, it can be said that although there are some systemic additions and subtractions in the face of the changing world conditions, it still preserves its original structures. Our study was carried out in the hope of recording the data obtained about the place and nature of the Quran and recitation lessons in the scientific tradition that continues in the madrasahs and mosques of Mardin Province. In this study, in which the interview technique was used, the obtained data and audio recordings were analyzed and transcribed in an impartial, as-is and academic style.

Keywords: Quran, Recitation, Madrasa, Mosque, Mardin.

ÖNSÖZ

Mardin İli, doğu medeniyetlerine ait olduğu tespit edilen kalıntılara göre milattan önce 4500-3500 yıllarına tarihlendiği tahmin edilmektedir. İslamiyet'ten önce ve sonrasında birçok medeniyete ev sahipliği yapmış, tarihi paleolitik çağ'a kadar dayanan oldukça eski bir yaşam alanıdır. Mardin İli ve çevresinde yürütülen kazı çalışmaları neticesinde her geçen gün yeni bilgiler ve tarihi kalıntılarla karşılaşmaktadır. İlin tarihi her kazıda güncellenmekte ve daha da gerilere gidebilmektedir. Birçok medeniyete ev sahipliği yapmış Mardin'e, özellikle Artuklu Beyliği ile 1102-1409 yılları arasında çok sayıda mimari eser kazandırılmıştır. Mimari yapılarında kullanılan ve kendine has kayaç yapısıyla Mardin, adeta taşların dile geldiği bir açık hava müzesi mesabesinde. Kurulan ilk medeniyetlerden Artuklu Beyliği'ne, Selçuklu Devleti'ne ve Osmanlı Devleti dönemlerinin izlerini de taşıyan Mardin İli, Müslümanların, Hristiyanların, Süryanilerin ve daha birçok farklı grup insanın kardeşçe yaşam sürdüğü bir toplum yapısını barındırmaktadır.

Medine dönemi Suffa medresesiyle başlayan yaygın din eğitimi, İslam sancaktarlığı yapmış nice devlet ve güçlerce açılan medreseler, camiler, külliyeler, mektepler, okullar vasıtasıyla faaliyet imkânı bulmuştur. Günümüz eğitim-öğretim faaliyetleri yapan kurumların yanında medreseler, bazıları resmi bir hüviyet kazanıp Kur'an kursu adıyla eğitim verirken bazıları da gayri resmi bir şekilde eğitim faaliyetlerine devam etmektedir. Ülkemizde Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde yaygın din eğitimi faaliyetleri yürüten cami ve Kur'an kursları bulunmaktadır. Kur'an-ı Kerim derslerinin genel bir tarihi serüveninde medreselerin de önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir. Eleştirilere maruz kalan Kur'an-ı Kerim ders yöntemleri, tarafsız ve en doğal şekilde araştırma konusu edinmiştir. Mardin bölgesinde klasik bir usul ile eğitim vermeye devam eden medreselerin ve camilerin konu edildiği bu çalışmada, geçmişten günümüze Kur'anı Kerim ve Kırâat derslerinin mahiyeti hakkında saha çalışmaları yapılmış ve elde edilen veriler analiz edilerek aktarılmıştır. Görüşmeler için seçilen medrese ve camilerden ön görüşmeler sonucunda gerekli onaylar alınmış ve çalışmalar yürütülmüştür.

Çalışmamız giriş, iki bölüm ve sonuç kısmından müteşekkildir. Giriş bölümünde çalışmanın amaç, yöntem, materyal, veri ve analizleri, örneklemeler gibi başlıkları hakkında bilgiler aktarılmıştır. Birinci bölümde ülkemizde Kur'an-ı Kerim ve Kırâat dersleri eğitimlerinin verildiği mekânlar detaylı bir şekilde ele alınmıştır. İkinci bölümde

de çalışma konumuzun özelinde seçilen Mardin İlinin; isimlendirme, tarihçe, mimari yapılar, cami ve medreseleri gibi daha çok zamanında Kur'ân-ı Kerim eğitimlerinin de verildiği mekânlar hakkında yapılışından banisine ve günümüzdeki durumlarına kadar ulaşılan veriler ışığında bilgileri aktarılmıştır. Mardin İlinde örneklem olarak seçilen cami ve medreselerde görevli ve öğrencilerle yapılan görüşmeler sonucunda bölgenin medrese ve camileri hakkında genel olarak Kur'ân-ı Kerim ve Kırâat derslerinin mahiyeti hakkında bilgi sahibi olunması amacıyla elde edilen veriler akademik bir üslupla aktarılmıştır. Medeniyetler beşiği Mardin İlinin her türlü akademik çalışmada yer alabilecek kapasitede materyaller barındırdığı açıktır. Bu tarz çalışmaların artması ve daha da iyileştirilmesi noktasında tez çalışmamızın örneklik edeceğini ümit ediyoruz.

Tez çalışmamız boyunca destek ve rehberliğiyle her zaman yanımızda olan danışman hocamız Doç. Dr. Osman BAYRAKTUTAN'a en içten teşekkür dileklerimizi sunarız. Ayrıca tez süreci boyunca bana desteklerini esirgemeyen ve anlayışla yaklaşan eşim ve aileme de teşekkürlerimi sunuyorum.

Turan ÖZTEMEL

BATMAN-2023

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iv
ABSTRACT.....	vi
ÖNSÖZ	viii
İÇİNDEKİLER	x
KISALTMALAR DİZİNİ	xiv
1. GİRİŞ	1
1.1. Araştırmanın Konusu	2
1.2. Araştırmanın Amacı ve Önemi	3
1.3. Araştırmanın Sınırlılıkları	5
1.4. Varsayımlar	5
1.5. Sayıtlılar	6
1.6. Araştırmanın Metodolojisi	7
1.7. Yöntem.....	8
1.7.1. Görüşme İle İlgili Genel Bilgiler.....	9
1.7.2. Araştırma Evreni ve Örneklemi.....	9
1.7.3. Verilerin Toplanması, Araçları ve Süreç.....	10
1.7.4. Görüşme Formunun Hazırlanması ve Uygulanması	12
1.7.4.1. Görüşme Formunun Hazırlanması.....	12
1.7.4.2. Deneme Aşaması	13
1.7.4.3. Uygulama.....	13
1.7.5. Verilerin Analiz ve Yorumlanması	14
2. ÜLKEMİZDE KUR'ÂN-I KERÎM DERSLERİ VE KIRÂAT İLMİ EĞİTİMİ VERİLEN MEKÂNLAR VE GENEL İŞLEVLERİ	17
2.1. İmam-Hatip Okulları.....	17
2.1.1. İmam Hatip Okullarının Önemi.....	17
2.1.2. İstanbul İmam-Hatip Okulunun Açılması	21
2.1.3. İmam-Hatip Liselerinin Müfredatı	22
2.1.3.1. İmam-Hatip Kursları Programı	26
2.1.3.2. Anadolu İmam-Hatip Liseleri Müfredatı	28
2.2. İlahiyat Fakülteleri	32
2.2.1. İlâhiyat Fakültesi Ders Programı	36
2.2.1.1. 2022-2023 Eğitim-Öğretim Yılı Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Ders Programı	37
2.3. Camiler.....	38

2.3.1. Bir Yaygın Din Eğitimi Kurumu Olarak Camiler	40
2.3.2. Camilerde Kur'ân-ı Kerim Eğitimi	42
2.3.2.1. Camilerde Kur'ân Öğretimi Programı Alanları ve Dersleri Tablosu	47
2.4. Kur'ân Kursları	48
2.4.1. 4-6 Yaş Kur'ân Kursları	50
2.4.2. Hafızlık Kur'ân Kursları.....	51
2.4.2.1. Hafızlığı Teşvik Eden Hadis-i Şerifler	54
2.4.3. İhtiyaç Odaklı Kur'ân Kursları.....	55
2.4.4. Engellilere Yönelik Din Eğitimi.....	56
2.4.5. Camilerde Kur'ân Öğretimi.....	57
2.4.6. Yaz Kur'ân Kursları	57
2.4.7. Yurt Dışı Misafir Öğrenciler ve Yabancı Öğrenciler İçin Program	58
2.4.8 Kur'ân'ı Anlama Temel Öğretim Programı	58
2.5. Milli Eğitim Bakanlığı Halk Eğitim Merkezleri	59
2.5.1. Hafızlık Ezberleme Eğitimi Kurs Programı	60
2.5.2. Hafızlık Hazırlık Eğitimi Kurs Programı	61
2.5.3. İleri Düzey Hafızlık Eğitimi	61
2.5.4. Kur'an-ı Kerim Tilaveti ve Tashih-i Huruf Eğitimi-1.....	61
2.5.5. Kur'an-ı Kerim Tilaveti ve Tashih-i Huruf Eğitimi-2.....	61
2.5.6. Kur'an-ı Kerim Tilaveti ve Tashih-i Huruf Eğitimi-3.....	62
2.6. Medreseler.....	62
2.6.1. Medreselerde Okutulan Dersler.....	65
2.7. Diyanet İşleri Başkanlığı Dini Yüksek İhtisas Merkezi Müdürlükleri / Diyanet Akademisi	66
3. MARDİN İLİ CAMİ, MEDRESE VE KUR'ÂN KURSLARININ KUR'ÂN-I KERİM EĞİTİMİ AÇISINDAN İNCELENMESİ	70
3.1. Mardin İli İle İlgili Genel Bilgiler	70
3.1.1. Mardin İsmi'nin Kaynağı / Tanımı	70
3.1.2. Mardin İli Tarihçesi	71
3.1.3. Mardin İlinin Coğrafi Yapı ve Konumu	75
3.2. Mardin İli Camileri.....	76
3.2.1. Mardin Ulu Cami.....	76
3.2.1.1. Mardin Ulu Cami Tasvirî Anlatımı	76
3.2.2. Şeyh Çubuk Cami.....	78
3.2.3. Latifiye (Abdullatif) Cami.....	80
3.2.4. Melik Mahmut Cami	80

3.2.5. Pamuk Cami	81
3.2.6. Reyhaniye Cami	82
3.2.7. Arap (Azap) Cami	82
3.2.8. Hacı Ömer (Halife) Cami	83
3.2.9. Şeyh Kasım Halveti Türbe ve Mescidi.....	83
3.2.10. Eminüddin Külliyesi.....	83
3.2.11. Şehidiye Cami ve Medresesi	83
3.3. Mardin İli Medreseleri	85
3.3.1. Şehidiye Medresesi.....	87
3.3.2. Zinciriye (Sultan İsa) Medresesi	89
3.3.3. Kasım Padişah/Kasimiyye Medresesi	90
3.3.4. Hatuniyye (Sitti Radviyye/Razviyye) Medresesi	91
3.4. Mardin Medreselerinde Kur’ân-ı Kerim Ve Kırâat Eğitimi	94
3.4.1. Çavuşlu Suffa Kur’ân Kursu/Medresesi ve Şakir Nuhoglu Yatılı Erkek Kur’ân Kursu/Medresesi	95
3.4.1.1. Çavuşlu Suffa Kur’ân Kursu/Medresesi	95
3.4.1.2. Şakir Nuhoglu Yatılı Erkek Kur’ân Kursu/Medresesi/Külliyesi	96
3.4.1.3. Medreselerde Eğitim Süreci.....	97
3.4.1.4. Medreselerde Öğrenci İsimlendirilmeleri	98
3.4.1.5. Günümüzde Medreselere Olan Talep ve Kur’ân-ı Kerim Eğitimi	99
3.4.1.6. Medreselerde Müderrislerin Rolü ve Amaçları	101
3.4.1.7. Medreseleri Geleceğe Taşımada Yapılan Çalışmalar	102
3.4.1.8. Küresel Düzeyde Baş Döndürücü Değişimler Karşısında Medreselerin Etki Boyutu	103
3.4.1.9. Medrese Müfredatında Ağırlıklı Gramer Derslerinin Varlığı Gerçeği .	105
3.4.1.10. Medreselerin Genel Olarak Tercih Sebepleri	107
3.4.1.11. Medreselerdeki Müfredat İçerisinde Kur’ân-ı Kerim’in Yeri	108
3.4.1.12. Medreselerde Kur’ân-ı Kerim Derslerinin Yöntem ve Metotları	110
3.4.1.13. Medreselerde Okutulan Kur’ân-ı Kerim Derslerinde Takip Edilen Kırâat İmamı ve Bu Dersi Verebilecek Kadro Düzeyleri.....	111
3.4.1.14. Medreseye Yeni Başlayan Öğrencilerde Kur’ân-ı Kerim Düzeyi ve Sınıflandırılma	114
3.4.1.15. Medreselerde Verilen Kur’ân-ı Kerim Eğitimlerine Yönelik Eleştiriler ve İyileştirme Çabaları.....	115
3.4.1.16. Medreselerde Kur’ân-ı Kerim Okuyucusu Olmak ve Kırâat İlmi İle İlgilenmek İsteyen Öğrencilere Rehberlik Çalışmaları	116
3.4.1.17. Medreselerde Okutulan Tecvid ve Kırâat Kitapları.....	119

3.4.2. Çavuşlu Suffa Kur'ân Kursu/Medresesi ve Şakir Nuhoğlu Yatılı Erkek Kur'ân Kursu/Medresesi Öğrencilerine Yönelik Soru-Cevap Çalışması.....	120
3.5. Mardin Ulu Camii Ve Şehidiye Camii'de Kur'ân-ı Kerim Eğitimi	137
4. SONUÇ VE ÖNERİLER.....	143
KAYNAKÇA	151
EKLER	161
EK-1. Şekiller Dizini.....	161
EK-2. Grafikler Dizini	162
EK-3. Tablolar Dizini.....	164
EK-4. Görüşme Esnasında Medreselerde Görevli Hocalara Yöneltilen Sorular	165
EK-5. Görüşme Esnasında İmam-Hatiplere Yöneltilen Sorular	167
EK-6. Görüşme Esnasında Öğrencilere Yöneltilen Anket Soruları.....	168

KISALTMALAR DİZİNİ

age: Adı geçen eser
as: Aleyhi's-Selâm
AÜİF: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
b: İbn, bin
bkz: Bakınız
C: Cilt
cc: Celle Celâluhu
çev: Çeviren
DİA: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
DİB: Diyanet İşleri Başkanlığı
Dr: Doktor
Ed: Editör
Hak: Hakkında
Hz: Hazreti
h: Hicrî
M: Milâdî
MEB: Milli Eğitim Bakanlığı
Neşr: Neşreden
Öl: Ölüm
ra: Radiyellahu anh
sav: Sallallahu aleyhi ve sellem
S: Sayı
s: Sayfa
tsiz: Tarihsiz
t.y: Tarih yok
vb: Ve benzeri
vd. Ve devamı
yay: Yayınları
yy: Yüzyıl

1. GİRİŞ

1.1. Araştırmanın Konusu

Yeryüzünün tarihi serüveni içerisinde insanlığın yaşam bulması ve dünyayı tanıma arzusundan bu yana, bir şey öğrenmek ve öğrendiği şeyi hayata nüfuz ettirmek için din bir temel yapı taşı olmuştur. Hem ilahî kaynaklı hem de beşerî kaynaklı dinlerin ilahî veya beşerî; öğretileri, inançları, emirleri, yasakları zamanla kurumsallaşarak ictimâî düzende merkezî bir role bürünmüştür. Bundan yola çıkarak dünyadaki hiçbir inanç yapısının insanoğluna, sorunları ve bilgi ihtiyaçları karşısında işlevsiz kaldığını iddia etmek yerinde olmayacaktır. İnsanlık bunu gerekli görmüş ve özellikle beşerî yapılı inanç sistemlerinde din, bilgiyi edinmede kurumsallaşmış ihtiyaç karşılayıcı bir mekanizma olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yeryüzünde tarihin “en eski” denilebilecek zamanlarını keşfetmek amacıyla gerçekleştirilen arkeolojik kazılardaki bulgulara baktığımızda bile insanlığın din ile tanıştığını ve dini bir olgunun varlığından söz etmenin mümkün olduğunu görmekteyiz. Şanlıurfa-Göbeklitepe’de yapılan arkeolojik kazılarda, bugüne kadar keşfedilmiş en eski yaşam alanı denilebilecek kalıntılara rastlanılmıştır. Bu kazıdan önce insanlığın dini inançlarının yerleşik hayata veya tarımsal hayata geçtikten sonra başladığı iddia ediliyordu. Söz konusu tez İslam ile bağdaşmadığı gibi aksi de ispatlanmıştır. Nihayet yapılan kazılardaki kalıntılar bu yerleşik tezin aksini ortaya koymuştur.

“Alman arkeolog Klaus Schmidt, 25 yıl önce Urfa'da bu tepede kazıya başladığında, burada ortaya çıkardığı yapıların olağandışı ve müstesna olduğuna inanıyordu. Schmidt, bölgedeki küçük göçebe grupların, inançları gereği tepede bir araya gelip düzenli aralıklarla bir şeyler inşa ettiklerini, ziyafetler düzenlediklerini ve sonra tekrar dağıldıklarını düşünüyordu. Schmidt, tepenin yerleşim yeri olmadığını, ritüel merkezi, belki de bir tür mezar veya sunak olduğunu savunuyordu. Bu önemli bir iddiaydı. Arkeologlar uzun zamandır karmaşık ritüellerin ve organize dinin, toplumların tarıma ve hayvanları evcilleştirmeye başladıklarında geliştirdikleri lüksler olduğuna inanıyordu; bu geçiş Neolitik dönem olarak biliniyordu. Yiyecekler tarım yoluyla ihtiyaçtan fazla üretilir olduğunda, fazladan kaynaklarını ritüellere ve anıtlara ayırabilecek duruma geldikleri farz ediliyordu. Schmidt, Göbeklitepe'nin bu varsayımları alt üst ettiğini söyledi. Alandaki taş aletlerin yanı sıra radyokarbon yoluyla tarih saptaması sonucu elde edilen bulgular da Neolitik öncesi döneme işaret ediyordu.

Buradaki ilk kazıların üzerinden 25 yıldan fazla bir süre geçmesine rağmen, ıslah edilmiş bitki veya hayvanlara dair hala bir kanıt yok. Bu yapılarda yerleşim olmadığına inanan Schmidt, buraya "tepedeki katedral" adını verdi. Eğer bu varsayım doğruysa, karmaşık ritüel ve sosyal organizasyonun aslında yerleşim ve tarımdan önce geldiğini gösteriyordu. 1000 yıl boyunca, devasa T sütunlarını oymak ve taşımak ve dairesel yapıları inşa etmek için göçebe grupları tek bir yerde bir araya getirme zorunluluğu, insanları bir sonraki adımı atmaya itti: düzenli olarak geniş katılımlı bir araya gelişleri organize etmek için, bitki ve hayvanları evcilleştirme yoluyla yiyecek tedarikinin güvence altına alınması gerekiyordu. Böylece ritüel ve din, Neolitik Devrimi başlatmış görünüyordu.”¹

Bu bilgilerden yola çıktığımızda anlaşıyor ki insanlık tarihinde inancın varlığı kaçınılmazdır. Bir inanç, zamanla insanileşerek soyut yapısını somutlaştırır ve kurumsal bir hal almış olur. İslâmiyete göre yeryüzünde Hz. Âdem (as)’den günümüze kadar dinin varlığı kabul edilmekte ve ilâhi kaynaklı öğretilerin, kitapların, suhupların varlığı bilinip, iman prensiplerinden sayılmaktadır. Göbeklitepe’deki kazı alanının bir “mâbed” gibi düşünülmesi, mâbed’lerin insanın toplumsal yapısı üzerinde ne kadar şekillendirici bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir.

İslamiyet ekseninde dinin ve mâbedin, toplumsal hayata ve eğitimdeki etkilerine gelecek olursak, Hz. Muhammed’in (sav) mâbedi veya camiye eğitim verilen bir merkez olarak seçtiğini görüyoruz. Nitekim Suffe adıyla bilinen ve mescid-î nebevîye bitişik olarak yapılan yer islamiyetin asr-ı saadet dönemindeki eğitim merkezidir.² Gün geçtikçe camiler; medreselere, kur’ân kurslarına, külliyele, imam-hatiplere, yüksek ihtisas merkezlerine, ilahiyatlara hatta dinî yapılanmalı tekke ve zaviyelere uzanan serüvenle, dinî-fenni eğitim devam edegelmiştir.

Toplum üyeleri açısından, camilerin dinî eğitim ve öğretimi sağlaması ve bireylerin manevî duygularının yanında dinî bilgilerini de karşılayan, bireylerin toplumsallaşmasına katkı sunan bir kurum olarak, okullarla beraber eğitim vermeye devam etmektedir. Bir eğitim kurumu olarak okullar, toplumun şekillenmesinde ve siyasi otoritelerin stratejik planlamalarında en çok faydalandıkları kurumlar olmuştur.³ Yeryüzü sahnesinde her ne kadar bazı dönemlerde camiler toplumdan uzaklaştırılmaya, arka plana

¹ BBC NEWS TÜRKÇE, “Göbeklitepe’deki son keşifler ne anlama geliyor?”, erişim: 15 Aralık 2022, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-58247289>.

² Mustafa Baktır, “Suffe”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 37: 469-470.

³ Sabahattin Bala, *Bir Eğitim Kurumu Olarak Şark Medreseleri (Mardin Örneği)* (Diyarbakır: Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2012), 1.

atılmaya çalışılmışsa da, insanoğlundaki fitrî yapı bu sorunu yine en doğal haline döndürmekle çözüme kavuşturmuştur.

Yine coğrafyamızda türlü sıkıntı ve meşakkatli süreçler yaşayan medreseler kapatılmaya maruz bırakılmıştır. Ancak süreci yönetenlerin taşra yerlerde kalan ve o günün şartlarında iletişim sorunlarının varlığının olması, mesafelerin uzaklığı gibi sebeplerle Doğu-Güneydoğu Anadolu bölgelerindeki medreseler eğitim-öğretime devam etmişlerdir. Medreselerin resmî olarak bir dayanağı olmamasına rağmen bölge halkının sosyo-kültürel dayanakları, istekleri ve destekleri sayesinde bugüne kadar eğitim-öğretim faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. Bu mekânları eğitim-öğretim açısından yozlaşmış, çağdışı gibi nitelermelerle ananların yanlış tutumları ve bu mekânların manevî huzurundan ne denli uzak oldukları apaçık ortadadır.

Camilerin, medreselerin ve kur'ân kurslarının ağır eleştiriler altında olduğu günümüzde, böyle bir çalışmanın gerekliliğini -manevî dünyalarını hissettirmek ve ispatlamak için- düşünerek bu konuya karar verdik. Medreselerin bir dinî eğitim kurumu olduğu bilinmekle birlikte tarihimizde ne tür medreselerin olduğu, birbirlerini destekleyici mahiyette diğer eğitim kurumları ve işlevleri hakkında genel bir araştırmanın yapılması gerektiğini düşündük. Biz de bu çalışmamızda, tarihi çok eski dönemlere varan medeniyetler beşiği Mardin ekseninde; camiler, medreseler ve Kur'ân kurslarının malum olan, süreç içerisinde değişen, farklılaşan durumlarını, işlevselliğini, Kur'ân-ı Kerîm eğitimindeki rollerini araştırma ve tespiti için “Cami, Medrese ve Kur'ân Kurslarının Kur'ân-ı Kerîm Eğitimi Açısından İncelenmesi (Mardin Örneği)” adlı tez çalışmasını konu aldık.

1.2. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Çalışmamız Mardin'deki toplumsal yapının yanı sıra cami, medrese ve kur'ân kurslarının Kur'ân-ı Kerîm eğitimindeki rollerini araştırmaya yönelik olacaktır. Mardin'in toplumsal yapısı çok dinli olup beraberce, bir kardeşlik edasıyla yaşama duygusu vardır. Pek bilgili olmasa da bir dine mensup olup, farklı dinlere ve mensuplarına saygılı olan insanında itici bir tavrın olmadığını söyleyebiliriz.⁴

Bu çalışmamızda şu sorulara vb. birçok soruya cevap aranacaktır:

⁴ İbrahim Yılmaz, “Kültürel Zenginlik Bakımından Mardin”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 9/1 (2009): 59.

1. Mardin’de Kur’ân-ı Kerîm eğitimi nerelerde ve hangi yöntemlerle yapılmaktadır?
2. Medreselerde verilen Kur’ân-ı Kerîm eğitimi yine medreselerde verilen dinî ilimlere oranla yüzde kaçını teşkil ediyor?
3. Bu toplumdaki farklılıklar eğitimi ne denli etkilemektedir? Olumlu-olumsuz yanları nelerdir?
4. Kur’ân-ı Kerîm eğitimi üzerinde kayda değer bir etkisi var mıdır?
5. Farklı etnik yapıları sahip olan çocuklar üzerinde Kur’ân’ı öğrenmek veya öğrenememek nasıl bir psikolojik durum geliştirir?
6. Camilerde verilen Kur’ân eğitiminin yanında, cami cemaatinin serbest ve doğru bir kıraâtla Kur’ân okumayı icra etmedeki ehemmiyeti nedir? ...vb.

Bununla beraber bu mekânlar ile müdâvimleri arasında nasıl bir ilişkinin olduğu, düzeyi, insanların şikâyetleri, eleştirileri ve talepleri araştırılacaktır. Mardin’in sosyo-kültürel zenginlikleri ve güncel imajını tasvir edici bir yaklaşımla ortaya çıkarmak da araştırmamızın amaçlarındandır.⁵

Bölgede icâzet verme usulüyle Kıraât dersleri veren hocalarla görüşmeler yapıp, derslerde takip ettikleri metodları üzerinde durulmuştur. Mardin’de dinî eğitim verecek her görevli için çalışmamızın bir yardımcı kaynak olması da bir diğer hedeflerimizdendir. İnceleme konusu olarak seçtiğimiz Mardin’in, farklı din ve etnik yapılardan oluşan bir topluma sahip olması hasebiyle yapacağımız araştırma ve inceleme toplumsal dayanışma ve dinler arası hoşgörü açısından ehemmiyet arz eder. Bu açıdan araştırmanın; cami, medrese ve kur’ân kurslarının görevlilerinin genel-geçer, güvenilir bilgiler vermesi ve karar vericileri bilgilendirmesinin yanı sıra yapılacak çalışmada her türlü veri, materyal desteği talep edilmektedir.

Araştırmamızın ehemmiyetini ifade eden bir diğer husus ise, yöntem ile alakalıdır. Bu tarz araştırmalarda kullanılan literal tarama, gözlem tekniği, görüşme tekniği, anket yapılması, mülakat yapılması vb. yöntemlere başvurulmuştur. Görüşme yaptığımız mekânlarda hem hocalardan hem de öğrencilerden edinilen bilgiler kıyaslamalı olarak değerlendirilmiş, buna bağlı olarak güvenilirliği, tutarlılığı ve geçerlikleri saptanmaya çalışılmıştır.⁶

⁵ Hasan Hüseyin Palabıyık, *Yaygın Din Eğitimi Kurumu Olarak Camilerin Sosyo-Kültürel Hayata Etkileri (Mardin Örneği)* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013), 2.

⁶ Bala, *Bir Eğitim Kurumu Olarak Şark Medreseleri (Mardin Örneği)*, 6.

Tez çalışmamızın başka illerde de araştırmalar yapılmasında örneklik teşkil ederek; bu mekânların özellikle Kur'ân-ı Kerîm eğitimi açısından toplumdaki yansımalarının ne denli olduğunu akademik ve bilimsel yöntemle tespit etmektir. Geçmişten günümüze cami, medrese ve kur'ân kurslarının sağladığı dinî eğitimin yanında Kur'ân-ı Kerîm eğitimi ve Kıraât ilminin varlığı bilimsel bir şekilde tespit edilmeye çalışılmıştır.

1.3. Araştırmanın Sınırlılıkları

Çalışmamız Mardin İli ve ilçelerinde belirlemiş olduğumuz camiler ve cemaatleri, medreseler ve öğretici-öğrenciler ile kur'ân kurslarındaki öğretici-öğrencilerle sınırlandırılmış olup, bu mekânlara objektif, bilimsel bir araştırma gözüyle yaklaşmış ve yapılan röportajlar bu nitelendirmelerle gerçekleşmiştir. Merkez ve ilçelerde sayıca fazla cami, medrese ve kur'ân kursu bulunması sebebiyle merkezî sayılan ve nicel olarak daha fazla eğitim yapılan yerler tercih edilmiştir.

Amacımız bu yerlerde yapılan eğitimleri orda okuyan öğrenciler ve ders veren görevlilerin kendi dillerinden sunmaktır. Ancak yapılan bu araştırma sonucu tespit edilen veriler ülkemizdeki bütün cami, medrese ve kur'ân kurslarına genellenemeyebilir. Nitekim yapısı gereği değişkenlik gösteren sosyal olgulara, kurumlara nitel araştırmalarda tespit edilen sonuçların genellenmesi doğru değildir.⁷

1.4. Varsayımlar

Bu araştırmanın konusu ve gayesi bağlamında incelemede esas alınacak varsayımları şunlardır:

1. Bireylerin dinî inançları aldıkları eğitim-öğretim üzerinde şekillendirici bir role sahiptir.
2. Camiler Kur'ân-ı Kerîm eğitiminin yapıldığı ilk yaygın eğitim kurumlarının başında gelir.
3. Kur'ân-ı Kerîm'i öğrenip okumak dinî ilimlerin en önemli anahtarıdır.
4. Kur'ân kurslarında verilen Kur'ân-ı Kerîm eğitiminin cami ve medreselere oranla daha fazla olduğu.

⁷ Ali Yıldırım - Hasan Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, 6. Baskı (Ankara: Seçkin Yayınları, 2006), 89; Bala, *Bir Eğitim Kurumu Olarak Şark Medreseleri (Mardin Örneği)*, 7.

5. Camilere cemaat olarak devam edenlerin birçoğunun almış olduğu Kur’ân-ı Kerîm eğitimi, namazın farziyetini eda edebilecek asgari düzeyin üzerine geçemediği gerçeği.

6. Hafızlık projesi kapsamında medrese ve Kur’ân kurslarında hafız sayısı giderek artmaktadır.

7. Medreselerde eğitim alan çoğu öğrenci hem ders sayısının azlığı hem de hayatî bir önem taşıyan “fem-î muhsîn”⁸ eksikliğinden kaynaklı olarak Kur’ân-ı Kerîm’de zayıf kalmaktadırlar.

8. Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından camilerde verilen yaz kur’ân kurslarındaki Kur’ân-ı Kerîm eğitimi, öğrenilen şeylerin hıfzı açısından, hem süre olarak hem de kurs bittikten sonra öğrencilerle bağların kopmasından kaynaklı yeterli görülmemektedir.

9. Medreselerden icâzet aldıktan sonra imam-hatip, müezzin-kayyım gibi görevlere gelen talebelerin yakındıkları en önemli konulardan biri de Kur’ân-ı Kerîm’deki eksiklikleridir.

10. Diyanet İşleri Başkanlığı; kur’ân kursları, cami dersleri, hafızlık projeleri vb. eğitim projeleriyle ülkemizde Kur’ân-ı Kerîm eğitimi alanında önemli rol alır.

11. Hatrı sayılır bir kıvama gelip görev başına geçen çoğu hafız, kur’ân talebesi aldığı eğitimi devam ettirmeden, kendisini daha da geliştirmeden gerilemektedir.

12. Medreselere sırf Kur’ân-ı Kerîm eğitimi almak ve kendini bu alanda geliştirmek için gelenlerin sayısı oldukça azdır.

1.5. Sayıtlar

Araştırmanın sayıtları şunlardır:

1. Araştırmada veri tespiti için başvuru teknik ve yöntemler, özellikle nicel analiz açısından uygun olup, güvenilirlerdir.

2. Araştırmanın örnekleme, çalışmanın evrenini kuşatıcı mahiyettedir.

3. Çalışmada, araştırma sürecinde veri tespiti için kullanılan mülakat, röportaj ve görüşmeler sırasında soru yöneltilen bütün katılımcılar samimi davranmış, doğru ve güvenilir bilgiler arz etmişlerdir.

⁸ “Fem-i Muhsin”; Kur’ân tilâvetini kurallarına uygun olarak en güzel tarzda icra eden üstad demektir. Uzman hoca veya hocalardan ders alarak kendini yetiştiren ve sonra da mükemmel bir üslûb ve edâ ile Kur’ân’ı okuyan ve okutan kimseye mukri / üstat / fem-i muhsin denir. (Bu konuda bkz: Mehmet Ali Sarı, *Kur’ân-ı Kerîm’i Güzel Okuma Tekniği ve Kuralları*, 3. Baskı (İstanbul: İfav Yayınları, 2011), 31; Abdurrahman Çetin, *Kur’an Okuma Esasları*, 41. Baskı (İstanbul: Emin Yayınları, 2017), 58.

1.6. Araştırmanın Metodolojisi

“*Cami, Medrese ve Kur’ân Kurslarının Kur’ân-ı Kerîm Eğitimi Açısından İncelenmesi (Mardin Örneği)*” adlı tezimizin Giriş kısmı ve birinci ana başlığımız, konumuz bağlamında, Mardin ili ile alakalı daha önce bitirilen çalışmalardan, yapılacak araştırmalardaki olgu ve kurumlar ile alakalı bilgiler sunan her türlü yazılı, sözlü, elektronik vb. materyallerden yararlanılmıştır. Bunlar arasında: Abdurrauf Aydın’ın “*Mardin İlinin İktisadi ve Sosyal Açısından Gelişimi*” adlı doktora tezi.⁹ Konumuzdan farklı olarak ele alınan Mardin ile ilgili yazılmış; Hasan Hüseyin Palabıyık, “*Yaygın Din Eğitimi Kurumu Olarak Camilerin Sosyo-Kültürel Hayata Etkileri (Mardin Örneği)*” adlı eser örneklik teşkil etmiştir. Yine bu konuda örneklik teşkil eden; Sabahattin Bala, “*Bir Eğitim Kurumu Olarak Şark Medreseleri (Mardin Örneği)*” adlı eser. Kendisinden istifade ettiğimiz makalelerden; İbrahim Yılmaz, “*Kültürel Zenginlik Bakımından Mardin*” adlı makale çalışması, Davut Işıkdöğün tarafından hazırlanan, “*Güneydoğu Medreselerinde Eğitim-Öğretim Faaliyetleri: Mardin Örneği*” makale çalışması vb. kaynak niteliğindeki birçok esere başvurulmuştur.

“*Cami, Medrese ve Kur’ân Kurslarının Kur’ân-ı Kerîm Eğitimi Açısından İncelenmesi (Mardin Örneği)*” bölümü ise, araştırma geçerliliği ve güvenilirliği doğrultusunda betimsel bir şekilde, görüşmelerden elde edilen verilerle yazılmıştır.

2019 yılı ile 2022 yılları arasında Mardin’in Derik ilçesinde imam-hatip olarak görev yaptık. Mardinli oluşumuz, bize toplumun kimlik yapısını gerçekçi bir gözle incelemek için avantaj sundu. Toplumla iç içe olmamızdan kaynaklı olarak toplum yapısı, insanların davranışları, okuma-yazma oranları, dinî algıları, etnik farklılıkları vb. her türlü hal, durum ve davranışlarını çalışmamıza yansıtmaya gayret gösterdik.

Tez konumuzla alakalı olarak gerekli kaynak taraması yapılmakla beraber, gideceğimiz mekânlarda görev yapan görevlilere haber verilerek, özellikle yetkili mercî Mardin Müftülüğü’nden, Kültür Turizm Müdürlüğü’nden vb. izinler alınmıştır. Çalışmamız araştırma konusu seçilen mekânların ve şahısların, kendi ortamlarında gerçekçi bir tutum ve yaklaşımla derinlemesine bir inceleme-analiz yöntemiyle yapıldığından nitel eksenli bir çalışmadır. “Nitel araştırma; gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi tekniklerin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırma

⁹ Abdurrauf Aydın, “*Mardin İlinin İktisadi ve Sosyal Açısından Gelişimi*” (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2000).

türüdür. Nitel araştırma sosyal olguları, bağlı bulundukları çevre içerisinde araştırmayı ve anlamayı ön plana alan bir anlayıştır.”¹⁰

Araştırmalarda nitelliğin en önemli faydası, araştırılan alanı, ilgili şahısların fikirlerinden/bakış açılarından görerek, bu sürecin dinamik yapısını tespit etmeyi ve dokümanize etmeyi sağlar. Nitel araştırma, sahadaki olay ve olguların, karşılaşılan sorunların çözümünde yorumsal anlayıcı bir yöntemle çözüme kavuşturup; sorun analizi, tespiti ve var olan olgunun iyice kavranıp daha sağlıklı yorumlamalar yapılmasına olanak sağlar. Bu tarz inceleme tekniklerinde tespit edilen dokümanın sonucunda bireylerin bir konu ile alakalı ne düşündüğü, neden böyle düşündüğü gibi sorular üzerinde ilerlenir.¹¹

Araştırmamızın kaynak tabanı olan cami cemaati ile öğrencileri, medrese öğrencileri ile ders hocaları ve kur’ân kursu öğrencileri ile hocalarının fikirlerine başvurulmuş, herhangi bir etkileme olmadan hür bir ifade ile düşüncelerini söylemişlerdir. Bu sayede çalışmamızın konusu olan mekânlar ve şahıslar hakkında detaylı bilgilere ulaşılmış, nitel araştırma ve istatistiksel yöntemlerden yararlanılmıştır.

Nitel araştırmada konu seçimi önemli olmakla beraber seçilen örneklem de söz konusu çalışmanın özelliği ve çalışmayı yürüten araştırmacının repertuarındaki kaynaklar ile ilgisi vardır. Öncelikle şu söylenmelidir ki; çoğu zaman bu teknikle örneklemin geniş ve kapsamlı olması mümkün değildir. Hem incelemesi yapılan alanın kaynak eksikliği hem de bilgi toplamak için kullanılan teknik ve yöntemlerin özellik itibarıyla sayıca fazla bireyi kapsaması ve örnekleme alınması gerçeklikten uzaktır.¹² Çalışma alanında seçilen yerler için belirlenen yöntem ve tekniklerle örneklem alınmalıdır.

1.7. Yöntem

Yöntemden kastettiğimiz şey, çalışmamızın evreni, örnekleme, verilerin elde edilmesine yardımcı araçlar, verilen ulaşıma zamanı, analizleri, somutlaştırma, yorumlama, betimleme ve yazıya geçirmede kullanılan tekniklerdir. Ayrıca yüzeysel bir şekilde derine inilmeden bunlardan kısaca bahsedilmesini gerekli görüyoruz.

¹⁰ Palabıyık, *Yaygın Din Eğitimi Kurumu Olarak Camilerin Sosyo-Kültürel Hayata Etkileri (Mardin Örneği)*, 4.

¹¹ Yıldırım - Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, 30-39-40; Palabıyık, *Yaygın Din Eğitimi Kurumu Olarak Camilerin Sosyo-Kültürel Hayata Etkileri (Mardin Örneği)*, 4.

¹² Yıldırım - Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, 107.

1.7.1. Görüşme İle İlgili Genel Bilgiler

Çalışmamızın metodolojisi ile alakalı vermiş olduğumuz bilgilerden ziyade olarak söz konusu yöntem bölümünün, yaptığımız mülakatlar ve zaman dilimindeki süreçleri hakkında nasıl bir yol takip ettiğimizi ve bu sürecin detaylarını açıklamanın gerekli olduğunu düşündük. Bu bölümün başlangıcına da araştırmamızın evreni ile örneklemini açıklayarak başladık.

1.7.2. Araştırma Evreni ve Örneklemi

Çalışmamızın evreni, 2020-2021 yılları ve sonrasında Mardin İlinin genelde bütün, özelde belirlenen camii, medrese ve kur'ân kurslarının Kur'ân-ı Kerîm eğitimindeki rollerini ele almaktadır. Bu araştırmadaki maksadımız, konu bağlamında genel bir fikir oluşturabilir ancak, incelediğimiz bu mekânları diğer bütününe genelleme yapmak değildir. Betimsel bir yaklaşımla bu mekânları tanımak, işlevlerini incelemek, eğitim-öğretim faaliyetlerinin toplum üzerindeki etkilerini ele almak hedeflerimiz arasındadır. Bu bağlamda konumuzun örneklemi gönüllülük esasıyla küçük tutulmuştur. Nitel araştırma yöntemi ile ele alınan araştırmalar, çoğunlukla geniş ölçekli evren ve örneklemelerin alınmasında uygun değildir.¹³ Mardin İli merkezinde 70'ten fazla camii ve çoğu bitişik medrese ile kur'ân kursu bulunmaktadır. Bunların hepsinden örneklem almaya çalışmak güç olmakla beraber araştırmanın konusunu ciddi manada dağıtacaktır. Biz de bunu göz önünde bulundurarak 2 adet camii ile 2 adet medrese/kur'ân kursunu hem merkezde veya merkeze yakın konumda olmaları hem de insanların yoğun bir şekilde uğrayıp çocuklarını Kur'ân-ı Kerîm eğitimine, dinî ilimlere göndermeleri sebebiyle seçmiş olduk.

Buna bağlı olarak çalışmamızın örneklemini 2022 yılında Mardin İli merkezinde bulunan Ulu Camii (20), Şehidiye Cami (15) olmak üzere toplam 2 caminin Kur'ân-ı Kerîm eğitimi almak için gelen öğrencileriyle görevli hocalarının edinilen fikir ve düşünceleri; Mardin merkez Artuklu İlçesine bağlı Kabala beldesinde Seyda Vezir Aslan'ın baş müderrisliğini yaptığı Şakir Nuhoglu Yatılı Erkek Kur'ân Kursu-Medresesi (20), Mardin Midyat İlçesine bağlı Çavuşlu Beldesi'nde bulunan Suffa Kur'ân Kursu ve Medresesi (20) ve yine Kabala da bulunan İsmail Kaya Camii ve Medresesi (20) gelen

¹³ Palabıyık, *Yaygın Din Eğitimi Kurumu Olarak Camilerin Sosyo-Kültürel Hayata Etkileri (Mardin Örneği)*, 6.

öğrenciler ile görevli hocaları örnekleme dâhil edilmiştir. Bireyler gönüllülük esası ile seçilmiş olup kendilerine yöneltilen sorular, tâbi tutulan anketler ve serbest bir şekilde “maksimum çeşitlilik örnekleme”¹⁴ ile bilgi ve görüşleri araştırmamız için veriler oluşturmıştır. Bu yöntemle göre, bir örneklem seçilirken, amaç genelleme yapmak değil, tam aksine farklılık arz eden olaylar-olgular arasında herhangi bir ortak paydanın var olup olmadığını tespit etmek ve bu çeşitlilik bağlamında sorunun farklı durumlarını sunmaktır.

“Maksimum çeşitlilik örnekleme” gereği, mâlum mekânlar seçilirken aşağıdaki maddelere dikkat edilmiştir:

1. Medrese, kur’ân kursu ve camilerin yer aldıkları Mardin İlinin ve ilçelerinden bazılarından,
2. Mardin merkezi ve seçtiğimiz ilçelerden örneklem olabilecek ve bir kanaat oluşturabilecek yerlerden,
3. Medrese olarak faaliyet gösteren yerlerin, Diyanet İşleri Başkanlığı’na resmi açıdan bağlılıkları olanlardan ve olmayanlardan,
4. Medrese, cami ve kur’ân kursu olarak faaliyet gösteren bu alanların 15 öğrenciden az ve fazla olanlarından,
5. Kur’ân-ı Kerîm eğitimi derslerinin azlığı veya çokluğu açısından her biri dikkate alınarak örnek alınmıştır.

1.7.3. Verilerin Toplanması, Araçları ve Süreç

Araştırmamızda verilerin toplanması ve bu süreçteki kullanım ilk yöntem olarak “literatür tarama/doküman incelemesi” ile başlamıştır. Bu bağlamda, çalışmamızın ilk bölümünde özelde toplumumuzdaki Kur’ân-ı Kerîm eğitiminde rol sahibi olan mekânların incelenmesi genelde de asr-ı saadetten günümüze kadar, İslâmi anlamda eğitim-öğretim veren kurumların detaylı bir incelemesi yapılacaktır. Bu mekânların ortaya çıkma dönemleri, oluşum süreçleri, kurumsallaşma evreleri ve zaman içerisinde geçirmiş oldukları değişimler üzerinde incelemeler yapılacaktır. Bu inceleme sürecinde eski kaynaklar, ansiklopedi maddeleri, alanda yazılmış müstakil eserler, sempozyumlar, makaleler, dergi yazıları, siyasi otoriteden kaynaklı tebliğ niteliği taşıyan yazılar vs. taranmış ve bunlardan veriler elde edilmiştir. Çalışmamızın ikinci bölümünde ise birinci

¹⁴ Yıldırım - Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, 108; Bala, *Bir Eğitim Kurumu Olarak Şark Medreseleri (Mardin Örneği)*, 7.

bölümde olduğu gibi ülkemizde Kur'ân-ı Kerîm eğitimi veren yerler hakkında genel bir araştırma olmayıp, özelde Mardin İlinin camii, medrese ve kur'ân kurslarının Kur'ân-ı Kerîm eğitimi açısından incelemesi üzerine olacaktır. Bu bölüm de, yapılan saha taraması ve röportajların yanı sıra sayıca sınırlı olan eser, dergi, makale, köşe yazıları, sempozyumlar ve internet ortamında ulaştığımız bilgilerle oluşturulmuştur.

Araştırma sürecinde kullanılan bir diğer yöntem “mülakat/görüşme” tekniğidir. Sosyolojik araştırmalarda ve sosyoloji de sıklıkla yararlanılan¹⁵ ve bu tarz araştırmaların veri tespitinde olumlu imkânlar sağlayan bu teknik gereğince ilk olarak görüşme formu oluşturulmuştur. Bu alandaki “literatür tarama” sonrasında oluşturulan bu formda, camilerde ders alan öğrenciler ile görevli imamlar, medreselerde eğitim alan talebeler ile müderrisler ve kur'ân kurslarında eğitim alan öğrenciler ve eğiticileri ile görüşmeler yapılmıştır. Görüşme formunda hazırlanan sorular genel anlamda, katılımcı bireylerin edindikleri deneyimler noktasında fikir beyan etmelerini sağlayan “spesifik” ve “açık uçlu” tarzda hazırlanmıştır. Bunun bir ön denemesi olarak düşünülebilecek bir çalışma yapılmış olup, eksik veya hatalı olarak görünen sorular düzeltilmiş ve asıl muhataplara uygulanmaya başlanmıştır.

“Yapılandırılmış/yönlendirici”¹⁶ tarzda yürütülen görüşmeler sırasında katılımcıların ses kaydı için cihaz kullanılmış olup, bunun yanında araştırmada diğer bir teknik olan “gözlem”¹⁷ den ulaşılan bilgi ve sonuçlar kayıt altına alınarak yazıya geçirilmiştir. Bununla birlikte yaptığımız görüşme sırasında gözden kaçırabildiğimiz, ancak araştırma için mühim olan katılımcı söz, tutum ve davranışları hem de araştırmacının gözlemlediği veriler yazıya alınmıştır.

Diğer yönden örneklemimiz kapsamındaki öğrencilerden veri tespiti için¹⁸ anket oluşturulmuştur. Bu anketlerde öğrencilerin yaşı, dilleri, aile yapıları, çevreleri, almış oldukları eğitimlerde Kur'ân'ın yeri, başarı durumları ve eğitim metodları gibi

¹⁵ Yıldırım - Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, 119; Bala, *Bir Eğitim Kurumu Olarak Şark Medreseleri (Mardin Örneği)*, 8.

¹⁶ Yapılandırılmış görüşmelerde gaye, görüşme yapılan kimselerin vermiş oldukları bilgiler arasındaki dengeyi veya farklılığı çıkarabilmek ve doğrultuda kıyaslamalar yapmaktır. Detaylı bilgi için bkz. Yıldırım - Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, 120; Bala, *Bir Eğitim Kurumu Olarak Şark Medreseleri (Mardin Örneği)*, 9.

¹⁷ Gözlem yönteminde, bireylerin düşünce ve davranışlarını betimlemek için bu kişiler gözlemlenir ve dedikleri şeyler dinlenir. Sonrasında kaydedilir. Doğrudan gözlemde yapaylık unsurları diğer yöntemlere göre daha azdır. Detaylı bilgi için bkz. Şener Büyüköztürk - Ebru K. Çakmak (Komisyon), *Bilimsel Araştırma Yöntemleri* (Ankara: Pegem Yayınları, 2009), 141; Bala, *Bir Eğitim Kurumu Olarak Şark Medreseleri (Mardin Örneği)*, 9.

¹⁸ Örneklemdeki öğrencilerin sayıca fazla olmasından dolayı, anketin çalışmamız için gerekliliği ortaya çıkmıştır. Ancak yer yer öğrencilerle görüşmelerde yapılmış olup, görüşleri sözlü olarak da kayıt altına alınmıştır.

değişkenlerin öğrenciler üzerinde ne gibi etkilerinin olduğu, Kur'ân-ı Kerîm'i okuma ilmindeki eğitim seviyeleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Anketle alınması güç olan bazı konuları da sözlü bir şekilde, sorular yöneltilerek öğrencilerden alınıp veri birikimi için argüman oluşturulmuştur.

1.7.4. Görüşme Formunun Hazırlanması ve Uygulanması

1.7.4.1. Görüşme Formunun Hazırlanması

Mardin'deki konumuz kapsamında olan mekânların araştırılması veya seçilen bu mekânların tüm yönleriyle ele alınması zor olduğundan, sadece konumuz dâhilinde araştırma ve incelemelerde bulunuldu. Bu aşamada başta tez danışmanım Doç. Dr. Osman BAYRAKTUTAN, Dicle Üniversitesi Kırâat Anabilim Dalında görevli hocam Dr. Lokman ŞAN, Dicle Üniversitesi Kırâat Anabilim Dalı eğitim görevlilerinden hocam Dr. Rıfat ABLAY ve Arap Dili Belâgatı alanında doktora çalışması yapan değerli meslektaş arkadaşım Mehmet OKUR'un katkıları ile yapılacak görüşme esnasında sunulacak sorular/hususlar dizini hazırlanmıştır. Soruların konu bağlamında tespit edilmesi ve hazırlanmasında; bilimsel araştırma yöntemleri, akademik tarza uyumlu ve nitel araştırma teknik-yöntemleri ile ilgili hazırlanmış eserler ile görüşme/mülakat tekniğinden yararlanılarak oluşturulan farklı eserlerden de istifade edilmiştir. Derinlemesine ve detaylı bilgiler elde edilebilmesi için sorular açık uçlu ve anlaşılır bir tarzda hazırlanmıştır.

Çalışmanın görüşme aşamasında örnekleme sunulacak soruların daha rahat anlaşılması amacıyla, kolay ve anlaşılması rahat olmasına özen gösterilmiştir. Aksi halde karmaşık, zor ve anlaşılması güç olan, sorulduğunda kastedilmek istenilen şeyin dışında anlaşılmalara neden olabilecek sorular, veri toplama aşamasında ciddi sorunlar yaratabilir, bunun sonucunda istenilen düzeyde verimli ve tam bir görüşme sağlanamayabilir.¹⁹ Bu tarz engellerin ortaya çıkmasını engellemek ve çıkan sorunları çözüme kavuşturmak için, alanda uzman öğretmenler, akademisyenler, müftüler, din adamları ve bu konularda daha önce çalışmalar yapmış araştırmacılarla istişarelerde bulunup formumuza minimum hatayla son hali verildi.

¹⁹ Yıldırım - Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, 128; Palabıyık, *Yaygın Din Eğitimi Kurumu Olarak Camilerin Sosyo-Kültürel Hayata Etkileri (Mardin Örneği)*, 7.

1.7.4.2. Deneme Aşaması

Çalışmamıza tam anlamıyla başlamadan önce form ve materyallerin güvenilirliği test edildi. Bu şekilde bir ön denemenin çalışmanın ilk aşamasında yapılması, devamında ortaya çıkabilecek sorunların minimum düzeyde olmasına katkı sunacaktır.²⁰

Çalışmamızın evreninde bulunan Camii kategorisinde Mardin Ulu Camii, Kur'ân Kursu-Medrese kategorisinde de Şakir Nuhoğlu Yatılı Erkek Kur'ân Kursu-Medresesi'nde dörder kişilik toplam sekiz kişi üzerinde bir ön deneme gerçekleştirildi. Bu pilot uygulama sayesinde görüşmeye uygun olmayan ve elde etmek istediğimiz detaylı verileri sunamayacağını düşündüğümüz bazı sorular çıkarılıp, alternatif olarak daha verimli ve faydalı olacak sorular eklenmiş; bazı sorularda da düzeltme yoluna gidilmiştir. Ayrıca muhatap kitlenin bilgi birikimleri, bilişsel düzeyleri, sosyo-kültürel durumları göz önünde bulundurulması sebebiyle sorular; anlaşılması zor, teknik ve akademik bir dille sorulmasından kaçınılmış, görüşme yapılan kişilere uygun bir tarzda sorulmuştur.²¹

1.7.4.3. Uygulama

Çalışmamızın görüşme bölümünde elde etmeyi arzuladığımız verilerin sağlanması ve daha rahat şartlarda gerçekleşmesi için hava koşulları, öğrenci durumu, müfredatta ders durumu, devamlılık vs. hususlar göz önünde bulundurularak genellikle hafta sonları olmak üzere bizim içinde uygun olan vakitler tercih edilmiştir.

Mardin'e yaptığımız yolculuklar görüşmelerin uzun olması ve hata yapmadan ilerlemek adına medreselerde bizzat o havayı teneffüs edip canlı bir şahitlikle yatılı kalarak devam etmiştir. Camii, medrese ve kur'ân kursu hocalarımızla izin mahiyetinde yaptığımız bilgilendirme ve görüşmeden aldığımız olumlu yanıtlardan sonra bir yardımcı eşliğinde muhatap kitlemiz bilgilendirilmiştir. Genelde tek tek yaptığımız görüşmeler olmakla beraber, tek tek alınması zor olduğunu düşündüğümüz bilgiler için toplu olarak anket ve formlar yardımı ile de görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

²⁰ Yunus Emre Sayan, *Iğdır'da Sosyal, Kültürel, Dini Hayat ve Din Eğitiminin Problemleri* (Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2003), 108; Palabıyık, *Yaygın Din Eğitimi Kurumu Olarak Camilerin Sosyo-Kültürel Hayata Etkileri (Mardin Örneği)*, 7.

²¹ Yıldırım - Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, 118.

Yapılan görüşme sırasında alınan notlar ve ses kayıtları için endişelenecek bir durum olmadığı kendilerine aktarılıp rahatlamaları sağlanmış, tamamen gönüllülük esasıyla bu durum yürütülmüştür.²² Görüşmelerin 4 tanesi ses kayıt yöntemiyle, geri kalanlar ise orda kalıp not alınarak çalışılmıştır. Görüşmeye başlarken bireyi rahat bir şekilde konuşması için adapte edici sorular yöneltilmiştir. “*Burada bulunmaktan mutluluk duyuyor musunuz? Kur’ân-ı Kerîm’e olan merakınız ilk olarak ne zaman başladı? Kur’ân-ı Kerîm eğitime ilk nerede ve kiminle başladınız? Mardin’de aklınıza gelebilecek ilk medrese/kur’ân kursu bu mudur? Aldığınız eğitimin yeterli olduğunu düşünüyor musunuz?*” şeklinde rahatlatıcı bir sohbet tarzında sorularla başlanılmıştır.

Araştırmamızda kullanılan görüşme tekniği, görüşmeyi yapan ile görüşülen kişiler arasında bilgi aktarımı için yapılan bir iletişim tekniğidir. Yeterli bir düzeyde tetkik edilerek hazırlanmış bir form, görüşme tekniği için elzemdir ancak tek başına yeterliliği savunulamaz. Yapılan görüşme süresince karşı taraf ile sürekli iletişim halinde olup, olası olumsuz durumlar karşısında görüşmenin yönetilmesi gerekmektedir. Görüşme yapılan kişilerin asıl konu dışında farklı konuşmalar ve söylemler sergilemesi muhtemeldir. Bu tarz durumlar karşısında muhatabı kırmadan, incitmeden ve güzel bir sesle uyarıp konuşmayı asıl durumuna çevirmek gerekebilir.²³ Asıl konumuz olan Kur’ân-ı Kerîm’in dışına çıkıp farklı konular konuşmaya çalışan katılımcılara olabilecek en uygun şekilde müdahalede bulunulmuştur. Görüşmemiz esnasında hazırlamış olduğumuz soruların hepsi katılımcılara sunulmuştur. Ancak farklı sebeplerle cevaplanamayan veya anlaşılamayan sorular tekrar gözden geçirilerek kendilerine sorulmuş ve bütün sorulara cevap alınmıştır. Planımız dâhilinde süre uygun ve verimli bir şekilde kullanılmıştır. Bu çalışmamızda yapılan bütün görüşmeler bizzat tarafımca gerçekleştirilmiştir.

1.7.5. Verilerin Analiz ve Yorumlanması

Çalışmamızda süreç boyunca görüşme/mülakat²⁴, “betimsel analiz yöntemi”²⁵ ile veriler elde edilmiştir. Daha öncesinden oluşturulan temamızın çerçevesi bağlamında özet

²² Yıldırım - Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, 135.

²³ Yıldırım - Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, 142; Palabıyık, *Yaygın Din Eğitimi Kurumu Olarak Camilerin Sosyo-Kültürel Hayata Etkileri (Mardin Örneği)*, 8.

²⁴ Bu yöntem ile görüşülen bireylerin konu ile ilgili düşüncelerinin, tutumlarının, tecrübelerinin detaylı bir şekilde toplanmasına olanak sağlar. Detaylı bilgi için bkz. Yıldırım - Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, 119.

²⁵ “Betimsel analizde, araştırmada toplanan verilerin, araştırma problemine ilişkin olarak neleri söylediği ya da hangi sonuçları ortaya koyduğu ön plana çıkmaktadır. Örneğin gözlenen bir ortamda nelerin olup bittiğini, görüşülen bireylerin neleri söyledikleri, çalışılan dokümanların hangi bilgileri ortaya koyduğu gibi

edilerek yorumlanmıştır. Görüşmelerde kendileriyle muhatap olduğumuz hiç kimsenin ifadeleri üzerinde bir etkimiz olmamış ve olduğu gibi aktarılmasına özenle riâyet edilerek ifadeleri (‘’) çift tırnak *“italik yazı stili”* ile aktarılmıştır. Araştırmada kullanılan bir diğer yöntem ise gözlemdir. Hem Mardinli oluşumuz hem de bu camianın içinde görev yapan bir birey olarak, hedef kitlemize görüşme süresince daha samimi olmamız yanında, verilerin elde edilmesinde daha verimli bir işleyişin olduğunu söyleyebiliriz. Görüşme, araştırmacıyı çalışması boyunca daha serbest ve hareketli bir tutumda bırakarak veri elde etmede daha detaylı incelemeler yapmasına olanak sağlar.²⁶

Görüşmede öğrencilere sormuş olduğumuz açık uçlu soruların cevapları alındıktan sonra, elde edilen verilerin ayrıştırılması ve çözümlenmesi amacıyla yapılan kayıtlar dinlenerek detaylı bir inceleme yapıldı. Görüşme esnasında kısaltma yaptığımız, not aldığımız ve daha sonra detaylı olarak incelemeye bıraktığımız verilerin tümü titizlikle incelenerek yazılı veri halini almıştır.

Verilerin sağlanması sırasında ilk olarak görüşme formunda yazılan ve öğrencilere sorulan açık uçlu sorulara aldığımız cevaplar ile elde edilen her veri, anlamlı birer kategoriye veya bölüme ayrılmıştır. Söz konusu bölümler “Araştırmanın Amacı ve Önemi” ile daha önce yazmış olduğumuz başlıklar altında toplanmıştır. Görüşmede sormuş olduğumuz sorular ve aldığımız cevapların ayırt ediciliğini arttırmak için *“italik yazı stili”* kullanılmıştır. Veriler çözümlenmiş, yorumlanmış ve sonuçlar hazırlanmıştır. En sonda elde edilen tüm bu yorumlar ile bulgular, makul gerekçeleriyle yazıya alınmış, rapor haline getirilmiştir.²⁷ “Öğrencilere uygulanan anketlerden elde edilen veriler ise; her bir soru için, verilen cevaplarda ortaya çıkan tepe değerlerin (mod), frekans ve yüzdeleri dikkate alınarak belli değişkenler değerlendirilmiş ve gerekli görülen yerlerde bu değişkenler arasındaki ilişkilere yer verilmiştir.”²⁸ En sonunda çalışmada varılan sonuçlar ve yorumlar, görüşmeye katılan bireyler ile paylaşılmış ve teyidi sağlanmıştır.

Araştırmada muhatap olunan her öğrenci için kişisel bilgilerine, ismine vb. yer verilmemiş, bunun yerine mülakatın kısaltması anlamında baş harfi olan “M”

hususlar, betimsel analiz yöntemiyle ortaya konabilir.” Detaylı bilgi için bkz. Yıldırım - Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, 222; Ali Balcı, *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntem, Teknik ve İlkeler* (İstanbul: Pegem Akademi Yay. 2009), 17; Bala, *Bir Eğitim Kurumu Olarak Şark Medreseleri (Mardin Örneği)*, 9.

²⁶ Hacer Karabulut Yalçın, *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretmenlerinin Kendi Algılarına ve Meslektaşlarına Göre İletişim Becerileri Üzerine Nitel Bir Araştırma* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010), 26.

²⁷ Karabulut Yalçın, *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretmenlerinin Kendi Algılarına ve Meslektaşlarına Göre İletişim Becerileri Üzerine Nitel Bir Araştırma*, 28; Palabıyık, *Yaygın Din Eğitimi Kurumu Olarak Camilerin Sosyo-Kültürel Hayata Etkileri (Mardin Örneği)*, 10.

²⁸ Bala, *Bir Eğitim Kurumu Olarak Şark Medreseleri (Mardin Örneği)*, 10.

kullanılmıştır. Cami kategorisinde sıra dikkate alınarak; İ-H1, İ-H2, İ-H3... şeklinde kodlama yapılmıştır. Yine görüşme esnasında medrese tabiriyle seydaların kişisel bilgilerine yer verilmeden baş harfi S1, S2, S3... şeklinde kısaltmalar kullanılmıştır.

2. ÜLKEMİZDE KUR'ÂN-I KERÎM DERSLERİ VE KIRÂAT İLMİ EĞİTİMİ VERİLEN MEKÂNLAR VE GENEL İŞLEVLERİ

2.1. İmam-Hatip Okulları

Türkiye’de dinî eğitimin nasıl olacağı konusu, kuruluşundan bu yana türlü değişimler, inkıtalar, badireler atlatarak imam hatip okulları özelinde aktararak gelişmiştir. Türkiye’de dinî değerlerin ve bunun yanında din eğitiminin nasıl olacağı konusundaki tartışmaların ana merkezinde İmam-Hatip okullarının olduğu söylenebilir. Doğrusu Osmanlı Devleti’nin son demlerinde medreseler ile ilgili iyileştirme çalışmalarından, “İlmiye” medreselerine ve devamında 1924 yılı ile tescilli, İmam ve Hatip Mekteplerine varan zayıf ve bir o kadar talihsiz bir temel üzerine konulan 1951 tarihli İmam-Hatip Liselerinden bahsedilebilir.

1914’te resmî hüviyet kazanmış Islah-ı Medâris Nizamnamesi ile açılmış olan Dâru’l-Hilafeti’l-‘Aliye’ler; Ankara hükümeti tarafından 1921 yılında yürürlüğe giren Medaris-i İlmiye Nizamnamesi ve İlmiye Medreseleri; 1924 yılında Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile açılan İmam ve Hatip Okulları²⁹; 1948’de karara bağlanıp 1949’da açılan kısa süreli veya dönemsel İmam-Hatip Kursları gerçekten 1932-1948 yılları arasında dini eğitim için “dinî fetret devri” sayılacak sürecin Kurân’ı, Kurân-ı Kerîm eğitimini ve türlü Kurân hizmetini yaşatıp ayakta tutan birer öncüleridirler.³⁰

2.1.1. İmam Hatip Okullarının Önemi

Eğitimde dini bir atılımın resmileşerek ve okullaşarak başlaması din-devlet arası ilişkilerdeki yumuşama, vatandaş ile hem devletin kendisi hem de devletin kurumları arasında yerleşen kopukluğun giderilmesinde, bir başka ifade ile ülkenin dinginleşmesi ve feraha kavuşmasında imam-hatip okullarının önemli bir rolü olduğunu söyleyebiliriz. İmam-Hatip okullarının açıldığı zamanın Türkiye’inde ve çok partili siyaset dönemine geçildiği Türkiye’inde sanki iki farklı Türkiye vardı. Bir tanesi değerlerinden uzak, kültüründen uzak tamamıyla batılılaşma ümidiyle yaşarken, bir tanesi de değişime ve

²⁹ Bu çalışmada kısaca İmam-Hatip Okulları ifadesiyle; Türkiye’nin eğitim sistemi içerisindeki İmam-Hatip Ortaokulları, Anadolu İmam-Hatip Liseleri, İmam-Hatip Liseleri ve yabancı uyruklu öğrencilerin devam ettiği Anadolu İmam-Hatip Liselerinin tamamı için kullanılmıştır.

³⁰ Hamdi Mert, *Türkiye’nin Dönüşüm Sürecinde İmam-Hatip Liseleri*, 1. Baskı (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2014), 14.

gelişime kendini kapatmış, işiyle uğraşan, kendi benliğinde kavrulan bir ülkeydi. Bu iki ülke; yönetim, ekonomik durum ve kimlik arayışı yönünden kopuk ve iki farklı ülke gibiydiler. İşte imam-hatip okulları tam da iki farklı kutuplaşmanın yaşandığı bir durumda açıldı. Her biri farklı farklı bölgelerde açılan yedi okul, adeta birer “bölge” okulu niteliğindedir. Bu okullarda öğrenciler Kur’ân-ı Kerim derslerinin yanında arapça ve diğer dini derslerin, bununla beraber ortaokul ve lise derslerini de alıyorlardı. Tüm bu sebeplerle çoğunluk kırsal halk, bu okulları beğenip benimsediler ve kendilerine daha yakın gördüler. Böylelikle devlet okullarına yazdırılmayan kırsaldaki çocuklara yeni ve daha cazip okullar açılmış oldu. Okumayan nice çocuk okullu oldu. Kendilerini dışlanmış olarak hisseden, ezilen bu halk kesimi, milli ve dini değerleriyle tekrar buluşmuş oldu. Alışılmamış bir şekilde gencecik öğrenciler; giyimiyle, ayet-hadisli sohbetleriyle, hutbeleriyle halkın karşısına çıkıyorlardı. Birçok köy imam-hatipler sayesinde kitaplı, namazlı, ezanlı, örtülü tertemiz genç çocuklarla tanıştı. Ülkedeki genç nüfusa yol gösterici mahiyette olan imam-hatip okulları böylelikle ferahlık ve huzura kavuşma açısından önem arz etmektedir.³¹

Türkiye Cumhuriyeti’nin tarihi gelişim evrelerine baktığımızda; “Kuruluş”, “Devrimler” ve “Tek Parti” dönemlerindeki olumsuzlukların sebebiyet verdiği dinî boşlukla başlayan asla dönme, çağın gereklerine ve evrensel normlarına uyma çabalarını, söz konusu İmam-Hatip okullarının tarihsel gelişim serüvenleriyle paralel yönde hareket ettiğini ifade edebiliriz. “Tarihsel gerçekliğinin varlığıyla birlikte İmam-Hatip okulları meselesi genellikle Cumhuriyet döneminin dinî bağlamda temel tartışma ögesi olmuştur. Hatta bu okulları tartışmak, dini tartışmak ile aynı konumda görülmüştür.”³²

İmam-Hatip okulları dualarla atılmış bir temelin; kara tahtalar, beyaz tebeşirli okullarıdır. Engeller, kararlar, kararnâmeler ile 1932’de “din diline” müdahale edilerek, 1950’ye kadar bu ülkede ezanlar, salâlar, kametler, salât u selamlar, tekbirler Türkçe³³ okutulduğu bir devrin semereleridir.³⁴ Ansızın gelen baharlar, başka baharlara bırakılan umutlar içerisinde ekilen umut tohumlarının filizlenmesidir.

İmam-Hatip liselerinin ilk filizi, 1913’te kurulan “Medresetu’l-Vaizin ve Medresetu’l-Eimme ve’l-Huteba” dır. Açılan bu ilk imam-hatip okulu 1924’te “Tevhid-i

³¹ Mert, Türkiye’nin Dönüşüm Sürecinde İmam-Hatip Liseleri, 18.

³² Mert, Türkiye’nin Dönüşüm Sürecinde İmam-Hatip Liseleri, 15.

³³ Osman Ergin, *Türk Maarif Tarihi*, (İstanbul: Eser Matbaası, 1977), 5: 1936; Düccane Cündioğlu, *Bir Siyasi Proje Olarak Türkçe İbadet I*, (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 1999), 87, 249-252.

³⁴ İsmail İnce, “İmam-Hatip Okullarının tarihi gelişimi film”, erişim: 10 Mart 2023, <https://www.youtube.com/watch?v=qrS3FSTUUr0>, 00.10-00.30.

Tedrisat Kanunu”³⁵ ile Maarif Vekili Vasıf Çınar³⁶ tarafından kapatılır. Mart 1924’te Tevhid-i Tedrisat Kanunun 4. Maddesine dayanarak imam-hatip okulları yeniden açılır ve kısa süre içerisinde sayıları 34’e yükselir. Ancak bu sevindirici gelişmeler uzun sürmeden sayıları 34’e kadar çıkan imam-hatip okulları tek tek kapatılır.³⁷ Kapatılan bu okullardan bir tanesi de, yeterli öğrenci olmadığı gerekçesiyle kapatılan Kütahya İmam-Hatip okuludur. Aşağıdaki fotoğrafta görüleceği üzere söz konusu okul kapatılırken böyle bir gerekçenin asılsız olduğu ve yeteri sayıda öğrencinin bulunduğu aşikârdır.

Şekil 1. Öğrenci yetersizliği gerekçesiyle kapatılan Kütahya İmam-Hatip Okulu.

Daru’l-Fünûn İlahiyat Fakültesi ise üç yıl aradan sonra 1933’te aynı gerekçe ve tutumlar sonucunda tarihe karışır. Bununla kalınmamış türlü kademe okulların ders programlarından dinî nitelikli tüm dersler çıkarılmıştır. Aşırı tutum o kadar ilerler ki memurların Cuma namazına gitmesi dahi yasaklanır. Bu talihsiz emirlerin ilk darbesi vurulur. 1943 yılında Ahmet Hamdi Akseki³⁸ tarafından “Peygamberimiz Hatemu’l-Enbiya Hz. Muhammed ve Müslümanlık” adıyla çıkan kitap yayınlanır yayınlanmaz İçişleri Bakanlığı tarafından matbuat umum müdürü Vedat Nedim Tör imzalı yazıyla

³⁵ Hüseyin Vasıf Bey, öğretimde mektep-medrese ikiliğini ortadan kaldırmak üzere öğretimin birleştirilmesi kanunu (Tevhid-i Tedrisat) için 50 arkadaşı ile birlikte önerge verdi. 3 Mart 1924’te teklifin kabul edilmesinden 3 gün sonra Millî Eğitim Bakanı olarak atandı. 8 aylık bakanlığı sırasında Tevhid-i Tedrisat’ı uygulamaya geçirdi; medreseler kapatıldı, okullar laikleştirildi, öğretmen okullarının sayısının arttırılmasına başlandı, yabancı uzmanlar getirtilip eğitimin planlanması konusu ele alındı. Özellikle dünyanın en büyük eğitimcisi sayılan John Dewey çağrılmış ve bir rapor hazırlanmıştı. Yaptığı radikal uygulamalar tutucu çevrelerin eleştirilerine neden olunca 21 Kasım 1924 tarihinde bakanlıktan istifa etti. (“Vasıf Çınar”, *Vikipedi*, 9 Mart 2022. https://tr.wikipedia.org/wiki/Vas%C4%B1f_%C3%87%C4%B1)

³⁶ Türk Kurtuluş Savaşı sırasında Türklerin direnişine destek olmuş bir milletvekili ve devlet adamıdır. İki kez Millî Eğitim Bakanlığı yapmış ve Tevhid-i Tedrisat Kanunu’nun uygulayıcısı olmuştur. Prag, Paris ve Moskova büyükelçiliği görevlerinde bulunmuştur. Altay Spor Kulübü’nün kurucularındandır. Milletvekili Esat Çınar’ın kardeşidir. Eski Hazine müsteşarı ve Tekirdağ milletvekili Faik Öztürk’ün annesinin dayısıdır. (“Vasıf Çınar”, *Vikipedi*, 9 Mart 2022. https://tr.wikipedia.org/wiki/Vas%C4%B1f_%C3%87%C4%B1)

³⁷ İnce, “İmam-Hatip Okullarının tarihi gelişimi film”, 01.49.

³⁸ Ahmet Hamdi Akseki (1887 - 9 Ocak 1951), Türk din bilgini, 3. Diyanet İşleri Başkanı. 1947’den vefatına değin Diyanet İşleri Başkanı olarak görev yaptı. (“Ahmet Hamdi Akseki”, *Vikipedi*, 9 Mart 2022, https://tr.wikipedia.org/wiki/Ahmet_Hamdi_Akseki)

derhal toplatılır.³⁹ Gerekçe olarak da aşağıdaki şekilde bir beyanla Ahmet Hamdi Akseki'nin mektubuna cevap verir:

*“ Muhterem Efendim. Mektubunuzu aldım. Biz her ne şekil ve suretle olursa olsun memleket dâhilinde dini neşriyat yapılarak dini bir atmosfer yaratılmasına ve gençlik için dini bir zihniyet fideiği vücuda getirilmesine taraftar değiliz. Zât-ı âlilerinin herkesçe de müsellemler olan ilim ve faziletinize hürmetkârız. Ancak günün bu kabil neşriyata tahammülü olmadığını siz de takdir edersiniz.”*⁴⁰

1940'lar Kurân-ı Kerim öğrenmenin ve öğretmenin yasak olduğu, Anadolu semalarında ezanların Türkçe olarak yankılandığı yıllardır. Bu yıllarda ülkedeki komünizm ve dinsizlik tehlikesinin farkına varanlar, 1946 yılında ilköğretim kademesindeki okullara din dersinin konulması teklifleriyle gündeme gelirler ancak bu karar hiç de düşünüldüğü gibi olmamıştır. Başbakan Recep Peker, meclis kürsüsündeki konuşmasıyla gerçek düşüncelerini şu şekilde açıklamıştır: “Komünizm tehlikesine karşı dini bir korunma tedbiri olarak düşünmek bir zehirli başka zehirle tedavi etmekten ibarettir. Yani din de bir zehirdir.”

14 Mayıs 1950'de yapılan genel seçimler neticesinde ülke farklı bir siyasi bakışla tanışmış ve Demokrat Parti iktidara gelmiştir. Halkın dini durum ve yapısını yansıtan rapor ise zaten hazırdır. Bu dönemde Diyanet İşleri Başkanı olarak görev yapan Ahmet Hamdi Akseki'nin Menderes hükümetine sunduğu “Din Tedrisâtı ve Dini Müesseseler Hakkında” ki raporunda şöyle ifadeler yer alır:

*“Mihriba geçip namaz kıldırabilecek imam, cenazelerimizin tekfin ve defin işlemlerini yapabilecek görevli dahi bulunamaz hale gelmiştir. 26 seneden beri çocuklarımız hakiki bir din ve ahlak terbiyesinden mahrum olarak yetişmiş. Bu gençler komünist olmamışsa bunu ailelerindeki güçlü din terbiyesine borçludurlar.”*⁴¹

Bu raporla durumun ne kadar vahim derecede olduğu ve kalifiyeli eleman azlığının da ne kadar fazla olduğu gözler önüne serilmektedir.

³⁹ İbrahim Aşlamacı, “Türkiye'nin İslam Eğitim Modeli: İmam-Hatip Okulları ve Temel Özellikleri”, International Periodical For The Languages 9/5 (Spring 2014): 9.

⁴⁰ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), T.C. Dahiliye Vekâleti Matbuat U.M., 653.; İnce, “İmam-Hatip Okullarının tarihi gelişimi film”, 01.58.

⁴¹ İnce, “İmam-Hatip Okullarının tarihi gelişimi film”, 01.58.

2.1.2. İstanbul İmam-Hatip Okulunun Açılması

Gerçekleşen gelişmeler ışığında ülkede oluşan siyasi iklim değişikliğiyle imam-hatip okullarının yeniden açılması fikri için ülke daha müsait hale gelmiştir. Dönemin başbakanı Adnan Menderes'in talimatları ve Milli Eğitim Bakanı Tevfik İleri'nin onayladığı "Müdürler Komisyonu"⁴² nun kararıyla İmam-Hatip Okulu adıyla yeni ve yedi yıllık okulların açılması karara bağlanmıştır. Artık sıra bu okullarda iz bırakacak eğitimcilere ve bu okullarda okuyacak öğrenci bulmasına gelinmiştir. Anadolu insanı elini taşın altına koyarak bu görevi de üstlenmiş ve çok geçmeden bu fedakârlıkla ilk meyveler alınmaya başlanmıştır. İstanbul Samatya'da 270 öğrenciyle İstanbul İmam-Hatip Okulu açılmıştır. Milli Eğitim Bakanlığı bu okula fizik, kimya, matematik öğretmenlerini atar ancak din derslerini verebilecek hoca atayamaz. Bunun yegâne sebebi de yıllarca uygulanan din dersi yasakları ve dini kişilik ve unvana sahip eğitimcilerin olmayışıdır. Okulun müdürü Celalettin Ökten İstanbul'un manevi dinamiklerini bu camiada eğitim vermeleri hususunda ikna eder. Ömer Nasuhi Bilmen, Hasan Basri Çantay, Ali Rıza Sayman, Hüseyin Karagöz, Ömer Haki Yener, Abdurrahman Şeref Güzel Yazıcı, Mahir İz, Nurettin Topçu gibi dinamik isimler İstanbul İmam-Hatip'in ilk ders veren eğitimcileridirler.⁴³

27 Mayıs 1960 darbesi ile imam-hatip okulları için filizlenen bu ümitler tabiri caizse başka bahara kalmış olacaktır. Darbe sonrası kurulan 27. Hükümetin Başbakanlığına İsmet İnönü gelmiş, Milli Eğitim Bakanlığına ise İbrahim Ökten olmuştur. Kendisine 18 ilden gelen temsilcilere şöyle cevap vermiştir: "Ben bu makamda bulunduğum sürece yeni imam-hatip okulu açılmayacaktır. Sekizi hariç hepsi kapatılacaktır." İmam-Hatip okulları ile alakalı başka bir mühim karar da 1972'de uygulamaya giren bir yönetmelikle, imam-hatip okullarında okuyup, ders görmek için erkek olma şartı getirilmiştir. Ancak bu karar anayasada yer alan fırsat eşitliği ilkesini ihlal etmekte ve kız öğrenciler için engel teşkil etmektedir. Yukarıda bahsettiğimiz imam-hatip okullarının açılmasının başka bahara kalma düşüncesi, Necmettin Erbakan'ın başbakanlığa gelmesiyle tekrar umutlar yeşermiş ancak 28 Şubat 1997 Postmodern darbesiyle yeşeren umutlar tekrar başka bir bahara kalacaktır. Bu dönemde 8 yıllık

⁴² İhtiyaç duyulan ilköğretim kurumlarında müdür veya müdür yardımcısının başkanlığında okul müdürlüğünce yapılan genel bir toplantı.

⁴³ İnce, "İmam-Hatip Okullarının tarihi gelişimi film", 05.30; Mert, Türkiye'nin Dönüşüm Sürecinde İmam-Hatip Liseleri, 17.

kesintisiz eğitimin sonucunda imam-hatip okullarındaki ortaöğretim bölümleri kapatılır. Üniversite sınavlarına giren öğrencilerin önüne katsayı uygulaması getirilmiş ve bu uygulamayla imam-hatip okulu mezunlarının kendi alanları dışında üniversitelere yerleşmeleri engellenmiş olur. Kur'ân kurslarında Kur'ân-ı Kerim eğitimi ve hafızlık eğitimi almak isteyenlerin önü önemli oranda kapatılmış olacaktı. Sonraki süreçlerde halkın istekleri ve toplu eylemleri neticesinde koalisyon hükümeti döneminde halk sesini duyurmuş, belki de en kapsamlı bir eylem düzenlenmiştir. 3 Kasım 2022 yılında değişen hükümet neticesinde imam-hatipli bir başbakanın göreve gelmesiyle bu umutlar artık yeşermiş ve imam-hatip okulları ile mezunlarının önündeki engeller birer birer kaldırılmıştır. Bu ihlallere ve haksızlıklara sebep olanlar yargı önünde hesap vermiş ve sayıları artık binlerle ifade edilen imam-hatip okulları açılmış ve imam-hatip mezunu bireyler yetişmiştir.⁴⁴

2.1.3. İmam-Hatip Liselerinin Müfredatı

1958 yılından itibaren imam-hatip liseleri sağladığı eğitimle mezunlarını vermeye başlamışlardır. Bu mezunlar kendi alanlarında okudukları enstitü ve fakülteler sonucunda, Milli Eğitim Bakanlığında Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmeni veya İmam-Hatip Liseleri meslek dersleri öğretmenliklerine, Diyanet İşleri Başkanlığına bağlı kur'ân kurslarında öğretici, yine Diyanet İşleri Başkanlığında imam ve müezzin kadrolarında ihtiyaçlara cevap vermiştir. 1965 yılında “633 Sayılı Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun” yürürlüğe giren kanun ile mezkûr görevlere imam-hatip orta ve imam-hatip lise mezunlarının görev alabileceği düşünülmektedir. Cami ve görevlisi olan imam-hatiplerin sayısının günümüzde nerelere vardığını açıklamaya gerek duyulmadığı gibi sayının giderek arttığını vurgulayabiliriz. Bu artış zamanla illeri aşip ilçe merkezlerine ta ki “2012 tarihli 6287 sayılı Kanun” la mahalle ve beldelere kadar yayılmıştır.⁴⁵

İkinci Dünya Harbi'nin sonrasında cereyan eden çok partili siyasi dönem, haliyle din eğitimi meselesinde de yumuşama sağlamıştır. 15 Ocak 1949 yılında açılan ve yalnız ortaokul eğitimini bitirmiş kimselerin kayıt yapıp eğitim alabilecekleri 10 ay süreli İmam-Hatip Kursları, yine ilköğretim 4 ve 5. sınıflar için açılan istek üzeri din dersleri, 1949'da açılan Ankara İlahiyat ve hacca gidiş engelinin kaldırılması gibi süreçler adeta yeni bir

⁴⁴ İnce, “İmam-Hatip Okullarının tarihi gelişimi film”, 08.00-10.37

⁴⁵ Mert, Türkiye'nin Dönüşüm Sürecinde İmam-Hatip Liseleri, 18.

dönemin habercisi gibidir. 24 Aralık 1946 tarihli meclis oturumundaki din eğitimi meselesi ile alakalı konuşmalarda bir yumuşamanın gerçekçi izleri görülür. Milletvekillerinden bazıları bölgeye yayılma eğilimi gösteren Komünizm tehdidine karşı çalışmaların gerekliliğini savunmuş, İslam'ın sapkın bir fikir olan Komünizm ilkeleriyle bağdaşmadığını ileri sürmüşler ve bu tehlikenin önüne bir set mahiyetinde okullara din derslerinin getirilmesini savunmuştur. Dönemin başbakanı Recep Peker'in cevabından anlaşıldığı üzere tereddütle bu düşüncenin yanlışlığını ima eder: “Komünizm denen ictimai zehirden bünyeyi korumak için, onun yanında yavaş yavaş genişleyecek bir şeriat hayatının ikamesi ihtimalini bir tedbir diye düşünmek, bir zehiri bir başka zehirle tedavi edileceğini zannetmekten ibarettir.”⁴⁶

Bu düşünce ve anlayışın neticesinde maalesef bu tarihlerde (1946) Din Bilgisi derslerinin okullara girişi sağlanamamıştır. Aradan geçen üç yılın ardından; din dersinin isteğe göre olması, ders programından ayrı uygulanması, din dersine bağlı herhangi bir sınıfta kalmanın olmayışı, çocuklarından din dersi almak isteyen çocukların dilekçe başvurusu ile alabilmesi gibi, sanki derslerin okullarda okutulması için değil de resmen engeller çıkarıp nasıl okullara bu dersi sokmayız amacıyla türlü türlü engeller, tedbirler alınmış ve zar zor ilkokulların 4. ve 5. sınıflarına Din Bilgisi dersi konulabilmiştir.⁴⁷

Söz konusu dönemin Diyanet İşleri Başkanı olan Ahmet Hamdi Akseki, okullara giren bu isteğe bağlı din derslerine olumlu bir görüş belirtmeyip konuyu açık bir şekilde eleştiriyordu: Mekteplere giren bu din derslerinin hiçbir faydası olmadığı bazı okullarda da öğretmenler nezdinde alaya alınmıştır. Milli Eğitim Bakanlığı'nın öğretmenlerine verdiği emre karşı da öğretmenler: “Biz laiklik çizgisinde öğretmenleriz, hem din dersleri de seçmelidir, istersek verir istersek vermeyiz.” ifadesinde bulunarak karşılık vermişlerdi. Zaten sembolik bir amaçla seçmeli bir şekilde konan bu dersler ancak böyle neticeler doğururdu.⁴⁸ Görüldüğü üzere hem bu güvensizlik ortamı hem de din derslerinin ihtiyari olması, din dersi öğretmenlerinin olmayışından kaynaklı sınıf öğretmenlerine bu görevlerin yüklenmesi gel-gitlere sebep olmuş ve köklü bir çözümün, yeni bir serüvenin başlamasına gebe bir durum oluşmuştu. Bunu yeni dönemde atılan atılımlara görmüş olacağız.

⁴⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 1, İctimai Senesi 2, (1946), 7: 445; Mert, Türkiye'nin Dönüşüm Sürecinde İmam-Hatip Liseleri, 126.

⁴⁷ Bkz. Mustafa Öcal, *Cumhuriyet Döneminde İlk, Orta ve Yüksek Öğretimde Din Öğretimi (Din Bilgisi ve Ahlak Bilgisi Derslerinin Tarihçesi)*, Cumhuriyetin 75. Yılında Türkiye'de Din Eğitimi ve Öğretimi (Sempozyum), (İzmir 4-6 Aralık 1998), (Ankara: Türk Yurdu Yayınları, 1999), 309-343; Mert, Türkiye'nin Dönüşüm Sürecinde İmam-Hatip Liseleri, 126.

⁴⁸ Mert, Türkiye'nin Dönüşüm Sürecinde İmam-Hatip Liseleri, 126.

1947 yılında Anadolu Ajansı tarafından yayımlanan CHP Divanı açıklamasında beyan edildiği üzere din eğitimin serbest olacağı, din dersleri için “Din Bilgileri Dershaneleri’nin” açılacağı, bu dershaneler için seminerlerin yapılacağı gibi vaatler verilmişse de ne yazık ki aynı tereddütlü düşüncenin kurbanı olarak bu vaatler de gerçekleştirilememiştir. Böylelikle on ay süreli İmam-Hatip Kursları devamlı olamayacağı gibi, açılışına müteakip ilk yıl mezun sayısı tüm ülke için sadece 50 olabilmıştır. Bunun üzerine süre 2 yıla yükseltip öğrenci kabulü için meslek okullarından mezun olanlarda kursa alınmış olsa da bu durum kursların talihsiz kaderini değiştirememiştir. Çalışmalarında bu kursların program ve işleyişine de değinen Mustafa Öcal, İmam-Hatip Kursları ile ilgili şu bilgileri aktarır. Olduğu gibi aktarılmıştır.⁴⁹

“Yapılan tartışma ve gelişmeler neticesinde⁵⁰ artık İmam-Hatip Yetiştirme Kurslarının açılması meselesi kesinlik kazanmış oluyordu. Nitekim 21 Mayıs 1948 Cuma günü Ulus Gazetesinde CHP Meclis Grup Başkanvekilinin bir tebliği yayınlanmıştır. Tebliğin bir yerinde şöyle denilmekteydi:

“Dinî öğretim konuları hakkındaki parti komisyonu raporunun, İmam ve Hatip gibi din hizmetlerini ifa edecek elemanlar yetiştirilmesi lüzumuna taalluk eden ikinci maddesinin müzakeresine devam olundu.” “Konu etrafında yapılan uzun tartışmalardan sonra Başkanlığa verilen önergeler okunarak:

“Milli Eğitim Bakanlığına bünyesinde kurslar açılması ve bu kurslara ortaokulu mezunu olanlardan, askerliğini bitirmiş kimselerin seçilmesi sureti ile memleket ihtiyacını karşılamak üzere din hizmetlerini görececek elemanların yetiştirilmesi prensibinin tespitini teklif eden önerge çoğunlukla kabul edildi.”⁵¹

Yapılan bu açıklamalara bakıldığında kursa devam edecek kimselerde, ortaokul mezunu olma ve askerlik görevini ifa etmiş olma şartlarının arandığı görülür. Bu kursların nerelerde olacağı kararına gelindiğinde:

“Milli Eğitim Bakanı Tahsin Banguoğlu TBMM’de; “İmam ve Hatip yetiştirmek üzere kursların; İstanbul, İzmir, Ankara, Seyhan (Adana), Erzurum ve Diyarbakır’da açılmasının düşünüldüğünü” açıklamıştır.⁵²

⁴⁹ Mustafa Öcal, *Osmanlı’dan Günümüze Türkiye’de Din Eğitimi –Mukaddime Kitap-*, (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2011), 173-184; Mustafa Öcal, *Medresetü’l-Eimme ve’l-Huteba’dan İmam-Hatip Liselerine*, (İstanbul: Ensar Yayınevi, 2013), 93-104; Mert, Türkiye’nin Dönüşüm Sürecinde İmam-Hatip Liseleri, 127.

⁵⁰ İbrahim Arvas, *Tarihi Hakikatler*, (Ankara: Yargıçoğlu Matbaası, 1964), 62-64; Mert, Türkiye’nin Dönüşüm Sürecinde İmam-Hatip Liseleri, 127.

⁵¹ Nahit Dinçer, *1913’ten Bugüne İmam-Hatip Okulları Meselesi*, (İstanbul: Yağmur Yayınları, 1974), 60; Mert, Türkiye’nin Dönüşüm Sürecinde İmam-Hatip Liseleri, 127.

⁵² Mert, Türkiye’nin Dönüşüm Sürecinde İmam-Hatip Liseleri, 127; *TBMM Tutanak Dergisi*, 15: 106.

Bu dönemde yayın yapan bir gazete bu illerde kursların açılacağını ve katılım için lazım olan şartları haber yapmıştır.⁵³

“15 Ocak 1949’da İstanbul ve Ankara’da 10 aylık olmak üzere iki kurs açıldı. İstanbul’daki kurs Celal Hoca ve Kilisli Rıfat Bilge’nin, Ankara’daki de, Yusuf Ziya Yörükân ve Hasan Hüsnü Erdem’in idaresinde açıldı. Daha sonra, diğer şehirlerde 8 adet kurs daha açıldı ki bu iller: Afyonkarahisar, İzmir, Isparta, Kayseri, Kastamonu, Adana, Trabzon, Urfa’dır.”⁵⁴ Görüldüğü üzere kursların sayısı artış göstermekte ve bu sayı 10 olmuştur.

“Zaman geçtikçe, 20 Ocak 1959’da milletvekillerinde birinin TBMM Başkanlığına sunmuş olduğu yazılı soruyu, dönemin Maarif Vekili Celal Yardımcı konuşmasında, bu kursların açıldığı yerleri şu şekilde cevaplamıştır: İmam-Hatip Kursları, 1952 yılında Afyon, Amasya, Antalya, Aydın, Balıkesir, Bitlis, Bolu, Burdur, Bursa, Çankırı, Çorum, Denizli, Diyarbakır, Edirne, Elazığ, Erzurum, Eskişehir, Gaziantep, Giresun, Hatay, Isparta, İzmir, Kastamonu, Kayseri, Kırklareli, Kırşehir, Kocaeli, Konya, Kütahya, Malatya, Manisa, Maraş, Mardin, Muğla, Niğde, Rize, Samsun, Seyhan, Siirt, Sinop, Sivas, Tokat, Trabzon, Urfa, Yozgat, Zonguldak vilayet merkezleri ile İstanbul vilayetinin Beyoğlu ve Üsküdar kazalarında, 1956 yılında Çemişkezek, 1958 yılında Simav ve İzmir’de açılmıştır.”⁵⁵

İsimleri sayılan onca ile bakılırsa bu sayının 1958 yılında 50’ye ulaştığını söyleyebiliriz. Ancak bu kursların nicel olarak artmasının yanında, niteliksel olarak da arttığını söylemek pek mümkün değildir. Çünkü kurslar ihtiyacı karşılayacak düzeyde faydalı ve verimli olmamıştır.

⁵³ Detaylı bilgi için Bkz. Mert, Türkiye’nin Dönüşüm Sürecinde İmam-Hatip Liseleri, 128. İstanbul’da haftada bir gün (Cuma günleri) yayınlanan Doğru Yol (En açık ifadeli Müslüman gazetesi) adlı gazete (1 Ekim 1948 günkü yıl 2, cilt 3, sayı 64, s. 1-2’de) kursların açılışını şu şekilde haber yapmıştır: Ankara, İzmir, Erzurum, Diyarbakır ve Seyhan’da birer İmam ve Hatip Kursu açılıyor. Bu kurslara ortaokulu bitirmiş, mecburi askerlik hizmetini yapmış, iyi ahlâk sahibi kimseler alınacaktır. Milli Eğitim Bakanlığınca Ankara, İstanbul, İzmir, Erzurum, Diyarbakır ve Seyhan vilayetlerinde açılması kararlaştırılan İmam Hatip Kurslarının hazırlıkları tamamlanmıştır. Bakanlıkta bu kursların programları hazırlanmakta ve öğretmen kadroları tespit edilmektedir. Yukarıda isimleri bildirilen vilayetlerde elliser kişi alabilecek müstakil bir dersane hazırlanacaktır. İmam ve Hatip kurslarına en az ortaokul bitirmiş, mecburi askerlik hizmetini yapmış, iyi ahlâk sahibi yurttaşlar kaydedilecektir. Bu kurslara civar vilayetlerden alınacak talebelerin bir vilayete isabet eden miktarı tespit edilmiş bulunmaktadır. Talebelerin barınma ve beslenme işleri kendilerine ait olacaktır. Bakanlık mevzuu-bahis vilayetlere birer tamim yollayarak bu şartları haiz teliplerin kurslara kaydolanmalarını bildirmiştir. İstanbul vilayeti, Milli Eğitim Bakanlığının bu husustaki emrini almış ve Milli Eğitim Müdürlüğüne tebliğ etmiştir.

⁵⁴ Reed, Howard A., *Türkiye’nin Yeni İmam-Hatip Okulları*, Çev. Hulusi Yavuz. Osmanlı Devleti ve İslâmiyet, İstanbul: İz Yayınları, 1991, 174; İsmet Parmaksızoğlu, *Türkiye’de Din Eğitimi*, (Ankara: MEB Yayınları, 1966), 29; Mert, Türkiye’nin Dönüşüm Sürecinde İmam-Hatip Liseleri, 128.

⁵⁵ Mustafa Kahveci, *TBMM Tutanaklarına Göre Türkiye’de Din Eğitimi (1958’den 1990’a kadar)*, (Bursa: Uludağ Üniversitesi, U. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1990), 11; Mert, Türkiye’nin Dönüşüm Sürecinde İmam-Hatip Liseleri, 129.

2.1.3.1. İmam-Hatip Kursları Programı

DERSİN ADI	10 HAFTADA TOPLAM SAAT
Kur’ân-ı Kerim	50
Hadis ve Tefsir	11
Akaid	33
İbadet	43
Ahlâk	16
Türkçe	31
Hutbe	16
Tarih (Türk ve İslâm)	17
Coğrafya (Türk ve İslâm)	10
Yurt Bilgisi	7
Sağlık Bilgisi	6

Tablo 1. İmam-Hatip Okulları Kurs Programı çizelgesi.

Yukarıdaki çizelgede görüleceği üzere İmam-Hatip Kurslarında 50 saat ile en fazla ders Kur’ân-ı Kerim’e ayrılmıştır. Bu yerinde karar ile Kur’ân-ı Kerim öğretim ve öğrenimi hususunda ne kadar ciddi bir ihtiyacın hâsıl olduğunu görmekteyiz. Dini ilimlerin belki de alet ilimleri olan arapça müfredatı dışındaki en önemli dersin Kur’ân-Kerim olduğu aşikârdır. Kur’ân-ı Kerim ile meşguliyetin dahi ibadet sayıldığı inancımızda ders saati olarak açığı kapatmak, ihtiyaca cevap vermek önem arz etmektedir. Türkiye’de bu yıllarda oluşan dini ilim ve dini toplum ihtiyacı, görüldüğü gibi müfredatı 43 saatle İbadet dersine ayrılmış ve en önemlisi sağlam bir inanç şuuru için 50 saatle Kur’ân-ı Kerim dersine ayrılmıştır. Bu dersleri takip eden önemli bir ders sayısının da üçüncü sırada isabetli bir karar ile Akaide (33) ayrıldığını görmekteyiz. Dördüncü sırada Türkçe (31), devamında Tarih (17) ve devamında 16 saatlerle Ahlâk (16) ve Hutbe derslerine ayrılmıştır. İsmi Hutbe olarak konulan bu dersin muhtevası genel itibarıyla hitabet olmakla beraber, günümüzde de benzeri işlenen uygulamalı vaaz ve hutbeye çıkma dersi olarak karşımıza çıkmaktadır.⁵⁶

Ayrıca Hadis ve Tefsir dersine 11 gibi komik bir rakam ayrılması ve Fıkıh, Kelam gibi derslere ne için hiç yer verilmediği de akıllara soru işaretleri getirmektedir. Mevcut

⁵⁶ Mert, Türkiye’nin Dönüşüm Sürecinde İmam-Hatip Liseleri, 131.

yöneticilerin savunduğu siyaset görüşüne ters düşecek bir ders muhtevasının varlığını kabul edemedikleri kuvvetle muhtemeldir. Ders sayısı olarak sonlarda da Coğrafya için 10, Yurt Bilgisi için 7 ve Sağlık Bilgisi dersi için de 6 saat ayrılmıştır. Bir eleştiri mahiyetinde şunu demek mümkün olsa gerektir ki; Kültür dersleri olarak Türkçe, Coğrafya, Tarih gibi derslere yer verip de Matematik ve Fen Bilimleri gibi önemli derslere neden hiç yer verilmediği şaşılacak bir durumdur. Bu eksiklikler de gösteriyor ki temelden hatalı ve asıl amacın dini öğretmenin olmadığı, sembolik bir kazanım için yapılan bir programın asıl hedeflerine ulaşamayacağıdır.⁵⁷

⁵⁷ Mert, Türkiye'nin Dönüşüm Sürecinde İmam-Hatip Liseleri, 131.

2.1.3.2. Anadolu İmam-Hatip Liseleri Müfredatı

T.C.
MİLLÎ EĞİTİM BAKANLIĞI

ANADOLU İMAM HATİP LİSESİ HAFTALIK DERS ÇİZELGESİ (2018-2019 Eğitim Öğretim Yılından itibaren tüm sınıf düzeylerinde uygulanacaktır.)					
DERSLER		9. SINIF	10. SINIF	11. SINIF	12. SINIF
ORTAK DERSLER	TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI	5	5	5	5
	TARİH	2	2	2	-
	T.C. İNKILAP TARİHİ VE ATATÜRKÇÜLÜK	-	-	-	2
	COĞRAFYA	2	2	-	-
	MATEMATİK	6	6	-	-
	FİZİK	2	2	-	-
	KİMYA	2	2	-	-
	BİYOLOJİ	2	2	-	-
	FELSEFE	-	2	2	-
	YABANCI DİL	5	2	2	2
	BEDEN EĞİTİMİ VE SPOR / GÖRSEL SANATLAR / MÜZİK	2	1	1	1
	SAĞLIK BİLGİSİ VE TRAFİK KÜLTÜRÜ	1	-	-	-
	ARAPÇA (*)	4	3	-	-
TOPLAM		33	29	12	10
MESLEK DERSLERİ	KUR'AN-I KERİM (*)	5	4	4	3
	MESLEKİ ARAPÇA (*)	-	-	3	3
	TEMEL DİNİ BİLGİLER	1	-	-	-
	SİYER	-	2	-	-
	FIKİH	-	2	-	-
	TEFSİR	-	-	2	-
	DİNLER TARİHİ (*)	-	-	-	2
	HADİS	-	2	-	-
	AKAİD	-	-	1	-
	KELAM	-	-	-	2
	HİTABET VE MESLEKİ UYGULAMA	-	-	2	-
	İSLAM KÜLTÜR VE MEDENİYETİ	-	-	-	2
	OSMANLI TÜRKÇESİ (*)	-	1	-	-
TOPLAM		6	11	12	12
SEÇMELİ DERS SAATİ TOPLAMI		-	-	16	18
REHBERLİK VE YÖNLENDİRME		1	-	-	-
TOPLAM DERS SAATİ		40	40	40	40

Tablo 2. Anadolu İmam-Hatip Liseleri Ders Müfredatı Çizelgesi⁵⁸

⁵⁸ Eğitim Sistem, “Anadolu İmam Hatip Lisesi dersleri ve ders saatleri”, erişim: 3 Mart 2023, <https://www.egitimsistem.com/anadolu-imam-hatip-lisesi-dersleri-53934h.htm>.

ANADOLU İMAM HATİP LİSESİ SEÇMELİ DERSLERİ (A GRUBU)

DERSLER			10. SINIF	11. SINIF	12. SINIF
SEÇMELİ DERSLER (A GRUBU)	TEMEL İSLAM BİLİMLERİ	FIKİH OKUMALARI (1)	-	(1) (2)	(1) (2)
		TEFSİR OKUMALARI (1)	-	-	(1) (2)
		HADİS METİNLERİ (1)	-	(1) (2)	(1) (2)
		İSLAM AHLAKI (1)	-	(1)	(1)
		İSLAM BİLİM TARİHİ (1)	-	(1) (2)	(1) (2)
		KUR'AN OKUMA TEKNİKLERİ (2)	-	(1) (2)	(1) (2)
		ARAPÇA (METİN-MÜKÂLEME) (2)	-	(1) (2)	(1) (2)
		MESLEKİ UYGULAMA (1)	-	-	(1) (2)
		İSLAM TARİHİ (1)	-	(1) (2)	(1) (2)
		AHLAK VE TASAVVUF KÜLTÜRÜ (1)	-	(1)	(1)
	TÜRK İSLAM SANATLARI	DİNİ MUSİKİ (1)	-	(1) (2)	(1) (2)
		HÜSN-İ HAT (1)	-	(1) (2)	(1) (2)
		EBRU (1)	-	(1) (2)	(1) (2)
		TEZHİP (1)	-	(1) (2)	(1) (2)
	DİL VE ANLATIM	TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI (2)	-	(2) (3) (4) (5)	(2) (3) (4) (5)
		DIKSIYON VE HİTABET (1)	-	(1)	(1)
		OSMANLI TÜRKÇESİ (3)	(1) (2)	(1) (2)	(1) (2)
	MATEMATİK VE FEN BİLİMLERİ	SEÇMELİ TEMEL MATEMATİK (2)	-	(2)	(2)
		SEÇMELİ MATEMATİK (2)	-	(3) (4) (5) (6)	(3) (4) (5) (6)
		SEÇMELİ FİZİK (2)	-	(3) (4)	(3) (4)
		SEÇMELİ KİMYA (2)	-	(3) (4)	(3) (4)
		SEÇMELİ BİYOLOJİ (2)	-	(2) (3) (4)	(2) (3) (4)
		ASTRONOMİ VE UZAY BİLİMLERİ (1)	(1) (2)	(1) (2)	(1) (2)
		MATEMATİK TARİHİ VE UYGULAMALARI (3)	(2)	(2)	(2)
		FEN BİLİMLERİ TARİHİ VE UYGULAMALARI (3)	(2)	(2) (3)	(2) (3)
	SOSYAL BİLİMLER	SEÇMELİ TARİH (1)	-	(2) (3) (4)	(2) (3) (4)
		ÇAĞDAŞ TÜRK VE DÜNYA TARİHİ (1)	-	(2) (3) (4)	(2) (3) (4)
		TÜRK KÜLTÜR VE MEDENİYET TARİHİ (1)	-	(2)	(2)
		SEÇMELİ COĞRAFYA (2)	-	(2) (3) (4)	(2) (3) (4)
		SOSYAL BİLİM ÇALIŞMALARI (3)	(1) (2)	(2)	(2)
		PSİKOLOJİ (1)	-	(2)	(2)
		SOSYOLOJİ (2)	-	(2)	(2)
		MANTIK (1)	-	(2)	(2)
		BİLGİ KURAMI (1)	-	(1) (2)	(1) (2)
		DEMOKRASİ VE İNSAN HAKLARI (1)	-	(1)	(1)
		İŞLETME (1)	-	(2)	(2)
		EKONOMİ (1)	-	(2)	(2)
		GİRİŞİMCİLİK (1)	-	(1)	(1)
		YÖNETİM BİLİMİ (1)	-	(2)	(2)
		ULUSLARARASI İLİŞKİLER (1)	-	(2)	(2)
	YABANCI DİLLER VE EDEBİYATI	SEÇMELİ BİRİNCİ YABANCI DİL (3)	(2)	(2) (8) (10)	(2) (8) (10)
		SEÇMELİ İKİNCİ YABANCI DİL (4) (**)	(2)	(2) (4) (6)	(2) (4) (6)
		YABANCI DİL EDEBİYATLARI (2)	-	(1) (2)	(1) (2)
		FARSÇA (2)	-	(2)	(2)
	SPOR VE SOSYAL ETKİNLİK	SEÇMELİ BEDEN EĞİTİMİ VE SPOR (2)	-	(1) (2)	(1) (2)
		SOSYAL ETKİNLİK (2)	-	(1) (2)	(1) (2)
	GÜZEL SANATLAR	SEÇMELİ GÖRSEL SANATLAR (3)	(1) (2)	(1) (2)	(1) (2)
		SEÇMELİ MÜZİK (3)	(1) (2)	(1) (2)	(1) (2)
		SANAT TARİHİ (1)	-	(1) (2)	(1) (2)
		DRAMA (3)	(1)	(1) (2)	(1) (2)
	BİLİŞİM	BİLGİSAYAR BİLİMİ (2)	-	(1) (2)	(1) (2)
		PROJE HAZIRLAMA (1)	-	(1) (2)	(1) (2)

Tablo 3. Anadolu İmam-Hatip Liseleri Ders Müfredatı Çizelgesi⁵⁹⁵⁹ Eğitim Sistem, “Anadolu İmam Hatip Liseleri dersleri ve ders saatleri”.

ANADOLU İMAM HATİP LİSESİ SEÇMELİ DERSLERİ (B GRUBU)

SEÇMELİ DERSLER (B GRUBU)	DERSLER		9. SINIF	10. SINIF	11. SINIF	12. SINIF
	SPOR	ATLETİZİM (2)	-	-	(2)	(2)
		BEDEN EĞİTİMİ VE SPOR TARİHİ (1)	-	-	-	(2)
		BİREYSEL SPORLAR (3)	-	(2)	(2) (3)	(2) (3)
		EĞİTSEL OYUNLAR (1)	(2)	-	-	-
		GELENEKSEL SPORLAR (ATA SPORLARI) (3)	-	(1) (2)	(2)	(2)
		GENEL JİMNASTİK (2)	-	(2)	(1) (2)	-
		SPOR ANATOMİSİ VE FİZYOLOJİSİ (1)	-	-	(1) (2)	(1) (2)
		SPOR PSİKOLOJİSİ VE SOSYOLOJİSİ (1)	-	-	-	(2)
		SPOR UYGULAMALARI (3)	-	(1) (2)	(2) (3)	(2) (3)
		SPOR VE BESLENME (1)	-	-	(1) (2)	(1) (2)
		SPORCU SAĞLIĞI (1)	-	-	(1) (2)	(1) (2)
		TAKIM SPORLARI (4)	(2)	(2)	(2) (3)	(2) (3)
		TEMEL SPOR EĞİTİMİ (1)	(2)	-	-	-
	MUSİKİ	BATI MÜZİĞİ TEORİ VE UYGULAMASI (2)	-	(1) (2)	(2)	(2)
		BİREYSEL SES EĞİTİMİ (1)	-	(1)	(1)	-
		BİLİŞİM DESTEKLİ MÜZİK (1)	-	-	-	(2)
		ÇALGI EĞİTİMİ (3)	(1)	(1) (2)	(1) (2)	(1) (2)
		DİNİ MÜSİKİ (3)	(2)	(1) (2)	(1) (2) (3)	(1) (2) (3)
		MÜZİK KÜLTÜRÜ (1)	-	-	-	(1) (2)
		PIYANO (1)	(1)	-	-	-
		TÜRK HALK MÜZİĞİ TEORİ VE UYGULAMASI (3)	(2)	(1) (2)	(1) (2)	(1) (2)
		TÜRK MÜSİKİSİ, NAZARİYATI VE USULLERİ (3)	-	(1) (2)	(1) (2)	(1) (2)
		TÜRK MÜZİĞİ TARİHİ (1)	-	-	(1) (2)	(1) (2)
		TÜRK SANAT MÜZİĞİ TEORİ VE UYGULAMASI (3)	(2)	(1) (2)	(1) (2)	(1) (2)
	GELENEKSEL VE ÇAĞDAŞ GÖRSEL SANATLAR	DESEN (4)	(2)	(2) (3)	(2) (3)	(2) (3)
		EBRU (4)	(2)	(1) (2)	(1) (2) (3)	(1) (2) (3)
		ESTETİK (1)	-	-	(2)	-
		DİJİTAL GRAFİK (1)	-	(1) (2)	(2)	(2)
		FOTOĞRAF (1)	-	(1) (2)	(2)	(2)
		GELENEKSEL TÜRK SANATLARI MİNYATÜR (3)	-	(1) (2)	(1) (2) (3)	(1) (2) (3)
		GRAFİK TASARIM (1)	-	-	(2) (3)	-
		HÜSN-İ HAT (4)	(2)	(1) (2)	(1) (2) (3)	(1) (2) (3)
		HÜSN-İ HAT YAZI ÇEŞİTLERİ (2)	(2)	(1) (2)	(1) (2)	-
		KALİGRAFI (1)	-	-	-	(1) (2)
		MÜZE EĞİTİMİ (1)	-	-	-	(1) (2)
		PALEOGRAFYA (1)	-	(1) (2)	(1) (2)	(1) (2)
		TEMEL SANAT EĞİTİMİ (1)	(2)	-	-	-
		TEZHİP (4)	(2)	(1) (2)	(1) (2) (3)	(1) (2) (3)
		TÜRK İSLAM SANATI TARİHİ (1)	-	-	(1) (2)	(1) (2)
		İKİ BOYUTLU SANAT ATÖLYE (2)	-	(2) (3)	(2) (3)	(2) (3)
		ÜÇ BOYUTLU SANAT ATÖLYE (2)	-	(2) (3)	(2) (3)	(2) (3)
		İMGESEL RESİM (3)	-	(2)	(2)	(2)

Tablo 4. Anadolu İmam-Hatip Liseleri Ders Müfredatı Çizelgesi⁶⁰

Anadolu İmam-Hatip Liseleri Ders Programı Çizelgesine baktığımızda, üç farklı tablo görmekteyiz: “Ortak Dersler”, “Mesleki Dersler” ve “Seçmeli Dersler”. Ortaöğretimdeki ortak dersleri tüm ortaöğretim öğrencilerinin alması gereken zorunlu derslerdir. Yılsonunda girilen başarı ortalamaları ile direk başarılı sayılan dersler arasında; “Kur’ân-ı Kerim” ile “Türk Dili ve Edebiyatı” dersleri sayılmamaktadır. Bu

⁶⁰ Eğitim Sistem, “Anadolu İmam Hatip Lisesi dersleri ve ders saatleri”.

açıklama, bu iki dersin hem uygulamalı alanlarının olduğunu hem de İmam-Hatip Okullarının temelini teşkil eden “Kur’ân-ı Kerim” gibi bir dersin ne denli ehemmiyetli olduğunu göstermektedir. Yani; “Kur’ân-ı Kerim” ile “Türk Dili ve Edebiyatı” derslerinden bizzat müfredatı gereği başarı göstermeyen öğrenciler başarısız sayılmaktadırlar. Olması gereken isabetli karar da bu olması gerekirdi ki bu okullardan mezun olan öğrencilerin hayatı boyunca maddi manevi başucu kitabı Kur’ân-ı Kerim’dir. “Türk Dili ve Edebiyatı” dersi de Türkçe’nin resmi dil olması ve Türk Edebiyatı’nın milli bir nitelik taşımasından kaynaklı, diğer derslerin başarı ortalamasıyla geçilecek bir ders olmadığı kararına varılmıştır. Derslerin işleyişi ile alakalı Milli Eğitim Bakanlığının yapmış olduğu açıklamaların birinde; Kur’ân-ı Kerim dersinin belirlenen hedeflere ve amaçlara en iyi şekilde ulaşması için, gerektiğinde sınıftaki öğrenci sayısının 25’i geçmeyecek şekilde iki ayrı sınıfa bölünebilir. Ayrıca bu gruplardaki öğrenci sayısının aynı olmasına dikkat edilir. Her grup veya sınıfa bir öğretmen sorumlu tutulur ve sene bitimine kadar belirlenen program dâhilinde öğretim gerçekleştirilir.⁶¹

Sonuç olarak Türkiye’de 1924-1950 yılları arasında gerçekleşen siyasi oluşumları, siyasi bunalımları ve toplumsal dini çöküntüyü anlatmaktan maksadımız herhangi bir siyasi parti veya oluşumu aşağılamak değil, yaşanan bu olumsuz tutum ve davranışlardan ders mahiyetinde bir sonuç çıkarmaktır. Türkiye’nin İmam-Hatip gerçeğini ulaştığımız belge ve kayıtlarla açıklamak ve sonraki süreçte nasıl bir zemine yerleşeceği ve devam edeceğini karşılaştırmaktır. Tabi konumuzun genel mahiyeti, bir Eğitim kurumu olarak bu kurumların Kur’ân-ı Kerim eğitiminde nerede olduklarının tespiti ve geçmişten günümüze müfredatlarının detaylı bir araştırılmasıdır. Bir sonraki bölümümüzde de Mardin ilinde Kur’ân-ı Kerim eğitimi verilen mekânların detaylı bir alan incelenmesi ve mülakat usulü bir kritiği yapılacaktır. Bu kurumlar gerekli ehemmiyet ve ehliyet verildiği takdirde birer Kur’ân yuvası mesabesinde dir. Bir zamanların muştusu sayılan bu eğitim kurumları ile ne mutlu ki hâlâ Kur’ân-ı Kerim eğitimi verilmekte olup, mezun olmaları sonunda gelecek nesillere Din ve Kur’ân derslerinin devamı verilmekte, bir süreklilik arz etmektedir.

⁶¹ Eğitim Sistem, “Anadolu İmam Hatip Lisesi dersleri ve ders saatleri”.

2.2. İlahiyat Fakülteleri

İlahiyat Fakülteleri için kısa ve kapsayıcı bir tanım yapılacak olursa: İlahiyat Fakülteleri; Diyanet İşleri Başkanlığı'nın dini hizmet sahasına din görevlisi yetiştirmek, Milli Eğitim Bakanlığı'nın hizmet alanına öğretmen yetiştirmek, İlâhiyat alanına araştırmacı-akademisyen yetiştirmek, dini eğitimle donanımlı bireyler yetiştirmek ve nihayetinde dini bir toplum bilinci oluşturmak maksadıyla kurulan, üniversiteye bağlı bir yükseköğretim kurumudur.

İlahiyat Fakültelerinin ilk nüvesi 1 Eylül 1900 yılında İstanbul'da kurulan Darü'l-Fünûn-ı Şâhane'deki "Ulûm-i Âliye-i Dîniyye Şubesi" ile başlatılabilir.⁶² Eğitim süreci dört yıl olan bu kurumda; hadis ve usulü, kelâm, tefsir, fıkıh ve usulü ve İslam tarihi dersleri müfredata alınmıştır. 1908'de yapılan meşrutiyetten sonra çoğu değişikliğe uğrayan Darü'l-Fünûn-ı Şâhane'nin evvela Darü'l-Fünûn-ı Osmânî, 1913 yılı itibarıyla de "İstanbul Darü'l-Fünûnu" na çevirilmiştir. Ulûm-i Âliye-i Dîniyye Şubesi'nin ismi de Ulûm-i Şer'iyye olmuştur. Ders programına da ahlâk ve tasavvuf, Arap edebiyatı ve felsefe, siyer, dinler tarihi gibi dersler de eklenmiştir. 18 Eylül 1914 yılında medreselerin iyileştirilmesi esnasında Selimiye Camisinin bahçesinde bulunan I. Abdulhamid Medresesi'nde açılan Medresetü'l-mütehassısın nedeniyle, Darü'l-Fünûn'da açılan Ulûm-i Şer'iyye Şubesi kapatılmıştır. Medresetü'l-mütehassısın, şeyhu'l-islâmlığa bağlanmış ve 1918 yılıyla beraber Süleymaniye Medresesi ismiyle varlığını sürdürmüştür. Süleymaniye Medresesi, 3 Mart 1924'te çıkarılan Tevhid-i Tedrisat Kanunu dolayısıyla kapatılmıştır.⁶³

Şekil 2. Türkiye Tarihi'nin ilk üniversitesi İstanbul Darü'l-Fünun temsili binası.

⁶² Halis Ayhan, "İlahiyat Fakültesi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1989), 22: 70.

⁶³ Ayhan, "İlahiyat Fakültesi", 22: 71.

21 Nisan 1924 yılında, 493 sayılı kanunda ilâhiyat fakültesi için “İlâhiyat Medresesi” tabiri geçiyordu. 7 Ekim 1925 yılında çıkarılan Dârü’l-fünun Tâlimatnâmesi ile “İlâhiyat Fakültesi” tabiri geçmiş ve burada verilecek dersler şu şekilde sıralanmıştır: “Arap edebiyatı, din felsefesi, tefsir, akvâm-ı İslâmiyye etnografyası, Türk târîh-i dînîsi, târîh-i edyân, hadis, fıkıh tarihi, kelâm tarihi, İslâm bedîiyyâtı, hâlihazırda İslâm mezhepleri, içtimaiyat, tasavvuf tarihi, felsefe tarihi, ahlâk, İslâm dini tarihi.” 31 Mayıs 1933’teki bir kanun ile İstanbul Dârülfünû’nu kapatılmış ve yerine İstanbul Üniversitesi açılmıştır. İlahiyat fakültesi de, Diyanet İşleri Başkanlığının dini hizmet sahasında ihtiyacı karşılayacak kadro bulunmayışı, ortaöğretim ve liselerde dini bağlamdaki derslerin müfredattan kaldırılması ve okuyan kimselerin de sadece okuduğuyla kalıp herhangi bir kadroya yerleştirilmemeleri gerekçeleriyle eğitimine son verilmiş ve yerine “İslâm Tetkikleri Enstitüsü” açılmıştır.⁶⁴

Türkiye’nin çok partili siyasi yapıya geçmesiyle birlikte dini bilginin nereden ve nasıl edinileceği, öğretim sistemi içerisinde yeri vb. konular tartışılmaya başlanmıştır. Bazı milletvekillerinin bir ilâhiyat fakültesi açılması fikri ile 14 Ocak 1948’de TBMM’ye bir kanun teklifi sunmasıyla, sonunda 4 Haziran 1949’da Ankara Üniversitesi bünyesinde İlâhiyat Fakültesi açılmış ve 5424 sayılı kanun ile eğitim öğretim faaliyetlerine başlamıştır. Ortaöğretime ek olarak dört yıl (1972 yılından 1982 yılına kadar öğretim programı 5 yıldır) eğitim devam etmiş olacak ve öğretimdeki dersler şu şekilde belirlenmiştir: “Kur’an-ı Kerim ve İslam dini esasları, tefsir, hadis, İslam hukuku, kelam ve mezhepler tarihi, tasavvuf tarihi, felsefe-mantık, İslam felsefesi, dinler tarihi, İslam tarihi, din psikolojisi, din sosyolojisi, İslam sanatları tarihi, Arapça, Farsça, klasik dini Türkçe metinler, paleografi, pedagoji.”⁶⁵ Zaman geçtikçe yeni çalışmalar, yeni akademik kadro ve elemanlarla fakülte ders programı çizelgesine farklı dersler eklemiş veya çıkarmıştır. Zamanında fakültenin yaşamış olduğu akademik personel sıkıntıları aşılmış, artık farklı fakültelere de akademik elemanlar vermeye başlanmıştır. 1971 tarihinde ilâhiyat fakültelerinin önemli bir şubesi olan Erzurum Üniversitesi bünyesinde, İlâhiyat fakültesi açılmıştır.

1959 yılında Milli Eğitim Bakanlığınca düzenlenen Müdürler Komisyonu’nun aldığı karar ile 17 Kasım 1959 yılında, İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsü kurulmuştur. İmam-Hatip okullarını başarı ile bitirip mezuniyetini alan öğrencilerin arasından ders

⁶⁴ Ayhan, “İlâhiyat Fakültesi”, 22: 71.

⁶⁵ Mustafa Öcal, “İlahiyat Fakültelerinin Tarihçesi”, *Uludağ Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi* 1/1 (Ocak 1986): 113; Ayhan, “İlâhiyat Fakültesi”, 22: 71.

görmeleri için dört yıllık bir programla kabul edilmiştir. İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsü'nü; Konya Yüksek İslâm Enstitüsü (1962), Kayseri Yüksek İslâm Enstitüsü (1965), İzmir Yüksek İslâm Enstitüsü (1966), Erzurum Yüksek İslâm Enstitüsü (1969), Bursa Yüksek İslâm Enstitüsü (1975), Samsun Yüksek İslâm Enstitüsü (1976) ve Yozgat (1980) takip etmiş ancak Yozgat Yüksek İslâm Enstitüsü talihsiz bir karar ile 1981 yılında bakanlık kararı ile kapatılmıştır. 20 Temmuz 1982 yılında yayımlanan 41 sayılı Kanun Hükmünde Kararname gereği, Erzurum ve Ankara illerinde bulunan Yüksek İslâm Enstitüleri birleştirilmiştir. İki enstitüden teşekkül edilen bu fakülte artık bir enstitü değil, İlahiyat Fakültesine dönüştürülmüştür. Bu isimlendirme ile yukarıda sayılan diğer enstitüler de İlahiyat Fakültelerine dönüştürülmüş ve bünyesinde açıldığı illerin üniversitelerine bağlı kalmıştır. Böylelikle enstitüler bir idari çatı altında birleştirilerek yüksek dini öğretim açısından bu kurumlar arasında birlik sağlanarak sistemli ve esaslı bir temele oturtulmuş oldu.⁶⁶ Şanlıurfa'da da aynı mantıkla 27 Haziran 1987'de Gaziantep Üniversitesi'ne bağlı olarak ilâhiyat fakültesi açılmış ve daha sonra Şanlıurfa'da kurulan Harran Üniversitesi'ne bağlanmıştır.

İlahiyat fakültelerinin açılışını şu iller takip etmiştir: 1992 yılında Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, 1992 yılında Darende (Malatya) İnönü Üniversitesi, 1993 yılında Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, 1993 yılında Rize Karadeniz Teknik Üniversitesi, 1993 yılında Çorum Gazi Üniversitesi, 1993 yılında Diyarbakır Dicle Üniversitesi, 1993 yılında Adana Çukurova Üniversitesi, 1993 yılında Isparta Süleyman Demirel Üniversitesi, 1993 yılında Adapazarı Sakarya Üniversitesi, 1994 yılında Elazığ Fırat Üniversitesi, 1995 yılında Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi ve 1996 yılında da Kahramanmaraş'ta Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakülteleri kurulmuş ve toplamda eğitim yapılan fakülte sayısı 22 çıkmıştır.⁶⁷

1982-1983 yıllarından sonra ilâhiyat fakültelerindeki teşkilatlanma, akademik gelişim ve çalışmalar ile 1991-1992 eğitim-öğretim yılı itibariyle ders programı şu şekilde olmuştur:

Temel İslâm Bilimleri	Felsefe ve Din Bilimleri	İslâm Tarihi ve Sanatları
Kur'ân-ı Kerim	Felsefe Tarihi	İslâm Tarihi

⁶⁶ Detaylı bilgi için bkz. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, "YÜKSEK İSLÂM ENSTİTÜSÜ" maddesi.

⁶⁷ Ayhan, "İlahiyat Fakültesi", 22: 71.

Tefsir	İslâm Felsefesi	Türk İslam Sanatları Tarihi
Hadis	Din Felsefesi	Türk İslam Edebiyatı
İslâm Hukuku	Mantık	Türk Din Musikisi
Kelâm	Dinler Tarihi	
İslâm Mezhepleri Tarihi	Din Sosyolojisi	
Tasavvuf	Din Psikolojisi	
Arap Dili ve Belâgatı	Din Eğitimi	

Tablo 5. 1991-1992 eğitim-öğretim yılı İlahiyat Fakülteleri ders programı çizelgesi.

Temel İslâm Bilimleri, Felsefe ve Din Bilimleri ile İslâm Tarihi ve Sanatları ana bilim dallarının altında kırka yakın anabilim dalında eğitim verilmiş olup yanı sıra yüksek lisans ve doktora programlarında da ders verilmiştir. Sayıları gittikçe artan ilâhiyat fakülteleri 15 Haziran 1989 yılında yayımlanan 358 sayılı kanun ile artık öğretmen ve eğitim uzmanı mezun edebilen bir yüksek eğitim kurumu haline gelmiştir.⁶⁸

1998-1999 eğitim-öğretim yılından itibaren, üniversitelerine bağlı eğitim fakültesi olan ilâhiyat fakültelerinde “İlköğretim Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Öğretmenliği” ile “Lisans İlahiyat Programı” olmak üzere iki ayrı bölüm açılmıştır. Birinci bölüm olan öğretmenliği tercih eden öğrenciler ilköğretim kademelerindeki okullarda Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Öğretmeni olabilecek şekilde eğitimleri verilmiştir. Ancak ikinci bölümü tercih edip mezun olan öğrenciler ise Diyanet İşleri Başkanlığı dini hizmet sahasında çeşitli görev ve unvanlarda görev yapabileceği gibi, ortaöğretim imam-hatip okulları ve lise imam-hatip okulları kademelerinde meslek dersleri öğretmeni olabileceklerdir. Meslek dersleri öğretmenliğini seçecek olan öğrenciler ilâhiyat lisans programını tamamladıktan sonra pedagojik formasyon programını alacağı gibi üç yarı yıl olarak belirlenmiş tezsiz yüksek lisans programını tamamlamaları gerekecektir. İmam-Hatip liseleri dışında kalan lise ve dengi okullarda görev almak isteyen öğrenciler ise müfredatında formasyon derslerinin bulunduğu bir tezsiz yüksek lisans sürecinden başarılı geçmesi gerekecektir.

29 Aralık 1988’de alınan Yüksek Öğretim Kurulu kararı ile ilâhiyat fakülteleri bünyesinde dini hizmetlere hazırlık maksadıyla iki yıl süreli, önlisans seviyesinde

⁶⁸ Ayhan, “İlahiyat Fakültesi”, 22: 71.

uygulan bir program ile İlâhiyat meslek yüksekokulları açılmıştır. Bu yüksekokullar sadece beş üniversite bünyesinde açılmış olup, 1998-1999 dönemlerinden itibaren yeni öğrenci alınmamış, Anadolu Üniversitesi'ne bağlı olarak kurulan Açık Öğretim Fakültesi'ne benzer nitelikte ve ona bağlı bir yüksekokul kurulmuştur. Bunun yanı sıra ilâhiyat fakülteleri 1998-1999 eğitim-öğretim yılından sonra ikili öğretim uygulamasını durduğunu duyurmuştur. Ancak bu karar ileri yıllarda(2008-2009 yıllarında yök'ün açıklamasına göre ancak talep üzeri açılabilir) alınan bir kararla tekrar uygulanmış ve 2014-2015 yıllarından sonra bu karar tekrar kaldırılmıştır. Dini eğitimin niteliği açısından İlâhiyat fakülteleri, Türkiye'nin eğitim-öğretim geçmişinde ciddi birikimle bu günlere gelebilen önemli bir yükseköğretim kurumudur.

İlâhiyat fakülteleri, her sene yetiştirip mezun ettiği öğrencileriyle; Dini eğitimin yükseköğretim boyutunu öğretme, dini hizmet noktasında Diyanet İşleri Başkanlığı'na donanımlı eleman yetiştirme, alanda kayda değer araştırmacı ve doktora programlarını yürütme, eserler yazıp insanlara sunmada destek ve yol gösterici çalışmalar yayınlama, bünyesinde çalıştırdığı öğretim elemanları ve eğitimlerini tamamlattırdığı nice görevlinin vasıtası ile halkın dini bilgi ve bu alanda her türlü ihtiyacını giderme, hem yurtiçinde hem de başka ülkelerde halkın dini ihtiyaçlarını giderme, din kültürü ve ahlâk bilgisi öğretmenleri ile meslek dersleri öğretmenlerinin yetiştirilmesi, hem alanda hem de kamu sektöründe her türlü liyakatli eleman yetiştirme, Kur'ân-ı Kerim eğitimi vb. birçok konuda artık kendisini kanıtlamış bir fakülte ve yükseköğretim kurumudur.

2.2.1. İlâhiyat Fakültesi Ders Programı

İlâhiyat fakülteleri, üniversiteden üniversiteye farklılıklar arz etse de; İlâhiyat (ön lisans) programı, İlitam (uzaktan eğitim) programı, İlâhiyat lisans programı, İlâhiyat (ikinci öğretim) programı, İlâhiyat (İngilizce) programı, İlâhiyat (Arapça) programı ve Uluslararası İlâhiyat programları şeklinde ilk yılı Arapça hazırlık sınıfı olmak üzere (İlâhiyat (İngilizce) programı hariç) beş yıllık bir programla eğitim veren yüksek eğitim kurumlarıdır. Çalışmamız bağlamında Kur'ân-ı Kerim eğitiminin program içerisindeki yerini görmek amacıyla ilâhiyat müfredatına yer verilmiştir. İlâhiyat fakültelerinin ders programlarını göstermek istediğimizde, bütün üniversitelerin kullanmış olduğu sabit bir çizelgenin olmadığını görmekteyiz. Ancak zorunlu olarak alınan derslerin genel çerçevesini görmek amacıyla Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlâhiyat Fakültesine ait Lisans programının, ders programı müfredatını seçtik.

2.2.1.1. 2022-2023 Eğitim-Öğretim Yılı Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Ders Programı⁶⁹

İLAHİYAT FAKÜLTESİ												
YENİ İLAHİYAT LİSANS PROGRAMI (2022-2023 DEN İTİBAREN UYGULANACAK)												
HAZIRLIK SINIFI / BİRİNCİ DÖNEM												
Kodu	Dersin Adı	T	U	K	AKTS							
Haz101	Arapça Bilgisi I	8	0	8								
Haz103	Arapça Okuma Anlama I	6	4	8								
Haz107	Arapça Sözlü Anlatım I	2	2	3								
Haz109	Arapça Yazım Teknikleri I	2	0	2								
Haz111	Arapça Yazılı Anlatım I	2	2	3								
Haz113	Kur'an Arapçası ve Fonetik I	2	0	2								
TOPLAM		22	8	26								
HAZIRLIK SINIFI / İKİNCİ DÖNEM												
Kodu	Dersin Adı	T	U	K	AKTS							
Haz102	Arapça Bilgisi II	8	0	8								
Haz104	Arapça Okuma Anlama II	6	4	8								
Haz108	Arapça Sözlü Anlatım II	2	2	3								
Haz110	Arapça Yazım Teknikleri II	2	0	2								
Haz112	Arapça Yazılı Anlatım II	2	2	3								
Haz114	Kur'an Arapçası ve Fonetik II	2	0	2								
TOPLAM		22	8	26								
I.YARIYIL												
Kodu	Dersin Adı	T	U	K	AKTS							
ATA101	Atatürk İlk. ve İnk. Tr. I	2	0	2								
ILH101	Kur'an Okuma ve Tefsir I	1	2	2								
ILH103	İslam İnanc Esasları	2	0	2								
ILH105	Tefsir Tarihi ve Usulü I	2	0	2								
ILH107	Hadis Tarihi ve Usulü I	2	0	2								
ILH109	Siyer	2	0	2								
ILH113	Türk Din Musikisi (Nazariyat)	2	0	2								
ILH115	Arap Dili ve Edebiyatı I	1	2	2								
TDI101	Türk Dili I	2	0	2								
YDI113	Yabancı Dil-I	1	2	2								
SSD I	Sosyal Seçmeli Dersler I	2	0	2								
TOPLAM		19	6	22	30							
II.YARIYIL												
Kodu	Dersin Adı	T	U	K	AKTS							
ILH201	Kur'an Okuma ve Tefsir III	1	2	2								
ILH203	Arap Dili ve Edebiyatı III	1	2	2								
ILH205	Tefsir I	2	0	2								
ILH207	Hadis I	2	0	2								
ILH211	İslam Ahlak Esas. ve Felse.	2	0	2								
ILH213	Din Psikolojisi	3	0	3								
ILH215	İslam Tarihi II	2	0	2								
ILH217	Türk İslam Sanatları Tarihi	2	0	2								
ILH219	Dinler Tarihi I	2	0	2								
ILH221	İslam Hukuk Usulü I	2	0	2								
ILH223	Osmanlı Türkçesi	2	0	2								
AlanSeçmeli (Aşağıdakilerden Bir Ders Seçilecektir)												
ILH225	Ney Eğitimi	2	0	2								
ILH227	Hiz. Peygamber'in Gençl.İlet.	2	0	2								
ILH229	Kur'an Tercüme Teknikleri	2	0	2								
ILH231	Değerler Eğitimi	2	0	2								
İPF201	Eğitime Giriş	3	0	3								
TOPLAM		23	4	25	30							
III.YARIYIL												
Kodu	Dersin Adı	T	U	K	AKTS							
ILH301	Kur'an Okuma ve Tefsir V	2	0	2								
ILH305	Sistematik Kelam I	4	0	4								
ILH307	Tasavvuf I	2	0	2								
ILH309	Tefsir III	2	0	2								
ILH311	Hadis III	2	0	2								
ILH315	İslam Hukuku I	2	0	2								
ILH319	Hitabet ve Meslek Bilgisi	2	0	2								
AlanSeçmeli (1.Grup) (Aşağıdakilerden Bir Ders Seçilecektir)												
ILH337	Din Bilim İlişkisi	2	0	2								
ILH343	Meslek Ahlakı	2	0	2								
ILH345	Klasik Fıkıh Metinleri	2	0	2								
ILH355	Din Antropolojisi	2	0	2								
ILH359	Balkan Dilleri (Bosnakça, Hrv. ve Slav.) I	2	0	2								
İPF303	Eğitimde Ölçme ve Değerlendirme	3	0	3								
AlanSeçmeli (2.Grup) (Aşağıdakilerden Bir Ders Seçilecektir)												
ILH341	Klasik Ebru Sanatı	2	0	2								
ILH357	Karşılaştırmalı Peygamberler Tarihi	2	0	2								
ILH349	Hadisleri Anl.ve Yoruml.Yöntem	2	0	2								
ILH351	Arapça Çeviri Teknikleri	2	0	2								
İPF305	Öğretim Teknolojileri	2	0	2								
TOPLAM		20	0	20	30							
IV.YARIYIL												
Kodu	Dersin Adı	T	U	K	AKTS							
ILH303	Kur'an Oku. ve Tefsir IV	2	0	2								
ILH306	Tasavvuf II	2	0	2								
ILH308	Felsefe Tarihi	4	0	4								
ILH310	Kur'an Okuma ve Tec. VI	2	0	2								
ILH312	Tefsir IV	2	0	2								
ILH314	Hadis IV	2	0	2								
ILH316	İslam Hukuku II	2	0	2								
ILH320	Hitabet ve Meslek Uygulama	1	2	2								
AlanSeçmeli (1.Grup) (Aşağıdakilerden Bir Ders Seçilecektir)												
ILH336	Sözlük ve Konuşma Psikolojisi	2	0	2								
ILH344	Hadiste Metin Tensidi	2	0	2								
ILH346	Balkan Dilleri (Bosnakça, Hrv. ve Slav.) II	2	0	2								
ILH352	Halk İnancıları	2	0	2								
ILH360	İslam ve Batı	2	0	2								
İPF304	Öğretim İlk ve Yöntemleri	3	0	3								
AlanSeçmeli (2.Grup) (Aşağıdakilerden Bir Ders Seçilecektir)												
ILH332	İslam Eğitim Tarihi	2	0	2								
ILH340	Epigrafi-Paleografi	2	0	2								
ILH348	Türkiye'de Din Eğit.Sorunları	2	0	2								
ILH358	Dinler Arası İlişkiler	2	0	2								
İPF306	Sınıf Yönetimi	2	0	2								
TOPLAM		21	2	22	30							
V.YARIYIL												
Kodu	Dersin Adı	T	U	K	AKTS							
ILH401	İslam Mezhepleri Tarihi	3	0	3								
ILH403	İslam Felsefesi Tarihi I	2	0	2								
ILH407	Din Hizmet. Rehb. ve İlet.	2	0	2								
ILH411	Kur'an Okuma ve Tec. VII	2	0	2								
ILH413	İslam Hukuku III	2	0	2								
AlanSeçmeli (1.Grup) (Aşağıdakilerden Bir Ders Seçilecektir)												
ILH437	Yeniğin Din Eğitimi	2	0	2								
ILH447	Kelam Okulları	2	0	2								
ILH441	Türk İslam Edebiyat. Kaynakl.	2	0	2								
İPF401	Özel Öğretim Yöntemleri	3	0	3								
AlanSeçmeli (2.Grup) (Aşağıdakilerden Bir Ders Seçilecektir)												
ILH445	Günümüz Kutsal Problemleri	2	0	2								
ILH457	Karşılaştırmalı Kelam Metinler	2	0	2								
ILH467	Klasik Hadis Metinleri	2	0	2								
İPF403	Öğretimde Uygulamalı I	1	6	4								
AlanSeçmeli (3.Grup) (Aşağıdakilerden Bir Ders Seçilecektir) (Öğretmenlik Uygulamalı I dersini alan öğrencilerimiz bu gruptan ders almayacektir. Diğer öğrencilerimiz bu gruptan bir ders seçecektir.)												
ILH435	İslam Bil.Anlama ve Yoruml.	2	0	2								
ILH443	İslam'ın İy Zayılı Tarihi	2	0	2								
ILH445	Ahlak ve İktisadi	2	0	2								
ILH451	Tasavvuf Problemleri	2	0	2								
ILH439	Din-Sanat İlişkisi	2	0	2								
ILH455	Mitolojiye Giriş	2	0	2								
ILH431	Küreselleşme ve Din	2	0	2								
TOPLAM		17	0	17	30							
VI.YARIYIL												
Kodu	Dersin Adı	T	U	K	AKTS							
ILH402	İslam Felsefesi Tarihi II	2	0	2								
ILH404	Din Felsefesi	3	0	3								
ILH412	Kur'an Okuma ve Tec. VIII	2	0	2								
ILH414	İslam Hukuku IV	2	0	2								
ILH416	Bitirme Projesi	1	2	2								
AlanSeçmeli (1.Grup) (Aşağıdakilerden Bir Ders Seçilecektir)												
ILH432	Ruh Sağlığı ve Din	2	0	2								
ILH434	Yeni Din Hareketleri	2	0	2								
ILH450	Günümüz Fıkıh Problemleri	2	0	2								
ILH456	Karşılaştırmalı Dini Tarihi	2	0	2								
İPF402	Reberlik ve Özel Eğitim	3	0	3								
AlanSeçmeli (2.Grup) (Aşağıdakilerden Bir Ders Seçilecektir)												
ILH436	Günümüz Felsefe Akımları	2	0	2								
ILH442	Günümüz Hadis Problemleri	2	0	2								
ILH444	Hiz. Peygamber ve Liderlik	2	0	2								
ILH452	Makamı Kur'an Okuma	2	0	2								
İPF404	Öğretimde Uygulamalı II	1	6	4								
AlanSeçmeli (3.Grup) (Öğretmenlik Uygulamalı II dersini alan öğrencilerimiz bu gruptan ders almayacektir. Diğer öğrencilerimiz bu gruptan bir ders seçecektir.)												
ILH438	Sosyal Değişim ve Din	2	0	2								
ILH440	Din-Felsefe İlişkisi	2	0	2								
ILH446	Klasik Tasavvuf Metinleri	2	0	2								
ILH448	Günümüz İslam Dini Dini Akım.	2	0	2								
ILH458	Balkanların Dini Yapısı	2	0	2								
TOPLAM		16	2	17	30							
GENEL TOPLAM (HAZIRLIK SINIFI HARİC)												
240												

Müfredattaki derslere baktığımızda Arapça hazırlık sınıfı haricinde tüm yıl ve dönemlerde Kur’ân-ı Kerim ve Tecvid dersinin yer aldığı görülmektedir. İlâhiyat lisans programından mezun olmak isteyen birinin zorunlu derslerin yanında seçmeli dersler ile beraber toplamda 240 kredisini tamamlaması gerekmektedir. Bu bağlamda ilâhiyat fakülteleri Kur’ân-ı Kerim ve Tecvid dersleri için önemli eğitim mekânlarıdır. Geçmişinde nice zorluk ve engellerle uğraşan imam-hatip okullarının devamı ve yükseköğretim mekânları sayılan ilâhiyat fakülteleri Kur’ân-ı Kerim eğitimi için kullandığı profesyonel yöntem ve tekniklerle bu işin yüksek eğitim kurumlarıdır. Donanımlı akademik personelleri ve kırâat hocalarıyla kolaydan zora doğru, sistematik bir şekilde Kur’ân-ı Kerim ve Tecvid derslerini işlemektedir. İlâhiyat fakültelerinin, bu alandaki ihtiyaç ve boşluğu en kaliteli şekilde dolduran eğitim kurumlarından biri olduğu söylenebilir.

2.3. Camiler

Camiler, Müslümanlar için mâbed olarak tabir edilen yerlerin karşılığı olarak kullanılmaktadır. Mâbed kelimesinin kökenine indiğimizde Arapça bir kelime olduğu görülecektir. “İbadet edilen mekân, ibadete ayrılmış yer, bina” anlamlarına gelir.⁷⁰ Mâbedler genel anlamıyla, inanç sahibi insanların yaratıcıları, ibadet ettikleri tanrı ile buluşma alanları, huzuruna durma mekânlarıdır. “Eğilmek, samimiyetle ibadet etmek, alını yere koymak” gibi anlamlara gelen “mescit” kelimesi ile “toplayan, birleştiren” gibi anlamlara gelen “cami” kelimesi İslâm’ın farklı zamanlarında birbirinden farklı manalara gelmektedir. Ayeti kerimelerde:

وَأَنَّ الْمَسَاجِدَ لِلَّهِ فَلَا تَدْعُوا مَعَ اللَّهِ أَحَدًا

-“Mescitler yalnız Allah’ındır. O halde Allah ile birlikte başkasına da tapmayın.”⁷¹

سُبْحَانَ الَّذِي أَسْرَى بِعَبْدِهِ لَيْلًا مِنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ إِلَى الْمَسْجِدِ الْأَقْصَا الَّذِي بَارَكْنَا حَوْلَهُ لِنُرِيَهُ مِنَ
آيَاتِنَا إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ

⁷⁰ Ahmet Güç, “Mâbed”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1989), 8: 482; Meryem Karataş, “Yaygın Din Eğitime Katkısı Açısından Camiler”, *Bitlis İslamiyat Dergisi* 4/1 (Haziran 2022): 2.

⁷¹ Cin 72/18.

-“Bir gece, kendisine bazı âyetlerimizi gösterelim diye kulunu Mescid-i Harâm’dan çevresini mübarek kıldığımız Mescid-i Aksâ’ya götüren Allah eksikliklerden münezzehtir. O, gerçekten her şeyi işitmekte ve görmektedir.”⁷²

إِنَّمَا يَعْمُرُ مَسَاجِدَ اللَّهِ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَأَقَامَ الصَّلَاةَ وَآتَى الزَّكَاةَ وَلَمْ يَخْشَ إِلَّا اللَّهَ فَعَسَىٰ أُولَٰئِكَ أَنْ يَكُونُوا مِنَ الْمُهْتَدِينَ

-“Allah’ın mescidlerini ancak Allah’a ve âhiret gününe inanan, namazını kılan, zekâtını veren ve yalnız Allah’tan korkup çekinen kimseler imar edebilirler. İşte bunların doğru yolu bulanlardan olmaları umulur.”⁷³

فَخَرَجَ عَلَىٰ قَوْمِهِ مِنَ الْمِحْرَابِ فَأَوْحَىٰ إِلَيْهِمْ أَنْ سَبِّحُوا بُكْرَةً وَعَشِيًّا

-“Bunun üzerine Zekeriyyâ, mâbedden kavminin karşısına çıkarak onlara, özel bir işaret diliyle, “Sabah akşam Allah’ı tesbih edin” dedi.”⁷⁴

لَا تَقُمْ فِيهِ أَبَدًا لَمَسْجِدٍ أُسِّسَ عَلَى النَّقْوَىٰ مِنْ أَوَّلِ يَوْمٍ أَحَقُّ أَنْ تَقُومَ فِيهِ رَبِّهِ رَجَالٌ يُحِبُّونَ أَنْ يَتَّطَهَّرُوا
وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُطَهَّرِينَ

-“Orada asla namaza durma! Daha ilk günden takvâ temeli üzerine kurulan mescid ise namaz kılman için elbette daha uygundur; burada gerçekten arınmak isteyen adamlar vardır. Allah da arınmaya çalışanları sever.”⁷⁵

Âyeti kerimelerde görüldüğü üzere camiler için farklı dönemlerde farklı isimlendirmeler kullanılmıştır. Günümüzde “toparlamak, bir araya getirmek, birleştirmek” gibi manalara gelen ve cem’ kelimesinden türemiş bir isim olan cami kelimesi kullanıldığı gibi, camilere oranla daha küçük veya minaresiz ibadet mekânlarına mescit ifadesi de kullanılmaktadır. Günümüzdeki yanlışlardan bir tanesi de tam da budur. Cami formatında mimari bir yapısı olmayan bu ibadet mekânlarını küçümseyici bir dille ifade etmek oldukça yanlış bir tutumdur. Bid’at-ı hasene hükmünde sayılan günümüz camilerinin mimari formu oldukça modern ve yenilikçi tarzlarda inşa edilmektedir. İbadet mekânları asr-ı saadet döneminde üstü açık, dört tarafında duvar bile sayılamayacak bir korunmayla başlamıştır. Bazı mescitler bir savaş sırasında bulunduğu yerde kararlaştırılmış, bazıları bir sefer sırasında bazıları da vakıf usulü bağışlamayla kararlaştırılmıştır. Kullanım dili açısından bir sıkıntı olmamakla birlikte camiler için mescit ifadesi de kullanılabilir. Aynı şekilde mescitler için de cami ifadesi kullanılabilir

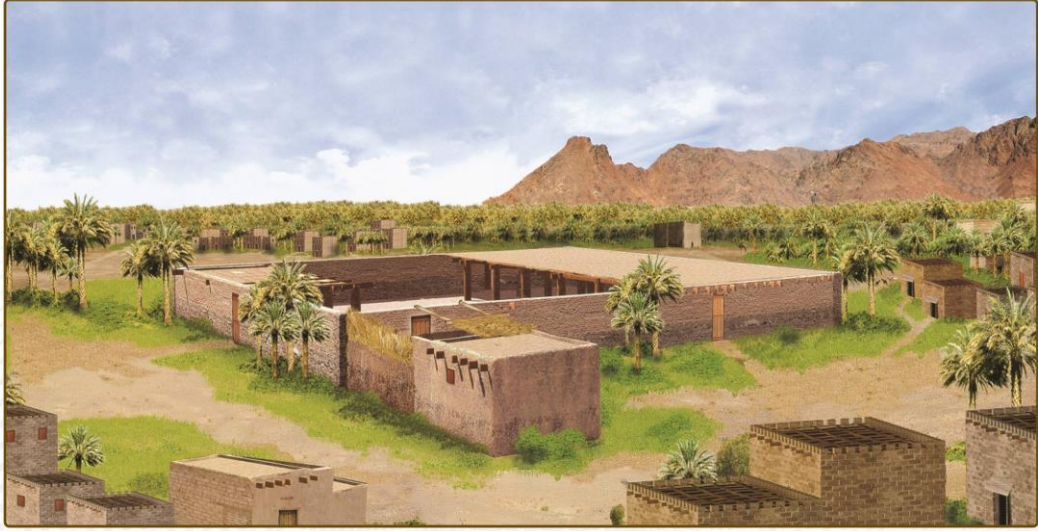
⁷² İsra 25/1.

⁷³ Tevbe 9/18.

⁷⁴ Meryem 19/11.

⁷⁵ Tevbe 9/108.

olmalı ve bu yanlış tutumdan vazgeçilmelidir. Rivayetler nazarında tasvir edilen Mescid-i Nebevi'nin ilk hali de bunu bizlere göstermektedir.

Şekil 3. Mescid-i Nebevi'nin tasviri ilk halini gösterir resim çalışması.⁷⁶

İbadet, eğitim-öğretim faaliyetleri, idare, halk ile yöneticilerin bir arada toplandıkları yer gibi çok yönlü işlevler taşıyan cami veya mescitler asıl olarak mâbed kelimesinin manasını taşımaktadır.⁷⁷

“633 sayılı Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkındaki Kanunun 1. maddesiyle “toplumu din konusunda aydınlatma” görevi kapsamında cami ve mescitlerdeki vaaz ve hutbeler, cami dışında ise konferans, seminer, panel, sempozyum vb. dinî programlar ile ilmî toplantılar, radyo televizyon programları ve Mevlid-i Nebi Haftası etkinlikleri vasıtasıyla halka ulaşmak, onlara din hizmeti sunmak Diyanet İşleri Başkanlığı'nın dairesinde kabul edilmiştir.”⁷⁸

2.3.1. Bir Yaygın Din Eğitimi Kurumu Olarak Camiler

Arapça bir kelime olan cami ismi, Arapça cem' kelimesinden türemiş ve “toplayan, bir araya getiren” manalarında kullanılmıştır. İslam dini ilk dönemleri asr-ı

⁷⁶ Profil Kitap, “Mescidi Nebevi İlk İnşa Hali”, erişim: 13 Mayıs 2023, <https://www.profilkitap.com/mescidi-nebevi-ilk-insa-hali.html>

⁷⁷ Ahmet Önkal - Nebi Bozkurt, “Cami”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Erişim: 17 Mart 2023, <https://islamansiklopedisi.org.tr/muellif/nebi-bozkurt>; Karataş, “Yaygın Din Eğitimi Katkısı Açısından Camiler”, 2.

⁷⁸ Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun, Resmi Gazete 12038 (22 Haziran 1965), Kanun No. 633, 2911; Karataş, “Yaygın Din Eğitimi Katkısı Açısından Camiler”, 2.

saadet döneminde, âyet, hadis, ilk dönem kaynaklarında cami ismi kullanılmayıp mescit ismi kullanılmıştır.⁷⁹ Camilerin kolay ulaşılabilirliği, herkese açık bir mekân oluşu ile görevliler tarafından yapılan hutbe ve vaazlar neticesinde camiler önemli bir yaygın eğitim yeridir. Hz. Muhammed (sav) döneminden itibaren mescitlere farklı fonksiyonlar yüklenmiş ve sadece ibadet edilen bir yer değil çoğu sorunun çözümünde kullanılan bir mekân ve bir yaygın eğitim kurumu haline getirilmiştir.

Camiler ilk dönemlerde olduğu gibi her zaman sosyal birer alan olmuş ve bilgi aktarımlarının gerçekleştiği adeta birer eğitim yuvası olmuştur. Eğitim konusunda sahip olduğu fonksiyonlarını zaman içerisinde örgün eğitim yapan diğer kurumlara devretmişse de hâlâ farklı tabaka ve sınıftaki insana rahat bir şekilde ulaşabilme imkânına sahiptir. Bunun yanı sıra her sınıf ve tabakadan insanların kendi özgür iradeleri ile camilere geldikleri için, sunulan eğitim faaliyetlerini aktarma hususunda avantajlı durumdadır.

Ancak camilerin sadece hutbe ve vaaz aktarımları gibi faaliyetlerin yapıldığı bir yer gibi düşünülmesi doğru olmaz. İnsanın içtimâî hayat içerisinde sağlıklı bir birey olması için her türlü manevi ihtiyacının karşılandığı, sağlıklı bir toplum yapısının oluşturulmaya çalışıldığı, huzur ve barış iklimi içerisinde birer eğitim mekânlarıdır. Camiler kanalıyla bir plan ve program çerçevesinde din eğitimi veya irşat faaliyeti yürütmek Diyanet İşleri Başkanlığına aittir. Diyanet İşleri Başkanlığının öncelikli muhatap kitlesi “cami cemaati” olarak geçmektedir ki bu ifade ile kadın, yaşlı, erkek, genç, çocuk, yetişkin farkı aranmaksızın hepsi kastedilir.⁸⁰ Cami içerisinde yapılacak her türlü dini, sosyal eğitim için hazırlanacak program içerisinde muhatap kitlenin dikkate alınması ve farklılıkların belirlenmesi oldukça önemlidir. Camiler gelen insanların farz ibadetlerini yapıp da çıktıkları yerler değil, birer cazibe merkezi haline dönüştürülmesi gerekmektedir. İnsanlarda güven ortamı oluşturarak dini sorularının en doğru biçimde sağlıklı ve güvenilir kaynaklarla desteklenerek açıklaması yapılmalıdır. İnsanlarda var olan Kur’ân öğrenme isteklerini en güzel biçimde teknik hatlarla yerine getirmek de birer amaç olmalıdır.

⁷⁹ Önkal-Bozkurt, “Cami”, 5.

⁸⁰ Hüseyin Yılmaz, “Cami Eksenli Din Eğitimi”, Din Eğitimi El Kitabı (Ankara: Grafiker Yayınları, 2013), 345; Karataş, “Yaygın Din Eğitimine Katkısı Açısından Camiler”, 7.

2.3.2. Camilerde Kur’ân-ı Kerim Eğitimi

Bir yaygın din eğitimi kurumu olarak Diyanet İşleri Başkanlığı’na bağlı camilerde de, kur’ân kurslarının yanı sıra gerekli durumlarda cami dersleri yapılabilmesi karara bağlanmıştır. Ders işleyişini sağlayan görevli personelin hizmeti karşılığında alacağı ek ders ücreti daha önceleri mevzuatta kararlaştırılıp verilmesi gerekirken çeşitli sebeplerle kesintilere uğramış olan “Camilerde Kur’ân Eğitimi” projesi hayata geçirilmiş ve camilerin birer yaygın din eğitimi kurumları oldukları düşüncesi daha da güçlendirilmiştir.⁸¹ Kur’ân-ı Kerim öğretiminin ilkinin 610 yılı ile başlatmak doğru bir ifade olacaktır. İslam dini için kutsal sayılan bu ilahi metnin öğrenilmesi, okunması, ezberlenmesi ve olayların sıcaklığıyla anlaşılamayan noktaların sorulması Kur’ân-ı Kerim eğitiminin birer parçası olarak değerlendirilmiş olup devam etmiştir. İslam dinine mensup insanların bu ilahi mesajları okuması, okudukları ile amel etmesi zaten birer dini vecibe ve ibadet olarak görüldüğü için, İslam dini tarihi boyunca Kur’ân eğitimine büyük önem verilmiş ve bu kutsal eğitim her zaman ilk sıralarda yerini almıştır. Kur’ân tilaveti ile başlayan bu süreç Kırâat ilmi ile sürdürülmüştür. Her dönemde kur’ân öğretiminin sürdürülmesi bu ilme verilen ehemmiyeti göstermektedir.⁸²

İslam tarihine bakıldığında zorlu bir şekilde geçen hicret öncesi ilk dönemlerde Kur’ân-ı Kerim eğitiminin evlerde yapıldığı, hicret sonrası dönemde ise peygamber efendimiz (sav)’in Medine’ye teşrifleriyle, ashabıyla inşa ettiği Mescid-i Nebevi merkezli bir eğitimin varlığından söz edilebilir.⁸³ Mescid-i Nebevi’ye bitişik bir bölüm şeklinde inşa edilen “Suffa” adlı mekân, Hz. Muhammed (sav)’in kendisi tarafından eğitim-öğretimin yapıldığı yerdir. Muhammed Hamidullah, suffa’da gerçekleşen bu eğitimin; ibadetlerin ifası noktasında birkaç sure ezberi, kur’ân’ın güzel ve ahenkli bir şekilde tilaveti ve okunan surelerin anlaşılması için tefsiriyle beraber kısa açıklamaları şeklinde gerçekleştiğini belirtmektedir. Ayrıca Hamidullah’a göre bu dersler, hareke ve noktalamanın olmadığı kur’ân metninin düzgün ve seri bir şekilde okunması, yapılan hataların düzeltilmesi amacıyla işlenmektedir.⁸⁴ Mahreme b. Nevfel’in evi de “Daru’l-

⁸¹ Diyanet İşleri Başkanlığı Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü Uygulama Genelgesi, Diyanet İşleri Başkanlığı (15 Aralık 2020), Sayı No. 847444, md. 17.

⁸² Cahit Baltacı, “Türk Eğitim Sisteminde Kur’ân Kurslarının Yeri”, *Kur’ân Kurslarında Eğitim Öğretim ve Verimlilik Sempozyumu* (İstanbul 2000), 15; Karataş, “Yaygın Din Eğitimine Katkısı Açısından Camiler”, 15.

⁸³ Çelebi, Ahmed. *İslam’da Eğitim Öğretim Tarihi*. çev. Ali Yardım (İstanbul: Damla Yayınevi, 1998), 73.

⁸⁴ Hamidullah, Muhammed. *İslam Peygamberi*. çev. Salih Tuğ (İstanbul: İrfan Yayıncılık, 1993), 768-769.

kurra” adıyla bir eğitim mekânı olarak kullanılmıştır.⁸⁵ Dört halife dönemine gelindiğinde de kur’ân öğretimi, illere atanan valiler veya onların bu hizmet için görevlendirdiği kimseler tarafından gerçekleştirilmiştir.⁸⁶ Kur’ân-ı Kerim öğretiminin ve bunun yanında okunulmasının düşünülemeyeceği bir an yoktur. Dünya üzerinde farklı zaman aralıklarını da düşündüğümüzde sadece namaz kılma vakitlerini bile düşünürsek, demek oluyor ki kur’ân her zaman okunan tek ilahi kitaptır.

Kur’ân eğitim-öğretimi tarihin farklı safhalarında bütün İslam devletleri tarafından devam ettirilmiştir. Kur’ân eğitimi için farklı farklı adlandırmalar kullanılmış olsa da bu görev dini bir vecibe gereği ehemmiyet taşımaktadır. Selçuklular zamanında kur’ân eğitim-öğretiminin gerçekleştirildiği bu mekânlara “Daru’l-huffaz” denilirken, Osmanlı Devleti döneminde “Daru’l-kurra” denildiği görülmektedir.⁸⁷ İslam sancaktarlığı yapmış Osmanlı Devleti, yıllarca gerçekleştirdiği eğitim sisteminde yol olarak dini bir karakter izlemiştir. Tanzimat ile beraber batı eksenli bir etkilenme sonucunda, Osmanlı eğitim sisteminde din belirleyici sayılabilirken, dini karakterli yapısını medrese eğitimleri dışında kaybetmiştir. Böylelikle Osmanlı’nın eğitim sisteminde bir ikilem yaşanmıştır. Türkiye Cumhuriyetinin bir cumhuriyet devleti olarak kabulüyle beraber yaşanan siyasi, idari, hukuki her türlü değişim ve gelişme gibi dini karakterli bu eğitim sistemi de nasibini almıştır. Bu değişimin özellikle dini eğitim sistemi ve din eğitimi noktasında gerçekleştiği söylenebilir. Bununla beraber Kur’ân-ı Kerim öğretimi noktasında da gelişmeler yaşanmıştır. 3 Mart 1924 yılında 430 sayılı “Tevhid-i Tedrisat Kanunu” kabul edilmiştir.⁸⁸ Tevhid-i Tedrisat Kanunu’nun çıkmasıyla birlikte Kur’ân-ı Kerim eğitim ve öğretimi Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından verilmeye devam etmiştir. Bu eğitimin zamanı, şekli ve programları ara ara değişiklik gösterse de camiler içerisinde kalabilmiş ve günümüz şartlarında kur’ân kurslarının yanı sıra cami sınırlarında; yaz kur’ân kursları ve yine camilerde kur’ân öğretimi programları, hafta sonu cami dersleri şeklinde devam etmektedir. Yaz kur’ân kursları hem kur’ân kurslarında hem de camiler içerisinde görevli kişilerce açılabilir.

⁸⁵ Nebi Bozkurt, “Darülkurra”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Erişim: 23 Mart 2023, <https://islamansiklopedisi.org.tr/darulkurra>; Karataş, “Yaygın Din Eğitimine Katkısı Açısından Camiler”, 15.

⁸⁶ Hamidullah, *İslam Peygamberi*, 770-772.

⁸⁷ Ziya Kazıcı, “Bir Eğitim Kurumu Olarak Daru’l Kurra”, *Kur’an Kurslarında Eğitim Öğretim ve Verimlilik Sempozyumu* (İstanbul 2000), 34.

⁸⁸ Tevhid-i Tedrisat Kanunu, Resmi Gazete 63 (3 Mart 1924), Kanun No. 430, md. 1; Karataş, “Yaygın Din Eğitimine Katkısı Açısından Camiler”, 15.

Diyanet İşleri Başkanlığına bağlı camilerimizde Kur'an-ı Kerim eğitimi ve her türlü Kur'an hizmeti ile "Din Eğitimi" sağlanmaktadır. Hatta Kur'an-ı Kerim eğitiminin ilk durağı dersek yanlış olmasa gerek. Diyanet İşleri Başkanlığı 4-6 yaş gibi küçük yaşlardan itibaren ilk Kur'an filizlerini yeşertmek için "4-6 yaş Kur'an Kursları" açmaktadır. Yine çocukların Kur'an-ı Kerim'i okuyabilmeleri ve anlayabilmeleri için "yaz kur'an kursları" açmaktadır. Yaz kurslarında belki de çoğu Kur'an-ı Kerim ile yeni tanışmış öğrencilerin öğrendiklerini unutmamaları için yıl boyu "Camilerde Kur'an-ı Kerim" kursları düzenlemektedir. Yine farklı yaş ve cinsiyette, "ihtiyaç odaklı" çeşitli kur'an kursları açmaktadır. "Hafta sonu kur'an kursları" ile hafta içi mesai yoğunluğundan kaynaklı Kur'an-ı Kerim öğrenmeye vakit bulamayan bireylere kurs imkânı sağlamaktadır. Hafızlık kursları, kız kur'an kursları, yatılı kur'an kursları vb. kurslar da hizmet için sunduğu kurslardandır.

Yaygın din eğitimi çalışmalarından biri kabul edilen yaz kur'an kurslarına isteyen her yaş grubu öğrencilerin kayıt yapma hakkının olduğu, öğretim yeri olarak başta camilerin tercih edildiği ancak Diyanet İşleri Başkanlığının tensipleriyle uygun görülen farklı yerlerde de eğitim-öğretim faaliyeti gerçekleştirilebilir kararı yaz kur'an kursları öğretim programında açıklanmıştır.⁸⁹ "Okulların tatil olduğu zamanlarda, kişilerin kendi isteğine, küçüklerin de kanuni temsilcilerinin talebine bağlı olarak Kur'an-ı Kerim'i ve mealini öğrenmeleri, dini bilgilerini geliştirmeleri, dini içerikli sosyal ve kültürel etkinliklerden yararlanmaları amacıyla Kur'an kurslarında, camilerde ve müftülüklerce uygun görülecek yerlerde mülki amirin onayı ile yaz Kur'an kursları açılır."⁹⁰ Yönetmelikte de belirtildiği üzere bu kurslar için öncelikli mekân olarak camiler planlanmış, program dâhilinde camiler belirli saatler içerisinde bu dersler için tahsis edilebilmektedir. Yaz kur'an kurslarında, kur'an eğitiminin yanında; temel dini bilgiler, etkinlikler kitabı, sûre ve duâ ezberleri, ibadet bilgileri ve temel ahlâki değerlerin öğretilmesi de hedeflenmektedir. Çocuklara peygamber efendimiz (sav)'in hayatından örnek ve kesitler sunularak güzel ahlaki değerlerin kazandırılması hedefler arasındadır.⁹¹

Diyanet İşleri Başkanlığının 2023 yılı Yaz Kur'an Kursları Yönetmeliğine göre kursa katılım sağlayacak öğrencilere uygulanacak yaş sınırlaması aşağıdaki gibidir:

⁸⁹ Yaz Kur'an Kursları Öğretim Programı, Diyanet İşleri Başkanlığı (Ankara, 2018), 4; Karataş, "Yaygın Din Eğitime Katkısı Açısından Camiler", 16.

⁹⁰ Diyanet İşleri Başkanlığı Kur'an Eğitim ve Öğretimine Yönelik Kurslar İle Öğrenci Yurt ve Pansiyonları Yönetmeliği, Resmi Gazete 28257 (7 Nisan 2012), md. 25.

⁹¹ Yaz Kur'an Kursları Öğretim Programı, 2018, 4.

“Muhatap kitleye göre yaz Kur’an kursu programları ve derse kayıt yaş aralığı aşağıdaki gibidir. Tüm Yaş Grupları (4-22 yaş): 19.06.2001- 31.12.2019 tarihleri arasında doğanlar derse eklenebilir. 4-6 Yaş: 19.06.2017- 31.12.2019 tarihleri arasında doğanlar derse eklenebilir. 7-12 Yaş: 19.06.2011-11.08.2016 tarihleri arasında doğanlar derse eklenebilir. Gençler (13-22 yaş): 19.06.2001-11.08.2010 tarihleri arasında doğanlar derse eklenebilir. Yatılı kurslar (10-18 yaş): 19.06.2005-25.08.2013 tarihleri arasında doğanlar derse eklenebilir.”⁹²

“Bu amaçla öncelikle Bakanlar Kurulunun 24 Temmuz 2009 tarihli ve 27298 sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe giren “Diyanet İşleri Başkanlığınca Düzenlenen Eğitim Faaliyetlerinde Uygulanacak Ders ve Ek Ders Saatlerine İlişkin Karar”ı ile Kur’an kursu bulunmayan veya bulunup da ihtiyaca cevap vermeyen yerlerde Camilerde Kur’an Öğretimi Kurslarının açılmasına ve ders verecek öğreticilere ek ders ücreti ödenmesine imkân sağlanmıştır.”⁹³

Diyanet İşleri Başkanlığının 2011 yılından beridir başlatmış olduğu proje kapsamında Kur’ân-ı Kerim öğrenmek isteyen vatandaşların sayısı giderek artmaktadır. Camii ve kur’ân kurslarındaki kur’ân eğitimi genişletilerek, hayata geçirilen özel eğitim projeleri sayesinde farklı yaş gruplarından ve farklı sosyal tabakalardan vatandaşlar Kur’ân-ı Kerim eğitimi almaktadır. Mesai bitimi Kur’ân eğitimi kapsamında vatandaşlara özel bir kurs programı hazırlanmaktadır. Kur’ân-ı Kerim eğitimi almak isteyen vatandaşlar, hafta içi mesai sonrası saatlerde ve hafta sonlarında belirlenen kur’ân kurslarında eğitimlerini alabilmektedirler. “Anne-çocuk el ele beraber Kur’ân öğrenmeye” projesiyle, 4-6 yaş grubu öğrencilere ve velilere dersler verilmektedir. “Kur’ân öğreniyorum huzur buluyorum” projesiyle de kadın-erkek yaşlı vatandaşlara yönelik dersler verilmektedir. Diyanet İşleri Başkanlığı, kur’ân öğrenmek isteyen ancak mesai saatleri kendilerine uymayanlar için özel bir proje geliştirerek, “kur’ân kurslarında hizmet çeşitliliği” projesi kapsamında haftanın her günü, her yaş grubuna kur’ân dersleri vermektedir. Çalışan bireyler, ev hanımları ve öğrencilere yönelik hazırlanan projede eğitimin yapılacağı gün ve saatler katılımcılar tarafından belirlenmektedir. Mesai saatleri dışında kur’ân öğrenmek ve din bilgisi almak isteyenlere yönelik başlatılan projede son on yıla yakın süre zarfında dört milyon iki yüz seksen yedi bin iki yüz on yedi kişiye kur’ân eğitimi verilmiştir.

⁹² Yaz Kur’an Kursları Öğretim Programı, 2023, 6.

⁹³ Karataş, “Yaygın Din Eğitimine Katkısı Açısından Camiler”, 7.

Dünya telaşı içerisinde kur'ân öğrenmek isteyen bireylere bir nefes aldırın bu kur'ân kursları binlerce insanı kur'ân eğitimiyle buluşturmaktadır. Türkiye'deki otuz bin eğitimcinin görev yaptığı yaklaşık yirmi üç bin kur'ân kursunda yedi yüz binden fazla vatandaş yararlanmaktadır. Bu kurslarda yalnızca kur'ân-ı kerim eğitimi verilmeyip yanı sıra dini bilgiler eğitimi de verilmektedir. Peygamber efendimiz (sav) 'in hayatı, siyer, anlaşılacak düzeylerde tefsir dersleri vb. dersler de bunlardan birkaçıdır. Katılımcı bireyler için ayrıca sosyal bir ortam sunulmaktadır. Sohbet havası içerisinde geçen ders ortamlarının yanında imkânı bulunan kurslarda kafeterya tarzı mekânlar sayesinde katılımcılar güzel vakit geçirmektedir.⁹⁴

Gaziantep ilinde bulunan Ulu Cami İşitme Engelliler Kur'ân Kursu'na katılan 12 işitme engelli vatandaşımız, kur'ân-ı kerim eğitimi ve temel dini bilgiler eğitimlerini almakta ve ramazan aylarında da mukabele okumaktadırlar. Diyanet İşleri Başkanlığının işitme engelli vatandaşlara yönelik açtığı kursa, katılımcıların ilgisi yoğun olmaktadır. İşitme engelli kadınlar her gün buraya gelerek huzur bulmakta ve Allah (cc) kelamı Kur'ân-ı Kerim eğitimi almaktadırlar. İlmihal, tefsir ve peygamber efendimiz (sav)'in hayatı ile temel dini bilgileri doğru bir şekilde öğrenmektedirler. Her bir işitme engelli vatandaşın hayatlarına anlam katan bu kurstan memnun olduklarını ifade etmektedirler.⁹⁵

Ülkemizin dini mekânini düşünüldüğünde neredeyse her mahallede bir veya daha fazla caminin varlığı ve bu camilere kolay bir şekilde ulaşımın sağlanması yaz kur'ân kurslarına olan ilgiyi ve talebi arttırmıştır. Eğitimin yapıldığı zaman aralığı okulların tatil olmasından kaynaklı bir terslik yaşatmamaktadır. Camiler İslam dininin ibadet mekânları olmakla beraber, bu alanların çocuklarca daha ilgi çekici ve güzel vakit geçirilecek bir yere dönüştürülebilecek sportif ve kültürel faaliyetler yapılmalıdır. Öğrencilerin fiziki olarak okul ortamında alıştıkları geniş spor alanları, kantinler, sıramasa ortamı ve daha birçok olanakları camide bulamaması olağandır. Tam da bu noktada öğrenciler açısından zaruri hale gelen bu eksikliklerin alternatifi noktasında çalışmalar gerçekleştirilmeli ve camiler çocuklar için birer cazibe merkezi haline getirilmelidir. Zaman değiştikçe ve çocukların yaşadığı çevre şartları ile her türlü olguya karşı istek ve talepleri de değişiklik arz etmektedir. Burada dini eğitim veren, Kur'ân eğitimi ile muhatap bireylerin de çocukların yaşam alanından habersiz ve ilgisiz kalmaması,

⁹⁴ Diyanet TV, “Diyanet'e Bağlı Kur'an Kursları”, *Youtube* (18 Mart 2023), <https://www.youtube.com/watch?v=H9cZ75UGLOc>, 00.01.00-00.02.34.

⁹⁵ Diyanet TV, “İşitme Engellilerin Kur'an Kursu Heyecanı”, *Youtube* (18 Mart 2023), <https://www.youtube.com/watch?v=rceH7V5NVNY>, 00.01.00-00.03.26.

zamanın şartlarını da göz önüne alarak sürekli onlarla iletişim halinde kalması önem arz etmektedir. Bu sebeple kurs programları ve alınmak istenen geri dönütler çok iyi düşünülerek hazırlanmalı, eğitim-öğretim sonucunda da istenilen başarıyı elde etme mutluluğuyla bitirilebilmelidir.

2.3.2.1. Camilerde Kur’ân Öğretimi Programı Alanları ve Dersleri Tablosu⁹⁶

VI-CAMİLERDE KUR’AN ÖĞRETİMİ PROGRAMI ALANLARI VE DERSLERİ TABLOSU

ÖĞRENME ALANI		ÜNİTELER					
		1. Kur (50 saat)		2. Kur (50 saat)		3. Kur (50 saat)	
KUR’AN-I KERİM	Yüzünden Okuma	- Kur’an-ı Kerim Okumaya Giriş	26 saat	- Kur’an-ı Kerimi Doğru ve Güzel Okuma	26 saat	- Kur’an-ı Kerimi Doğru ve Güzel Okuma	26 saat
	Ezber	- Sure-Dua Ezberleme ve Meal	8 saat	- Kur’an-ı Kerim Ezber ve Meal	8 saat	- Kur’an-ı Kerim Ezber ve Meal	8 saat
DİNİ BİLGİLER	İtikat	- Kelime-i Tevhid ve Kelime-i Şahadet - Yaradılışın Gayesi ve İnsanın İki Temel Tercihi (İman-Küfür) - İman ve İmanın Altı Esası	5 saat	- Allah’ın Varlığının Delilleri - Allaha ve Hz. Peygambere İtaat	5 saat	- İnsan ve Kâinatın Yaradılışının Hikmetleri - İman-Davranış İlişkisi Yönünden İnsanlar (Mü’min, Müşrik, Kâfir, Münafik)	5 saat
	İbadet	- İbadet Kavramı - İslam ve İslam’ın Beş Ana Esası 1- Namaz ve Önemi 2- Namazın Rükunleri ve Çağrıştırdıkları Manalar 3- Namaz İbadetinin İnsana Kazandırdıkları - Oruç ve Önemi 1. Oruç İbadetinin İnsana Kazandırdıkları 2. Oruç İbadetinin Topluma Kazandırdıkları	5 saat	- Zekât, Sadaka ve Önemi 1. İnfak Medeniyeti İslam 2. Zekât İbadetinin İnsana Kazandırdıkları 3. Zekât İbadetinin Topluma Kazandırdıkları - Hac ve Kurban 1. Haccın Rükunleri ve Çağrıştırdıkları Manalar 2. Hac İbadetinin Topluma Kazandırdıkları 3. Kurban İbadeti ve Çağrıştırdığı Manalar	5 saat	- Tevbe ve Önemi - Dua ve Önemi - Kur’an’dan ve Hz. Peygamber’den Dua Örnekleri	5 saat
	Siyer Ahlâk	- Hz. Peygamber ve Davranış Örnekleri - Ayetler Işığında Erdemli Davranışlar - Kur’an-ı Kerim’den Kıssalar - Ashab-ı Kiramdan Davranış Örnekleri - Ayetler Işığında Yerilen Tutum ve Davranışlar	6 saat	- Hz. Peygamber ve Davranış Örnekleri - Ayetler Işığında Erdemli Davranışlar - Kur’an-ı Kerim’den Kıssalar - Ashab-ı Kiramdan Davranış Örnekleri - Ayetler Işığında Yerilen Tutum ve Davranışlar	6 saat	- Hz. Peygamber ve Davranış Örnekleri - Ayetler Işığında Erdemli Davranışlar - Kur’an-ı Kerim’den Kıssalar - Ashab-ı Kiramdan Davranış Örnekleri - Ayetler Işığında Yerilen Tutum ve Davranışlar	6 saat

6

Tablo 7. Camilerde Kur’ân Öğretimi Programı Alanları ve Dersleri Tablosu.

Tabloya bakıldığında programın üç kur şeklinde, 50’şer saatlerle düzenlendiği görülecektir. Birinci kurda Kur’ân-ı Kerim eğitimi için ayrılan süre toplamda otuz dört saattir. Bunun yirmi altı saati Kur’ân’a giriş amaçlı yüzüne okuma dersine ayrılmış kalan sekiz saat ise dua, sure ve meal okumaları için ezber dersine ayrılmıştır. Bu ders saatleri ikinci kurda da sayıca aynı saatlerde olup, yüzünden okuma dersinin amacında Kur’ân-ı

⁹⁶ Diyanet İşleri Başkanlığı, “Camilerde Kur’ân Öğretimi Programı Alanları ve Dersleri Tablosu.”, erişim: 22 Mayıs 2023, <https://docplayer.biz.tr/5964205-Vi-camilerde-kur-an-ogretimi-programi-alanlari-ve-dersleri-tablosu.html>.

Kerim'i doğru ve güzel okuma şeklinde bir farklılığa gidilmiş, ezber derslerinde de dua bölümü çıkarılmıştır. Üçüncü kur, ikinci kur ile aynı ders saati ve konularını barındırmaktadır. Dini Bilgiler derslerine bakıldığında İtikat, İbadet ve Siyer-Ahlâk şeklinde bir ayırımın olduğu görülmektedir. İtikat ve İbadet dersleri için her kurda farklı konularla 5'er saat, Siyer-Ahlâk dersine ise 6'şar saatlik bir program ayrılmıştır.

2.4. Kur'ân Kursları

Yüce Allah (cc), yarattıkları içerisinde bizleri eşref-i mahlûkat olarak seçmiş, yanı sıra engin rahmetinin tecellisiyle bizlere yol gösteren hidayet rehberi kitaplar, yürüyen birer kitap olan, her türlü söz ve davranışlarıyla insanlara örnek olan rahmet elçileri peygamberler göndermiştir. Ahir zamanda ümmet-i Muhammed (sav)'e de rahmet nazarıyla bakmış ve rahmet elçisi, son peygamber Hz. Muhammed (sav)'i kalplere şifa Kur'ân-ı Kerim ile birlikte bizlere göndermiştir. O Kur'ân ki, kendi içerisinde de sıfatlandığı gibi rahmettir, kerimdir, şifadır, duadır, hikmettir, nurdur, zikirdir, furkandır, azimdir, hidayettir, dost doğru yolun reçetesidir.

Dünya ve ahiret saadetini elde etmede en güzel rehber olan bu eşsiz hazineye sahip çıkmak, yarattıkları mahlûkat içerisinde bizleri vâris olarak tayin etmesinin farkına varmaktır. Her tilavet ve duyuşumuzda bizleri heyecanın zirvelerine çıkaran şu ayet-i kerimede yüce Allah (cc) şöyle buyurmaktadır:

ثُمَّ أَوْرَثْنَا الْكِتَابَ الَّذِينَ اصْطَفَيْنَا مِنْ عِبَادِنَا فَمِنْهُمْ ظَالِمٌ لِنَفْسِهِ وَمِنْهُمْ مُقْتَصِدٌ وَمِنْهُمْ سَابِقٌ بِالْخَيْرَاتِ بإذنِ اللَّهِ ذَلِكَ هُوَ الْفَضْلُ الْكَبِيرُ ﴿٣٢﴾

–“Sonra biz kullarımızdan seçtiklerimizi o kitaba mirasçı kıldık. Onlardan kimi kendine kötülük eder, kimi orta bir durumdadır, kimi de Allah'ın izniyle hayır işlerinde yarışır; işte büyük lütuf budur.”⁹⁷

Bu ayet-i kerime bizlere hem sevinç hem de bir sorumluluk yüklemektedir. Bizler de bu mirasa sahip olduğumuz için öncelikle sevinmeli ve insanlık adına, İslamiyet adına gereken her türlü sorumluluğu bilinçli bir şekilde yerine getirmeliyiz. Kur'ân-ı Kerim'i okuyarak, anlama gayretinde olup yaşayarak, insanlara öğreterek hizmet şuuru içerisinde olmalı ve bizlere kalan bu mirastan en büyük payı alma gayretinde olmalıyız. Tam da bu noktada Diyanet İşleri Başkanlığına bağlı kur'ân kurslarımız, durumun ehemmiyetinin farkındalığıyla hareket etmekte ve birçok kademe ve sınıftaki insana Kur'ân hizmetiyle

⁹⁷ Fâtır 35/32.

ulaşmaktadır. Her müslüman bireyin de bu mirasın birer vârisi olduğunu unutmadan hareket etmeli, okumalı, ezberlemeli, anlamalı, okutmalı böylelikle Allah (cc)’ın rızasına nail olunmalıdır. Diyanet İşleri Başkanlığı ülke genelinde çocuğundan yaşlısına, erkeğinden kadınına bu hizmeti ulaştırma gayreti içerisinde olup, yurtdışında kuruma bağlı cami ve kurslarda da eksikliği doldurmaktadır.

Kuruluşundan bu yana Diyanet İşleri Başkanlığı, toplumun maneviyatını, din konusunda eğitim-öğretim faaliyetleriyle aydınlatma gayretiyle çalışmaktadır. 2010 yılından itibaren Teşkilat Kanunu’nun çıkmasıyla, “Eğitim Hizmetleri Genel Müdürlüğü Yaygın Din Eğitimi Daire Başkanlığı” na devredilmesiyle birlikte, başkanlık din eğitimi noktasındaki çalışmalarını camiler ve kur’ân kursları aracılığıyla yerine getirmektedir.⁹⁸ Yoğun bir yaygın din eğitimi kurumu olan kur’ân kursları, Kur’ân dersleri alarak okumak, kur’ân’ı öğrenmek, kur’ân’ı hıfz etmek, dini eğitim görmek isteyen insanların hem yatılı hem gündüzlü devam edebildikleri yerlerdir. Manevi birer okul mesabesinde olan bu mekânlar sadece dini eğitimin veya kur’ân derslerinin verildiği yerler değil; dostluğun, kardeşliğin, yardımlaşmanın, sosyal ortam gibi güzel hasletlerin tesis edildiği nadide yerlerdir.

Zaman içerisinde vatandaşların istek ve taleplerini de dikkate alan Diyanet İşleri Başkanlığı, hiçbir vatandaşın bu tarzda yaygın din eğitimi hizmetlerinden mahrum kalmaması için çocuklardan yaşlılara her yaştaki kadın-erkek vatandaşlara uygun programlar hazırlamakta ve bu programlar dâhilinde Kur’ân hizmetleri sunmaktadır. “Kur’an kursları ilk olarak hafız yetiştirmek gibi özel bir amaçla açılmış, daha sonra bu amaca din görevlisi yetiştirmek de eklenmiş, nihayet 1965’lerden sonra halkın dinini ve kutsal kitabı Kur’an’ı Kerim’i öğrendiği bir kurum haline gelmiştir.”⁹⁹ Türlü engeller ve dayatmalarla bir açılıp bir kapanan imam-hatip okullarından ilahiyat fakültelerine camilerden kur’ân kurslarına zorlu geçen tarihi bir serüven yaşanmıştır. Kur’ân dersi verebilme görevinin Diyanet’e tevdi edilmesinden sonra kur’ân kurslarının da bir nevi başladığı söylenebilir. Daha çok Konya başta olmak üzere ilk kur’ân kurslarının hafız yetiştirmek maksadıyla başladığı söylenebilir. Konunun tarihi serüveninin camiler başlığı altında yukarıda bahsi geçtiğinden dolayı tekrar detaylı bir açıklamaya gerek

⁹⁸ Saliha Bilgiç, “Kur’ân Eğitimi ve Günümüz Yaygın Din Eğitimi Kur’ân Kursları”, *Diyanet Aylık Dergi* 333 (Eylül 2018): 19.

⁹⁹ Zengin, Zeki Salih . "Cumhuriyet Döneminde Türkiye’de Kur’an Kurslarının Kurulması ve Gelişimi". *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (ÇÜİFD)* 11 / 2 (Haziran 2011): 6.

duyulmamıştır. Programlar dâhilinde aktif olarak hizmet veren Kur’ân kursları aşağıda sıralanmıştır:

2.4.1. 4-6 Yaş Kur’ân Kursları

Eğitim-öğretim faaliyetlerine 2013-2014 döneminde 10 pilot ilde: “Ankara, İstanbul, İzmir (10’ar adet), Adana, Rize, Kayseri, Erzincan, Diyarbakır, Samsun, Gaziantep (5’i geçmeyecek sayıda)” başlayan 4-6 Yaş Kur’ân Kursları, evladının böylesi küçük yaşlarda eşsiz mirasımız Kur’ân-ı Kerim’den nasipdâr olmasını isteyen vatandaşların teveccühleriyle kısa süre içerisinde yaygın hale gelmiştir. Arap kültüründe küçük yaşta alınan eğitim için anonim şöyle bir söz vardır: “Küçük yaşta eğitim, taş kazınmış nakış gibidir.” 4-6 yaş Kur’ân kursları tam da böylesi yaşlarda güzel hasletleri tertemiz zihinlere nakış gibi işlemektedir. Bu kursun eğitim programına uyumluluk açısından 48 ile 72 ay dilimlerini doldurmuş çocuklar kabul edilmekte olup, eğitimin zamanını veliler sabah veya öğleden sonra şeklinde belirleyebilmektedir. Böylelikle çocuklar, daha bu yaştan sağlam ve güvenilir bir kaynaktan kur’ân-ı kerim eğitimi başta olmak üzere dini değerlerini en güzel şekilde oyunlar, etkinliklerle almaktadır. Her yıl bir önceki yıla nazaran katlanarak artan kursiyer sayısı ile eğitim programı devam etmektedir. 2017-2018 yılı eğitim-öğretim programıyla 131.026 çocuk bu kurslara kayıt yaptırmıştır.¹⁰⁰

Eğitim-öğretim faaliyetlerinde, Diyanet İşleri Başkanlığı ile Milli Eğitim Bakanlığı birlikteliğinde hazırlanan “Okul Öncesi Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Kurs Programı” sertifikasını almış Kur’ân kursu öğretmenleri görev almaktadır. Kursa katılan küçük yaştaki çocukların seviyeleri göz önünde bulundurularak müfredat hazırlanmakta, kurslarda kur’ân’ı tanıma ve değerler eğitimi gibi dersler verilmektedir. Kur’ân-ı Kerimi fonetik ve görsel açıdan tanımaktadırlar. Bu kurs sayesinde çocuklar saygı, sevgi, sabır, yardımlaşma, doğruluk, iyilik ve adalet gibi güzel hasletleri de pekiştirmektedir.

Diyanet İşleri Başkanlığının 2021 yılına yönelik hazırlamış olduğu faaliyet raporunda, 4-6 yaş kur’ân kursları ile ilgili verileri değerlendirdi. Rapor neticesinde okul öncesi çağındaki bulunan çocuklardan 782.694 kişi 2015-2021 yılları arasında Diyanet’in açtığı 4-6 yaş kur’ân kurslarında eğitim almışlardır. 2015 yılında 15.265 olan bu katılım sayısı, her sene ciddi artışlarla devam etmiş 2020’de ise bu sayı 181.808’e yükselmiştir.

¹⁰⁰ Bilgiç, “Kur’ân Eğitimi ve Günümüz Yaygın Din Eğitimi Kur’ân Kursları”, 19.

2021 yılında aktif olarak hizmet veren kurs sayısı 4.437'dir. Bu kurslarda görev alan 8.441 öğreticiden 7.192'si kadrolu, 1.270'i ise geçici öğreticidir.¹⁰¹

Anadolu Ajansının Diyanet İşleri Başkanlığı yetkilileriyle yapmış olduğu röportaj neticesinde; 2021-2022 yılı eğitim-öğretim döneminde bu kurslarda 168.439 çocuk eğitim almış, 2022-2023 yılı eğitim-öğretim döneminde ise bu sayı güzel bir artışla 193.564'e çıkmıştır.¹⁰²

2.4.2. Hafızlık Kur'ân Kursları

“Hiç şüphesiz Kur'ân'ı biz indirdik ve onun koruyucusu da biziz”¹⁰³ âyeti celilesi ile yüce rabbimiz Kur'ân'ın indirildiği gibi muhafazasını teyit ettirmiş ve günümüze kadar asıl haliyle gelerek bu durumun bâki kalacağını garantilemiştir. Kur'ân-ı Kerim indiği dönemde okunup ezberlendiği gibi yazıya da geçirilmiştir. İlahi kitaplar içerisinde metnin ezberlenme gayreti belki de başka kitaplara bu denli nasip olmamıştır. Kur'ân-ı Kerim'in son ilahi kitap oluşu ve indiği toplumun şartları göz önünde bulundurulduğunda Kur'ân'ın hıfzı zaruret halini almıştır. Bu gelenek o zamandan beridir dinamikliğini korumakta ve sayıları bilinmeyecek derecede hafız bu kervana katılmıştır.

Kur'ân-ı Kerim'i ezberleyen Müslümanlar, İslami toplumlarda hep saygın ve şerefli sayılmış, kendilerine gıpta edilen kimseler olmuşlardır. Böylesi büyük ve mu'ciz bir kelamı ezberleyip hıfzda tutabilmek ümmet-i Muhammed'e bahşedilen büyük bir mazhariyettir. Diğer ilahi kitapların muhatapları kitaplarını yüzüne okuma şeklinde yapabilmışken, İslam ümmeti kitabını hıfz ederek okuma şerefine nâil olmuştur.¹⁰⁴ Böyle bir değere ve sonucunda rıza-i ilahiye sahip olmak isteyen müminler hafızlığa talep etmişler ve bir amaç edinmişlerdir.

Asr-ı saadetten günümüze kadar hafızlık, büyük bir ibadet sayılmış ve Allah (cc)'in rızasını kazanmada bir vesile kılınmıştır. Böylesi bir şerefe sahip olmak ve Peygamber (sav)'in yolundan giderek rıza-i ilahiye isteyen nice sahabe Kur'ân-ı Kerim'i

¹⁰¹ Cumhuriyet Haber, “Diyanet, Kuran kurslarıyla okul öncesi eğitimde MEB'e alternatif oluşturdu”, erişim: 5 Mayıs 2023, <https://www.cumhuriyet.com.tr/turkiye/diyanet-kuran-kurslariyla-okul-oncesi-egitimde-mebe-alternatif-olusturdu-1914245>

¹⁰² Anadolu Ajansı, “2021-2022, 2022-2023 eğitim-öğretim dönemi 4-6 yaş kur'ân kursları öğrenci sayıları”, erişim: 15 Mayıs 2023, <https://www.aa.com.tr/tr/egitim/4-6-yas-icin-duzenlenen-kuran-kurslarinda193bin564ogrenciegitimaliyor>.

¹⁰³ Hicr, 15/9

¹⁰⁴ Ebu'l-Hayr Şemsüddin İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-kıraâti'l-aşr*, (Kahire: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, tsz.), 1: 6; Mesut Çakır, “Hafızlığı Teşvik Eden Hadisler Üzerine Genel Bir Değerlendirme”, *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5/9 (Mart 2018): 119.

ezberlemek için adeta bir yarış içerisinde olmuşlardır.¹⁰⁵ Kur'ân-ı Kerim nazil oldukça Peygamber Efendimiz (sav) de sahabeye okumuş, buna şahitlik edenler bu bağlamda ayetleri ezberlemişlerdir. Hıfzı hemen ezberleyecek kadar kuvvetli olmayan sahabeler de bu ilahi mesajları yazmak suretiyle daha sonra ezberleme gayretinde olmuş ve ezberlemişleridir. Sahabe yaptığı işin doğruluğuna ehemmiyet verdiğinden, bir yanlışlık olmaması için okuduğu, ezberlediği, yazdığı Kur'ân ayetlerini Resûl-i Ekrem'e arz etmişlerdir.¹⁰⁶ Peygamber Efendimiz (sav) de hıfzında olan âyetleri ara ara Übey b. Ka'b'a¹⁰⁷ dinletmiştir.¹⁰⁸ Sahabe kur'ân ezberlerken Resulullah (sav)'ı örnek alarak amel etme boyutunu da asla unutmamışlardır. Her ezberlediği ayeti iyice anlamış, hayatına tatbik etmiş ondan sonra başka ayetleri ezberlemeye koyulmuşlardır.¹⁰⁹

Peygamber Efendimiz (sav)'in ashabından kaç kişinin Kur'ân hafızı olduğu rivayet farklılığından dolayı tartışmalıdır. Bir keresinde Enes b. Malik'e " Rasulullah zamanında Kur'ân-ı Kerimi cem' edenler sahabeden hangileridir" şeklindeki soruya Ensar'dan dört kişiyi söyleyerek cevap vermiştir. Bu kimseler: "Muaz b. Cebel (ö. 17/638), Übey b. Ka'b (ö.33/654), Zeyd b. Sâbit (ö. 45/665) ve Ebû Zeyd'dir."¹¹⁰ İbn Habîb (ö. 245/860)'in eserinde yazar kendisi bu dört kur'ân hafızı sahabeye ek olarak "Ebu'd-Derdâ (ö. 32/652) ve Sa'd b. Ubeyd'i"¹¹¹ de ekleyerek sayıyı altıya çıkarmaktadır.¹¹² İbn Sa'd (ö. 230/845) ise sayılan tüm bu isimlere ek olarak: "Temim ed-

¹⁰⁵ İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, 2.Baskı (Ankara: TDV Yayınları, 1989), 66.

¹⁰⁶ Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, 66.

¹⁰⁷ "Ubey bin Kab (ö. 654, Medine), sahabi ve ilk dönem müfessir, muhaddis ve fakihlerindendir. Medineli olan Ubey b. Kâb, bu şehrin Hazrec kabilesindendir. Akabe biatı'ndan önce Müslüman olmuş, yetmiş kişiyle birlikte Akabe biatına katılan Medinelilerden birisidir. Hicretten sonra da ilk vahiy kâtibi olmuştur. Peygamberin katıldığı tüm muharebelere katılmış, Uhud Muharebesi'nde yaralanmıştır. Kur'anı güzel okuyan hâfız sahabilerden birisiydi ki Kur'an'ın toplanması ve yazılması çalışmalarında çok emeği geçti. Kendi yazdığı Kur'an mushaflarından birisine 'Ubeyy mushafi' denmektedir. Halife Osman devrinde Kur'an'ın çoğaltılma işlerinde bu işle görevlendirilen heyetin başkanı olmuş, başka önemli görevlerde de bulunmuştur. Ubeyy bin Kâb, hicretin yirmi ikinci yılında (m. 654) Medine'de ölmüştür. Cenaze namazını halife Osman kıldırması ve Bâki Mezarlığı'na defnedilmiştir." ("Ubeyy bin Kâb", *Vikipedi*, 21.06.2023, https://tr.wikipedia.org/wiki/Ubeyy_bin_K%C3%A2b)

¹⁰⁸ Ömer Nasuhi Bilmen, *Tefsir Tarihi*, (Ankara: DİR Yayınları, 1955), 21; Çakır, "Hafızlığı Teşvik Eden Hadisler Üzerine Genel Bir Değerlendirme", 119.

¹⁰⁹ Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah ez-Zerkeşî, *el-Burhân fî ulûmî'l-Kur'ân*, (Beyrut: Dâru'l-Mârif, 1391), 2: 157.

¹¹⁰ Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Câmiu's-sahih*, (Kahire: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1419), Fezâilü'l-Kur'ân 8; Ebu'l-Hüseyin Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî, *el-Câmiu's-sahih*, (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1422), Fezâilü's-sahâbe 23; Çakır, "Hafızlığı Teşvik Eden Hadisler Üzerine Genel Bir Değerlendirme", 119.

¹¹¹ Ebû Zeyd'in ismi konusunda ihtilaf edilmiştir. Hatta kimileri onun Sa'd b. Ubeyd olduğunu söylemiştir. (Ebû Zeyd hakkındaki görüşler için bkz: "Ebû Muhammed Bedreddin el-Aynî, *Umdetü'l-kârî şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, (Kahire: İdâratü'l-Tabaâtî'l-Müniriyye, t.y.), 16: 272." Ancak İbn Habîb, Ebû Zeyd ile Sa'd b. Ubeyd'i farklı kimseler olarak zikretmiştir.

¹¹² Ebû Cafer Muhammed b. Habib el-Bagdadî, *el-Muhabber*, (Beyrut: Dâru'l-Âfâki'l-Cedide, (t.y)), 286; Çakır, "Hafızlığı Teşvik Eden Hadisler Üzerine Genel Bir Değerlendirme", 120.

Dârî (ö. 40/661), Ubâde b. Sâmit (ö. 34/654) ve Ebû Eyyûb el-Ensâri'yi (ö. 49/669)"¹¹³ de bu kategoride sıralamaktadır.

Sayıları belki yüz binlerle ifade edilen sahabe topluluğu içerisinde sadece bu kadar kişinin Kur'ân'ı cem' ettiği kanısıyla bu işe ehemmiyet verilmediğinin akla getirilmesi yanlış bir düşünce olacaktır. Çünkü Peygamber Efendimiz (sav)'e inen son ayetler ile vefat tarihi arasındaki süreye bakıldığında, dokuz gece gibi çok az bir zaman dilimi şeklinde kuvvetli rivayetler mevcut olup, peyder pey ezberlenen Kur'ân-ı Kerim'in hepsini ezberleyen sahabe sayısının o dönemde az oluşu gayet tabiidir.¹¹⁴ Nâzil olan Kur'ân ayetlerinin tamamını ezberleme gayreti sahabelerin çoğu tarafından -nüzul işlemi tamamlandığından- Peygamberimiz (sav)'in vefatından sonra gerçekleşmiştir.¹¹⁵

Basra Valisi Ebû Musa el-Eş'arî'nin (ö. 42/662-63), nasihatlerde bulunmak maksadıyla Basra'nın hafızlarını toplatmak istediğinde, bu davete icabet eden hafız sayısının üç yüz kişi olması,¹¹⁶ Hicret'in 63. senesinde meydana gelen "Harre" harbinde de sayıları 700'e ulaşan Kur'ân hafızı sahabenin şehit düşmesi, sahabe tarafından bu işe ne kadar ehemmiyet verildiğinin kanıtıdır.¹¹⁷ Harun Reşit (ö. 193/809) zamanında, eşi Zübeyde Hanımın cariyeleri içerisinde yüze yakın Kur'ân hafızı kadının olması, İslam toplumunun geldiği noktayı ve hicri II. yüzyılda sadece kadınlar nezdinde hafızlığın ne kadar yayıldığını bizlere göstermektedir.¹¹⁸

Peygamber Efendimiz (sav) zamanında Kur'ân-ı Kerim tedrisatı ve ezberi daha çok –o günkü adıyla- mescitlerde yerine getirilmiş,¹¹⁹ devam eden senelerde de "camiler ve dârûlkurrâlar'ın yanı sıra medreseler, dârûlhuffâzlar, dârûlhadisler, ribat ve türbelerde devam ettirilmiştir."¹²⁰ Asr-ı saadeten günümüze değin hafızlık aşkı ve hafızların sayısı azalmamış bilakis artarak devam etmiştir. Yüce Allah (cc), kendi kelamını müminlerin kalbine yerleştirdiği muhabbetle hafızalarda taşımakta ve hafızlık şerefine tatlılığını ümmet-i Muhammed (sav)'e tattırmaktadır. Ülkemizin geçmişinde ve Müslüman

¹¹³ Ebû Abdullah Muhammed b. Sa'd b. Menî' ez-Zührî, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, (Beyrut: Dâru Sâdır, (t.y)), 2: 356, 357.

¹¹⁴ Muhsin Demirci, *Tefsir Usûlü ve Tarihi*, (İstanbul: İFAV Yayınları, 1988), 54; Çakır, "Hafızlığı Teşvik Eden Hadisler Üzerine Genel Bir Değerlendirme", 120.

¹¹⁵ Subhi es-Sâlih, *Mebâhis fî ulûmi'l-Kur'ân*, (İstanbul: Dersaadet, (t.y)), 73.

¹¹⁶ Müslim, *el-Câmiu's-sahih*, Zekât 119.

¹¹⁷ Ebu'l-Fadl, Ahmed b. Ali b. Muhammed el-Askalânî, *el-İsâbe fî temyizi's-sahâbe*, (Beyrut: Dâru'l-Cil, 1412), 6: 247; Çakır, "Hafızlığı Teşvik Eden Hadisler Üzerine Genel Bir Değerlendirme", 120.

¹¹⁸ Ebu'l-Abbas Şemsüddin, İbn Hallikân, *el-Vâfi bi'l-vefayât*, (Kahire: Dâru Sâdır, (t.y)), 14: 119.

¹¹⁹ Mustafa Ağırman, *Hiz. Muhammed Devrinde Mescid ve Fonksiyonları*, (İstanbul: Ravza Yayınları, 1997), 135.

¹²⁰ Nebi Bozkurt, "Hafız", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1997), 15: 76; Çakır, "Hafızlığı Teşvik Eden Hadisler Üzerine Genel Bir Değerlendirme", 120.

lkelerde zaman zaman talihsiz dönemler yaşanıp resmiyette hafızlık hizmeti azalmış görülse de Yüce Allah (cc), inayeti ve yardımıyla, bireysel çabalar neticesinde, bu boşlukları doldurmuştur. Nitekim 1950'lere kadar neredeyse hafızlık bitti denilirken, bireysel çabalar hiçbir zaman hafızlığın snmesine izin vermemiştir. Muhammed Hamidullah'ın bu tezi destekler nitelikte aktardığı bilgilere göre 1956 yılında ülkemizdeki hafız sayısı yüz elli bin civarındadır.¹²¹

1970 yılından 2000'li yıllara gelindiğinde, kur'ân kursu eğitimini tamamlayıp belge sahibi olan hafız sayısı otuz binden daha fazladır. Bu sayıdan başka; dernek, cami, medrese ve vakıf gibi yerlerde hafızlığını tamamlayıp kayda alınmamış nice hafızı da katarsak bu sayı daha da yüksek olacaktır.¹²²

2.4.2.1. Hafızlığı Teşvik Eden Hadis-i şerifler

إن الرجل الذي ليس في جوفه شيء من القرآن، كالبيت الخرب

1-“Hiç şüphe yok ki, ezberinde Kur'ân'dan bir şey bulunmayan kimse harabeye dönmüş ev gibidir.”¹²³

إن من إجال ل هلك إكرا بي اليبب السلم،، حامل القرآن بير الالي فيه ح ا الا في نهه، إكرا بي اللمان السفلط

2-“Yaşlanmış bir müslümana, aşırı gitmeyen ve ahkâmıyla amel etmekten geri durmayan Kur'ân hafızına ve âdil hükümdara saygı göstermek, Allah'a duyulan saygı ve tazimden ileri gelir.”¹²⁴

¹²¹ Muhammed Hamidullah, *İslam Peygamberi*, ev. Salih Tuğ, (Ankara: Yeni şafak Gazetesi, 2003), 2: 707.

¹²² Hafızlığın tarihi serencamı ile alakalı bkz: Mesut akır, *Fezâilü'l-Kur'ân Hadisleri erevesinde Kur'ân'ın Ezberlenmesi ile İlgili Rivayetlerin Tahrir ve Değerlendirmesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2007), 110-113.

¹²³ Ebû Abdullah Ahmed b. Hanbel es-şeybânî, *el-Müsned*, (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1421), 3: 417; Eb Muhammed Abdullah b. Abdurrahman ed-Dârimî, *es-Sünen*, (Suudi Arabistan: Dâru'l-Muğnî, 1412), Fezâilu'l-Kur'ân 1; Eb İsa Muhammed b. İsa et-Tirmizî, *es-Sünen*, (Kahire: Dâru'l-Hadis, 1419), Fezâilu'l-Kur'ân 18; Ebu'l- Kâsım Süleyman b. Ahmed b. Eyyb, et-Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebir*, (Musul: Mektebetü'l-ölüm ve'l-Hikem, 1404), 12: 109; Hâkim Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah en-Nîsâbrî, *el-Müstedrek ale's-Sahîhayn*, (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1411), 1: 741; Eb Bekir Ahmed b. el-Hüseyin el-Beyhakî, *şuabu'l-îmân*, (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1410), 2: 328; akır, “Hafızlığı Teşvik Eden Hadisler zerine Genel Bir Değerlendirme”, 122.

¹²⁴ Eb Bekir Abdullah b. Muhammed İbn Eb şeybe, *el-Musannef*, (Dâru'l-Kıble, 1431), 11: 291; 17: 380; Buhârî, *el-Edeb'l-mfred*, (Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1428), 299; Eb Dâvd Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistânî, *es-Snen*, (Beyrut: Dâru'l-Mârifet, 1422), Edeb 20; Hâris b. Eb sâme, *Msned'l-Hâris*, (Medine: Merkez hıdmeti's-snne, 1413), 2: 739; Eb Bekir Ahmed b. Amr el-Basrî el-Bezzâr, *el-Müsned*, (Medine: Mektebetü'l-lm ve'l-Hikem, 1415), 8: 74; Taberânî, *el-Mu'cemu'l-ıvsât*, , Kahire: Dâru'l-Harameyn, 1415), 7: 21; Beyhakî, *şuabu'l-îmân*, 2: 550; 4: 225; 13: 358. a.mlf, *Snen'l-kbrâ*, (Mekke: Mektebetü Dâri'l-Bâz, 1414), 8: 163; akır, “Hafızlığı Teşvik Eden Hadisler zerine Genel Bir Değerlendirme”, 122.

3- “Ümmetimin en şereflipleri Kur’ân’ı ezberleyenlerdir.”¹²⁵

Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde Kur’ân eğitimine başlayan kursların ilk olarak hafız yetiştirmek amacıyla programları hazırlanmıştır. Bu gelenek, halkımızın kutsal kitabımız Kur’ân-ı Kerim’e olan saygı ve muhabbetinden kaynaklandığı gibi asr-ı saadetten günümüze kadar ilgiyle devam ettirilmektedir. Böylesi güzel bir mirastan faydalanmak isteyen ebeveynlerin çocuklarını bu kurslara kayıt ettirmek istemeleri yoğun bir taleple devam etmiştir.

2.4.3. İhtiyaç Odaklı Kur’ân Kursları

Müslüman insanlar asırlardır, Kur’ân-ı Kerim ile yücelmek, onu hem ruhunda hem de bedeninde taşımak isteğiyle okuma ve anlama gayretinde bulunmuştur. Ülkemizde Diyanet İşleri Başkanlığı, tüm vatandaşların bu yaygın dini eğitimden en verimli şekilde yararlanabilmesi için diğer kurs programlarının yanında İhtiyaç Odaklı Kur’ân Kursu programını da başlatmış ve gelişerek devam etmektedir. Bu kurslarda çoğunluğu hanım kardeşlerimizden oluşan kursiyerler eğitim almakta olup, gündüzlü eğitim verilmektedir. Genel itibarla sabah saatlerinden öğleye kadar programlanan bu kurslarda, hanım kardeşlerimiz hem Kur’ân-ı Kerim eğitimlerini almakta hem de sosyal bir ortam havası içerisinde güzel vakit geçirmektedirler.

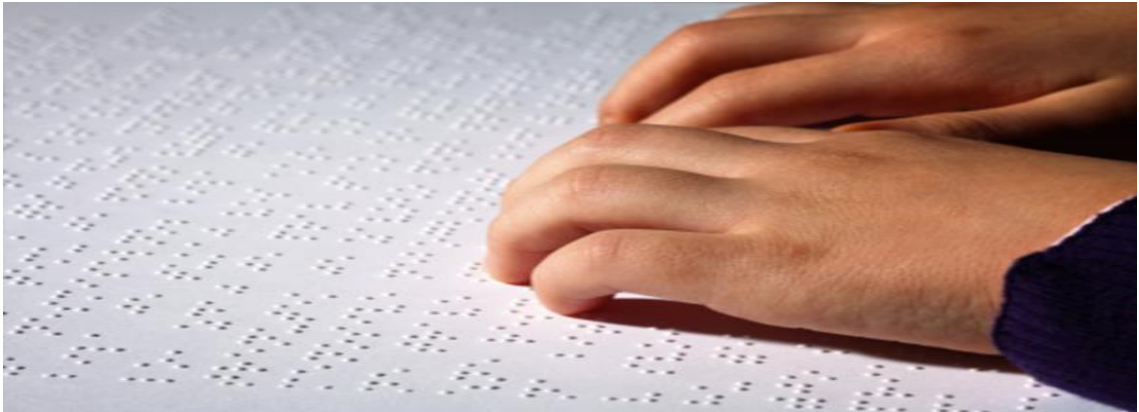
Hanım kardeşlerimize yönelik hizmet veren bu kursların yanında, mesai saatleri dışında ve hafta sonları eğitim veren ihtiyaç odaklı kurslar da Kur’ân dersleri vermektedir. Bu kurslar, çalışma saatlerinde kurslara katılma imkânı olmayan vatandaşlar tarafından yoğun bir ilgi görmüştür. Talepler gün geçtikçe artarak devam etmektedir. Aynı anda birçok farklı kurum ve kuruluşta çalışan insanlar Kur’ân-ı Kerim öğrenmekte ve dini bilgilerini pekiştirmektedir. Kursa kayıt yaptıran çoğunluğu hanım kardeşimiz, program dâhilinde; Kur’ân-ı Kerim Okuma, Ezber, Dua, Siyer, İlmihal ve Tecvit gibi bilgiler öğrenmektedirler.¹²⁶

¹²⁵ Taberânî, *el-Mu’cemü’l-kebîr*, 12: 125; Beyhakî, *Şuabu’l-îmân*, 2: 556; 3: 170; Çakır, “Hafızlığı Teşvik Eden Hadisler Üzerine Genel Bir Değerlendirme”, 122.

¹²⁶ Bilgiç, “Kur’ân Eğitimi ve Günümüz Yaygın Din Eğitimi Kur’ân Kursları”, 20.

2.4.4. Engellilere Yönelik Din Eğitimi

Her an ve durumda olduğu gibi insanın engelli oluşu Kur’ân-ı Kerim’i öğrenmekten de alıkoymaması gerekir. Engel teşkil eden durum aslında engelsiz insanların anlayışsız hareket etmeleridir. Engelli kardeşlerimiz de bu muhteşem mirasın birer vârisleridirler. Diyanet İşleri Başkanlığı bu bireylerin yaygın din eğitimi çalışmalarından mahrum bırakılmamaları için özel öğreticilerle programlar düzenlemektedir. Daha çok fiziki engeli olan bireylerin katıldığı bu kursların müfredat ve programları kendilerine uygun bir şekilde hazırlanmaktadır. Görme engelli bireyler için Braille alfabesi ile yazılmış Kur’ân metni okutulmakta olup bu alfabeye pratikleri geliştirilmektedir. İşitme engelli vatandaşlar için özel öğreticilerle işaret dili vasıtasıyla Kur’ân-ı Kerim öğretilmektedir. Dönemsel olarak sayıları beş binleri bulan engelli kursiyer yaygın dini eğitim almaktadır.

Şekil 4. Görme engelli kursiyerler Braille alfabesiyle Kur’ân’a dokunarak okuyor ve öğreniyorlar.

III. DERSLER VE KREDİLER TABLOSU						
ALTERNATİFLER	DÖNEM	DERSLER	KREDİ	HAFTA	TOPLAM KREDİ	YARARLANILABİLECEK KAYNAKLAR
ALTERNATİF-1	1. DÖNEM	KUR’AN-I KERİM-I	Haftada 12 Saat	18 Hafta	216 Saat	- İşitme Engellilere Özel Elif-Ba I-II, DİB Yayınları. - Kur’an-ı Kerim, DİB Yayınları. - Tecvidli Kur’an Okuma Rehberi, DİB Yayınları. - Dinim İslâm, DİB Yayınları. - Kur’an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir, DİB Yayınları. H. Muhammed’in Hayatı, Prof. Dr. Casim Avcı, Mevlana İdris, DİB Yayınları. - Kur’an-ı Kerim’i Anlamak, Mehmet Bahçekapılı-Mehmet Dağ, DİB Yayınları. - Peygamberimizin Hayatı, İrfan Yücel, DİB Yayınları. - İslam İlmihali, Lütfi Şentürk-Seyfettin Yazıcı, DİB Yayınları. - İlmihal I-II, DİB Yayınları. - Kur’an Öğreniyorum, O. Egin, H. Öresin, DİB Yayınları. - Dini Kavramlar Sözlüğü, DİB Yayınları. - Şafii Fikhi, Mehmet Keskin, DİB Yayınları. https://kuran.diyanet.gov.tr/
		DİNİ BİLGİLER-I	Haftada 6 Saat		108 Saat	
	2. DÖNEM	KUR’AN-I KERİM-II	Haftada 12 Saat	16 Hafta	192 Saat	
		DİNİ BİLGİLER-II	Haftada 6 Saat		96 Saat	
	TOPLAM		18 SAAT	34 HAFTA	612	
ALTERNATİF-2	1. DÖNEM	KUR’AN-I KERİM-I	Haftada 8 Saat	18 Hafta	144 Saat	
		DİNİ BİLGİLER-I	Haftada 4 Saat		72 Saat	
	2. DÖNEM	KUR’AN-I KERİM-II	Haftada 8 Saat	16 Hafta	128 Saat	
		DİNİ BİLGİLER-II	Haftada 4 Saat		64 Saat	
	TOPLAM		12 SAAT	34 HAFTA	408	

Tablo 8. İşitme engelli kursiyerlere yönelik hazırlanan kurs programının ders ve kredilerini belirten tablo.

2.4.5. Camilerde Kur'ân Öğretimi

Camilerde Kur'ân eğitimi projesinin kuruluş amacı, vatandaşların ikamet ettiği bölgelerde kur'ân kursu olmayışı veya yetersizliğinden kaynaklı, mesai saatlerinde kurs katılımının zorluğu gibi sebeplerden dolayı düzenlenmiştir. Kursta görev alacak öğretici eksikliği de camilerde imam, müezzin veya kurumun onaylayacağı yetkinliklere sahip bir öğretici ile camiler bünyesinde kurs açılmaktadır. Genel itibarla akşam saatleri veya hafta sonu şeklinde programlanmaktadır. Program; dinî bilgiler, Kur'ân-ı Kerim, tecvit gibi derslerle işlenmektedir. Bu kurslar sayesinde, Kur'ân'a gönül vermiş ve okumak için can atan binlerce insan ders almakta ve gayeleri olan maneviyatlarını güçlendirmektedir. Program sonucunda birer eğitim-öğretim yuvasına dönüşen camilerimizde yılda sayıları 150 binlere varan vatandaş eğitim almaktadır. Ders müfredatı ve detaylı tarihi bilgiler yine çalışmamızda Camiler ana başlığı altında, Camilerde Kur'ân Eğitimi başlığı altında incelenmiştir.

2.4.6. Yaz Kur'ân Kursları

Okulların eğitim-öğretim verdiği dönemlerde çocukların dersleri dolayısıyla devam edemediği yaygın dini eğitim kurslarına alternatif olarak yaz aylarında okulların tatil olduğu bir dönemde cami, kur'ân kursları ve ihtiyaç halinde Diyanet'in kurs için uygun gördüğü yerlerde imam, müezzin, kur'ân kursu öğreticileri ve kurs yeterliğine sahip öğretmenlerle eğitim verilmektedir.

Kur'ân-ı Kerim eğitimi, namaz kılma, Peygamber Efendimiz (sav)'in hayatı ve dinî bilgiler gibi eğitimlerin uygulandığı yaz kurslarında binlerce çocuk ve genç kursiyerin ilgilerini çekmek ve katılımı desteklemek maksadıyla farklı sportif, kültürel, sosyal etkinlikler yapılmaktadır. Öğrenciler eğitimlerinin yanında eğlenerek sosyalleşebildikleri güzel bir ortam bulmaktadırlar. 2022 yılında yaz kur'ân kurslarında toplamda 2,5 milyon öğrenci Kur'ân eğitimi almıştır. İslam dini ile alakalı bilgilerinin öğrenildiği ve pratikleştirildiği sekiz haftalık eğitime çocukların yoğun ilgisinin olduğu görülmektedir.¹²⁷

Diyanet İşleri Başkan Yardımcısı Kadir Dinç'in ifadeleriyle: 2022 yılı yaz kur'ân kurslarında yatılı olarak dört haftalık eğitim yapılmaktadır. Bu eğitimlerde yatılı 675

¹²⁷ Diyanet Haber, "Yaz Kur'ân kurslarında 2,5 milyon öğrenci eğitim aldı", erişim: 21 Mart 2022, <https://www.diyanehaber.com.tr/yaz-kuran-kurslarında-25-milyon-ogrenci-egitim-aldi>

kur'ân kursu öğreticisi görev almış olup 7 bin 577 kursiyer gerçekleştirilen eğitimlere katılmıştır. “Bu yıl sekiz haftalık yaz Kur'an kurslarımızda 2 milyon 461 bin 288 öğrencimiz eğitim aldı. 4 yaşından 22 yaşına kadar yaz Kur'an kurslarında eğitim alan öğrencilerimiz oldu.”¹²⁸

2.4.7. Yurt Dışı Misafir Öğrenciler ve Yabancı Öğrenciler İçin Program

1990 yılı itibariyle “Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği Avrupa ve Sibirya Müslümanları Müftülüğü” nün imam-hatip olarak iki yıl eğitim verilmek üzere toplam 5 öğrencinin ülkemize gönderilmesiyle program başlamıştır. Her sene istekler artmakta ve farklı ülkelerden öğrenciler ülkemize bu amaçla gelmektedir. 2017-2018 eğitim-öğretim döneminde ülkemize gelen yabancı uyruklu kursiyer sayısı 364 olmuştur. İlerleyen yılların eğitim-öğretim dönemlerinde de bu sayı artarak devam etmiştir.

Yabancı ülkelere müftülükler aracılığıyla belirli sayılarda gönderilen öğrencilerin yanı sıra, yıllardır orta doğuda vuku bulan savaşlardan dolayı ülkelerini terk etmek zorunda kalıp Türkiye'ye gelen Suriye, Afganistan gibi ülkelere yabancı uyruklu binlerce vatandaş Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından açılan kurslarda Kur'ân-ı Kerim eğitimi ve dinî bilgiler derslerini almaktadırlar. Bu kurslar sayesinde mülteci olduklarını bir nebze de olsa onlara unutturmak için ülkemizin kültürel kardeşlik bağları ile yalnız olmadıkları onlara hatırlatılmaktadır. Her yaş kitlesine hitap edebilen kurslar sayesinde, isteyen her muhacir insanın katılım sağlayabileceği uygun kurs hizmetleri vardır. İslam dinine mensup bireyler olarak kardeşlik ruhuyla hareket edilen bu topraklarda sayıları on binleri aşan muhacir kardeşimiz kurslarda eğitimlerini almıştır.

2.4.8 Kur'ân'ı Anlama Temel Öğretim Programı

Diyanet İşleri Başkanlığınca programlanan kurslarda hafızlık eğitimlerini bitirdikten sonra hafızlığın yanında Kur'ân'ı anlamak isteyen kursiyerler için “Kur'ân'ı anlama temel öğretim programı” düzenlenmiştir.¹²⁹ Programda hafız olan bu gençlerin ilim yolculuğunda, Kur'ân rehberliğinde hareket etmeleri ve kendilerinin de Kur'ân'ın eşsiz mesajlarını anlamaları noktasında öncelikle Arapça dili alt yapılarını geliştirmek hedeflenmektedir. Arapça dil bilgisi, okuma becerisi, okuduğunu anlama becerisi gibi

¹²⁸ Diyanet Haber, “Yaz Kur'an kurslarında 2,5 milyon öğrenci eğitim aldı”.

¹²⁹ Bilgiç, “Kur'ân Eğitimi ve Günümüz Yaygın Din Eğitimi Kur'ân Kursları”, 21.

faaliyetlerle bu kurs Arapça dillerini geliştirmek hedefi taşımaktadır. 2018-2019 eğitim dönemlerinde ilk olarak 6 ilde pilot uygulama yapılmıştır. Diyanet İşleri Başkanlığı Kur'an'ın anlaşılması için önem taşıyan bu kurslara ehemmiyet vermekte ve 2021-2022 eğitim öğretim dönemlerinde geliştirerek devam etmektedir.

“Program, dil bilgisi, okuma-anlama, dinleme-konuşma ve yazma olmak üzere 4 temel alandan oluşmaktadır.”¹³⁰ Bu program hem örgün hem de uzaktan eğitim yapılabilecek şekilde düzenlenmiştir. İki alternatif şeklinde geliştirilen programın birinci alternatifinde; haftada 18 saat, toplam 3 dönem sürecekl olup 852 krediden oluşmaktadır. İkinci alternatifinde ise haftada 30 saat, toplam 2 dönem sürecekl olup 1020 kredinin tamamlanması gerekmektedir. Program Arapça dilinde yeterliği taşıyan öğretmenler tarafından, dil öğretimine uygun bir ortamda öğrencilerin seviyelerine uygun 12 kişilik sınıflar şeklinde uygulanmaktadır.¹³¹

2.5. Milli Eğitim Bakanlığı Halk Eğitim Merkezleri

Günümüz teknoloji ve bilim çağında yaşanan hızlı ve değiştirici yeniliklerle beraber artık insanların ekonomik, sosyal, kültürel alanlarına da ciddi manada yansımakta olup, insanların bu baş döndürücü gelişmeler karşısında kendilerini uyum sağlamaya, geliştirmeye ve yeni bilgi-beceriler edinmeye sevk etmesi zorunluluğu hâsıl olmuştur. Normal olarak sadece resmi okullarda verilen zorunlu eğitimlerle bir insanın ömür boyu gelişmeye ve yeni bilgilere ihtiyaç duymaması savları çürümüş durumdadır. Allah (cc), insanın doğumuyla başlayan öğrenme merakını ölümüne kadar da fitrat olarak belirlemiştir. İnsan da bu fitratla yaşarken gereksinimlerini tamamlamakla meşguldür. Tüm bu gelişmeler ve sebepler insanoğlunu ömür boyu öğrenmeye sevk etmiş, hâsılı halk eğitim merkezlerinde uygulanan hayat boyu öğrenme programlarının da önemini arttırmıştır. Her yaş ve kesime hitap eden bir eğitim yapısıyla Halk Eğitim Merkezleri; bireyi gelişen dünya durumları karşısında geliştirmeye, güçlendirmeye, bilgilendirmeye, donatmaya, yeteneklerini öğrenip geliştirmeye ve refah seviyelerini arttırmaya çalışan birer eğitim kurumlarıdır.¹³²

¹³⁰ Diyanet İşleri Başkanlığı, “Kur'an'ı Anlama Temel Öğretim Programı Uygulama Esasları”, erişim: 16 Nisan 2022, https://webdosyasp.diyaret.gov.tr/muftuluk/UserFiles/bursa/Ilceler/yildirim/UserFiles/Files/KuraniAnlamaUygulamaEsaslari2021-2022_ba7c6de3-783c-407f-8c1b-020e5907a499.pdf

¹³¹ Diyanet İşleri Başkanlığı, “Kur'an'ı Anlama Temel Öğretim Programı Uygulama Esasları”.

¹³² Tuncay Dolanbay, “Hayat Boyu Öğrenme Sürecinde Halk Eğitimi Merkezlerinin Yaşadığı Yönetmel Sorunlar”, (Yüksek Lisans Tezi, Bartın Üniversitesi, 2014), 18.

“Halk eğitimi, yetişkinlerin eğitimi için gereken programlarının; araç gereçlerinin, yollarının, yöntemlerinin geliştirilmesini konu edinen bir eğitim bilimidir.”¹³³

OECD tarafından yapılan halk eğitim tanımına bakıldığında: “Resmi, zorunlu eğitimini tamamlamış ve hayattaki uğraş alanı okul olmayan bireylerin hayatlarının herhangi bir yerinde ihtiyaç duyacakları öğrenmenin ve merak duyduğu ilgilerini tatmin etmek için oluşturulan etkinlik ve her türlü faaliyetin programlanmış olduğu bir süreçtir.”¹³⁴

Halk eğitimlerin gayesi, bilginin tek düze bir aktarımı değil, bireylere verilen eğitimle davranış ve tutumlarında değişiklik oluşturmak için destek olmak ve sosyal toplum yapısını destekleyerek geliştirmektir.¹³⁵

Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğü¹³⁶ Halk Eğitim merkezleri bünyesinde Kur'an-ı Kerim'i öğrenme başta olmak üzere, yaygın din eğitimi bağlamında 6 farklı kurs programı düzenlenmekte olup kurs bitiminde başarı sağlayan kursiyerlere katılım belgesi ve başarı belgesi verilmektedir.¹³⁷

2.5.1. Hafızlık Ezberleme Eğitimi Kurs Programı

Bu kursta toplamda eğitim süresi için 2280 saat ayrılmaktadır. Kursa katılım sağlamak isteyen vatandaşlarda; okur-yazar olma, en az 9 yaşını doldurmuş olmak, Kur'an-ı Kerim'i okuyabilecek seviyede yeterliğe ve bilgiye sahip olmak, kurs süresince derslerini aksatacak herhangi fiziki veya zihinsel engeli bulunmamak gibi şartlar aranmaktadır.¹³⁸

¹³³ İ. E. Başaran, *Türkiye Eğitim Sistemi* (Ankara: Yargıcı Matbaası, 1996), 134; Dolanbay, “Hayat Boyu Öğrenme Sürecinde Halk Eğitimi Merkezlerinin Yaşadığı Yönetsel Sorunlar”, 18.

¹³⁴ OECD, *Learning Opportunities for Adults*, Vol. 1, (Paris: General Report, 1997), 23; Dolanbay, “Hayat Boyu Öğrenme Sürecinde Halk Eğitimi Merkezlerinin Yaşadığı Yönetsel Sorunlar”, 19.

¹³⁵ M. Yıldırım, *Hayat Boyu Öğrenme Kapsamında Yaygın Eğitim ve Halk Eğitim Merkezleri* (Ankara: Gazi Kitabevi, 2009), 28; Dolanbay, “Hayat Boyu Öğrenme Sürecinde Halk Eğitimi Merkezlerinin Yaşadığı Yönetsel Sorunlar”, 19.

¹³⁶ “Yaşam boyu öğrenme; bireyin yaşamı boyunca bilgisini, yeteneklerini ve yeterliliklerini bireysel veya toplu olarak geliştirmeyi amaçlayan tüm etkinlikler olarak tanımlanmıştır. Yaşam boyu öğrenme kapsamında örgün öğrenme, yaygın öğrenme, iş eğitimi, teknik eğitim, hizmet içi ve hizmet dışı tüm eğitim ve öğretimler yer almaktadır.” (“Yaşam boyu öğrenme”, *Vikipedi*, 29 Nisan 2022, https://tr.wikipedia.org/wiki/Ya%C5%9Fam_boyu_%C3%B6%C4%9Frenme.)

¹³⁷ Halk Eğitim, “Halk Eğitim Merkezleri Din Eğitimi Kursları”, erişim: 14 Mayıs 2022, <https://www.hemhalkegitim.com/halk-egitim-merkezleri-din-egitimi-kurslari/>.

¹³⁸ Halk Eğitim, “Halk Eğitim Merkezleri Din Eğitimi Kursları”.

2.5.2. Hafızlık Hazırlık Eğitimi Kurs Programı

Bu kursta eğitim süresi için toplam 840 saatlik bir ders programı ayrılmıştır. Kursa katılım şartları arasında en az 9 yaşında olmak ve okur-yazar seviyesinde bir yeterliği bulunuyor olmak gibi şartlar aranmaktadır.¹³⁹

2.5.3. İleri Düzey Hafızlık Eğitimi

Kurs için ayrılan eğitim süresi 1800 saattir. Kursa katılım şartları arasında 9 yaşını doldurmak, okur-yazarlık seviyesinde yeterliğe sahip olmak ve ileri düzeyde bir eğitim olduğu için en az hafızlığını bitirmiş olmak gibi şartlar bulunmaktadır.¹⁴⁰

2.5.4. Kur'an-ı Kerim Tilaveti ve Tashih-i Huruf Eğitimi-1

Bu kurs süresi için 90 saat ayrılmaktadır. En az 13 yaşında olmak ve okur-yazarlık seviyesinde yeterliği bulunuyor olmak gibi şartlar kursa kayıt için aranmaktadır. 3 kademe şeklinde programlanan bu kurslara katılan vatandaşlar, Kur'ân-ı Kerim'i usulüne uygun bir şekilde, bu eğitim için yeterliği bulunan usta öğretmenlerle almaktadırlar. Makam ve ses güzelliği gibi kıraât hususları da aktarılmaktadır.¹⁴¹

2.5.5. Kur'an-ı Kerim Tilaveti ve Tashih-i Huruf Eğitimi-2

Bu kurs programı için de 90 saatlik bir süre ayrılmış olup kurs için; en az okur ve yazar olmak, 13 yaşında olmak, bu kursun 1. kademesini başarılı bir şekilde tamamlamış olmak gibi şartlar aranmaktadır. Birinci turda başarı gösterip bu kademeye geçen kursiyerlerin başarılarının devamlılığı ve geliştirilmesi hususunda 2. Kademedeki bu kurs programlanmaktadır.¹⁴²

¹³⁹ Halk Eğitim, "Halk Eğitim Merkezleri Din Eğitimi Kursları".

¹⁴⁰ Halk Eğitim, "Halk Eğitim Merkezleri Din Eğitimi Kursları".

¹⁴¹ Halk Eğitim, "Halk Eğitim Merkezleri Din Eğitimi Kursları".

¹⁴² Halk Eğitim, "Halk Eğitim Merkezleri Din Eğitimi Kursları".

2.5.6. Kur'an-ı Kerim Tilaveti ve Tashih-i Huruf Eğitimi-3

Bu kurs programında da 90 saatlik bir süre planlanmış olup kursiyer seçiminde; okur-yazarlık yeterliği, yine asgari 13 yaş şartı ve kursun 2. kademesini başarıyla bitirmiş olma gibi şartlar aranmaktadır. İlk iki kademedede başarı sağlayan kursiyerler artık kursun son kademesine geçebilmekte ve Kur'an-ı Kerim okuma, tecvit ve dini bilgiler gibi konularda kendilerini iyice geliştirmiş olmaktadırlar.¹⁴³

2.6. Medreseler

İslam dini eğitim faaliyetlerinin tarihi yapısı içerisinde mühim bir noktada olan medreseler, ilk nüvelerinin teşekkülü olan 9. yüzyıldan¹⁴⁴ beri, eğitim faaliyetleri amacıyla imkân bulduğu yerlerde görevlerini yerine getirmeye çalışmış, tarihi çok eskilere varan yıllar boyunca bir nevi İslam dininin maneviyatını taşıyıcı birer rol üstlenmişlerdir. Selçuklular zamanında Nizamiye Medreseleri ile eğitimin verilmeye başlandığı süreç, Zengîler Devleti, Eyyûbîler Devleti ve Memlûkler Devleti'nin çabaları neticesinde bu kurumların yapısı daha da genişlemiş ve İslam dininin eğitim yapısı ve maneviyatını taşımada temsiliyet gücü artmıştır. Bu manevi miras Anadolu Selçukluları Devleti aracılığıyla Anadolu topraklarına taşınmış, Osmanlı Devleti sayesinde de gelişimi sağlanmıştır. İstanbul'un fethedilmesiyle birlikte Fatih Sultan Mehmet Han'ın emirleriyle inşa edilen Sahn-ı Seman Medreseleri ve Osmanlı Padişahı Kanuni Sultan Süleyman'ın tensipleriyle yaptırılan Süleymaniye Medresesi sayesinde medreselerin kurumsallığı şekil almış, kurumsal kimliği ve müfredatıyla sağlam bir altyapısı oluşmuştur.¹⁴⁵

16. yüzyıl sonları ile birlikte medreselerde bazı sıkıntılar baş göstermiştir. Bu kurum belki niceliksel olarak gelişimini arttırmakta ancak başlayan bu olumsuz durumlarla birlikte niteliksel olarak gelişimin aksine gerilemekte hatta zamanla bozulmaya kadar gelmiştir. Küresel dünya düzeninde sürekli artan nüfus ve buna bağlı politikalar, devletin kurumları arasında uyumsuzluk ve dengesizliklerin oluşturduğu aksamalar, ulema sınıfının ortaya çıkması, ilmiye sınıfı olarak düşünülen geleneğin

¹⁴³ Halk Eğitim, "Halk Eğitim Merkezleri Din Eğitimi Kursları".

¹⁴⁴ Mustafa Bilge, *İlk Osmanlı Medreseleri* (İstanbul: İÜEF Yayınları, 1984), 3; Cahit Baltacı, XV ve XVI. Yüzyıllarda Osmanlı Medreseleri (İstanbul: İFAV Yayınları, 2005), 60; Murat Akgündüz, *Osmanlı Medreseleri: XIX. Asır* (İstanbul: Beyan Yayınları, 2004), 17; Davut Işıkdöğün, "Güneydoğu Medreselerinde Eğitim-Öğretim Faaliyetleri: Mardin Örneği", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 53/2 (2012), 44.

¹⁴⁵ Işıkdöğün, "Güneydoğu Medreselerinde Eğitim-Öğretim Faaliyetleri: Mardin Örneği", 44.

önemsizleştirilmesi ve ilmî geleneğin zihinsel yapısında değişimlere gidilmesi dolayısıyla medreseler ciddi sorunlarla karşılaşmış ve ciddi yaralar almıştır.¹⁴⁶ Batılı devletlerin hem fikir hem de teknik konularda ciddi mesafeler aldığı bu zamanlarda, yenileşen ve değişen durumlar karşısında kendini yenileyemeyip geride kalan medreseler, Osmanlı Devleti'nin batılı devletlere cihanşümul bir anlayışla savaşa girişmesiyle birlikte iyice gerilemiş ve devletin bu konudaki gücünü de iyice düşürmüştür. Medreseler hakkında çeşitli ıslahat çalışmalarına ancak 19. yüzyıl başlarında gidilmiştir. Devam eden süreçte medreselerde hem program hem de müfredat konularında genel bazı değişikliklere gidilse de,¹⁴⁷ yapılan ıslahat çalışmalarının birinden amaçlanan bir fayda sağlandığı söylenemez. Medreselerde gidilen değişiklikler ile sorunların temeline inilememiş, genel olarak yüzeysel bir şekilde kalmıştır.¹⁴⁸

Osmanlı Devleti'nin gerilemesi ve sonucunda, Mustafa Kemal Atatürk başkanlığında kurulan Türkiye Cumhuriyeti zamanında, çağın gereksinimlerine cevap veremediği, gerileyip yozlaştığı iddiası ile medrese kurumlara kapatılmaya maruz kalmıştır. Tevhid-i Tedrisat kanunu ile tüm eğitim-öğretim faaliyetleri devlet eliyle yapılmış ve eğitimin birleştirilmesi esas alınmıştır. Ancak bu karara tam manasıyla uyulmadığı da hizmet vermeye devam eden medreselerin açık oluşundan anlaşılmaktadır. Güneydoğu Anadolu ve Doğu Anadolu bölgelerindeki bazı medreseler gayr-i resmi bir şekilde öğretim faaliyetlerini sürdürmüştür. Bahse konu bölgelerde gayr-i resmi olarak varlık alanı bulmuş medreselerin yegâne dayanağının, bölge halkının dindar tutumları dolayısıyla istek ve talepleri sayesinde kapatılması gerçekleştirilememiş ve halkın maddi-manevi destekleri sayesinde günümüze kadar hizmet faaliyetleri devam etmiştir. Medrese müfredat ve programlarının işleyişinin Osmanlı dönemi medreseleriyle paralellik

¹⁴⁶ Cahit Baltacı, XV ve XVI. Yüzyıllarda Osmanlı Medreseleri, 152, Medreselerin gerileme nedenleriyle ilgili olarak daha geniş değerlendirmeler için şu eserlere bakılabilir: Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi: M.Ö. 1000 M.S. 2010* (Ankara: Pegem Akademi Yayınları, 2010), 81-82; Hüseyin Atay, "Medreselerin Gerilemesi," *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 24:1 (1990): 15-56; Hüseyin Atay, *Osmanlılarda Yüksek Din Eğitimi*. (İstanbul: Dergâh Yayınları, 1983), 133-173; Muhammed Şevki Aydın, "Medreselerin Gerileyiş Sebepleri Üzerine", *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4 (1987): 324-325; Kenan Yakuboğlu, *Osmanlı Medrese Eğitimi ve Felsefesi* (İstanbul: Gökkuşbu Yayınları, 2006), 208-219; Yaşar Sarıkaya, "Osmanlı Medreselerinin Gerilemesi Meselesi: Eleştirel Bir Değerlendirme Denemesi", *İslam Araştırmaları Dergisi*, 3 (1999): 23-39; Işıkdöğün, "Güneydoğu Medreselerinde Eğitim-Öğretim Faaliyetleri: Mardin Örneği", 44.

¹⁴⁷ Işıkdöğün, "Güneydoğu Medreselerinde Eğitim-Öğretim Faaliyetleri: Mardin Örneği", 44; Yaşar Sarıkaya, *Medreseler ve Modernleşme* (İstanbul: İz Yayıncılık, 1997), 126-174; Zeki Salih Zengin, *II. Meşrutiyet'te Medreseler ve Din Eğitimi* (Ankara: Akçağ Yayınları, 2002), 90-96.

¹⁴⁸ Zengin, *II. Meşrutiyet'te Medreseler ve Din Eğitimi*, 90; Işıkdöğün, "Güneydoğu Medreselerinde Eğitim-Öğretim Faaliyetleri: Mardin Örneği", 45.

gösterdiği açık bir durumdur.¹⁴⁹ Bölge halkının çoğunluk olarak Şafii mezhebine tabi bireyler oluşu, genel olarak farklı yapılarda medreseler olduğu izlenimiyle karşı karşıya kalınsa da, bu izlenimin gerçeği yansıtmadığı derslerde okutulan bazı kitaplardan anlaşılmaktadır. Dersler de şuanda da okutulan bazı kitapların müelliflerine bakıldığında Hanefi mezhebine mensup şahsiyetler oluşu da bunu desteklemektedir.¹⁵⁰

Diğer bir taraftan da bakıldığında medreseler; bu bölgelerdeki insanların dinî eğitim-öğretim ihtiyaçlarını karşılamış, ahlaki bir toplum yapısının tesisinde rol oynamış, sosyal yapısında önemli dokunuşlar yapmış, karşılaşılan bazı sorunlar medrese kanadıyla çözülmüş, kültürel açıdan toplumu beslemiş ve en önemlisi de sözü geçen bir kurum oluşuyla topluma yön verebilmiş birer mekân olarak günümüze kadar varlığını sürdürmüştür. Son dönemde özellikle Doğu-Güneydoğu Anadolu medreselerinin genel manada mahiyetlerini öğrenmek için yürütülen çalışmaların gayesi olarak, medreselerin bu nadide özelliklerinin yattığı söylenebilir. Medreselerde eğitim alan talebelerin eğitim sonunda (resmi olarak okullarını da tamamlayarak) özellikle Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde imam-hatip, kur'ân kursu öğreticisi ve kendilerini geliştirerek Diyanet'in farklı kademelerinde görevli olarak görev alabilmektedirler. Basının titizlikle takip ettiği medreseler ve dinî kişiliğe sahip insanların eski dönemlerdeki şartlar sebebiyle kendilerini ve çalışmalarını gizli tuttukları bilinen bir gerçektir. Son dönemlerde ilgi hasebiyle bazı medrese hocalarının hayatları, biyografik eser olarak da çalışılmış hatta kitap baskıları da gerçekleşmiştir.¹⁵¹ Yüksek Lisans ile Doktora çalışmaları ve birçok makale çalışması da yapılmış, devam etmekte olanlar da vardır. Ancak günümüz şartları ve medreselerin ilmî yapısına olan ihtiyaçtan dolayı artık Medrese seydalarının bu durumdan memnuniyet duydukları söylenebilir. Yakın zamanda Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde çalışmak üzere “mollalar projesi” kapsamında bine yakın medrese eğitimi

¹⁴⁹ Örneğin Osmanlı medreselerinde genel olarak fakih olarak isimlendirilen medrese öğrencileri, eğitim hayatlarının başında mübtedi, daha sonra mutevassıt ve en son da müstedil olarak anılmaktaydı. Bkz. Ekmeleddin İhsanoğlu, “Osmanlı Eğitim ve Bilim Kurumları,” E. İhsanoğlu (ed.), *Osmanlı Medeniyet Tarihi* (İstanbul: IRCICA, 1999) içinde, c.1, 234. Bu kavramsallaştırmalar, küçük tasarruflarla bugün Güneydoğu bölgesindeki medreselerde de kullanılmaktadır; Işıkdogan, “Güneydoğu Medreselerinde Eğitim-Öğretim Faaliyetleri: Mardin Örneği”, 45.

¹⁵⁰ Bunlar arasında Muhyiddin Muhammed b. Pîr Alî el-Birgivi'nin (ö.981/1573) *İmtihânu'l-Ezkiyâ* adlı eseri, Kuşadalı Şeyh Muştafâ b. Hamza el-Aydinî'nin (ö.1085/1674) *Netâicu'l-Efkâr* adlı eseri, Kul Ahmed b. Muhammed b. Hıdır'in (ö.950/1453) *Kavl-i Ahmed* olarak bilinen haşiyesi (*el-Fenârî'nin Şerhu İsâgûcî*'sine haşiye), Ebu's-Senâ' Şemsuddin Ahmed b. Muhammed es-Sîvâsî'nin (ö.1006/1597) *Hallu'l-Me'âkid* adlı eseri, Mahmud b. Hasan el-Mağnisâvî'nin (ö.1222/1807) *Muğnî'l-Tullâb*'ı, Şemsuddin Muhammed b. Hamza el-Fenârî'nin (ö.834/1431) *Şerhu İsâgûcî li'l-Ebherî* adlı eseri en dikkat çekenlerdir; Işıkdogan, “Güneydoğu Medreselerinde Eğitim-Öğretim Faaliyetleri: Mardin Örneği”, 45.

¹⁵¹ Örneğin bkz. Sadreddin Öztoprak, *Şark Medreselerinde Bir Ömür* (İstanbul: Beyan Yayınları, 2003); M. Halil Çiçek, *Şark Medreselerinin Serencamı* (İstanbul: Beyan Yayınları, 2009).

almış donanımlı mezun talebe imam-hatip olarak göreve alınmıştır. Yoğun fikrîsel saldırılara uğrayan bu çalışma neticesinde Diyanet İşleri Başkanlığı bir basın açıklaması yapma gereğinde bulunmuştur.¹⁵² Medreselerin müfredatı ve ders yapısı itibarıyla ciddi manada Kur’ân-ı Kerim okuyucusu yetiştirdiğini söylemek biraz güç olacaktır. Eğitim yapılarına bakıldığında, gerektiğinde elif-ba’dan başlayıp Kur’ân-ı Kerim dersi okutulmakla birlikte tecvid açısından pratikte yeterli düzeyde olmadıkları aşîkârdır. Medrese eğitimi bitirip imam-hatip olarak görev almak isteyen talebelerin zorlandıkları en önemli noktalardan biri de Kur’ân-ı Kerim konusunda olmaktadır. Nitekim Diyanet İşleri Başkanlığı özellikle son zamanlarda gerçekleştirdiği alımlarda maharic-i huruf, hüsn-ü tilavet, güzel ve doğru okuma becerilerine önem vermektedir. Kur’ân’ın hıfzı konusunda sıkıntı yaşamadıkları, medreselerde çoğunlukla ezbere dayalı yapılan ders yapısından kaynaklandığını söylemek mümkündür. Ancak doğru ve yeterli düzeyde bir Kur’ân-ı Kerim eğitimiyle bütün talebelerin mezun olduklarının söylemek güçtür. Bunu medreselerde özellikle ilim noktasında araç ilimler olarak tabir edilen arapça dili gramer yapısının öğretimi ve sonrasında bu ilimler sayesinde yoğun bir dinî ilim eğitimi verilmesine bağlamak mümkündür. İstisnalar olmakla birlikte Kur’ân-ı Kerim’i çok güzel okuyan ve tecvid ilmi bilgisine sahip talebelerin olduğunu da söylemek mümkündür. Medrese eğitimi almış, onların tabiriyle çoğu seydaya sorduğumuzda; güzel bir Kur’ân dersi alabilecekleri öğretici sayısının azlığından yakındıklarını dile getirmişlerdir. Kur’ân-ı Kerim dersi muhakkak verilmiş ancak imam-hatip olacak yeterlikte olmayışından yakınan birçok talebe ile karşılaşmıştır.

2.6.1. Medreselerde Okutulan Dersler

- “-Dil İlimleri: Sarf, Nahiv, Vaḍ , İştîkāk, Me’ânî, Beyân, Bedî’, Şiir ve Lugat
- Şer’î İlimler: Fıkıh, Usul-i Fıkıh, Tefsir, Hadis, İslam Tarihi, Ahlak ve Kelam
- Felsefe İlimleri: Mantık ve Felsefe
- Münazara
- Hat (yazı) ve Kur’ân-ı Kerim”¹⁵³

¹⁵² Diyanet İşleri Başkanlığı’nın bu girişimi, basında geniş yankı bulmuş ve ilgili ilgisiz çok sayıda değerlendirmeye kapı aralamıştır. Kamuoyunda oluşan olumsuz algı dolayısıyla Diyanet İşleri Başkanlığı bir basın açıklaması yapmak durumunda kalmıştır. Söz konusu basın açıklaması için bkz. http://www.diyanet.gov.tr/turkish/haber/basin_aciklamasi_12122011.pdf; Işıkdoğan, “Güneydoğu Medreselerinde Eğitim-Öğretim Faaliyetleri: Mardin Örneği”, 45.

¹⁵³ Çiçek, *Güneydoğu Medreselerinin Serencamı*, 46; Işıkdoğan, “Güneydoğu Medreselerinde Eğitim-Öğretim Faaliyetleri: Mardin Örneği”, 56.

2.7. Diyanet İşleri Başkanlığı Dini Yüksek İhtisas Merkezi Müdürlükleri / Diyanet Akademisi

Ülkemizde din işleri ve dinî eğitim-öğretim faaliyetlerinin yürütülmesinde sorumlu bir kurum olarak Diyanet İşleri Başkanlığı bu görevi, 633 sayılı kanunda açıklandığı gibi Diyanet İşleri Başkanlığı'na devredilmiştir. Söz konusu kanunun ilk maddesinde, “İslam Dininin inançları, ibadet ve ahlak esasları ile ilgili işleri yürütmek, din konusunda toplumu aydınlatmak ve ibadet yerlerini yönetmek üzere; Başbakanlığa bağlı Diyanet İşleri Başkanlığı kurulmuştur” ifadesi bulunur.¹⁵⁴

Başkanlık bünyesinde din işlerinin verimli ve en faydalı bir şekilde gerçekleşmesinde kurum personellerinin liyakat ve görev samimiyeti olduğu söylenebilir. 14/07/1965 yılı ve 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu'nun 214 ve 215'inci maddeleri “Hizmet İçi Eğitim” temelini başlatmış, 216 ile 221. Maddeleri de söz konusu eğitim için ihtiyaçları dâhilinde kurumların eksikliklerini karşılamak üzere “Eğitim Merkezleri” açabilecekleri kararı alınmış ve zikredilen maddelerde işleyiş hakkında detaylı bilgilere yer verilmiştir.¹⁵⁵ “2/07/1965 tarih ve 633 sayılı “Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun”da da eğitim faaliyetleri ile alakalı bilgi verilmiş, bu kanunun 6'ncı maddesinde “Dini Hizmetler ve Din Görevlilerini Olgunlaştırma Dairesi” düşünülürken 7'inci maddesinde de bu birimin görev alanı ve sahası belirtilmiştir.”¹⁵⁶ İlerleyen süreçte Dinî Hizmetler Dairesi ile Olgunlaştırma Dairesi iki birim olarak ayrılmıştır. Neticesinde Olgunlaştırma Dairesi dâhilinde “Eğitim Müdürlüğü” planlanarak açılmıştır. Mesleğe hazırlık eğitimi için ilk kez somut adım, 1973 yılında Bolu ilinde bir binada “Hizmet İçi Eğitim Kursu” açılarak atılmıştır.¹⁵⁷ Lakin açılmış olan bu kurs ihtisas eğitimi değildir. Bu kursta, hizmet içi eğitimler, mesleğe hazırlık eğitimleri, yetiştirme kursları gibi daha çok bireyi meslek için donatıcı nitelikler için açılmış kısa zamanlı kurslardır.

Başkanlık bünyesinde hazırlık eğitimleri devam ederken, eğitimler için ihtiyacı karşılayacak düzeyde donanımlı eğitmen ve hoca ihtiyacı hâsıl olmuştur. Tam da bu

¹⁵⁴ DİB Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun, Md. 1.

¹⁵⁵ Mehmet Dinçoğlu, "Diyanet İşleri Başkanlığı Dinî Yüksek İhtisas Kurslarında Verilen Hadis Derslerine Dair Bazı Mülahazalar", *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 13 / 1 (Nisan 2013): 149-166. <https://doi.org/10.5281/zenodo.3344388>

¹⁵⁶ Dinçoğlu, "Diyanet İşleri Başkanlığı Dinî Yüksek İhtisas Kurslarında Verilen Hadis Derslerine Dair Bazı Mülahazalar", 151.

¹⁵⁷ Detaylı bilgi için bkz. DİB, Kurulardan Günümüze Diyanet İşleri başkanlığı, *Tarihçe-Teşkilat-Hizmet ve Faaliyetler (1924-1997)*, (Ankara: TDV Yayınları, 1999), 662-664; Dinçoğlu, "Diyanet İşleri Başkanlığı Dinî Yüksek İhtisas Kurslarında Verilen Hadis Derslerine Dair Bazı Mülahazalar", 151.

noktada açığı kapatmak ve göreve başlayacak müftüler ile vaizlerin mesleki açıdan donanımlı hale gelmeleri, ihtiyaçları olduğunda ana kaynaklardan kolaylıkla bir meseleye başvurabilecek düzeyde ilmî birikime sahip olmaları ve toplumun dinî bağlamdaki soru ve ihtiyaçlarına cevap verebilmeleri amacıyla İstanbul'da Haseki Eğitim Merkezi bünyesinde İhtisas kursu programlanmıştır. İstanbul Haseki ile başlayan bu hizmet içi eğitim programı, Din İşleri Yüksek Kurulu tarafından 5 Eylül 1975 yılı ve 1842 sayılı kararı neticesinde 20 Ocak 1976'da resmen eğitim faaliyetlerine başlamıştır. Daha sonraki süreçte İstanbul'u; Konya, Trabzon, Erzurum, Kayseri ve Rize illeri takip etmiştir.¹⁵⁸

2023 yılı itibariyle Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde; İstanbul, Konya, Erzurum, Kayseri, Trabzon, Rize, İzmir, Diyarbakır, Kocaeli, Ankara, Denizli ve Gaziantep illerinde yüksek ihtisas merkezi müdürlükleri eğitim faaliyetlerini gerçekleştirmektedir. Bu illerimizden Denizli ve Gaziantep ilk olarak eğitim merkezi olarak başlamış daha sonra dini yüksek ihtisas merkezlerine dönüştürülmüştür.¹⁵⁹ Aynı zamanda Kur'ân-ı Kerim eğitimi için önemli birer faaliyetleri olan eğitim merkezleri de; Ankara, Antalya, Bolu, Bursa, Elazığ, İstanbul, İzmir, Kastamonu, Kütahya, Konya, Manisa, Samsun, Şanlıurfa, Tekirdağ, Van, Yozgat, İstanbul ve Ordu illerinde faaliyet göstermektedirler.¹⁶⁰

İhtisas merkezleri bünyesinde açılan "Hizmet İçi İhtisas Kursu"nın süresi 30 aydır. Otuz ayın ilk dokuz ayında özellikle Arap dili ve gramer yapısı üzerinde durulmaktadır. İlerleyen süreçlerde gramere ek olarak Belâgat dersleri de işlenmektedir. Bu süreç sonunda eğitime katılan kursiyerlerden kendilerini ve bir konu hakkındaki düşüncelerini Arapça dili ile ifade edebilecek düzeyde olmaları istenmektedir. Süre sonunda sınav yapılmakta olup, söz konusu sınavda başarı gösteremeyenler kurstan ayrılmaya kadar gidebilmektedir. Dokuz aylık hazırlık eğitimi sonunda kalan 12'şer haftadan oluşan toplam 6 dönemde de ihtisas eğitimi tam ve yoğun olarak verilmektedir. Her bir ihtisas döneminde; akâid, fıkıh, hadis, Kur'ân-ı Kerim, fıkıh usulü ve tefsir gibi İslâmî ilimlere yoğunluk verilmektedir. Genel olarak dersler Arapça olarak işlenmekte olup her üç ayda bir eğitimin geri dönütü mahiyetinde birer sınav yapılmaktadır. Bu

¹⁵⁸ Dinçoğlu, "Diyanet İşleri Başkanlığı Dinî Yüksek İhtisas Kurslarında Verilen Hadis Derslerine Dair Bazı Mülâhazalar", 151.

¹⁵⁹ Diyanet İşleri Başkanlığı, "Dini Yüksek İhtisas Merkezleri", erişim: 2 Mart 2023, <https://egitimhizmetleri.diyanet.gov.tr/sayfa/747>

¹⁶⁰ Diyanet İşleri Başkanlığı, "Eğitim Merkezleri", erişim: 2 Mart 2023), <https://egitimmerkezleri.diyanet.gov.tr/Sayfalar/AnaSayfa.aspx>

sınavlarda başarılı olamayan kursiyerlerin ilişiği kesilmekte olup kurs öncesi çalıştığı görev yerlerine gönderilmektedirler. Merkezler, Milli Eğitim Bakanlığı tarafından tatil olarak belirlenen tarihlerin aynısını tatil olarak kullanmazlar. Eğitim-öğretim faaliyetleri yıl boyunca devam etmekte olup, resmi günler hariç, yalnız bir aylık bir tatil süresi bulunmaktadır. Kursların faaliyetleri hem eğitimciler hem de kursiyerler için gerçekten yoğun bir şekilde geçtiği söylenebilir. “Program; *Tefsir, Hadis, Fıkıh, İslam Düşüncesi, Din-İletişim-Eğitim* gibi toplamda 5 ana alandan teşekkül etmektedir.”¹⁶¹ Dönemler içerisinde haftalık birer ders şeklinde Kur’ân-ı Kerim dersi de verilmektedir. Donanımlı hocalar eşliğinde işlenen bu derslerde kursiyerler, sahip olduğu okuma beceri ve bilgilerini en iyi seviyelere taşımak için gayret etmektedirler.

Yüksek İhtisas Merkezi Müdürlükleri bünyesinde sadece ihtisas kursu verilmeyip, Hüsn-ü Tilâvet kursu, Mesleğe Hazırlık Hizmet İçi Eğitim kursu, Tashih-i Hurûf kursu, Kırâat-ı Aşere kursu, Aşere Takrib Tayyibe kursu gibi Kur’ân-ı Kerim eğitimine hizmet yolunca çok önemli programlar düzenlenmektedir. Hâlen Kur’ân kursu öğreticilerine yönelik dört ay süreli Tashih-i Huruf kursları dönemsel olarak kursiyerler almaktadır. Yine Kur’ân-ı Kerim’i en güzel ve en doğru bir biçimde okuyabilmek, makamlı ezan ve salâlar okumak, dinî bilgilerini geliştirip pekiştirmek isteyen imam-hatip ve müezzin kayımlara yönelik altı ay süreli Hüsn-ü Tilâvet kursları düzenlenmektedir. Bu kurslar sayesinde Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde görev yapan imam-hatip, Kur’ân kursu öğreticileri ve müezzin kayımlar Kur’ân-ı Kerim, makam dersleri, ilahi ve ezgiler sayesinde kendilerini en iyi şekilde geliştirmekte ve gittikleri görev yerlerinde de öğrencilerine aktarmaktadırlar. Böylelikle doğru bir kaynaktan ve resmi bir şekilde okuma becerilerini geliştirmektedirler. Yine Aşere Takrib Tayyibe kursları ve Kırâat-ı Aşere gibi kurslarla da ülkemiz için Kırâat alanında önemli hizmetler sunulmaktadır.

Kırâat eğitimi konusunda resmi bir kurum hüviyetine sahipliği açısından sadece Hasekîler ve Kırâat eğitimi verebilecek yeterlikte öğreticisi bulunan Kur’ân kurslarından bahsedilebilir. Bunun yanı sıra akademik düzeyde İlahiyat fakültelerinde de Kırâat Anabilim Dalı’nın faaliyetleri neticesinde, Yüksek Lisans, Doktora ve daha üst derece ve unvanlarda çalışmalar yapılmaktadır. Çalışmamızın konu aldığı Mardin ili özelinde de klasik medrese usulü kırâat eğitimlerinin varlığından bahsedilebilir. Eğitimlerini kırâat alanında ehil bir seydadan alan kişiler bu kadim geleneği yetiştirdikleri yeni öğrencilerle devam ettirmektedirler. Hayatları medrese ve dinî eğitime adanmış seydalar ve

¹⁶¹ Dinçoğlu, "Diyanet İşleri Başkanlığı Dinî Yüksek İhtisas Kurslarında Verilen Hadis Derslerine Dair Bazı Mülâhazalar", 150.

yetiştirdiği çocukları da bu ilmî geleneği devam ettirmişlerdir. Ne yazık ki medreslerin eski ehemmiyetinden az da olsa kopukluğu ve bu ilme olan talebin azlığından kaynaklı olarak bölge açısından, ciddi kırâat ilmi bilen kişi sayısı da azalmaktadır. Kaldı ki bu ilim için özel olarak ağırlıklı Kırâat eğitimi verilen medreselerin varlığından bahsetmek güçtür. Ancak şahsi olarak veya babadan oğula geçen ilmî bir miras derecesinde bu ilimden nasiplenmiş şahsiyetler de Mardin ilimizde bulunmaktadır.

3. MARDİN İLİ CAMİ, MEDRESE VE KUR'ÂN KURSLARININ KUR'ÂN-I KERÎM EĞİTİMİ AÇISINDAN İNCELENMESİ

3.1. Mardin İli İle İlgili Genel Bilgiler

3.1.1. Mardin İsminin Kaynağı / Tanımı

Mardin isminin hangi kelimeden veya fiilden türediği, kaynağının tam olarak ne olduğu, bir şahıs mı, bir imparator mu veya bir coğrafi isimden mi oluştuğu kesin olarak bilinemeyip farklı farklı rivâyetler mevcuttur. Mardin ilinde etnik farklılıktan kaynaklı farklı isimlendirmeler de olmuştur. Süryani metinlerinde bu ilimizin en eski adı, “Ardobe”¹⁶² veya manası “Kale” olan “Merdo”dan türemiş çoğul bir isim olarak halen şehirde ikamet eden yerli vatandaşlar tarafından “Merdin” olarak kullanıldığı görülmektedir.¹⁶³ İslam dini öncesi zamanlarda “Mardes” ve “Marde” şeklinde yer alan Mardin, genel olarak Araplara ait tarih ve coğrafya kaynaklarında “dikfafalı, serkeş, inatçı, başkaldıran; cin veya dev; büyük, yüksek şey” gibi manalarda kullanılan Arapça bir fiil olan “merede” den türetilmiş “Marid” isminin çoğulu “Maridin” olarak kayıtlara geçmiştir. Günümüz modern dönem araştırmalarında ise Mardin adının Mardeler diye bilinen savaşçı bir topluluktan geldiği ve bu kavmin Sasani hükümdarı olan Erdeşir (226-240) gücünde bu coğrafyaya yerleştirildikleri savunulmaktadır.¹⁶⁴ Süryani inancı ve dilinde mukaddes anlamına gelen “Mara” kelimesinden türediği de bir başka rivâyettir.¹⁶⁵

Mardin isminin farklı kaynaklarda değişik isimlendirmelere gidildiği görülmektedir. Ancak çoğunlukla Mardin’de yaşayan insanlar tarafından bilinen ve bugüne kadar taşınmış olan “Mêrdin” ismidir. Mardin merkez ve bazı ilçeleri ile mahallelerinde Arap kökenli vatandaşlar yaşamakla birlikte, halkın çoğunluğunun Kürt olduğu bilinmektedir. Kürt vatandaşlar tarafından kullanılan “Mêrdin” isminin Kürtçe dili ile manasına bakıldığında ise “mêr (mert, cesur, adam)” ve “din (görmek)” anlamlarına gelmektedir. Turizm yönünden gelişmekte olan tarihi Mardin ili merkezinde gezildiğinde, bazı mekân ve işletmelerin tabelalarında Süryani kaynaklarında yer alan “Ardobe”

¹⁶² Hanna Dolapönü, *Tarih’te Mardin*, (İstanbul: Hilal Matbaacılık, 1972), 16.

¹⁶³ Gabriyel Akyüz, *Mardin İlinin merkezinde Civar Köylerinde ve İlçelerinde Bulunan Kiliselerin ve Manastırların Tarihi*, (İstanbul: İnsan Yayınları, 1998), 17; Palabıyık, *Yaygın Din Eğitimi Kurumu Olarak Camilerin Sosyo-Kültürel Hayata Etkileri (Mardin Örneği)*, 11.

¹⁶⁴ İlhan Akbulut, *Güneydoğu Anadolu*. (Ankara: Cem Ofset Matbaacılık, 1997), 64;

¹⁶⁵ Coğrafya Dünyası, “Mardin İsminin Anlamı”, erişim: 25 Nisan 2023, <https://www.cografya.gen.tr/tr/mardin/anlami.html>

isminin yazılı olduğu da görülmektedir. Ancak günümüz itibariyle Türkiye sınırları içerisinde bir il olarak Mardin isminin kullanıldığı ve Kürt vatandaşlar ile yerli Arap vatandaşlar tarafından da Mêrdin olarak kullanıldığı görülmektedir.

3.1.2. Mardin İli Tarihçesi

Medeniyetler beşiği Mardin ili ile ilgili bugüne kadar yapılmış olan her türlü tarihi araştırma ve arkeolojik kazılar, bu coğrafyadaki yaşamın ve yerleşkelerin insanlık geçmişi kadar eskilere dayandığını, bu bölgenin tarihte hayat bulmuş büyük imparatorluklar ve medeniyetlere ev sahipliği yaptığını göstermektedir. Yeryüzünde hayatın başlama belirtilerini taşıyan coğrafik havza, günümüzde Mardin ilinin il sınırları içerisinde yer alan Mezopotamya Havzası'dır. Yazının henüz kullanılmadığı yazı öncesi zamanlara tarihlenen bilgiler ve özellikle önemli olan arkeolojik kazılar, insanlığın yaşamsal varoluşunun başlangıcı sayılacak iki nehir olan Dicle ve Fırat nehirleri arasında yer alan bu havzada milattan önce 7000-8000 yıllarında, sınırlarını Sincar ve Turabdin dağlarının belirlediği yöre içerisinde yaşamsal kanıtlara rastlanmıştır. Birer köy benzeri yerleşimlerine benzeyen; “Halan, Kermez Deri, Cemi, Tel Mağzaliye, Nemrih ve Ayn Malaha” yerleşkelerindeki höyükler kanıtlanan bu bilgileri doğrular niteliktedir.¹⁶⁶ Mardin il merkezine göre güneye doğru uzanan Zergan vadisinde, konum olarak Kızıltepe ilçesine 10 km mesafede ilçeye göre kuzeyde kalan “Erikli Köyü-Gırê Alımışmış” höyüğünde Halaf seramiğine rastlanmıştır. Halaf kültürünün Mardin ili ve çevresini, milattan önce 5000-4400 yılları arasında genel olarak etkisi altına aldığı bilinmektedir.

Artuklu Üniversitesi alanında Hırbe Helale yerleşkesinde gerçekleştirilen arkeolojik kazılarda rastlanan yontma taşların “Paleolitik Çağ” dönemine tarihlendiği bilgisi verilmiştir. Mardin ili güneyine düşen bir ovada, yerleşkelerde insan hayatının kalıntılarını barındıran; “Girharrin, Gırbunas, Gırnava, Gir Herzem, Gir Korriye” höyükleri yer almaktadır. Yakınlığı düşünüldüğünde Mardin’e en yakın ve önemli olanın Girharrin Höyüğü olduğu söylenebilir. Konum olarak Mardin il merkezinin 11 km güneydoğusunda, il merkezi ile Nusaybin ilçesi karayolunun batısına düşen Ortaköy içerisinde bulunmaktadır.¹⁶⁷ Yine Dargeçit ilçesinde arkeolojik kazı alanı olan Boncuklu tarla yerleşkesinde “Cilalı Taş Devri” kalıntılarına, Derik ilçesi kazı alanlarından

¹⁶⁶ Aydın, “Mardin İlinin İktisadi ve Sosyal Açısından Gelişimi”, 25; Palabıyık, *Yaygın Din Eğitimi Kurumu Olarak Camilerin Sosyo-Kültürel Hayata Etkileri (Mardin Örneği)*, 12.

¹⁶⁷ Aydın, “Mardin İlinin İktisadi ve Sosyal Açısından Gelişimi”, 26.

Kerküştü Höyüğü'nde "Kalkolitik Çağ" zamanı kalıntılarına, Kemaliye ve Tilki Tepe Höyüklerinde de "Kalkolitik Çağ" dönemine ait kalıntı ve seramiklere, Nusaybin ilçesinde bulunan Girnavaz Höyüğü'nde "Erken Tunç Çağı" kalıntılarına, bu höyükle beraber başka 36 höyükte de "Tunç Çağı" dönemsel zamanlarına ait kalıntılar tespit edilmiştir. Nusaybin'de Girnavaz, Dargeçit'te Zeviye Tivilki ve Derik'te Kerküştü höyüklerinin arkeolojik kazılarında "Demir Çağı" kalıntılarına rastlanmıştır. Milattan önce 2000'li yıllarda Asur hâkimiyetinde bulunan Mardin ve çevre yerleşkeleri, sonraki zamanlarda Hititlerin ve Urartuların egemenlikleri altına girmiştir.¹⁶⁸

Eski doğu uygarlıklarından kalma tarihi veriler ışığında, Mardin ve çevresinde kurulan ilk medeniyetin milattan önce 4500-3500 yılları arasında Mezopotamya'da yaşadığı bilinen Subariler tarafından kurulduğu tespit edilmiştir. Ortaya atılan bu savı, Baron Marvan Oppenheim başkanlığında, 1911-1929 yılları arasında yürütülen arkeolojik kazı çalışmaları neticesinde rastlanılan kalıntılar tasdiklemiştir.¹⁶⁹ Kazı çalışmaları kalıntılarından elde edilen verilere göre Mardin İli ve çevresindeki yerleşkelerin, Sümer ve Akad zamanını izleyen milattan önce 3000 yılı sonlarına doğru, günümüz İran Devleti'nin batı tarafından göç edip Mezopotamya ovasının kuzey tarafına düşen dağlık alanlara yayılmış olan ve kültürler birikim ve yaşantıları itibariyle farklılıklar taşıyan Hurriler'e ait olduğu kanıtlanmıştır. Bu topluluğun örgütlenme yapısı bazı yerleşkelerde şehir devleti olmakla birlikte, milattan önce 1550-1275 yıllarında Mezopotamya ovasındaki yerini takriben 250 sene devam edecek olan Mitanni Hâkimiyetine devredeceklerdir. Günümüzde Nusaybin ilçesinin kuzeyinde 4 km mesafede, Çağçağ nehri suları ile şekillenmiş vadinin ağzında bulunan Girnavaz bu medeniyetin en önemli yerleşkelerindendir.¹⁷⁰

Milattan önce 1400'lerde kökeni Anadolu'ya dayanan Hitit Uygarlığı da Mardin'e yerleşmiş ve bu topraklar ile tanışmıştır.¹⁷¹ Mardin bölgesi, milattan önce 13. yüzyılın ilk yarısında Asurlu egemenliğince zapt edilse de zamanla bazen kaybedilmiş ve geri alınmıştır. Ancak tam olarak Asur egemenliğinde bir Mardin için, milattan önce 8.

¹⁶⁸ "Mardin", *Vikipedi*, erişim: 02 Mart 2023, <https://tr.wikipedia.org/wiki/Mardin>

¹⁶⁹ Mardin Valiliği, "Mardin Tarihçesi", erişim: 19 Aralık 2022, <http://www.mardin.gov.tr/turkce/tarihi/tarihcetarihdekiyeri.asp>.

¹⁷⁰ Salim Cönce, "Türk Hâkimiyetine Geçiş Döneminde Mardin ve Çevresi", *I. Uluslararası Mardin Tarihi Sempozyumu Bildirileri (26-28 Mayıs 2006)*, (İstanbul: Mardin Tarihi İhtisas Kütüphanesi, Yayın No: 6, 2006), 1-17; Palabıyık, *Yaygın Din Eğitimi Kurumu Olarak Camilerin Sosyo-Kültürel Hayata Etkileri (Mardin Örneği)*, 12.

¹⁷¹ İlhan Erdem, "Mardin'de Akkoyunlu Mirası", *I. Uluslararası Mardin Tarihi Sempozyumu Bildirileri. (26-28 Mayıs 2006)* (İstanbul: Mardin Tarihi İhtisas Kütüphanesi, Yayın No: 6, 2006), 399- 407.

yüzyılların sonlarına tarihlenen bir bilgi verilmektedir.¹⁷² Milattan önce 7. yüzyılda güneybatı tarafından göç edip Mardin'e gelen Aramiler, yeni bir kültür ve sosyolojik yapının temelini attılar. Bu tarihte Mardin bölgesine yerleşen kültürlerden Bozkır yapılı "İskit, Kimmer ve Med istilaları", bu bölgenin kültürel çeşitliliğini sağlamış ve çehresini her seferinde değiştirmiştir.¹⁷³

Milattan önce 622 yılı ile Kimmer hâkimiyetinden sonra Kafkasları kat edip Gence merkezli gelişmiş büyük bir devlet oluşturan Goglar/Gökler'in güneye taraf hızlı ilerleyişleriyle, Mardin ve çevresine kadar da ulaşmışlardır. Lakin Sakalar Mardin ve çevresinde siyasi varlıklarını yirmi sekiz yıllık bir hâkimiyetten fazla sürdürememiş, Medlerin hükümdarı Kyaksares gücüyle buralardan kaldırılacaktır. Yağmacı bir zihniyetle hareket eden Babilliler, Nusaybin'i yağma politikalarıyla istila edip yağmalamış, Asurlulara Med hâkimiyetinin desteğini de alarak iki yıl sonra Harran'da son kez ciddi bir darbe vurmuştur. Bu esnada Mardin bölgesi de Müttefiklerce alınmış ve bölgede İran hâkimiyeti tesis edilmiştir. İranlı hâkimiyet, milattan önce 331'e kadar devam edecek olan, önce Medler daha sonra da Perslerin yakın desteğiyle Makedonyalıların Doğu Akdeniz etrafına yerleşip güç kurmalarına kadar sürecektir.¹⁷⁴ Mısır'ın fethini gerçekleştirdikten sonra Mezopotamya üzerinden İran'a gitmek isteyen Büyük İskender'in Mardin'e de uğradığı kayıtlara geçmiştir. Bu bölgeleri de hâkimiyetine alan Büyük İskender, devleti milattan önce 323'te emri altındaki komutanlara pay eder. Roma egemenliği altına milattan sonra 249 senesinde giren Mardin, 20 Aralık 640'ta da Hz. Ömer döneminde İyaz b. Ganem komutasındaki ordu ile uzlaşa yoluna gidilerek İslam ile müşerref olmuştur. Mardin ili ve Mezopotamya ovası 692 yılında Emevî hâkimiyetinin, 824 yılında da Abbasi hâkimiyetine girmiştir. Hamdani güçlerinin Mardin kalesini tam olarak egemenlikleri altına alışları da 895 yılında gerçekleşmiştir. Daha sonra Mervaniler 990 senesinde Mardin'i fethetmiştir. Bu devlet Nusaybin'de 1089 yılında Selçuklu güçlerine mağlup olarak hâkimiyetleri altına girmiştir. Daha sonra önceleri Selçuklu devleti egemenliğinde olan Artuklu Türkmen hanedanının hükümdarı İl Gazi Bey, şehri 1106 yılında kuşatmış ve fethetmiştir. Fetih sonucu Mardin'i devletin başkenti yapmıştır. Artuklu Devleti Mardin'e bıraktığı izleri açısından en önemli devletlerden biridir. Bu devlet toplamda 303 yıl Mardin'i

¹⁷² Suavi Aydın, *Mardin Aşiret-Cemaat-Devlet* (İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayını, 2000), 41; Cöğce, "Türk Hâkimiyetine Geçiş Döneminde Mardin ve Çevresi", 4; Palabıyık, Yaygın Din Eğitimi Kurumu Olarak Camilerin Sosyo-Kültürel Hayata Etkileri (Mardin Örneği), 13.

¹⁷³ Erdem, "Mardin'de Akkoyunlu Mirası", 401.

¹⁷⁴ Cöğce, "Türk Hâkimiyetine Geçiş Döneminde Mardin ve Çevresi", 5.

egemenliğinde tutmuştur. Sırasıyla 1409 senesinde Karakoyunlu ve 1430 senesinden itibaren Akkoyunlu hâkimiyetine girmiştir. Mardin ili için Akkoyunlu Devleti zamanında Artuklu Devleti haricinde, tarihin en parlak dönemlerinden sayılmıştır. Safeviler 1508 tarihinde Mardin'i hâkimiyetine almıştır. Mardin'in Osmanlı Devleti ile tanışması, dönemin Mısır seferlerini tertip eden ve yürüten padişah Yavuz Sultan Selim zamanında, 1517 tarihinde olmuştur.¹⁷⁵

Mardin, kurtuluş savaşı sırasında, Türkiye'nin toprağı olarak kalmıştır. Tarihi veriler ışığında belgelere dayanarak gerçekleştirilen bir araştırmada Mardin'e işgal girişimlerinin olduğu görülmektedir. 23 Mart-25 Mayıs 1919 tarihleri arasında İngilizler, 9 Ocak 1920'de de Fransızların girişimi olmuştur. Yakın zamana kadar sene içerisinde 21 Kasım, "Kurtuluş Günü" – "Kahramanlık Günü" olarak kutlanmıştır. Lakin bu tarihin ne için seçildiği bilgisine kesin olarak ulaşılamamıştır. Yapılan araştırma verileri neticesinde bu tarihte herhangi bir işgal girişiminin olmadığı görülmüştür.¹⁷⁶

Mardin, 20 Nisan 1924'te bakanlar kurulu kararı neticesinde Türkiye'deki 63 İl'den birisi seçilmiştir. Bir il haline gelen Mardin'in önceleri; "Merkez İlçe, Cizre, Derik, Gercüş, Midyat, Nusaybin, Savur ve Resûlayn (Ceylanpınar)" olmak üzere 8 ilçesi kurulmuştur. Kızıltepe 1931 yılında ilçe statüsüne getirilmiş olup, Ceylanpınar da Urfa'nın ilçeleri arasına katılmıştır. O zamanlarda Mazıdağı İlçesi Derik'e, Dargeçit İlçesi Midyat'a, Hasankeyf İlçesi Gercüş'e, İdil ve Silopi İlçeleri de Cizre'ye bağlı birer nahiye konumundaydılar. İdil ile Mazıdağı nahiyeleri 1937 tarihinde ilçe statüsüne çıkarılarak Mardin'in ilçelerine katılmış ve ilçe sayısı 10 olmuştur. Savur İlçesine bağlı Maserti Nahiyesi de 1953 yılında Ömerli adıyla ilçeye dönüştürülmüştür. Cizre bünyesindeki Silopi nahiyesi de 1960 tarihinde ilçe statüsünde Mardin'in bir ilçesi olmuştur. 16.05.1990 tarihinde günümüzde Şırnak İline bağlı birer ilçe olan Cizre, İdil, Silopi ilçeleri Mardin'den ayrılmış, Hasankeyf ve Kercevs (Gercüş) ilçeleri de Batman İline bağlı birer ilçe haline getirilmiştir. Yine aynı tarihte bir belde olan Yeşilli ve bir bucak olan Dargeçit ilçe statüsüne getirilerek Mardin'e bağlanmıştır. En son gerçekleştirilen seçimlerle beraber güncel ilçe sayısı 10 olup merkez ilçesi Artuklu'dur.¹⁷⁷

¹⁷⁵ Erdem, "Mardin'de Akkoyunlu Mirası", 402-406; Aydın, *Mardin İlinin İktisadi ve Sosyal Açısından Gelişimi (1950- 2000)*, 27-29; Adnan Gürbüz, "16-17. Yüzyıllarda Mardin Kalesi", *I. Uluslararası Mardin Tarihi Sempozyumu Bildirileri (26-28 Mayıs 2006)*, (İstanbul: Mardin Tarihi İhtisas Kütüphanesi Yayın No: 6, 2006, 299-308; Palabıyık, *Yaygın Din Eğitimi Kurumu Olarak Camilerin Sosyo-Kültürel Hayata Etkileri (Mardin Örneği)*, 14.

¹⁷⁶ Yavuz Ölçen, "Milli Mücadelede Mardin", *I. İhtisas Uluslararası Mardin Tarihi Sempozyumu Bildirileri. (26-28 Mayıs 2006)*, (İstanbul: Mardin Tarihi Kütüphanesi Yayın No: 6, 2006), 633.

¹⁷⁷ Aydın, *Mardin İlinin İktisadi ve Sosyal Açısından Gelişimi (1950- 2000)*, 40; Aydın, *Mardin Aşiret-Cemaat-Devlet*, 370.

2012 yılında alınan karar ile Büyükşehir'e dönüştürülmüş ve 2014 yılında Mardin Büyükşehir Belediyesi hizmet faaliyetlerine başlamıştır.¹⁷⁸

3.1.3. Mardin İlinin Coğrafi Yapı ve Konumu

“Coğrafi konumu itibariyle Güneydoğu Anadolu Bölgesi 36 55 - 38 51 Kuzey Enlemleri ve 39 56 - 42 54 Doğu Boyamları arasında yer alır.”¹⁷⁹

“Konum itibariyle, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin Dicle bölümünde yer alan bir ilimizdir. Diyarbakır, Siirt, Batman, Şırnak, Urfa, Irak ve Suriye arasındadır. Trafik numarası 47'dir.”¹⁸⁰ Mardin merkez Artuklu ilçesinin yanında toplamda on ilçeye sahiptir. Bunlar: Dargeçit, Derik, Kızıltepe, Mazıdağı, Midyat, Nusaybin, Ömerli, Savur ve Yeşillidir.¹⁸¹ Mardin il merkezi oldukça engebeli bir arazi yapısına sahiptir. Eski yerleşkenin kale olarak dağın en tepesine kurulduğu görülmektedir. Şehir ise dağın eteklerinde süslü birer taş cümbüşü gibi açık hava sineması tadında bir yerde kurulmuştur. Şehrin güneye bakan yamacında alabildiğine uzun Mezopotamya Ovası, eşsiz güzelliği ve bereketli toraklarıyla yer alır. Mardin İli bölgeye has karakteristik bir taşla sahip olup, yaşam alanları estetik bir havayla geçmişten günümüze korunarak geldiği görülmektedir. Etnik farklılıklara sahip vatandaşları barındıran şehir, nice cami, medrese, kilise, manastır ve daha birçok eski tarihi yapıya sahiptir.

Şekil 5. Mardin İli tarihi taş yapıları ile Mezopotamya Ovası'nın genel bir görüntüsü.

¹⁷⁸ “Mardin”, *Vikipedi*, erişim: 02 Mart 2023, <https://tr.wikipedia.org/wiki/Mardin>.

¹⁷⁹ T.C. Kültür Turizm Bakanlığı, “Mardin Çağrasyası”, erişim: 20 Mayıs 2022, <https://mardin.ktb.gov.tr/TR-56481/cografya.html>.

¹⁸⁰ Coğrafya Dünyası, “Mardin İsmi Anlamı”.

¹⁸¹ “Mardin İlçeleri”, *Vikipedi*, erişim: 18 Mayıs 2023, https://tr.wikipedia.org/wiki/Mardin%27in_il%C3%A7eleri.

3.2. Mardin İli Camileri

3.2.1. Mardin Ulu Cami

Caminin yapılış tarihine minaresinin güneye bakan tarafında kaidesi üzerinde yazılı kitabeye göre, 1176 yılında yapıldığı bilinmektedir. Caminin farklı yerlerinde geçirdiği onarımlarla alakalı birçok kitabe de yer alır. Besmele ile başlayan kitabede: “Rahman ve Rahim olan Allah’ın adıyla. (Bu) minareyi, benim devletim ve (saltanatım) günlerimde (yağımına) veli kılan Allah’a hamd ve şükürler olsun, Diyâr-ı Bekr Meliki Kutbüddin İlgazi el-Artukî. Bu minare 572 yılı Muharrem’inde (Temmuz-Ağustos 1176) bina edildi.” şeklinde açıklama yazılıdır.¹⁸²

Mardin halkı ve il hakkındaki bilgilere göre Ulu Cami (Cami-i Kebîr) şeklinde isimlendirilen dinî formdaki bu yapının, 1178 yılında yazıldığı düşünülen vakfiyesindeki “yapılar topluluğu” ifadeye göre, camiye “Ulu Cami Külliyesi” veya camiye yaptıran kişiye nispeten “Kutbeddin İlgazi Külliyesi” şeklinde isimlendirmelerin yerinde olacağını belirten görüşler de vardır.¹⁸³

“Eski Mardin ismiyle bilinen, kalenin yer aldığı dağın güney yamacına yapılmış yerleşimin ortalarında, 1. Caddenin güneyinde; ada 416, parsel 15 üzerinde¹⁸⁴, bugünkü Ulu Cami Mahallesi’nde, 100, 101 ve 102. Sokakların ayrıldığı noktada, 100. Sokağa açılan Sundurmalı Çarşı’nın batı tarafında, numara 8’de inşa edilmiştir.”¹⁸⁵

3.2.1.1. Mardin Ulu Cami Tasvirî Anlatımı

Mardin Ulu Cami 12. yüzyılın son çeyreğinde yapıldığına dair görüşler de vardır. Cami-i Kebir, Artuklu mimarisinin özelliklerini taşıyan bir yapıdır. Doğu-Batı yönünde uzanan dikdörtgen bir yapıya sahiptir. Doğu, batı ve güney yönlerinden üç ayrı girişi vardır. Aslında önce doğu girişi ile güney girişi yapılmış daha sonra esnaf ve yerleşimin artmasından kaynaklı batı girişe de yapılmıştır. Batı girişindeki eyvanlı kapının

¹⁸² H. Karaçam, *Artuklu Kitabeleri (1102 – 1409)*, (İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2012), 143-145; Mervan Yavuz, *Mardin Artuklu Cami Ve Medreselerinde Taç Kapılar*, (Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020), 72.

¹⁸³ Z. Erdal, “Mardin Ulu Cami Üzerine Yeni Görüşler”, *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Özel Sayı (2)*, 433-447; Yavuz, *Mardin Artuklu Cami Ve Medreselerinde Taç Kapılar*, 72.

¹⁸⁴ Şanlıurfa Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü arşivi [Ş.K.V.K.B.K.M.].

¹⁸⁵ Yavuz, *Mardin Artuklu Cami Ve Medreselerinde Taç Kapılar*, 72.

kuzeyinde, kuzey-güney yönlü uzanan ve günümüzde de Kur'ân-ı Kerim eğitimlerinin verildiği tavanı sivri, dikdörtgen yapıli bir mekân bulunmaktadır. Cami ilk inşasından sonra 16 civarında tamirat ve tadilat işleminde geçtiği söylenmektedir. Bu bilgilere de her tamirattan sonra caminin bir tarafına yerleştirilen kitabelerden ulaşılmaktadır. İlk tamiratını Artuklular döneminde, son tamiratını da Osmanlı Devleti zamanında görmüştür. Yakın zamanlarda da gerekli görüldüğü durumlarda çeşitli restorasyon çalışmaları görmüştür. Cami içerisinde kible yönündeki duvarda Peygamber Efendimiz (sav)'e ait sakal-ı şerif bulunmaktadır. Mardin Ulu Cami aslında Anadolu'da inşa edilen eyvanlı, çift minareli yapılardan bir tanesidir. Ancak Timur saldırılarıyla doğu tarafındaki minaresi yıktırılmış ve bir daha inşa edilmemiştir. Camii avlusunun kuzey tarafında çapraz tonozlu revaklar bulunmaktadır. Revakların ön tarafında avlu ortalarında üstü açık şadırvan bulunmaktadır. Tipik Artuklu yapılarındaki taş estetiği göze çarpmaktadır.

Mimari açıdan içerisinde birçok estetik özellik barındıran Ulu Cami, kubbe açısından da öyledir. Anadolu'da dıştan yivli kubbenin ilk örneğidir. Cami minaresi tam anlamıyla bir sanat eseridir. Önemli bir estetik değeri olan Kûfi yazı ile yazılmış kitabeler ve estetik birçok bezemeler ile süslenmiştir. En alt kısmında ki kare kitabe içerisinde kelime-i tevhid kendine has bir estetik havayla yazılmıştır. Biraz üzerinde minareyi çevreleyen bir kemer içerisinde ayet-el kursî yazılmıştır. Biraz daha yukarı çıkıldığında damla motifleri görülmektedir. İslamî bir anlayışla bakıldığında damlaların rahmet ve bereket sembolü olduğu düşünülmektedir. Mezopotamya Ovası'na bakan bir yamaçta kurulan bir şehir olan Mardin için yağmur çok önemlidir ve böylelikle bu motif şehir içerisinde çokça kullanılmıştır. Damlaların içlerine bakıldığında ana damladan daha küçük damlacıklar bulunmaktadır. Bunların içerisinde de Hz. Muhammed (sav)'in, Yüce Allah (cc)'ın ve dört İslam halifesinin isimleri yazılmaktadır. Biraz daha yukarı çıkıldığında bir çember bulunmaktadır. Bu çember içerisinde herhangi bir yazı bulunmayıp bitkisel motiflerle işlenmiştir. Biraz daha yukarısında cennet kapılarını temsilen kapı motiflerinin olduğunu ve motifler içerisindeki yuvarlakların içerisinde de cennetle müjdelenmiş, güzide sahabe efendilerimizin (aşere-i mubeşşere) isimleri yer almaktadır. Biraz daha yukarıda da sekiz kapı motifini görmekteyiz. Bir görüşe göre alttaki yedi kapı cennet kapıları, üstteki sekizinci kapının da Mardin kapı olduğudur. Farklı motif ve süslemelerle farklı farklı anlamlar yüklenerek minare inşa edilmiştir. Minarenin şerefe kısmında buna benzer kapıları ve en ucunda da sivri bir minare yapısı değil de kubbe yapısı gibi dıştan yivli bir şekilde bittiği görülmektedir.

Mardin Ulu Cami, bir cami olmanın yanında insanların dinî eğitim gördükleri, Kur’ân-ı Kerim eğitimlerini aldıkları yaygın eğitim yerlerinden birisidir. Mardin’e genel olarak bakıldığında ilk göze çarpan tarihi mekânlardan birisidir. Şehir merkezinde oluşuyla insanların rahat bir şekilde ulaştıkları ve farklı amaçlarla sürekli ziyarete açık olan bir ibadet merkezidir. Diyanet İşleri Başkanlığına bağlı bir cami olan Ulu Cami’de yaz Kur’ân kursları, camilerde Kur’ân eğitimi faaliyetleri devam etmekte ve görevli imam-hatipler tarafından vatandaşların bu konudaki gelişimleri sağlanmaktadır.

Şekil 6. Mardin Ulu Camii avlusu ve minaresinin genel görünümü.¹⁸⁶

3.2.2. Şeyh Çubuk Cami

Hiz. Muhammed (sav) efendimize ulaklık ettiği söylenen Şeyh Çubuk adına yaptırılmıştır. İnşa ediliş tarihi tam olarak bilinmemekle birlikte 15. yüzyılda yapıldığı düşünülmektedir. Yapının karakteristik özellikleri bir Artuklu eseri olasılığını güçlendirmektedir. Eski Mardin yerleşkesinde bulunan Cumhuriyet Meydanı’nın güneyinde yer almaktadır. Cami avlusunun kapısı, diğer cami giriş kapılarına nazaran estetik açıdan çok önem verilmemiş, sivri kemerli bir yapının içinden geçilerek girilmektedir. Asıl cami bölümüne kapalı olan kuzeybatıdaki yerden geçilmektedir.

¹⁸⁶ T.C. Mardin Valiliği , “Camiler” fotoğraf galerisi, erişim: 15 Haziran 2023, <http://www.mardin.gov.tr/yeni-camiler>.

Güney tarafında ne olduğu kesin olarak bilinmeyen, çapraz tonoz yapılı türbe veya zikir bölümü bulunmaktadır. Mardin’de yapılan cami mimarilerinde olduğu gibi, coğrafi yapıdan da kaynaklı olması muhtemel, enine bir şekilde yayılmış bir planla inşa edilmiştir.¹⁸⁷

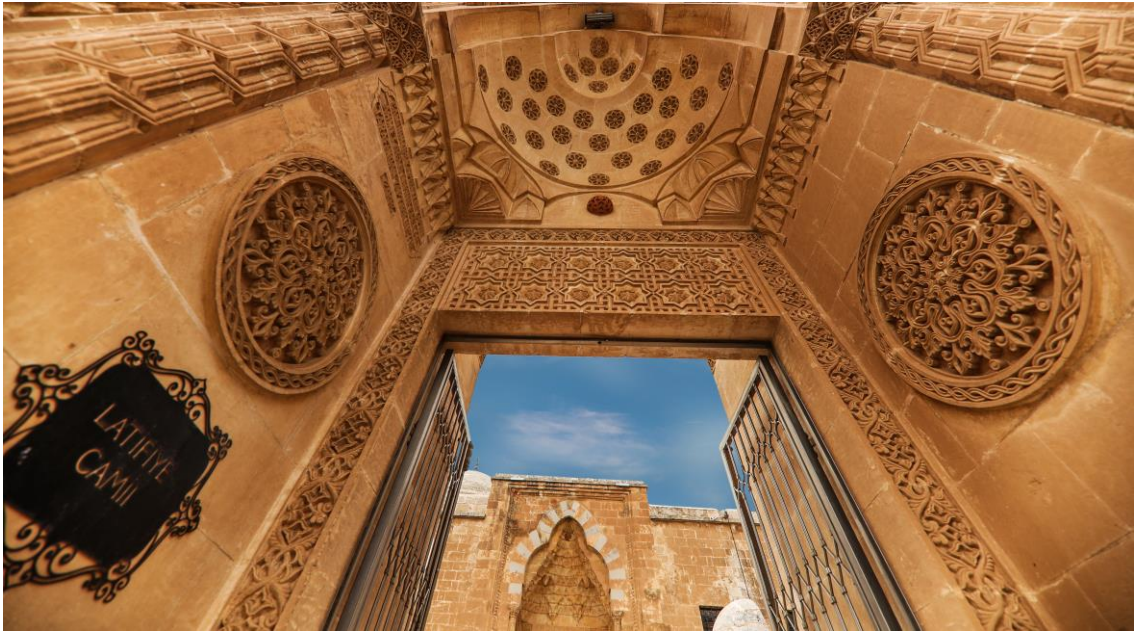
Şekil 7. Mardin Şeyh Çubuk Camii girişinden genel bir görünüm.¹⁸⁸

¹⁸⁷ T.C. Kültür Turizm Bakanlığı, “Şeyh Çubuk Camii”, erişim: 15 Haziran 2023, <https://mardin.ktb.gov.tr/TR-318658/seyh-cabuk-cami.html> ; T.C. Mardin Valiliği , “Camiler” fotoğraf galerisi.

¹⁸⁸ T.C. Mardin Valiliği , “Camiler” fotoğraf galerisi.

3.2.3. Latifiye (Abdullatif) Cami

Günümüz Eski Mardin denilen şehir merkezinde yer alan Cumhuriyet Meydanı'nın güney tarafında kalmaktadır. Caminin taç kapısında bulunan kitabeye göre 1371 yılında Artuklular'dan “Abdüllatif bin Abdullah” tarafından günümüzdeki orijinal yapıyla inşa edilmiştir. Musul valisi tarafından yapıya eklenen minaresi de 1846 yılında inşa edilmiştir. Caminin doğu yönünden girişi oldukça estetik değer taşıyan süslemelerle bezenmiş bir taç kapısı bulunmaktadır. Bu eşsiz taç kapı, Mardin ilinin orijinallliği bozulmadan ve tahrip edilmeden günümüze kadar ulaşan en iyi kapısıdır. Cami içinde geç dönem Selçuklu eserleri de bulunmaktadır. Caminin ahşap işçiliğiyle yapılmış kendine has minber ve mahfili bunlardandır.¹⁸⁹

Şekil 8. Mardin Latifiye (Abdullatif) Cami eşsiz taç giriş kapısından görünümü.¹⁹⁰

3.2.4. Melik Mahmut Cami

Konum olarak Mardin'in Savur kapı tarafındaki girişte yer almaktadır. Caminin kitabesindeki yazılara göre, 1312-1362 tarihleri arasında Artuklu Hükümdarı Melik Salih tarafından inşa edilmiştir. Cami alanında metfun olan Artuklu Hükümdarı Melik Mahmut'a nispetle bu isimlendirme halk tarafından kullanılmıştır. Bu mekânın orta kısmı

¹⁸⁹ T.C. Mardin Valiliği , “Camiler” fotoğraf galerisi; T.C. Kültür Turizm Bakanlığı, “Mardin Latifiye (Abdullatif) Cami”.

¹⁹⁰ T.C. Mardin Valiliği , “Camiler” fotoğraf galerisi.

kubbeli, duvar kısımları ve yanları da beşik tonozludur. Avlusu içerisinde selsebil bulunan bir eyvan bulunmaktadır.¹⁹¹

Şekil 9. Melik Mahmut Cami genel görünüm.¹⁹²

3.2.5. Pamuk Cami

Araştırmalar sonucunda altında bulunan bodrumda yağ küplerinin olduğu tespit edilmiştir. Tespitte beraber yapının bir Bizans şapeline bitişik şekilde üst üste inşa edildiği düşünülmektedir. Medrese mahallesinde bulunan cami ana caddeye yakın bir konumdadır. Tarihi veriler ışığında caminin 11. yüzyılda Şeyh Mehmet Dinarî tarafından yaptırıldığı savunulmaktadır.¹⁹³

Şekil 10. Mardin Pamuk Cami giriş kapısından genel bir görünüm.¹⁹⁴

¹⁹¹ Palabıyık, *Yaygın Din Eğitimi Kurumu Olarak Camilerin Sosyo-Kültürel Hayata Etkileri (Mardin Örneği)*, 39.

¹⁹² T.C. Mardin Valiliği, “Camiler” fotoğraf galerisi.

¹⁹³ T.C. Kültür Turizm Bakanlığı, “Pamuk Cami”; T.C. Mardin Valiliği, “Camiler” fotoğraf galerisi.

¹⁹⁴ Gazete Duvar, “Mardin Pamuk Cami”, erişim: 21 Mayıs 2023, <https://www.gazeteduvar.com.tr/mardinde-faturasi-odenmeyen-caminin-elektrigi-kesildi-haber-1593269>.

3.2.6. Reyhaniye Cami

1540 yıllarına ait vakıf kayıtlarında adı yer alan Reyhaniye Cami, Mardin ili merkezinde, Hasan Ammar Çarşısı'nda bulunmaktadır. 19. yüzyılda bu yapıda zamanla oluşan hasarlar neticesinde onarımdan geçmiş ve günümüze kadar hala sağlam bir şekilde ayakta durmaktadır. Bölge mimarisinde yaygın olan mihrap önü kubbeli mekânların daha da geliştirilmiş bir örneğidir. Minare yapısı kaideden kare başlayıp, sekizgen bir gövde yapısıyla çıkmaktadır. Ana gövde yapısından farklı bir özelliği de, müezzinlerin ezan okuma yeri olan şerefeden sonra baş kısmının silindirik bir yapı alıp sivri bir külahla bitmesidir.¹⁹⁵

Şekil 11. Mardin Reyhaniye Cami genel görünüm.¹⁹⁶

3.2.7. Arap (Azap) Cami

Caminin inşa tarihi tam olarak belli değildir. Mardin merkezde Savur kapı yönüne giderken yol üzerindedir. Azaplar Ağası Mescidi ismiyle 16. yüzyıl vakıf kayıtlarında yer alan caminin bu yapı olduğu tahmin edilmektedir. Giriş kapısı batı tarafında yer alan bu mescidin dikdörtgen bir yapıda ve beşik tonozlu bir mimari yapı olduğu görülmektedir.¹⁹⁷

¹⁹⁵ T.C. Kültür Turizm Bakanlığı, “Reyhaniye Cami”; T.C. Mardin Valiliği, “Camiler” fotoğraf galerisi.

¹⁹⁶ Al Jazeera Türk, “Mardin: İki Şehir”, erişim: 14 Mayıs 2023, <https://www.sondakika.com/haber/haber-mardin-iki-sehir-6755162/>.

¹⁹⁷ T.C. Kültür Turizm Bakanlığı, “Arap (Azap) Cami”; T.C. Mardin Valiliği, “Camiler” fotoğraf galerisi.

3.2.8. Hacı Ömer (Halife) Cami

Ana malzemesi moloz taşlardan olan dikdörtgen bir alanda konumlanmış yapıdaki bu cami, duvarındaki yazıtta yer alan ifadelerle göre 1724-1725 yılları arasında inşası tamamlanmıştır. Diyarbakır kapı yönünde ana caddenin güney tarafında bulunan sokakta konumlanmıştır. Mimari yapısından kaynaklı büyük olmayan bir tekke benzeri mekândır. Yapının duvarında yer alan tonozlarda, Hicri 1137 tarihi işlenmiştir.¹⁹⁸

3.2.9. Şeyh Kasım Halveti Türbe ve Mescidi

Yeni Kapı Hamamı civarında, mahalle içerisindeki evler arasında kalmış, bir türbe ve mescitten oluşmakta olup büyük bir yapı değildir. Yapım tarihinin 15. yüzyıldan sonra olduğu düşünülmektedir. Yakın zamanda avlusuna bir eyvan ve başka ilaveler de eklenerek ibadete açık durumdadır.¹⁹⁹

3.2.10. Eminüddin Külliyesi

“Mesken Mahallesi'nde yer alan külliye yapılı bu mekân; cami, medrese, çeşme, hamam ve hastaneden teşekküldür. Hastanelerin eski isimlendirmesiyle halk arasında da bu yer Maristan olarak adlandırılmaktadır. En erken tip medresesi ve şifahane örneklerinden biri olan Külliye, Anadolu'da külliye şeklinde inşa edilen ilk yapı toplulukları arasındadır. 1108 - 1112 yılları arasında Mardin Artuklu Sultani Necmeddin İlgazi' nin kardeşi Eminuddin' in başlattığı inşaat, Sultan tarafından tamamlanmıştır. Mardin'deki en erken tarihli Artuklu yapısı olarak bilinmektedir.”²⁰⁰

3.2.11. Şehidiye Cami ve Medresesi

Artuklu Sultanı “Melik Nasreddin Artuk Aslan” tarafından inşa edildiği savunulan bu yapı, 13. yüzyıla tarihlenmektedir. Sonradan geçirdiği tamiratlar ve restorasyon

¹⁹⁸ Türkiye Kültür Portalı, “Hacı Ömer (Halife) Camii – Mardin”, erişim: 14 Mayıs 2023, <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/mardin/kulturenvanteri/haci-omer-halife-camii>; T.C. Kültür Turizm Bakanlığı, “Hacı Ömer (Halife) Cami”; T.C. Mardin Valiliği, “Camiler” fotoğraf galerisi.

¹⁹⁹ T.C. Mardin Valiliği, “Camiler” fotoğraf galerisi.

²⁰⁰ T.C. Kültür Turizm Bakanlığı, “Eminüddin Külliyesi”; T.C. Mardin Valiliği, “Camiler” fotoğraf galerisi.

çalışmalarından dolayı yapının orijinalliği bozulmuş, medrese kısmı da özgünlüğünü kaybetmiştir. Lakin estetik değeri yüksek bezemeleri az da olsa hala görülebilmektedir. Güney tarafında da küçük bir mescit yer alan bu caminin minaresi, Sarkis Lole mimari yapımıyla 1916-1917 tarihlerinde inşa edilmiştir.²⁰¹

Şekil 12. Mardin Şehidiye Cami ve Medresesi avlusundan genel bir görünüm.²⁰²

Hz. Ömer (r.a) döneminde fethedilen²⁰³ Mardin, fetihle beraber İslam’la müşerref olmuş ve birçok sahabe efendilerimize de ev sahipliği yapmış, bağrına basmıştır. Böylelikle dinî nitelikli birçok türbe ve yapı inşa edilmiştir. Yukarıda saydığımız yapıların ve mekânların yanı sıra eski Mardin şehir merkezinde; Bab Es Sur (Melik Mahmut) Türbesi, Hamza-i Kebir türbesi, Cihangir Bey Türbesi, Şeyh Kasım Türbesi, Şeyh Hamid Türbeleri gibi tarihi ve estetik değere sahip birçok yapı yer almaktadır. Yine şehir merkezi dışında; Nusaybin ilçesinde Zeynel Abidin Cami ve Türbesi, yine Nusaybin’de Selman-ı Pak Cami, Kızıltepe ilçesinde Kızıltepe Ulu Cami, Midyat ilçesinde Cevat Paşa Cami, Midyat’ta bulunan Ulu Cami, Midyat’ta yer alan Hacı Abdurrahman Cami gibi nice mekânlar bulunmaktadır. Mardin ilinde yakın dönemde inşası biten onlarca modern yapıda cami inşa edilmiş ve inşaatı devam etmekte olan camiler de bulunmaktadır. Türkiye’de toplam cami sayısı net olmamakla birlikte yapılan

²⁰¹ T.C. Mardin Valiliği , “Camiler” fotoğraf galerisi.

²⁰² T.C. Mardin Valiliği , “Camiler” fotoğraf galerisi.

²⁰³ Ali Aksu, “Hz. Ömer Döneminde (13-23/634-644) Anadolu Fetihlerine Giden Yolda El-Cezire Futuhâtı”, *Uluslararası Hz. Ömer Sempozyumu* (2018), 1. (Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 2018), 76-85.

bir açıklamada 89.445 adettir. Bunlardan 1.179 tanesinin Mardin ilimizde olduğu belirtilmektedir. Bu veriler 2021 yılına ait olduğundan sayılarda artış olduğunu söyleyebiliriz. Mardin ili Türkiye sıralamasında 31. sırada yer almıştır. Tarihi ve yakın dönemde yapılmış bütün bu ibadet mekânlarında dinî bilginin yanı sıra Kur'ân-ı Kerim eğitim-öğretim faaliyetleri de mesai mefhumu gözetilmeksizin yıl boyunca devam etmektedir.²⁰⁴

3.3. Mardin İli Medreseleri

Anadolu'da medreselerin varoluşsal süreçlerini Danişmendîliler ve Artuklular'ın başlattığı bilinmektedir. Sürekli olarak mimari bir gelişim içerisinde olan medreselerin Anadolu'da, kubbe yapılı ve açık avlulu şeklinde tipik özellikleri bulunmaktadır. Farklı tarihi dönemlerde Mardin İli merkezinde konumlanmış 11 adet medrese yer almaktadır. Günümüze kadar ayakta kalmış olanları: “Kasım Paşa Medresesi, Şah Sultan Hatun Medresesi, Hatuniye (Sitti Radviyye) Medresesi, Marufiye Medresesi, Zinciriye (Sultan İsa) Medresesi, Altunboğa Medresesi ve Şehidiye Medresesi'dir. Günümüze kadar ulaşmayanlar ise: Muzafferiye Medresesi, Paşavatlar Evi (Savur Kapı) Medresesi, Melik Mansur (Şeyh Aban / Libben) Medresesi, Hüsamiye Medresesi'dir.”²⁰⁵

Mardin'de inşa edilen medreselerde iki farklı yapı tipi görülmektedir. Yapılardaki birinci özellik, Selçuklular'ın İran bölgesinde temellerini attığı ve böyle bir mimari plan oluşturduğu eyvanlı girişler ve revaklı avlulara sahip yapıların devamı niteliğindeki avlulu medreselerdir. Bu mimari yapıların planlarındaki ikinci özellik ise bir avlu etrafında konumlanmış mekânlar dizisidir. İkinci tip yapı planı genel olarak erken dönem Mardin medreselerinde görülmektedir. Bu yapı planına örnek olarak “Hatuniye (Sitti Radviyye), Kasım Paşa, Şehidiye, Eminateddin Medresesinin doğu yerleşimi ve Zinciriye (Sultan İsa) medreseleri”²⁰⁶ gösterilebilir.

Mardin ve bölgesinde bulunan eski yapılı medreselerin çoğunun Artuklular ile Akkoyunlular tarafından inşa edildiği söylenebilir. Ancak kıyaslama yapıldığında büyük

²⁰⁴ Mardin Haber, “Mardin Cami Sayısında 31. Sırada”, erişim: 18 Mayıs 2023, <https://mardinhaber.com.tr/haber/9619264/mardin-cami-sayisinda-31inci-sirada#:~:text=T%C3%BCrkiye'de%2089%20bin%20445,89%20bin%20445'e%20ula%C5%9Ft%C4%B1.>

²⁰⁵ Sıraç Aktürk, *Tanzimat'tan Cumhuriyete Mardin Sancağında Eğitim* (Erzurum: Erzurum Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015), 57.

²⁰⁶ Murat Özgür, Nevim Soyukaya, Fatma Kaya, Zafer Han, Birgül Savaş, Ercan Alpay, *Mardin Kültür Envanteri*, (Mardin: Mardin Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, 2013), 143; Aktürk, *Tanzimat'tan Cumhuriyete Mardin Sancağında Eğitim*, 57.

çoğunluğun Artuklulara ait olduğu görülecektir. Artuklular, Anadolu’da başlattığı ilkleri şu şekilde sıralayabiliriz: Camiler ve bitişiklerinde yapılan medreseler, camilerden ayrı planlı medreseler, cami ve bitişiklerinde türbe yapılar ve daüşşifalar.²⁰⁷ Artuklu Beylikleri ve Artuklu Devleti bilimsel ve ilmî gelişmelere önem vermiş ve bu işlerle uğraşan bilim insanlarını da korumuştur. Bu durumun bir neticesi olarak inşa ettikleri medreselerde sadece dinî ilimler öğretilmemiş; felsefe, tıp, mantık ve riyaziyat gibi derslerin öğretildiği de kaynaklarda yer almaktadır.²⁰⁸

Faaliyet kaynakları vakıf gelirleri olan bazı Mardin medreseleri 20. yüzyıla kadar da bu şekilde hizmet vermeye devam etmiştir. Değişen dünya düzeni maalesef ki medreselerin vakıf yapılarında da çeşitli değişikliklere yol açmış ve görevin kötüye kullanılması gibi sorunlar baş göstermiştir. Mardin’de 100 kişilik bir medresede müderrislik görevi yapıp aynı zamanda vakıf sorumlusu da olan Yusuf Efendi’nin medrese faaliyetlerinde görevini kötüye kullandığı gerekçesiyle geçirmiş olduğu soruşturma bu duruma örnek olarak verilebilir.²⁰⁹ Zaman içerisinde vakıf mallarına gösterilen ehemmiyetin azlığından kaynaklı olarak gelirlerinde de azalmalar yaşanmıştır. Bu durum karşısında medrese hocaları da mali sıkıntılara maruz kalmıştır. Mardin’de müderrislik görevi ile meşgul olan Osman Efendi’nin yaşadığı sıkıntılar dolayısıyla kendisi için bir miktar maaş talebinde bulunması da buna örneklik teşkil etmektedir.²¹⁰

Medrese eğitimlerini tamamlayan öğrenciler, modern bir plan dâhilinde işleyen yeni eğitim sistemlerinin uygulandığı eğitim yerlerinde görevli olarak başlayabiliyordu. Medrese eğitimini Cizre’de bulunan Şeyh Ömer Medresesi’nde tamamladıktan sonra almış olduğu icazet sayesinde Cizre Rüştîye Mektebi’nde görev alan Hasan Efendi buna örnek verilebilir.²¹¹

Mardin İl merkezinde 1874 ve 1875 yıllarında 4 medrese, 1882 yılında 24, 1900-1905 yılları arasındaki vilayet salnamelerince il merkezinde 3, o tarihte Mardin’in kazası olan Cizre’de 1 ve Midyat kazasında da 3 adet medrese olup toplamda 7 adet medrese

²⁰⁷ Hüseyin Köroğlu, *Konya ve Anadolu Medreseleri*, (Konya: Sefa Ofset Matbaacılık, 1999), 118.

²⁰⁸ Coşkun Alptekin, “Artuklular”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 3: 417.

²⁰⁹ Sadaret Dairesinden Dâhiliye Nezaretine 25 Nisan 1903 tarihinde gönderilen tezkire. BA, DH. MKT, 703- 24, 8 S 1321 (6 Mayıs 1903); Aktürk, *Tanzimat’tan Cumhuriyete Mardin Sancağında Eğitim*, 57.

²¹⁰ Osman Efendi tarafından 13 Ağustos 1862’de gönderilen tezkire, BA, MVL, 398-84, 16 S 1279(13 Ağustos 1862); Aktürk, *Tanzimat’tan Cumhuriyete Mardin Sancağında Eğitim*, 57.

²¹¹ Diyarbakır Maarif Müdüriyetine 19 Haziran 1893 tarihinde gönderilen hülasa. BA, MF. MKT, 183-124, 28 Ra 1311 (9 Ekim 1893); Aktürk, *Tanzimat’tan Cumhuriyete Mardin Sancağında Eğitim*, 58.

bulunmaktadır.²¹² Mardin medreseleri ile ilgili devam edecek olan bu bölümde, Mardin merkez ve ilçelerinde, tarihin farklı dönemlerinde ve Mardin bölgesine hâkimiyet kuran farklı güçler tarafından kurulan medreseler hakkında bilgiler aktarılacaktır. Daha sonra günümüzde aktif olarak eğitim-öğretim faaliyetlerini sürdüren klasik Doğu-Güneydoğu Anadolu bölgeleri medreselerinde eğitim faaliyetlerinin yanında Kur'ân-ı Kerim eğitimlerinin nasıl olduğu ile ilgili araştırma ve saha taramaları yapılacaktır. Mülakat usulü, ses kayıtları ve anket çalışmalarıyla elde edilen veriler yazıya geçirilecektir.

3.3.1. Şehidiye Medresesi

Mardin merkezde eski yerleşkede, ana caddenin güney tarafında yer alıp aynı isimle bilinen bir cami ile birlikte inşa edilmiştir. 1890 yılı salnamesinde, merkez kasabada yer aldığı, yaptırının tespit edilmediği ve Hafız Hüseyin Efendi nezaretinde 11 talebenin eğitim aldığı söylenmektedir. 1901 ile 1903 yıllarına ait salnamelerde ise, bu bitişik yapının Şehidiye Mahallesi'nde yer aldığı ve Şeyh Abdurrahman Halit Efendi'nin müderrislik yaptığı 13 talebe yetiştirilen bir medrese olduğu yer almaktadır.²¹³ Şehidiye Medresesi ve Camisi'ni kimin yaptırdığı hususunda farklı değerlendirmeler vardır. Yapının farklı yerlerinde yer alan ve bazılarının da zaman içerisinde yıkılan kısımlarla kaybolduğu söylenen kitabeler ve yazıtlara göre; Necmeddin Gazi veya babası Nasırüddin Artuk Arslan tarafından inşa edildiği düşünülmektedir.²¹⁴ Başka bir görüşe göre de Şehidiye Cami ve Medresesi'ni yaptırının "Mansur, Nasırüddin" lakaplarıyla bilinen Artuk Arslan b. İlğazi (1201-1239) olduğudur. Önceleri cami olmayıp küçük bir mescit iken daha sonra camiye çevrilmiştir.²¹⁵ Şehidiye Medresesi, Ali Emiri Efendi tarafından "semânin" olarak adlandırılmasında seksen hücre barındıran mimari yapısı etkili olmuştur. 15. yüzyılda medresenin vakıf mallarını; merkezdeki 32 adet dükkân, bir adet kervansaray, Xurs köyündeki akarsu üzerinde 3 adet değirmen ve merkezde 1 adet olmak üzere Xurs-i Edna ve Abbad Köylerinde 1'er adet bağ oluşturmaktaydı.²¹⁶

²¹² Diyarbakir Vilayet Salnamesi (DVS), h. 1291, s. 151; h. 1292; s. 158; h. 1300, s. 113; h. 1318 (zeyl kısmında); h. 1319, s. 51, 53, 54; h. 1321, s. 206, 207, 209; h. 1323, s. 206, 207, 209; Aktürk, *Tanzimat'tan Cumhuriyete Mardin Sancağında Eğitim*, 59.

²¹³ Maârif Salnâmesi, h. 1318, s. 1341, 1340; h. 1319, s.610, 611; h. 1321, s. 506.

²¹⁴ Alpay Bizbirlik, *16. yy Ortalarında Diyarbakir Beylerbeyliğinde Vakıflar*, (Ankara: TTK Yayınları, 2002), 303; Aktürk, *Tanzimat'tan Cumhuriyete Mardin Sancağında Eğitim*, 61.

²¹⁵ Baltacı, *XV ve XVI. Yüzyıllarda Osmanlı Medreseleri*, 577-578.

²¹⁶ Nejat Göyünç, *XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı*, (Ankara: TTK Yayınları, 1991), 115; Aktürk, *Tanzimat'tan Cumhuriyete Mardin Sancağında Eğitim*, 61.

Şehidiye Camisi'nin minaresinin 1916 veya 1917 yıllarında inşa edildiği düşünülmektedir. Mimari yapısı itibariyle karmaşık ve sanatsal bir şekilde dıştan yivli örnekler, burmalı sütunlar, çift şerefeli yapı, süs amaçlı bitkisel motifler vs. kullanılmıştır.²¹⁷ Şehidiye Cami ve Medresesi'nin kapalı bir hücresinde Artuklu Meliki Nâsirüddin Artuk Aslan'a ait türbe olduğu, Tekke ve Zaviyelerin kapatılması ile ilgili kanunun yürürlüğe girmesiyle kapatıldığı söylenmektedir. Yetkili kişilere ısrarla bu türbenin açılması hususunda teklifte bulunulmuşsa da herhangi bir adım atılmamıştır. Bir görüşe göre bu medreseyi yaptırdığı savunulan Artuklu Melikin bu şekilde halka kapalı bir yerde unutulmaya bırakılması yanlış bir tutumdur. Gereken adımların atılması elzemdir.

Şekil 13. Şehidiye Cami ve Medresesi ile minare yapısının görünümü.²¹⁸

²¹⁷ Ara Altun, *Mardin'de Türk Devri Mimarisi*, (İstanbul: Mardin Valiliği, 2011), 102-105; Aktürk, *Tanzimat'tan Cumhuriyete Mardin Sancağında Eğitim*, 61.

²¹⁸ T.C. Mardin Valiliği, "Medreseler" fotoğraf galerisi.

3.3.2. Zinciriye (Sultan İsa) Medresesi

1385 yılında Artuklulardan Melik Sultan İsa tarafından inşa edildiği bilinmektedir. Günümüzde medrese mahallesinde konumlanan bu medresenin 16. yüzyıldaki vakıf malları arasında; şehir merkezinde yer alan 19 dükkân, Diyarbekîr ilinde 2 değirmen, Mardin’de 1 bağ ve Tuffahiyye Köyü’nün tarım varlığının 1/4’lük hububat hissesi bulunmaktadır.²¹⁹ Büyük kısmı günümüzde ayakta olan medresenin bir kısmında cami bölümü olduğu da bilinmektedir. Bu bölüm tarihte iki defa (1975-1976) onarımdan geçirilmiştir.²²⁰

Melik Sultan İsa tarafından yaptırılan bu medreseye “Zinciriye Medresesi” denilmesinin altında; eskiden iki minaresi olan ve ikisi arasında bir zincir bulunan Ulu Cami’nin, Timur’un Mardin şehrini işgalinden sonra bu medresenin kubbesine takması yatmaktadır.²²¹ Ulu Cami’nin batı yönündeki minaresini Timur yıktırmıştır. 1887 yılında da doğu tarafında yer alan ve günümüzde ayakta olan minareye de yıldırım değmesi sonucu ciddi zarar görmüştür.²²² İki minare de hâla ayakta iken ve doğu minaresinin bu hasarından sonra melik tarafından demir bir zincir yapılmış ve ikisi arasına asılmıştır. Daha sonra da bu zincir açtırılarak “Sultan İsa Medresesi” nin iki kubbesi arasına bağlanmıştır. Bundan dolayı bu şekilde anılmaya başlanmıştır.²²³ Konum olarak Medrese Mahallesi’nin kuzeyinde bulunmaktadır. Geçmişinde vakıflar öğrenci yurdu olarak da kullanıldığı bilinmektedir. Mimari yapı ve planı itibariyle geniş bir alanda, iki katlı, avlulu, cami ve türbe şeklinde ek yapılarla yayılmış dikdörtgen yapılı bir mekândır. Mardin saldırıları sırasında Timur ve güçleriyle savaşa girişen Melik İsa’nın bu medresede bir süreliğine hapis hayatı yaşadığı aktarılmaktadır.²²⁴

²¹⁹ Göyünç, *XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı*, 116.

²²⁰ Bizbirlik, *16. yy. Ortalarında Diyarbekir Beylerbeyliğinde Vakıflar*, 315-316; Aktürk, *Tanzimat’tan Cumhuriyete Mardin Sancağında Eğitim*, 63.

²²¹ Hüseyin Haşimi Güneş, *Abdüsselam Efendi’nin Mardin Tarihi*, (İstanbul: İmak Yayınları, 2007), 54-55.

²²² Sadi Bayram, “*Arşivlerde Kayıtlı Mardin’de Yapılmış En Eski Vakıflar*”, (İstanbul: Yayın yeri yok, 2007), 1: 294.

²²³ Kâtip Ferdi, *Mardin Artuklu Melikleri Tarihi*, (İstanbul: Yayın yeri yok, 2006) 15; Aktürk, *Tanzimat’tan Cumhuriyete Mardin Sancağında Eğitim*, 63.

²²⁴ Altun, *Mardin’de Türk Devri Mimarisi*, 94-99.

Şekil 14. Zinciriye Medresesi'nin iki kubbesiyle çatı kısmından genel bir görünüm.²²⁵

3.3.3. Kasım Padişah/Kasimiyye Medresesi

Günümüzde Mardin il merkezinde, güneybatı tarafında konumlanmıştır. Maârif Salnamelerinde “Kasım Paşa” veya “Kasimiye” adlarıyla geçen bu medreseyi yaptıran Akkoyunlu hükümdarlarından Kasım b. Cihangir'dir.²²⁶ Medrese, 16. yüzyılda Mardin'deki 243 dükkân ile en geniş vakıf mallarına sahip medrese olarak geçmektedir. Medrese iki katlı bir planla inşa edilmiştir. Bir fıkıh medresesi özelliği taşıyan medresede, Hanefi ve Şafii mezhepleri çerçevesinde eğitim faaliyetleri sürdürülmüştür. Öğrenciler arasında çoğunluğun Hanefi mezhebine mensup olduğu aktarılmaktadır.²²⁷ Daha sonraları Kasım Bey'in bu yapıya ilave ettirdiği kütüphanenin şehirdeki kültürel gelişmişliği arttırdığı söylenebilir.

Yusuf Ziya Efendi'nin 1898-1899 yılları arasında bu medresede müderrislik görevinde bulunduğu aktarılmaktadır. Ayrıca büyük âlim Ali Emiri Efendi'nin de bir müddet bu medresedeki müderrislerle beraber eğitim verdiği bilinmektedir.²²⁸ Mardin il merkezinin güney tarafında Mezopotamya Ovası'nı açık olarak gören bir cephede kurulmuştur. Mardin'deki eski yapıların en büyüklerindendir. Artukluların son

²²⁵ T.C. Mardin Valiliği , “Medreseler” fotoğraf galerisi.

²²⁶ Diyarbekir Vilayet Salnamesi (DVS), h. 1291, s. 151; h. 1292; s. 158; h. 1300, s. 113; h. 1318 (zeyl kısmında); h. 1319, s. 51, 53, 54; h. 1321, s. 206, 207, 209; h. 1323, s. 206, 207, 209.

²²⁷ Bizirlik, *16. yy Ortalarında Diyarbekir Beylerbeyliğinde Vakıflar*, 302.

²²⁸ Mesut Arslan, “Ali Emiri Efendi (1274-1342)”, *e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*, 6 (2011): 157; ; Aktürk, *Tanzimat'tan Cumhuriyete Mardin Sancağında Eğitim*, 60.

dönemlerine tarihlenen bu yapı; iki katlı olup, geniş bir alana sahip avlu etrafında yayılmış, Mardin’e has taş işçilikleriyle kazınmış türlü motif ve süslemelere sahip estetik bir yapıdır. 2007 yılında restorasyon çalışmalarına başlanmış ve özgünlüğü korunarak restore edilmiştir.²²⁹

Şekil 15. Kasimiye Medresesi avlusundan havuz ve genel görünüm.²³⁰

3.3.4. Hatuniyye (Sitti Radviyye/Razviyye) Medresesi

Artuklu padişahlarından Necmeddin Alpı (1152-1176)’nın zevcesi ve Kutbeddin İlgazi (1176-1184)’nin validesi “Sitti Razviyye” tarafından yaptırılmıştır. Medresenin konumu hakkında; Altun, Göyünç ve Bizbirlik Gül mahallesinde bulunduğunu savunurken, Eken ise bu medresenin Teker (Tekke) mahallesinde yer aldığını savunmaktadır.²³¹ Müderrislik göreviyle 20 Haziran 1555 yılında hizmet eden Mehmet Efendi’ye cüz’i miktarda bir ücret verilmekteydi. Günlük ortalama 15 akçe civarındadır.²³²

²²⁹ Altun, *Mardin’de Türk Devri Mimarisi*, 102-105.

²³⁰ T.C. Mardin Valiliği, “Medreseler” fotoğraf galerisi; Doğan Bekin, *Tarihin Işığında Mardin*, (Ankara: Korza Yayınları, 2005), 185.

²³¹ Göyünç, 114; Altun, 70; Bizbirlik, 308; Galip Eken, “19. Yüzyıl Mardin Vakıfları Üzerine”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 20 (2006): 247; Aktürk, *Tanzimat’tan Cumhuriyete Mardin Sancağında Eğitim*, 61.

²³² Baltacı, *XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri*, 568.

Medresenin vakıf malı varlığı 1518 yılında; bazı gayrimenkul malların kira gelirleri, iki adet köy ve bir adet mezranın toplam gelirlerinden müteşekkildir. Söz konusu vakfa 7 kişi bakmakta olup, gelirlerin çoğu bu kadro tarafından harcanmakta, az bir miktar da talebelere harcanmaktaydı. Deyrû'z-Zaferan'ın yerleşkesinin bulunduğu alanlar eskiden bir mezra iken sonraları bir köy halini almıştır. Personel kadrosunda azalmaya gidildiğinden dolayı çoğunluğu bu kadroya harcanan giderlerinde de azalmalar görülmüş, daha sonra tekrar artmıştır. 16. yüzyılın sonlarına doğru medresenin kadrosu 15'e yükselmiş ve haliyle giderleri de tekrar artmıştır. Sitti Razviyye Medresesi'nin vakıf işleri 20. yüzyıla değin devam etmiştir.²³³ Vakıf özgeçmişi duvardaki 1791 tarihli bir yazıtta özetlenmiştir.²³⁴

Mimari dokümanlarından anlaşıldığı üzere; iki katlı, dikdörtgen yapılı bu medrese, revaklı avlu girişli, eyvanlı mimari yapıya sahip olduğudur. Ne yazık ki orijinallliğini günümüze kadar koruyamamış, avlusu aslından uzaklaşmış, güney tarafı komple duvarla örölüp camiye çevrilmiştir.²³⁵ “İki katlı Mardin Hatuniye (Sitti Razviyye) Medresesi, revaklı avluya sahip iki eyvanlı Anadolu medreselerinin en erken tarihli olarak günümüze ulaşmıştır.”²³⁶

Sitti Razviyye Medresesi'nin restorasyon çalışmaları 10 Ocak 2003 yılı itibariyle bitmiştir. Geçirmiş olduğu yenilenmeden ayakta kalan kısımları zarar görmeden sağlamlaştırılmış, orijinallğine yakın bir şekilde çalışmalar yürütülmüştür.²³⁷

Şekil 16. Mardin Hatuniye (Sitti Razviyye) Medresesi güney cephesinden genel görünüm.²³⁸

²³³ Bizbirlik, *16. yy Ortalarında Diyarbekir Beylerbeyliğinde Vakıflar*, 308-310.

²³⁴ Köroğlu, *Konya ve Anadolu Medreseleri*, 120.

²³⁵ Altun, *Mardin'de Türk Devri Mimarisi*, 70.

²³⁶ İptekin, “Artuklular”, 418.

²³⁷ Murat Özgür, Nevim Soyukaya, Fatma Kaya, Zafer Han, Birgül Savaş, Ercan Alpay, *Mardin Kültür Envanteri*, (Mardin: Mardin Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, Ocak 2013), 143.

²³⁸ T.C. Mardin Valiliği, “Medreseler” fotoğraf galerisi.

Çok yapılı dinî toplum yapısıyla Mardin ili, birçok medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Şehre hâkim olan her güç ve devlet bu topraklarda kendilerinden, inançlarından, mimari yapılarından, kültürlerinden izler bırakmışlardır. Mezopotamya Ovası'na bakan bir yamaçta kurulan şehir, ticaret için de transit bir konumdur. Mardin bölgesinin kendisine has coğrafik yapısı ve kayaç türleri sayesinde mimari yapı da taşlar üzerinden şekillenmiştir. Her beylik veya devlet bu şehir üzerinde kendilerine has karakteristik özellikler taşıyan yapılar bırakmışlardır. Taşlara yansıyan mimari yapılardaki sanatsal motif ve süslemeler, yaptırın devleti de bir nevi açığa çıkarmaktadır. Bu haliyle Mardin ili âdeta bir açık hava müzesi gibi, farklı farklı medeniyetlerden estetik değerleri ve tarihsel geçmişleri oldukça gerilere dayanan eşsiz eserler sergilemektedir. Kendisine has bir çehreyle, her ne kadar bozulmalara maruz kalsa da, günümüze kadar varlık sahası bulmuş nadide eserlerle orijinal yapısını korumaktadır. Bu özellikler sayesinde yılın her mevsiminde sayıları gün geçtikçe artan yerli, yabancı turistleri ağırlamaktadır. Mardin İli geçmişten günümüze eğitim-öğretim faaliyetleri itibariyle de önemli bir merkez olmuştur. Eski devletlerin hâkimiyetinde medreselerde eğitim faaliyetleri yürütülmüş, günümüzde de hâla klasik doğu-güneydoğu medreseleri sayesinde dinî eğitim faaliyetleri yürütülmektedir. Ufak farklılıklar barındırsa da bu medreselerin ders işleme usul kâideleri aynıdır. Yine az oranda değişen dünya şartları karşısında sistemsel bazı ekleme-çıkarmalar yaşansa da hâlâ o özgün yapılarını koruduğu söylenebilir. Mardin ilinde; Artuklu Üniversitesi adında bir yükseköğretim merkezi, Milli Eğitim Bakanlığı bünyesinde sayıları tam olarak tespit edilmemekle birlikte farklı kademelerde yüzlerce okul, halk eğitim merkezleri, farklı alanlarda çeşitli kurslar ve yaygın dinî eğitim açısından, klasik doğu medreseleri ile Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde İl müftülüğünce faaliyet gösteren cami ve kur'ân kurslarında eğitim-öğretim faaliyetleri devam etmektedir.

Buraya kadar ele alınan medreseler, konumca merkezde yer almaları ve estetik değerleri açısından, daha çok bilindik olmaları açısından, daha büyük yapılı mekânlar olmaları açısından vb. kısa bir tarihi geçmişlerinden ve günümüzdeki durumlarından bahsedilmiştir. Konunun devamında merkezde yer almakla birlikte önceden sayılan medreseler kadar ön planda olmayışları ve tarihi veri eksikliğinden dolayı bilgi verilmeyen ve Mardin ilçelerinde yer alan tarihi yapılı medreselerin isimsel olarak bilgilerine yer verilecektir. Bunlardan merkezde yer alanlar: Muzafferiye Medresesi, külliye tarzında bir yapıya sahip Şeyh Eminateddin Külliyesi (Bimaristan / Maristan), Şah Sultan Hatun Medresesi, Pulad (Polad) Bey Medresesi, Hüsamîye Medresesi, Melik

Mansur (Şeyh Aban / Lıbben) Medresesi, Marufiye (Hacı Ma'ruf) Medresesi, Altunboğa Medresesi, Hacı Şah Kulu Bey Medresesi, Hamidiye Medresesi ve Şeyh İbrahim Medreseleridir. Günümüz ve eski zamanlarda (Cizre gibi) Mardin ilçelerinde yer alanlar ise: Şeyh İbrahim Medresesi (Midyat), Hamza Mir Şerif Medresesi (Cizre), Hacı Şah Kulu Bey Medresesi (Kızıltepe), Taceddin Mesud (Harzem) Medresesi (Kızıltepe) ve Kırmızı Medrese (Medresetü'l-Hamra) (Cizre)'dir.

Bu tarihi medreseler eski eğitim-öğretim faaliyetlerini sürdürememekte olup, artık birer tarihi eser yapıları olarak restorasyon çalışmaları yapılmış, bazıları cami, bazıları kültürel faaliyet yerleri, bazıları da bir sergi alanı gibi ekseriyetle halka açık bir şekilde faaliyet vermektedir. Dini eğitim açısından bu kadim medrese geleneğinin bir devamı niteliğinde olan Doğu-Güneydoğu medreseleri hizmet vermeye devam etmektedir. Konumuzla bağı açısından bölümün devamında, cami ve kur'ân kurslarının yanında belirlemiş olduğumuz aktif iki medrese ziyaretimiz de olmuştur. Bu mekânlarda Kur'ân-ı Kerim eğitim faaliyetlerinin nasıl yapıldığı konusunda farklı yöntemlerle veriler elde edilmiş ve yazıya aktarılmıştır.

3.4. Mardin Medreselerinde Kur'ân-ı Kerim Ve Kırâat Eğitimi

Klasik Doğu-Güneydoğu medreselerinde Kur'ân-ı Kerim eğitimlerinin nasıl gerçekleştiği hususundaki araştırma isteğinden dolayı, bu çalışmanın konusu Mardin özelindeki medreseler üzerinde kararlaştırılarak gerekli çalışmalar yapılmıştır. Mardin'in İslam dini ile tanışmasından bu yana başlayan medrese kültürü, günümüzde de varlığını sürdürmektedir. Bu medreseler üzerinde Kur'ân-ı Kerim eğitimleri konusunda farklı eleştiriler ileri sürülmektedir. Çalışmamız tam da bu noktada kendilerine yöneltilen eleştiriler ve övgüler karşısında medreselerin tutumları, görevli seydaların²³⁹ ağzından dinlenerek kayıt altına alınmış ve yazıya geçirilmiştir. Bu bölümde daha çok seydalara yöneltilen sorular karşısında, kendilerinin vermiş olduğu cevaplar en doğal haliyle, italik yazı stilinde aktarılmıştır.

²³⁹ Bölge halkı ve medrese geleneğinde ilim ehli, imam-hatip, öğrenci yetiştiren, saygın dini şahsiyetteki insanlar için kullanılan bir tabirdir.

3.4.1. Çavuşlu Suffa Kur'ân Kursu/Medresesi ve Şakir Nuhoglu Yatılı Erkek Kur'ân Kursu/Medresesi

3.4.1.1. Çavuşlu Suffa Kur'ân Kursu/Medresesi

Medresenin isminden de anlaşıldığı üzere İlçe Müftülüğü'ne bağlı bir Kur'ân kursu olarak eğitim-öğretim faaliyetleri gerçekleştirmektedir. Midyat ilçesine 20 km, Mardin merkezine 59 km uzaklıktaki Midyat ilçesine bağlı Çavuşlu Mahallesi'nde yer almaktadır. Hazine malı üzerinde kurulan medresenin alanı bağış usulüyle medreseye tahsis edilmiştir. 4 katlı bir yapı olarak Seyda Melle Ahmet tarafından 2016 yılında inşa ettirilmiştir. Medresenin i'âşe ve ibadetesine bakıldığında sabit bir gelirin olmadığı ve hayırsever halk tarafından karşılandığı görülmektedir. Daha önceleri aktif bir derneği varken, şuanda kapalı durumdadır. Ortalama 70-80 civarında öğrenci kapasitesi bulunan medresede, medrese müfredatlarında yer alan arapça dersler dışında; Kur'ân-ı Kerim, hafızlık eğitimi, Türkçe kitap okumaları gibi dersler de bulunmaktadır. Medresenin genel bir tanıtımı mahiyetinde, görevli müderris seydamıza yöneltilen sorular karşısında vermiş olduğu cevaplar, ses kayıt cihazları vasıtasıyla kayıt altına alınmış ve akademik yapıya uygun bir şekilde yazıya aktarılmıştır. Her bir soru için başlıklar açılmış olup, seydanın cevaplarına italik yazı stiliyle yer verilmiştir.

Şekil 17. Mardin İli Midyat İlçesi'ne bağlı Çavuşlu Mahallesi'nde yer alan Çavuşlu Suffa Kur'ân Kursu/Medresesi'nin genel görünümü.

3.4.1.2. Şakir Nuhoğlu Yatılı Erkek Kur'ân Kursu/Medresesi/Külliyesi

Kabala, Mardin il merkezine 22,6 km uzaklıkta, Midyat yolu üzerinde bir mahalledir. Günümüzde Mardin merkez ilçesi Artuklu'ya bağlı bir mahalle statüsündedir. Daha önce bir köy statüsünde olan Kabala, 29 Şubat 1972 tarihli kararla köy statüsünden belediye statüsünde bir beldeye dönüştürülmüştür.²⁴⁰ Mardin İlinin, 2012 yılında büyükşehir statüsüne dönüştürülmesiyle, Kabala beldesi de 6360 sayılı kanun gereği, 12 Kasım 2012 tarihinde TBMM tarafından mahalle statüsüne çevrilmiştir.²⁴¹ Medrese isminden anlaşılacağı üzere hayırsever iş insanı Şakir Nuhoğlu tarafından cami merkezli, medrese ve kur'ân kursu işlevli bir külliye olarak 2002 yılında yaptırılmıştır. Aktif olarak eğitim faaliyetlerinde bulunan medresede, Diyanet İşleri Başkanlığına bağlı bünyesinde görev kur'ân kursu öğretmenleri ve baş müderrisliğini 'Molla Vezir Aslan'ın yaptığı medrese ehli müderrislerden oluşan 5 kişilik bir eğitici kadrosu bulunmaktadır. Eğitim süreci içerisinde sayıları bazen ellilere ulaşan medrese öğrencileri, medrese eğitimlerini tamamlamakta ve icazet belgelerini; birçok amir, imam-hatip, müderris ve cami cemaatinden oluşan halkın yoğun katılım gösterdiği yemekli bir programla almaktadırlar.

Şekil 18. Mardin İli Kabala Mahallesi'nde bulunan Şakir Nuhoğlu Yatılı Erkek Kur'ân Kursu/Medresesi/Külliyesi'nin güney cephesinden genel bir görünümü.

²⁴⁰ "Belediye Kurulmasına Dair Kararlar". *Resmî Gazete*, 17 Mart 1972, erişim: 2 Mayıs 2023, https://tr.wikipedia.org/wiki/Kabala,_Artuklu

²⁴¹ "Kanun No. 6360". *Vikipedi*, 15 Haziran 2015 tarihinde kaynağından arşivlendi, erişim: 12 Mayıs 2023, https://tr.wikipedia.org/wiki/Kabala,_Artuklu

3.4.1.3. Medreselerde Eğitim Süreci

Medreseden medreseye ufak değişiklikler olmakla birlikte bir medresede toplam eğitim sürecinin 5 yılın aşağısında olmadığı görülmektedir. Medreselerdeki eğitim süresi ve süreci hakkında kendisine sormuş olduğumuz **-Medreselerde eğitim süreci ne kadardır?** sorusuna karşılık olarak bir seydamız şu cevabı vermiştir.

-S2: “Malumdur ki medreselerde birebir eğitim yöntemi kullanıldığı için, yeterli bir eğitim için 6-7 yıl lazımdır diyebiliriz. Ancak yetenekli bir talebe²⁴² beş buçuk, en fazla altı yıl içerisinde eğitimini tamamlayabilmektedir. Ancak kabiliyetleri zayıf olan biri için bu süre, altı-yedi hatta yedi buçuk yıla kadar da çıkabilmektedir. Medresemizin iâşe ve ibate durumları tamamıyla hayırsever köylülerimiz, Midyat ve Batman’da ikamet eden esnaf ve hayırsever insanlar tarafından karşılanmakta olup sabit bir geliri bulunmamaktadır. Allah (cc) razı olsun bir tane hayırsever köylümüz erzak konusunda oldukça yardımcı olmakta ve eksiklik bırakmamaktadır. Tamamıyla medresenin pazar ihtiyacı köyden karşılanıyor. Fakka/faki²⁴³ sayısı şimdilik 70-75 arasında değişmektedir. Zaman zaman yükselip indiği de oluyor. Çoğunlukla talebe sayımız 65-75 arasında değişmektedir. Ortaokul dördüncü sınıf yani, toplamda sekiz yıl okul okuyan bir faki medresemize başvurduğunda kabul etmekteyiz. Yani, medrese yaş kabul şartı olarak en az sekizinci sınıfı bitirmiş olması gerekiyor. Sebebini soracak olursak; medresemizde yatılı eğitim verilmekte olup, fakka’nın da etrafını düzenleyebilecek, temizliğine dikkat edebilecek bir yaşta olması gerekmektedir. Medreseler de dönüşümlü nöbet sistemi şeklinde gerçekleştirilen yemek sıralarında en azından bir kahvaltıyı indirip kaldırabilecek bir kabiliyette olması gerekiyor.

Medreseye kabulünden sonra bir fakka ilk olarak Kur’ân-ı Kerim açısından bir teste tabi tutulur. Yeterli düzeyde bir eğitimi olan fakka için yapılacak şey tecvidi öğretmek ve ezberlemektir. Ancak Kur’ân-ı Kerim eğitimi almamış veya yeterli bir seviyede olmayan fakka’ya öncelikle düzgün bir Kur’ân-ı Kerim eğitimi verilmektedir. Kitap olarak da Karabaş tecvidini aslından Osmanlıca olarak ezberlemektedirler. Daha sonra medreselerde okutulan gramer kitaplarına başlamaktadır.”

-S3. “Medreselerde eğitim süreci yaklaşık olarak 7-8 yıl arasındadır. Ancak eskilerde medrese okuyanlar en az 15 yıl okurlardı. Günümüzde bu sayı 7-8 yıla kadar inmiştir. Medrese eğitimi almak isteyen birinin, ‘Nû Bahar, Nehcü’l-Enam’dan başlayıp

²⁴² Medreselerde eğitim gören öğrenciler için kullanılan bir tabirdir.

²⁴³ Medreselerde eğitim gören öğrencilerin hitap edilişlerinde kullanılan bir tabirdir.

bitirene kadar eğitimine 7-8 yıl ayırması gerekmektedir. İlmi konuda yoğun bir ilgisi olup, zeki olarak tabir ettiğimiz fakkalardan çok az bir kısım vardır ki, daha erken de bitirebilmektedir. En az ortaokul eğitimini tamamlayıp Medreseye başlayan fakka, daha önce Kur'ân-ı Kerim dersleri almışsa hafızlık bölümümüzde görevli hocalar onları dinledikten sonra Kur'ân okuyuşları düzgün olanlara tecvid dersleri ve beraberinde de; 'Nû Bahar, Nehcû'l-Enam, Ğayet (Akidetü'l-İman) ve Sarf'tan Emsile' dediğimiz derslerden eğitim verilmektedir. Her fakkaya anlayabileceği kapasitede ders verilmektedir. Birebir eğitim metodu kullanılarak dersler verilmektedir. Heval-ders (ders arkadaşlığı) dediğimiz sistemle, aynı derste olan fakkalar az da olsa gruplandırılabilir. Yani toplu olarak okul sistemi gibi dersler işlenmemektedir."

3.4.1.4. Medreselerde Öğrenci İsimlendirilmeleri

Medreselerde Osmanlı veya önceki dönemlerde kullanılan isimlendirilmelerin genel olarak günümüzde kullanılmadığı görülmektedir. Daha önce de belirtildiği gibi öğrenciler için; talebe, fakka, faki gibi isimlendirmeler kullanılmaktadır. Medrese talebeleri hocaları için en yaygın bir şekilde kullanılan "Seyda" tabirini kullanmaktadır. Eski zamanlarda kullanılan; mübtedi, mir, muid, suhte vb. isimlendirmeler klasik doğu-güneydoğu medreselerinde günümüz itibarıyla kullanılmamaktadır. Medresede görevli baş müderrise sorulan soruya şu cevaplar verilmiştir:

-S2. "Medreseye ilk gelen öğrenci için 'mübtedi' ismi kullanılmaktaydı. Belli bir kıvama geldikten sonra, genelde Molla Cami kitabına kadar bu böyledir. Baraj olarak baz alınan Molla Cami ve sonra ise bu 'talib' ismini almaktadır. Daha sonra silsilede yer alan kitapları (20-25 kitap civarı) bitirdikten sonra da talebeler arasında onlarla müzakere yapmakta olana da 'muîd' denilmektedir. Yani talebelerle beraber dersi iade eden anlamındadır. Bu aşamadan sonra rahle başına geçebilmiş ve ders verebilene de 'müderris' denilmektedir. Günümüzde bizim medresemizde de bu isimlendirme yoktur. Sebebine gelince; daha önce zikrettiğimiz gibi Molla Cami kitabı baz alınmaktadır. Öncesine 'mübtedi', sonrasına da 'müntehi' denilmektedir. Çünkü eskiden Molla Cami'ye yetişen bir fakka 'talib' olmaktadır. Malum olduğu üzere eskiden bu memleketimizde talebe köy içine gider, evin önüne gider kapıyı çalar ve medreseden aldığı terbiyeyle asla kapının içine bakmadan sırtını duvara verip elindeki tabağı kapıyı açana uzatırdı. O gün ev ahalisi yemek yapmışsa, yaptığı yemekten bu talebeye verir,

yapmamışsa da hali hazırda uygun ne varsa talebeye verir, talebe de ‘râtıb’²⁴⁴ dediğimiz yiyeceği alarak arkadaşlarıyla ortak bir sofrada oturarak karnını doyururdu. Bu iş ‘mübtedi’ olduğu sürece devam etmektedir. İşte ‘müntehi’ olduktan sonra artık bu görevden muaf tutulmaktadır. Uygun olan da budur ki belli bir yaş aralığına gelmiş ve artık köy içerisine gidip gelmesi güzel bir davranış olmaz. Medreselerde yemekhaneler yapıldıktan sonra, yani biraz daha imkân sahibi olduktan sonra, haliyle talib için var olan imtiyazlar (mübtedi’nin gidip yemek getirmesi) ortadan kalmış oldu. Artık bahsettiğimiz silsileyi bitirmeyene kadar o bir talebe’dir, talib’tir. Ne zaman ki bu silsileyi bitirirse ‘müntehi’ olmakta ve ‘dor’ (nöbet) dediğimiz yemek görevinden de muaf olmaktadır. Ancak silsile bitirilmeyene kadar aynı talebe gibi hizmet etmeye devam eder. Yani denilebilir ki medreselerde her ne kadar yükselirsen o kadar görev ve sorumluluğun artmaktadır. Genelde de bir sayfa dahi olsa daha ileride olan bir talebe, altındaki talebelerden daha kıdemli sayılmaktadır. Ama ‘müderris’ olursan, mutfak hizmeti, yemek hizmeti gibi görevlerden muaf olursun. Malumdur ki müderrisler talebelere ders vermektedir. Medresemizde de şuan itibariyle iki resmi Kur’ân Kursu Öğreticisi unvanında müderris, resmi görev almayan bir müderris ve beldemizde imam-hatip olarak görev yapan bir arkadaşımız olarak toplamda dört kişi hizmet vermektedir.”

3.4.1.5. Günümüzde Medreselere Olan Talep ve Kur’ân-ı Kerim Eğitimi

Medreseler, Mardin İlinin İslam’la şereflendiği günden bu yana eğitim faaliyetlerini devam ettirmektedir. Toplumda ilme ve eğitime verilen saygı hâlen değerini korumaktadır. İlimle meşguliyeti olan, dinî kişiliğe sahip seydalara saygı konusunda hiçbir zaman eksiklik bırakılmamaktadır. Medreseler toplumda hep yerini korumuş ve her ne kadar eski ilgi ve alakasında azalmalar olsa da toplumu manevi değerler noktasında tatmin etmekte ve geliştirmektedir. Karşılaşılan sorunlar karşısında ilmin manevi gücü ve saygınlığı sayesinde çözümler üretebilmektedir. Medreselerin günümüzde sahip olduğu arz-talep dengesinin nasıl olduğu konusunda kendisine yöneltilen bir soruya bir seyda şu cevabı vermiştir:

-S2. “Bölgemizde medreselere özellikle de ilme olan talep hâlâ vardır. Hakikaten yaz dönemlerinde Kur’ân-ı Kerim eğitimlerinin verildiği yaz kurslarına ciddi manada talep vardır. Ancak bu noktada medresemizin imkânları buna el vermemektedir. Bu talep

²⁴⁴ Medreselerde Molla Cami dediğimiz kitaba gelmeyen talebelerin köy içerisine giderek kendisi ve arkadaşları için getirdiği yiyeceğin sırası veya nöbetidir.

karşısında herkesi kabul edersek ne yerimiz ne de eğitim kadromuz buna yetmeyecektir. Bundan dolayı bizim öncelikli öğrenci kabulümüz daimi eğitim alacak olanlardan yanadır. Ancak yaz döneminde yatılı olmadan Kur'ân-ı Kerim eğitimi almak isteyen öğrencileri de geri çevirmiyoruz. Sabah saatlerinde açmış olduğumuz Yaz Kur'ân Kursu ile onlara da eğitim verilmektedir. Öğle saatlerine kadar bizimle beraber medresede bulunmakta, yemeğini yedikten sonra da evlerine dönmektedirler. Ancak eskilere baktığımızda bir talebe medreseye başladığında, 6-7 sene boyunca eğitimini almakta ve icâzet²⁴⁵ aldıktan sonra medreseden ayrılmaktaydı. Ancak günümüzde Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde görev almak amacıyla hafızlık kursları ve medreseleri daha da revaçtadır. Klasik gelenekteki medreselerimizin bu noktada işinin zorlaştığını söyleyebiliriz. Bir talebeyi örnek alacak olursak; iki buçuk-üç yılda Suyûti'ye kadar dersini verip öyle bir aşamaya getirdiğimiz öğrenci, i'rablarını düzeltip anlıyor, metinlerini ezberliyor ancak bu noktada Yâ Allah deyip hafızlık yolunu tutuyor ve vermiş olduğumuz onca emeği yarıda kesip bizleri incitiyor gerçekten. Bu noktada da iyi olduğunu düşündüğü Karadeniz taraflarında bulunan Kur'ân Kursu/Medreselerine gidiyor. Tabi hafız olmak isteyen bu öğrenci için tekrar gereklidir. İlme vermiş olduğu o ehemmiyeti bu sefer hafızlığa vermekte ve ilim noktasında geriye çekilmektedir. Asıl amaçlarından biri de şudur ki; ben hafız olursam daha rahat atanırım. Bu konuda muzdarip olduğumuzu ifade etmek istiyorum. Hafızlık eğitiminin yapılmasına asla karşı değiliz. Ancak, keşke ya en başta yapılırsa ya da medrese eğitiminden sonra yapılırsa çok daha güzel ve verimli olur. Eğitimi bu şekilde yarı bırakması, yarı ölü yılana benzemektedir.”

-S3. *“Medreselere olan talebin eski düzeyini koruduğu söylenemez açıkçası. Eskiye nazaran gittikçe kötüleşen bir durumla karşı karşıyayız. Bu durumun en büyük sebebinin hafızlık kurslarına olan yönelimlerden kaynaklı olduğunu düşünüyoruz. Malumdur ki hafızlık yeterliliği olan bir talebe atanabilmektedir. Diyanet İşleri Başkanlığı da bu konuya daha çok ehemmiyet vermektedir. Şunu açıkça diyebiliriz ki; medreselere olan talep yüzde elli oranında düşüş yaşamıştır. Bu durum sadece bizim medresemizde değil, Arapça eğitim veren bu gelenekteki çoğu medreselerde de böyledir. Parmakla sayılacak kadar kaliteli, büyük ve yoğun rağbet gören medreselerde de bu durum aynıdır. Ne yazık ki geçim derdi eğitimi incelemektedir. Tabi bütün talebeleri bu şekilde nitelemek yanlıştır. Bazen bir baba çocuğunu medresede eğitim alması için*

²⁴⁵ Medreselerde eğitimlerini tamamlayan öğrencilere seydası tarafından ilmini tamamladığına dâir verilen diploma benzeri belge.

getirdiğinde, gerçekten bir âlim olsun, güzel bir ilim alsın şeklindeki temennilerle getirmektedir. Yirmi kişiden beşinin bu niyetle medreselerde bulunduğunu söyleyebiliriz. Daha çok iş sahibi olma amacıyla medreseye başlayanlar ise çocuklarının hafız olmalarını istemektedir. Hafız olmak isteyenlere öncelikle deneme amaçlı bir test yapılmaktadır. Hafızlık yapabileceğine kanaat edilenlere hafızlık eğitimi de verilmektedir. Ancak hafızlık yapamayacağına kanaat getirilenlere ise zamanını medrese eğitiminde ilim tahsili için harcaması gerektiği tavsiye edilmektedir.”

3.4.1.6. Medreselerde Müderrislerin Rolü ve Amaçları

Bütün bir ömrünü ilme adanmış ve bu uğurda gecesini gündüzüne katmış değerli şahsiyetler arasında şüphesiz müderrisleri saymak gerekir. Öncelikle Allah (cc)’ın rızasını kazanmak için çıktıkları bu yolda, toplum için faydalı nice bireyler de yetiştirmektedirler. Müderrislerin taşımış olduğu ilmî geleneğin yansıttığı saygın kişilikleri ve üstün ahlaki meziyetleri sayesinde dürüst, güvenilir, güzel ahlak sahibi bireyler yetiştirilmektedir. Kendilerine yönelmiş olduğumuz sorular karşısında bir seydamız şu sözleri sarf etmiştir:

-S2. “Eğitim hayatım boyunca nice zorluklarla karşılaştım. İlkokul, ortaokul, lise ve üniversite önlisans ile lisans programlarını bitirdim. Tabi medreselerde bulunmamızdan kaynaklı sürekli okula gidip gelemedik. Lise ve üniversite eğitimlerimi uzaktan eğitim şeklinde aldım. Dileseydim Allah (cc)’ın da takdiriyle şuan bir vaiz, bir müftü olabilirdim. Beraber okuduğumuz arkadaşlarımızdan vaiz, müftü vb. unvanlarda görev yapanlar da vardır. Ancak bunu gönülden söylüyorum ki; benim asla öyle bir amacım ve düşüncem olmamıştır. Biliyorsunuz ki medreselerde aidat alınmaz, hatta gerekirse harçlıklarını medrese verir, hastalandığında gidiş-geliş ve ilaç masraflarını bile medrese karşılar. Tabi imkânlar dâhilinde bunların hepsi gerçekleşmektedir. Kendime dedim ki; medreseler bizi okuttu, bizi yetiştirdi, bize harçlık verdi, Müslümanlar bize baktı ve onların yemeğini yedik elimden gelinceye kadar bu medrese kültürünü yaşatma gayretinde olacağım. Medresede kalacağım ve üstüme düşen vazifeyi elimden geldiği kadarıyla yerine getirip başka bir göreve geçmeyeceğim. Zaten medrese kültürü toplumumuzda önemli bir yer işgal etmektedir, ben de bunun yaşatılması ve devam ettirilmesi için gayret göstereceğim. Bildiğiniz gibi medresemizin ismi de ‘Suffa’dır. Peygamber Efendimiz (sav)’ın Suffa’sından, Beytü’l-hikme, Daru’l-hikme, Nizamiye Medreseleri ve Suffa’mıza kadar devam eden bu geleneğin devamını istiyoruz. Bu

noktada elhamdülillah resmi bir kur'ân kursu öğreticisi olarak görev yapmaktayız. Geçimimiz noktasında Allah (cc)'a şükürler olsun sıkıntı yaşamıyoruz.

Talebeler konusunda da öncelikli amacımız iyi bir insan olmasıdır. Faydasının kendisine, anne babasına, bulunduğu topluma, müslümanlara ve bütün insanlığa ulaşmasının arzusundayız. Amacımız, yetiştirmiş olduğumuz talebelerden yarın öbür gün hangi kademe ve işte olursa olsun iyi bir insan olmalarıdır. Esnaf ise doğru ve dürüst bir esnaf olsun, çalmasın, haksızlık etmesin, bürokrat ise hakkıyla işini yapsın, haksızlık ve adaletsizlik yapmasın, imam ise işini en verimli ve güzel bir şekilde ifa etsin. Almış oldukları bu müktesebat ile de bu geleneği devam ettirsin ve ilmiyle hizmet etsin.”

-S3. *“Birinci hedefimiz ve öncelikli amacımız; Allah (cc)'ın rızasını kazanmaktır. Bu talebeler İslam'a ve Müslümanlığa hizmet etsinler. Bu insanlar Allah (cc)'ın yolundan sapmasın, dinini öğrensin ki, yarın öbür gün sıkıntısını çekmesinler. Her nerede ve ne işte olursa olsunlar, iyi bir insan olsunlar, medrese ahlakını kuşansınlar. Birçok ticaret ülkelerinde insanların Müslümanlığı seçmesinde önemli olan nokta; iyi Müslüman tüccarlardır. Okuttuğumuz talebelerimiz üzerinde; imam olsun, vaiz olsun, müftü olsun gibi övünme vesilesi amaçlarımız kesinlikle yoktur. Her ne kadar talebelerini öyle yerlerde görmekten gurur duyanlar olsa da biz bu tutumu tasvip etmiyoruz. Yeter ki güzel bir âlim olsunlar. İmam Gazali bir sözünde şöyle demektedir: ‘Eğer bir insan yetiştirdiği bir öğrencisinin ondan ayrılıp başka bir yere gitmesinden üzülyorsa, bilsin ki verdiği ders Allah (cc) rızası için değilmiş.’ Gerçek niyet Allah (cc) rızasını kazanmak ise, velev ki talebenin sadece bir dersi kalmış olsun ve icazetini alsın, ayrılıp da başka bir seydanın yanına geçerse üzülmek lazım. Sırf ben icazet vermem gerekirdi düşüncesi ile hareket etmek yanlıştır.”*

3.4.1.7. Medreseleri Geleceğe Taşımada Yapılan Çalışmalar

Toplumumuzda medreselerin rolü hakkında sahip olunan malumatlar, hâlen bu kurumların saygınlığını ve ehemmiyetlerini korumaya yönelik olduğu gerçeğidir. Medreselerde ders veren yönetici konumundaki müderrisler, kendilerinin de bu gelenekten yetişerek gelmesinin verdiği sorumluluk bilinciyle özellikle Allah (cc) rızasını kazanmak için çalışmalarını yürütmekte ve talebe yetiştirmeye devam etmektedirler. Medreselerin varlığını koruma noktasında ne gibi çalışmalar yapıldığına dair bir seydamıza sorduğumuz soruya şöyle cevap verilmiştir:

-S2. “Öncelikle şunu söyleyebiliriz ki; medreselerde eğitimlerini almış efrâdın, müktesebatları iyi ve icâzet almış olanlarından, medrese geleneği içerisinde kalmayıp üniversite ve Diyanet gibi kurumlara görev amaçlı geçmeleri bu geleneği ciddi manada etkilemektedir. Mâlumdur ki, bu medrese geleneğinin ileriye taşınabilmesi için evvela donanımlı müderrislere ihtiyaç vardır. Bu bizler için bir kan kaybıdır. Çünkü çalışan arkadaşlarımızın çoğu o taraflara doğru kaymaktadır. Özellikle bunun önünü nasıl alternatifler gerekiyorsa sağlayıp kapatmak gerekir. Medreseler hem annemiz hem de babamızdır. Her türlü ihtiyaçlarımızı karşılayıp, böyle bir noktaya bizleri taşımıştır. Yani en önemli çalışma şudur ki; ilmi tam, fedakâr ve hizmet ehli kaliteli müderris ihtiyacı hâsıl olmuştur. Müderrisler olarak bu konuda toplantılar, müzakereler düzenlenmektedir.”

-S3. “Hâlihazırda bilfiil bir çalışmadan söz etmek güçtür. Ama seydalar arasında ıslah çalışmalarına yönelik olarak toplantılar gerçekleştirilmektedir. Eski medreselerle günümüz medreseleri arasında kıyaslamalar yapılmaktadır. Eski medreselerde günümüzde verilen eğitimden ibaret bir müfredat yoktu. Matematik, mühendislik, astronomi, fenni ilimler vb. dersler de bulunmaktaydı. Keşke âlimler toplanıp da öyle bir medrese kurulabilseydi. Faydalı her dersin yer aldığı ve alanında uzman kadrolarla dersler verilebilseydi. Bu talepler nazarında sürekli istişareler gerçekleşmekte olup, fiili bir adım atılmış değildir.”

3.4.1.8. Küresel Düzeyde Baş Döndürücü Değişimler Karşısında Medreselerin Etki Boyutu

Dünya üzerinde her gün yeni bir bilimsel veya teknolojik gelişme ile beraber uzaklar yakın, yakınlar uzak hale gelebilmektedir. Teknoloji bağımlısı bir nesille devam eden bu düzen karşısında insanlık artık daha kolay ve daha rahat bir yaşam biçimini tercih etmektedir. Eğitim hayatının başladığı günden bu güne kadar gelişmeler karşısında eğitim sistemleri de payını almış ve zorunlu bazı değişikliklere gitmek zorunda kalmıştır. Medrese geleneği de söz konusu bu modernite karşısında günbegün kan kaybetmekte ve yeterli düzeyde öğrenci ve talebe bulamamaktadır. Bu durumun farkında olan medreseler, ciddi somut adımlar atmamakla beraber, klasik geleneği koruma gayretinde olup, eğitim sistemlerinde küçük çaplı bazı değişiklikler de yapmaktadır. İlim için başlayanlar da ne yazık ki eski donanımlılıkta ve kalitede, her ne kadar devam eden olsa da, bu eğitime tam

anlamıyla devam edememekte ve medreseler için de bir eksiklik oluşmaktadır. İlim geleneği içinde bulunan bir seydamıza sorduğumuz soru karşısında şu cevaplar alınmıştır:

-S2. *“Medreseler bu gelişmeler karşısında ciddi anlamda etkilenmektedirler. Nerden anlıyoruz? Basit bir örnek verecek olursak: Tatil zamanlarında bir hafta-on gün veya bayram günlerinde eve yolladığımız talebeler, medreseye geri döndüklerinde en az iki haftamızı almaktadır ki tâki eski düzenine onu adapte edebilelim. Çünkü medrese dışında insan nefesine rahat ve güzel gelen telefon, tablet, bilgisayar gibi teknolojik aletler onu medrese ortamındaki düzeninden bir hayli uzaklaştırmaktadır. Ama eskiden böyle olmadığını söyleyebiliriz. Çünkü ne bir teknolojik alet vardı ne de medrese ortamından uzaklaştırabilecek bir toplum yapısı. Biz tatil zamanlarında medreseden eve gittiğimizde, medreseden ve seydamızdan aldığımız terbiye ile başımızdan takkemizi dahi çıkarmazdık. Arkadaşlarımızla oynarken kötü sözler söyleyen kimselerden uzaklaşır, elimizden gelse güzel bir dille uyarırdık. Yani kısaca medrese terbiyesiyle yaşırdık. Ancak maalesef ki söz konusu yenilikler karşısında günümüzde aynı şeyi söyleyemiyoruz. Medreseler de okuyan talebeler malumdur ki gençtirler ve tam bir ergenlik döneminde dirler. Medrese haliyle istek ve arzuları karşısında kısıtlayıcı bir rol oynamaktadır. Bilinen bir gerçek de şudur ki, ergen bir birey kısıtlanmasından hoşnut olmaz. Medrese dışına çıkıp geri geldiğinde, sudan çıkarılıp tekrar suya atılmış bir balığın vaziyetini almaktadırlar. Bu durumdan bizler de ciddi manada muzdaribiz. Sadece talebeler üzerinden konuşmak da doğru olmaz çünkü toplum değişmiş, arkadaşları değişmiş, ebeveynleri de değişmiştir. Eskiden çocuğunu medreseye bırakan bir ebeveynin kullandığı şu ifade de bu durumu özetlemektedir: “Eti senin, kemiği benim.” Ancak şuan ne yazık ki bu durum aslından uzaklaşmıştır. Ancak bu değişim karşısında toplum yine de medreselerin varlığına bazı özelliklerle bakarak da olsa olumlu bakmaktadır. Siyasi görüşün de bu konuda etkili olduğunu düşünüyorum. Açık bir şekilde medreselerin varlığından rahatsız olduklarını dile getiren kesimler de vardır. Haliyle bu kesimin medreseye öğrenci göndermeyeceği ve medreselerin devamı için herhangi bir çaba sarf etmeyeceği açıktır. Medreseler din için bir menba’dır. Allah (cc) dinini elbette koruyacaktır ancak, medreseler, camiler ve kur’ân kursu gibi mekânlar bu noktada önemli bir yer işgal etmektedir.”*

-S3. *“Tabiki de medreseler de ciddi manada etkilenmiştir. Eğer etkilenmemiş olsaydı biz şuan iyileştirme çabalarını konuşuyor olmazdık. Bunun en büyük sebeplerinden biri de, bu hızlı değişimler karşısında medreselerin ayak uyduramaması ve geri kalmışlığıdır. Klasik eğitim verilen bir medresenin tamamıyla modernleşmesi maddi-manevi köklü çalışmalar gerektirir. Bu da gelenek içerisinde alışılmadık bir durum ortaya*

koyar ki aniden gerçekleşmesi zordur. Böylelikle medreselerin toplumdaki rolü de gerilemekte ve eski etkisini kaybetmektedir. İmam Nevevî gibi bir âlim günde 12 ders gördüğünü dile getirmektedir. Okuduğu bu derslerden birisi de lügat (sözlük) dersidir. İmam Gazali, Farabi, İbn-i Sina, İbn-i Tufeyl, İbn-i Rüşd vb. âlimler nasıl ilimler aldılar ki böyle şahsiyetler oldular. İşte günümüz medreseleri de bu durumun farkında olmakla beraber somut adımlar atmalıdır. Yoksa her geçen gün modernite karşısında erimektedir.”

3.4.1.9. Medrese Müfredatında Ağırlıklı Gramer Derslerinin Varlığı Gerçeği

Medreselere müfredat olarak okutulan dersler ve okutulan eserler konusunda yöneltlen en önemli eleştirilerden birisi de dil ağırlıklı derslerin fazla oluşu ve talebelerin bu durumdan rahatsız oluşudur. Bu durumdan kendileri rahatsızlık hisseden medrese ehli, çalışmalarını bu konuda da yoğunlaştırmaktadır. Tam anlamıyla ilimlerini almaları için bu araç ilimlerin gerekliliğini savunan müderrisler, kendi camialarından dahi aldıkları eleştiriler karşısında ne gibi çözümler üretmekte olduklarını öğrenmek amacıyla sorduğumuz soru karşısında bir seydamız şu cevapları vermiştir:

-S2. “Ana dilde eğitimin bariz bir şekilde uygulandığı mekânlardan biri de medreselerdir. Toplumda konuşulan dillerde, özellikle Kürtçe olarak dersler işlenmektedir. Başta da ifade ettiğimiz gibi talebeleri ilk olarak Kur’ân-ı Kerim’den başlatıyoruz. Daha sonra Karabaş Tecvid’i, Nehcu’l-Enam, emsile, bina, izzî gibi derslerin dillerine baktığımızda; Karabaş Tecvid’i aslından okutulmakta olup dili Osmanlıca’dır. İkinci kitabımız Nehcu’l-Enam, Kürtçe dilindedir. Üçüncü kitabımız Emsile, Türkçe dilindedir. İzzî, Evamil dersleri Arapça’dır. Zurf ve Terkip dersleri de Kürtçe dilindedir. Şerhu’l-Muğni’den Kavl-i Ahmed, Fenâri’ye kadar devam eden dersler yine Arapça’dır. Mesela Kavl-i Ahmed ve Fenâri gibi mantık derslerinin müellifleri Türk olduğundan dolayı dilleri de Türkçe’dir. Bu müfredat içerisinde ağırlıklı olarak Arapça olduğu mâlumdur. Ama Türkçe, Osmanlıca, Arapça, Kürtçe gibi dillerde de eserler ve dersler yer almaktadır.

Dil bilgisi konusunda öncelikle Arapça dili gramer yapısının öğretildiği ve biraz da öğrencilerin bu durumdan boğulduğu doğrudur. Kur’ân-ı Kerim’in Arapça olması, neredeyse klasik eserlerin çoğunluğunun Arapça olması da bu sistemi mecburi kılmıştır. Çünkü araç ilim dediğimiz müfredattaki bu silsileyi okuyabilmek için özellikle Arapça’ya hâkim olmak gerekiyor. Medreselerin asıl hedeflerinden biri de talebeyi Arapça gramer

yapısına hâkim kılmaktır. Sokakta, çarşıda her ne kadar bir talebe Arapça diliyle bir Arap ile serbest bir şekilde konuşamayıp, pratik geliştirmese de, önüne bir ibare geldiğinde belki de bir Arap'tan daha güzel bir şekilde bunu yapacaktır. Arapça'da yer alan dil yapısındaki cümle öğelerini rahat bir şekilde ayırtabilirler. Böyle bir sorunun varlığını biz de kabul ediyoruz. Benim medrese eğitimi aldığım yerlerde vaktimizin belki de %100 oranında Arapça gramer yapısına ayrıldığını söyleyebiliriz. Biz de bu durumdan rahatsızlık duyduk, özellikle de askerlik vazifemizi ifa etmek için medreseden ayrıldığımızda, diğer ilimler noktasında ne kadar eksik olduğumuzu anlamış olduk. Talebeler buraya başladığında zaten asli ders sayılan Arapça dilinin gramer yapısı vardır. Ama kendim de yaşadığım için, alet ilimlerinde talebenin boğulduğunu savunmaktayım. Sadece pratik derslerin eksikliği değil, fıkıh gibi derslerden de eksiklik yaşadık. Biz medresemizde bunu aşmak amacıyla somut adımlar atmış bulunuyoruz elhamdülillah.

Öncelikle gramer dersleri dışında kolay okunabilen ve anlaşılabilen Temel Dini Bilgiler gibi Türkçe yazılmış eserleri okutuyoruz. Öğleden önce toplu olarak vermiş olduğumuz Siyer, Nuru'l-Yakin, Fıkıh gibi dersler okutuyoruz. Yani öğrencilerin medrese eğitiminde eksiklik yaşadığını düşündüğümüz dersleri okutmaya gayret gösteriyoruz. Molla Cami gibi üst derslere geçen öğrencilere Şerüfiddin Yahya b. Nûreddin Musa El-Amriti'ye ait Şafî Fıkhî Nihâyetü't-Tedrib eserini ezber yöntemiyle okutmaktayız. Başka düzeyde bazı öğrencilerimize, Umdetu'l-Envar, Mesâlib gibi eserler bittikten sonra Muhammed Ali Es Sabuni'nin el-Mevaris adlı Hanefî fıkhına yönelik eserini okutmaktayız. Daha sonra da Sîretü'l-Hulefâ eserini okutuyoruz. Bu eserlerin hepsi Arapça dilindedir. Ancak amacımız dil dersleri dışında farklı dersler de okutabilmektir. Türkçe roman, hikâye gibi meşru sınırlar dâhilindeki eserleri de biz ders olarak okutmuyoruz. Ancak talebelerin okuması için kendilerine zaman tanıyoruz. Müsbet sınırlarında farklı eser ve yazarlara ait kitapları okumaları için kendilerine okuma zamanı veriyoruz. Bu zaman dilimi özellikle kış aylarında daha müsait olmaktadır. Gece saatlerinde iki buçuk saat gibi bir süreyi Türkçe kitap okumaları için öğrencilere ayırıyoruz. Yaz aylarında da ikindiden sonra bir saat ayrılmaktadır. Yeni gelen öğrencilere özellikle bizim tavsiyemiz Türkçe Siyer ve Tarih kitapları olmaktadır. Bunları hallettikten sonra artık talebe ne isterse onu okumaktadır.”

-S3. “Sarf, nahiv, mantık, fıkıh, usulu'l-hadis, usulu'l-fıkıh, hadis vb. silsiledeki dersleri okumaktadırlar. Şahsi görüşüme göre; 7-8 yıl ilim eğitimi alan bir talebenin 3-4 yılını gramerde geçirmesi büyük bir yanlıştır. Bu durumu savunmadığımı da belirtmek

isterim. Ağırlığını alet ilimlerine vermek ve çoğu vaktini buralarda sarf etmek büyük bir yanlıştır. Evet, alet ilimler olmadan da olmaz ancak, bu dersler araç olmaktan ziyade uzun yılların sonunda bir amaç olmuş. Nasıl düzeltilir? Biz de bu şekilde yetiştik ve sistem içerisinde yerimizi aldık. Çözümü için bireysel çabalar ne yazık ki olumlu sonuçlar veremiyor. Daha çok bölge âlimlerinin toplanıp ıslah çalışmaları noktasında somut adımlar atması yerinde olacaktır. Medreselerde okutulan müfredatta bir zorunluluk yoktur. Ancak bu sistemi birden değiştirmeye kalkarsanız bu sefer de öğrenci bulmakta zorlanırsınız. Onlar da hangi medresede hangi ders ve kitapların okutulduğunu araştırmaktadır. Öğrenci herkesin bildiği bir yerde olduğunu açıklamak istediğinde, işte şu kitaptayım diyebilmek istiyor. Biz gramer derslerinden kitap sayılarını kısıtığımızda bu sorunlarla da karşılaşabiliriz.”

3.4.1.10. Medreselerin Genel Olarak Tercih Sebepleri

Medreselerin tercih sebepleriyle medrese yönetiminin öğrencilere sağlamış olduğu hizmetlerin yer aldığı bu başlıkta, seydalar ebeveynlerin tercihlerini dikkate almakta ve bu doğrultuda talebelerin her türlü ihtiyaçlarını karşılamaktadır. Medreselerin sosyal bir eğitim yeri olması hususunda eksik olduğu noktalarda iyileştirme çabaları göstermektedir. Genel itibarla medreselerin tercih sebeplerine bakıldığında; öncelikle iyi bir birey olmak daha sonra da maddi açıdan kendilerini ayakta tutabilecek dinî içerikli bir meslek sahibi olmak gibi amaçlar yer almaktadır. Medreselerde bir müderris olarak kalıp bu kadim ilmî geleneği taşımak isteyen talebe ve ebeveynler de yok değildir. Bu konuda bir seydamız şu ifadeleri aktarmıştır:

-S2. “Medreseye başlayan bir öğrenci zaten genelde küçük bir çocuktur. Aklında ne olacağı konusunda kesinleşmiş bir fikir veya amacı yoktur. Talebenin amacından ziyade burada ebeveynlerin amaçları şekillendirici olmuş oluyor. Çocuklarını buraya medrese eğitimi almak için gönderen ailelerin çoğu ağırlıklı olarak; bu bozuk düzende içinde olduğumuz ahir zamanda, çocuğum güzel dinî bir eğitim ve terbiyeyle büyüsün maksadıyladır. Tabi bu halis amaçlardan ziyade çocuklarının maddi olarak geçimlerini sağlayabilecekleri imam-hatiplik, müezzinlik, kur’ân kursu öğreticiliği gibi amaçları da bulunmaktadır. Biz bu noktada ailelerin taleplerini de dikkate alarak medreseye başlayan bir talebenin öncelikle imam-hatip okulunda kaydını yapıyoruz. Medrese yönetimi olarak her türlü ders ve kayıt işlemlerini bizzat takip ederek bu durumu göz ardı etmiyoruz. Mesela bir vesikalık fotoğraf dahi lazım olsa biz talebeyi bunun için göndermiyoruz.

Buraya fotoğrafçı çağırarak fotoğraflarını çekiyoruz. Okula gidişleri hafta sonudur genellikle, biz iki servis ayarlayıp onları okula götürüp getirmekteyiz. Onlarla muhakkak bir kişi de gidiyor ve okul yönetimi ile irtibat içerisindeyiz.

Medreselerde eksikliğini düşündüğümüz sosyal aktivitelere de ağırlık vermekteyiz. Medresemizin dördüncü katı da bu tarz etkinliklere ayrılmıştır. Medresemizin bulunduğu beldenin halı sahasını aktif bir şekilde kullanmaktayız. Çünkü öğrencilerin enerjilerini kontrollü bir şekilde dökebilecekleri alanlar oluşturmak gerekiyor. İlkbahar ve yaz aylarında piknik alanlarında iki haftada bir farklı etkinlikler de düzenlenmektedir. Futbol turnuvası şeklinde her cuma günü cuma namazından sonra halı saha maçları da kontrollü bir şekilde yapılmaktadır. Tüm bunlar sayesinde talebe enerjisini harcasın ve derslerinde daha dikkatli olsun.”

3.4.1.11. Medreselerdeki Müfredat İçerisinde Kur’ân-ı Kerim’in Yeri

Doğu-Güneydoğu medreselerinde Kur’ân-ı Kerim derslerinin eksikliği konusunda oldukça eleştiriler yapılmaktadır. Bu medreselerde eğitim gören öğrenciler hayatlarının geri kalan kısmında bir görev almak istediklerinde bu eksikliği kendilerinde müşahade ediyorlar. Böylelikle kendileri de aldıkları Kur’ân-ı Kerim derslerinin eksikliğinden ve tecvid kaidelerine riayet edilerek alması gereken dersin doğru bir şekilde işlenmemesinden şikâyetçidirler. Bu ve benzeri şikâyetler karşısında klasik bir gelenekle eğitim vermeye devam eden Mardin medreseleri de artık kendilerini Kur’ân-ı Kerim noktasında ileriye taşımak için çalışmalar yapmaktadır. Nitekim birçok medrese bünyesinde hafızlık programları da açılmış ve öğrencilerin eğitimlerini yarıda bırakıp, ülkenin Batı tarafındaki hafızlık kurslarına gitmesinin yolları da kesilmiş olmaktadır. Böylelikle öğrenciler öncelikle Arapça eğitimlerini tam manada yapmakta ve dilerse aynı zamanda hafız da olabilmektedirler. Kur’ân-ı Kerim’in en doğru bir şekilde öğretilmesi noktasında materyal ve kadro eksikliklerini de tamamlama gayreti içerisindeydirler. Geç de olsa bunun farkına varılması sevindirici bir gelişmedir. Artık Doğu-Güneydoğu bölgelerinde hizmet veren medreselerin Kur’ân-ı Kerim noktasında geride olduğu düşüncesi de kırılmış olacak ve kendilerini gelişmiş, iyi düzeylerde olan Kur’ân okuyucuları da bu medreselerden çıkacaktır. Konu bağlamında, medresede Kur’ân-ı Kerim derslerinden sorumlu bir seydamıza sorduğumuz soru karşısında şu ifadeleri aktarmıştır:

-S1. “Öncelikle Kur’ân derslerinin toplu bir şekilde gerçekleştirildiğini söylenebilir. Öğrenciler düzeylerine göre gruplara ayrılmakta ve toplu bir şekilde sınıf ortamında derslerini almaktadırlar. Yeni gelenler 1. sınıf, orta seviyede olanlar 2. sınıf ve ileri düzeyde olanlar da 3. sınıf şeklinde gruplara ayrılmıştır. Kur’ân-ı Kerim dersinde artık yeterli seviyeye ulaşan talebelere bireysel okuma programları verip artık diğer dersleriyle ilgilenmesi gerektiğini söylüyoruz. Tabi gönlümüzce olmasa da Kur’ân-ı Kerim dersleri diğer derslerle birlikte verilmektedir. Tabi bütün talebeler bizim yanımızda Kur’ân öğrenmiyor. Bazıları gelip ben Kur’ân’dayım veya şuraya kadar daha önce okudum da diyebiliyor. Biz tekrar bu öğrenciye Kur’ân dersini bir tekrar mahiyetinde veriyoruz. Buraya gelen talebenin Kur’ân-ı okuyuşu düzelmeyene kadar diğer derslere geçirmiyoruz. Ama ne yazık ki bizim medreselerimizde bu husus göz ardı edilmekte olup az çok Kur’ân okuyabilen her talebe direk Kur’ân dersinin yanında diğer derslere de başlatılmaktadır. Çocuklar açısından bu program ağır gelmektedir. Bu yanlış bir programdır ve biz doğru bulmuyoruz. Medreseyi bitirip görev almak istediğinde birden bu yanlış program yüzünden ortada kaldığını anlamaktadır. İki üç aylık bir Kur’ân eğitimi alarak sınavda başarılı olsa da, görev alıp mihraba geçtiğinde yine aslına dönüp yanlış bir şekilde okumaktadır. Mesela; Bismillahirrahmanirrahim derken İ harflerini I şeklinde telaffuz etmekte, kaldı ki Arapça’da I harfi yoktur. Her ne kadar mülakattan geçmek için doğru okusa da asıl amaç görev almaktır. Haliyle mihraba geçtiği gibi aslına dönmüş oluyor. Bizim maksadımız bu değildir. Asıl amaçlarımızdan biri de talebenin Kur’ân-ı Kerimlerini en doğru bir şekilde burada tamamlamalarıdır.

Talebenin isteğinden çok, onun hal’inin isteği vardır. Üzerindeki ders yoğunluğunu bir yük gibi görmektedir. Medreseler okullara benzemez. Sadece not alıp geçmek için ders verilmiyor burada. Talebe her dersini tamamlayıp anlamadan bir sonraki dersine geçmez. Genel müfredat içerisinde Kur’ân-ı Kerim’in 10/1 oranına sahip olduğu söylenebilir. Elbette bu eksiktir ancak, yeterli kadro ihtiyacının giderilmesiyle hallolabilir. Çevremize nazaran bizler daha çok ehemmiyet veriyoruz bu konuya. Bunun düzelmesi de her medresenin yönetimine bağlıdır.”

-S3. “Ne yazık talebeler arasında gramer eğitimlerine yoğunlaşmış olanlar arasında, Kur’ân-ı Kerim derslerine olan talep çok azdır. İlimlerini bitirdiklerinde çok başarılı olduklarını görüyoruz ama sıra Kur’ân’a gelince aynı şeyi söyleyemiyoruz. Çünkü daha en temelde başını ağrıtmamış, seydası da üzerinde durmamıştır. Genel olarak ders sayısının veya malumatının az olduğunu söyleyebiliriz. Talebeler ilimlerini tamamlama noktasında gösterdikleri gayreti ne yazık ki Kur’ân-ı Kerim’de

göstermemektedir. Tüm suçu talebeye yüklemek de yanlıştır. Medresede Kur'ân dersleriyle ilgilenen seydanın onun üzerinde durması gerekmektedir.”

3.4.1.12. Medreselerde Kur'ân-ı Kerim Derslerinin Yöntem ve Metotları

Çoğu Doğu-Güneydoğu medreselerinde Kur'ân-ı Kerim derslerinin diğer medrese derslerinden bir farkının olmadığı söylenebilir. Klasik bir gelenek olan “rahle-i tedrisattan geçme” şeklinde gerçekleştirilen dersler, talebenin seydanın rahlesine karşı oturarak almış olduğu bireysel derslerdir. Okul ortamına benzer araç-gereçlerin olduğu pek de söylenemez. Ancak modern bir mimari ile biraz da maddi açıdan desteklenen bazı medreselerde; bilgisayar, projektör, hoparlör, masa-sıra, tahta vb. araç gereçler de derslerin işlenişinde kullanılmaktadır. Özellikle Kur'ân-ı Kerim derslerinde ihtiyaç duyulan bu araç-gereçler de artık medreselerde kullanılmaya başlanmıştır. Genel anlamında derslerin işlenişinde takip edilen yöntemler ve Kur'ân-ı Kerim derslerinin bunlardan farklı yöntemlerinin olup olmadığı konusunda kendisine sorduğumuz bir soru karşısında bir seydamız şu cevabı vermiştir:

-S1. *“En azından bu medresede Arapça dersleriyle Kur'ân-ı Kerim derslerinin işleyişlerinin bir birinden farklı olduğunu söyleyebiliriz. Kur'ân-ı Kerim dersleri burada sıra ve masa düzeninde bir sınıf içerisinde verilmektedir. İhtiyaç duyulan noktalarda tahta da kullanılmaktadır. Arapça derslerinde de tahta kullanımı vardır. Lakin bu tahta küçük bir şey olup seydanın hemen yanındadır. Normal Kur'ân Kurslarında koro halinde toplu dersler işlemektedir. Bizim medresemizin de resmiyette bir Kur'ân kursu olmasından dolayı ve imkânlarımız da el verdiği için bu yöntem takip edilmektedir. Tabi bu yöntemlerin her medresede takip edilmesi biraz güçtür. Fiziki bina yapısı, maddi gelir vb. durumlar bu yöntemin işleyişinde belirleyici olabilmektedir. Etüt odasında sesli bir şekilde dersler de işlenmektedir. Hoparlörler sayesinde günde bir kez Kur'ân-ı Kerim dinletilir ve yüzüne okuma şeklinde takip ettirilir. Dinlettiğimiz imamlar genel olarak Arap kurralarıdır. Arap okuyucularının okumalarını yerli okuyuculara tercih etmekteyiz. Bu yerli okuyucuların sevilmediği anlamına gelmez. Yani dikkat ettiğimizde görülüyor ki, Araplar Kur'ân okuduğunda serbest bir şekilde güzel okumalar yapabilmektedir. Ancak bizim okuyucularımız biraz daha kendilerini sıkmakta, o serbest okuyuşları gerçekleştirememektedir. Eğitim için bizler de akıcı bir okuyuşa sahip olan bu kurraları takip ediyoruz. Gün içerisinde tek tek bütün talebeleri dinlerim. Sonra onlara okutup dinlerim ve hatalarını silmeye çalışırım. Bir gün ben bir ayet okurum hemen arkamdan*

onlar da topluca tekrar ederler. Bazen de iki üç ayet okuduktan sonra, onlara nereden alıp nerede durduğuma, mahreçleri telaffuz edişime dikkat etmelerini isterim. Zaten bu yöntemin başka bir versiyonunu da hoparlör yardımıyla yapıyoruz. Öğrenci hem sesli hem de Kur'ân'a bakarak okuyucunun nerede durduğunu, nereden aldığını ve icra esnasında uyguladığı tecvid kâidelerini pratikte de öğrenmektedir. Eğitim merkezlerinde dersler nasıl işleniyorsa biz de öyle işlemeye çalışıyoruz. Mesela biz memur olduğumuzda Rize'ye gitmiştik. Orada aynı okul öğrencileri gibi sıralarda oturup Kur'ân okuyorduk. Abdullah Boz adında bir hocamız vardı, kendisi nasıl ders işlediyse de ben de o şekilde ders işlemeye çalışıyorum. Ben oraya ilk gittiğimde medrese ortamından ilk defa böyle bir yere çıktığımızdan dolayı, hocamız karşısında düzgün bir okuma yapamıyordum. Hocam koridora çıkıyordu ve benim bağırmamı istiyordu, tâki ses ona gidene kadar. Böylelikle üzerimdeki utanma duygusunu atabildim. Mâlumdur ki tasavvufi bir gelenekle işleyen medreselerde talebe son derece terbiyeli ve utangaç bir şekilde duruma alışmaktadır. Edep ile dışa kapanıklık veya eziklik bir değildir. Tasavvuf da böyle bir şey değildir. Bu durumun da yanlış tarafları vardır, böyle olmaması gerekirdi. Ben de bu yöntemi kullanıyorum bazen. Böylelikle öğrenci kendisinde özgüven oluşturuyor ve daha güzel, daha düzgün okumuş oluyor. Böyle durumlara maruz bırakılmaması için yeri geldiğinde ders esnasında öğrencilerle sohbet etmekteyiz. Böylelikle heyecanlarını yenebiliyorlar, biraz açılabiliyorlar. Bazen de bir manevi danışman gibi rehberlik hizmetini dersin içine kaynatmaktayım. Arkadaş çevremizden, müderrislerden kendimden daha iyi olduklarını gördüğümde haset etmem, bilakis sevinirim. Kullandıkları yöntemleri de verimlilik noktasında takip etmekten çekinmem.”

-S3. “Medresemizde şuan itibariyle Kur'ân-ı Kerim dersleri de bireysel olarak verilmekte olup, toplu dersler bulunmamaktadır. Eski usulle dersler verilmekte olup, derslerin tekrar edilmesi istenir. Daha sonra da aldığı ders tekrar dinlenir, varsa hataları düzeltilir. Tahta, masa, sıra vb. materyaller kullanılmamaktadır. Şu da var ki onlarda yazı yazmalarını istiyoruz. Kitabet dersi de ekstra olarak eklenmiştir. Bu ders daha çok görsel içerik taşıdığı için tahta kullanımına başvurulmaktadır. Bazen bir şiir beyti, bazen bir hadis ve bazen de bir ayet olabiliyor. İsteyen yazıp kendini bu noktada geliştiriyor. İsteyen de yazmayabiliyor. Biraz ilgi durumu da etkili oluyor.”

3.4.1.13. Medreselerde Okutulan Kur'ân-ı Kerim Derslerinde Takip Edilen Kırâat İmamı ve Bu Dersi Verebilecek Kadro Düzeyleri

Ülke genelinde takip edilen İmam Âsım'ın Hafs rivayeti, Doğu-Güneydoğu medreselerinde de takip edilen kırâat imamıdır. Kur'ân-ı Kerim derslerini gerekli donanıma sahip öğreticiler tarafından yapılması bölge medreseleri için oldukça önemlidir. Ülkenin batı kesiminde yer alan medreselerin, doğu medreselerinde eksikliğini en önemli konu Kur'ân-ı Kerim okuyuşudur. Medreselerimizin de bu konuda çabaladıklarını ve eksiklikleri gidermek için uyandığını söyleyebiliriz. Yapılan çalışmaları bir seydamız şu şekilde ifade etmektedir:

-S1. *“İnşallah yeterli olduğunu düşünüyorum. Zaten eksiklik olsaydı hiçbir şekilde taassuba kaçmadan müftülükten veya donanımlı bir müderristen bu derslerin ifası için talepte bulunurduk. Bu durumdan bir medrese ehlinin asla utanmaması gerekir. Kur'ân-ı Kerim noktasında ilk eğitimimizi babamızdan aldık diyebiliriz. Tabi ne kadar doğru ve yeterli olduğu tartışmaya açık bir konudur. Medreseye başladığımızda bizlere soruldu; Kur'ân okudun mu? diye, biz de evet dedik. Ama ne kimse bizi dinlemiş ne de bu konuda geliştirmek için bir çaba sarf etmiştir. Direk 'Emsile'den başlayıp devam ettik eğitimimize. Yani açıkça söyleyebilirim ki; bizim zamanımızda medreselerde Kur'ân-ı Kerim dersi yok denecek kadar azdı. Verilen derslerde fem-i Muhsin dediğimiz bir ağızdan epey uzaktı. Bizler de medresede bireysel olarak özellikle sabah namazları sonrası Kur'ân-ı Kerim hatmimizi okurduk. Babamızdan nasıl aldıysak o şekilde devam ettik. Ta ki Kabala'da bulunan bir medreseye geçene kadar bu böyle devam etti. Orada Melle Ahmet Bakır adında değerli bir seydamız vardı. Mükemmel derecede olmasa da önceki okuyuşumuzdan epey farklılık görüyorduk. Ders saatleri genelde yatsı sonrası olmakla beraber değişebiliyordu. Askerlik vazifemizi ifa edip döndükten sonra, Mardin'de imam-hatip okulunda meslek dersleri öğretmeni olan (Kur'ân-ı Kerim) 'Abdulaziz Tatlıdede' adında bir hocamız vardı. Sinirli bir karaktere sahipti lakin dersleri konusunda gerçekten iyiydi. Allah (cc), kendisine sağlık, afiyet versin. Ondan istifade ettik. Yani, onun yanında biraz uyandık diyebilirim. Geç uyanmamızın asıl sebebi de tecvitten uzak bir şekilde aldığımız Kur'ân dersleriydi. Kalıplaşmış bir şekilde öğrenmiş olduğumuz okuyuşumuzu düzeltmek haliyle zor oluyordu. İmam-hatip mezunu olduktan sonra da okuyuşumuz içimize sinmiyordu. Mardin'de o dönemlerde müftülük vazifesi yapan 'Mehmet Kızılkaya' hocamız vardı. O zamanlarda ben de imam-hatip olarak bir köyde görevliydim. 2008 yılında bizleri makamına çağırıp; 2009 yılında yeterlilik sınavı açılacağını söyledi. Kur'ân okuyuşumuzu tek tek dinledi. Tabi içler acısı bir durumdaydı. İlmi açıdan çok iyi durumda olan seydalarımız da vardı. Baktığında maşallah ilimleri, kişilikleri, giyim kuşamları vb. her haliyle iyi durmaktaydı. Lakin Kur'ân okuyuşuna*

geldiğinde aynı güzellik yoktu maalesef. Onlara nazaran biz yine kendimizi biraz daha iyi görsek de nerdeyse sıfırdık. Bizlere dedi ki: “Ben bu yaşuma geldim, emekli olmaya yakınım. Ama sizin okuduğunuz onca kitaba nerdeyse yeni yeni bakıyorum. Ben bu durum için nasıl üzüliyorsam aynı şekilde sizin Kur’ân-ı Kerim noktasındaki eksikliğinize de üzüliyorum. Bakınız en güzel okuyuş ve tecvit bilgisine sahip bir imam-hatibimi size ders vermesi için tahsis edeceğim. Böylelikle yeterlilik sınavına girerseniz, eğer başarılı olmayınız olursa onu köyünden kaldırırım.”

Mardin Ulu Cami müezzin kayyımlığı vazifesinde bulunan ‘Mehmet Emin Beliktay’ hocamız bu ders için bizlere tahsis edilmiş oldu. Hakikaten okuyuşu ve bilgisi çok iyiydi. Elif-ba’dan başlayarak bizlere ders vermeye başladı. Biz o hocamıza karşı asla kibri öne sürmedik, bunu can-ı gönülden söylüyorum. Bir veya iki ay boyunca hocamız bizden ne istediye onun gibi yaptık. Ondan aldığımız bu dersin önceki bütün Kur’ân derslerinden daha iyi ve verimli olduğunu söyleyebilirim. Kendisi Kırâat alanında eğitim sahibi biriydi. Yaş itibarıyla bizden küçük olsa da kendisini seydam olarak görüyorum. Kıymeti ne kadar biliniyor bilmiyorum, ancak hak ettiğini düşünüyorum. Ondan istifademiz sayesinde yeterlilik sınavına girdik, Allah (cc)’ın izni ve hocamızın tüm bu gayretleri sonucunda hamdolsun görev aldık. Mardin Nusaybin ilçesinde görev yaparken müftümüz Sayın ‘İsmail Çiçek’ hocamız Zeyne’l-Abidin camisinde Kur’ân dersleri vermekteydi. Onun yanında da biraz eğitim aldık. الَّذِي أَنْقَضَ هُرُكٌ (۳) ۲۶ ayetinde²⁴⁶ ض harfinden ط harfine geçiş yapmamızı istedi. Biz orada düşüp kalktık diyebilirim. Biz hocamız sayesinde ض harfini düzgün bir şekilde telaffuz etmeye başladık diyebilirim. Medreselerimiz de, daha doğru bölgemizin ağız yapısı itibarıyla bu harfin telaffuzu noktasında sıkıntılar yaşandığını söyleyebilirim. Daha sonra kendim bireysel olarak temin ettiğim, “el-Vadıh fî Şerhi’l-Mukaddimeti’l-Cezeriyye” isimli kitaptan bu konulara detaylı bir şekilde bakmaya çalıştım. Ben ض harfini daha çok sağ dişlerimden yapmayı başardım, ancak bu kitapta öğrendim ki sol taraftan daha kolay yapılabilirdi. İsmail Çiçek hocamızın bu eğitimi Mehmet Emin Beliktay hocamızın eğitiminin üzerine bir ihtisas olmuş oldu. Birçok hatamızı da Rize’deki eğitimimizde Kur’ân hocamız Abdullah Boz’un yanında düzelttik. Her hocamızın eğitimden geçerken de medreseden almış olduğumuz terbiye ve ahlak ile utana utana dersler işliyorduk diyebilirim. Ne yazık ki geriye baktığımızda Kur’ân-ı Kerim derslerinde medreselerimizin bu acı gerçeğini görüyoruz.”

²⁴⁶ İnşirah 94/3.

-S3. “Kendi şahsımda çok iyi bir seviyeyi yakaladığımı düşünmüyorum. Çünkü biz de üzerine konuşmuş olduğumuz gelenek içerisinde geldik. Medresemizin hafızlık bölümünde çok iyi bir kadronun olduğunu söyleyebiliriz. Ancak, daha çok klasik ilimlerin görüldüğü bölümde o yeterliliğin olduğunu söyleyemiyoruz. Hafızlık bölümünde kaliteli bir Kur’ân dersinin verildiğini söyleyebiliriz. Yani 5-6 aylık bir eğitimle talebeler neredeyse bir üniversite öğrencisinin seviyesini yakalayabilmektedir. Yüzüne okumayı ve ezberlerini en doğru bir şekilde yapabilmeleri için tashih-i huruf, meharicu’l-huruf gibi dersler de verilmektedir. Yine Arap uyruklu bir seydamız da sadece Kırâat ve Tecvid dersleri vermektedir. Mezuniyetle beraber hem hafızlığı hem de ilmi birikimi açısından imamlık sınavlarında başarılı olabilecek bir seviyeye geliyorlar. Biz elif-ba derslerine başladığımızda köydeki imamlarımızdan ders aldık. İmam bulunmadığı zamanlarda da kadın-erkek köyde Kur’ân okumayı bilen birinin yanına gidip dersimizi alıyorduk. Yani Kur’ân eğitimimiz camide başladı denilebilir. İlkokul eğitimimiz bittikten sonra fakka’lığa çıktık. Medresede Kur’ân dersi aldığımızı söyledik ve direk Arapça derslerinden başlamış olduk. Yani kendimizi geliştirebileceğimiz bir yer ne yazık ki pek bulamadık. Çünkü seydalarımız da bu noktada sıkıntılı bir Türkiye sürecinden geçmiş olmaları hasebiyle de Kur’ân açısından yeterli olduğu söylenemezdi. Halen Diyanet İşleri Başkanlığında görevliyiz. Kur’ân-ı Kerim noktasında almış olduğumuz en önemli eğitimin 4 aylık ‘Tashih-i Huruf’ eğitimi olduğu kanaatindeyim.”

3.4.1.14. Medreseye Yeni Başlayan Öğrencilerde Kur’ân-ı Kerim Düzeyi ve Sınıflandırılma

Genel olarak Doğu-Güneydoğu medreselerinde yeni başlayan bir öğrenci için Kur’ân-ı Kerim, ilk aldığı derstir. Yeni başlayan bu öğrenciler içerisinde illaki daha önce farklı kanallardan ders almış olanlar da bulunabiliyor. Bu durum karşısında seydaların da ifadeleriyle, düzeyleri dikkate alınarak gruplar oluşturulmaktadır. Böylelikle dersler bazen bireysel bazen de toplu olarak işlenebilmektedir. Kur’ân dersinde yeterli düzeye gelmeyene kadar da diğer derslere geçmemekte, bu şekilde devam edilmektedir. Konu hakkında bir seydamız şu açıklamayı yapmıştır:

-S1. “Her ne kadar eksik de olsa, Kur’ân-ı Kerim’e geçmemiş de olsa biz okumaya karar vermiş birini geri çevirmiyoruz. Ortaokul eğitimini bitirmiş ise medreseye imkânlar dâhilinde kabul ediyoruz. Daha önce de ifade ettiğimiz gibi, medreseye yeni başlayan bir talebenin öncelikle Kur’ân-ı Kerim okuyuşunu düzeltmesi gerekmektedir. Yani medrese

icazetinden önce aslında bir nevi Kur'ân-ı Kerim icazeti alması gerekmektedir. Bu yoktur. Maalesef ki bu bizim medreselerimizde acı verici bir gerçektir. Bu durum fakka için bir eziyet olmaktadır. İleri düzeylerde bir iş sahibi olmak ümidiyle yeterlilik sınavlarına girdiğinde eksikliğin farkına varmış oluyor ve Kur'ân-ı Kerim okuyuşunu düzeltmek için o kadar zaman harcıyor ki neredeyse ilmini geride bırakıyor. Bu medreselerimizin kanayan bir yarasıdır. Bu durum doğru talebelerle ve ciddi bir gayretle hallolabilir. Yani şunu söyleyebilirim ki, okulda başarısız olan bir öğrencinin son uğrak yeri burası olmamalıdır. Sonuçta okulda görmüş olduğu dini bir eğitimdeki dersleri biz fazlasıyla ve daha yoğun bir şekilde burada veriyoruz. Okuma gayreti içinde olan ve en az ortaokulunu halletmiş öğrenciler bu iş için daha elverişlidir denilebilir.”

-S3. “Şuanda yeni gelen bir talebede öncelikle Kur'ân-ı Kerim okuyuşuna bakılır, eğer hiç okumamışsa daha önce, elif-ba dersinden başlatarak en temelden ders verilir. Birebir şeklinde gerçekleşen bu eğitimler, hafız hocalarımız nezaretinde yeterli bir seviyeye geldikten sonra ya hafızlığı tercih etmekte ya da medrese eğitimini tercih etmektedir. Ancak yeterli bir seviye yakalanmadan diğer derslere geçirilmemektedir. Yeni gelenlerde Kur'ân-ı Kerim okuyanlar da varsa öncelikle nasıl bir seviyede olduğuna bakılır, yeterli görülürse direk medrese derslerine veya hafızlığa geçer, yeterli görülme de hafız hocalara yeterli bir seviyeye gelmeleri için teslim edilir.”

3.4.1.15. Medreselerde Verilen Kur'ân-ı Kerim Eğitimlerine Yönelik Eleştiriler ve İyileştirme Çabaları

Medreselerdeki bu eğitimlere en bariz eleştirilerden biri Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından düzenlenen ve Diyanette görev almak için zorunlu bir baraj olan mülakatlar veya yeterlilik sınavlarında Kur'ân-ı Kerim okuyuşu ve tecvit bilgisi eksikliği konularındadır. Bu durumun düzelmesi noktasında, bölge medreselerindeki müderrisler bazen toplantılar düzenlemekte ve iyileştirme çalışmaları için adımlar atılmaktadır. Bu durumun farkında olup kendi öz eleştirilerini yaparak, Kur'ân okuyuşundaki sahilliğe önem veriyor olmaları sevindirici bir durumdur. Ancak şu da bir gerçektir ki, tüm suçun medreselere atılması doğru değildir. Dönemin şartları ve medreselerin her türlü fiziki ve maddi unsurları dikkate alınacak olursa; maddi yetersizlikler, fiziki bina eksikliği, bu eğitimi doğru bir şekilde verebilecek kadro eksikliği vb. durumlar önemli etkenlerdir. Kendi öz eleştirilerini de yaparak konu hakkında açıklamalar yapan bir seydamız şunları aktarmıştır:

-S1. “Medreselerin Kur’ân derslerinde eksik olduğunu düşünenlerin görüşlerini olduğu gibi inkâr etmek doğru olmayacaktır. Arapça derslerini öncelemek talebe için eziyettir. Atalarımızın da dediği gibi: ‘Daha sonra kullanılacak sözü önceden söylememek gerekir.’ Bu eleştiriye ne yazık ki kısmen de olsa ben de katılıyorum. Ama türlü türlü zorluklarla günümüze ulaşan bu medrese geleneğimizde keyfi bir durum değildir bu. Eksiklikler, imkânsızlıklar bu durumu doğurmuştur. Geçmişte bu bölgemizde Kırâat İlmi açısından kendisini geliştirmiş şahsiyetler olsaydı ve bunlar medreselerde Kur’ân-ı Kerim ile Kırâat derslerini de müfredata ekleyebilseydi durum şuan böyle olmazdı. Elhamdülillah bu durumun farkına varıldı ve birçok medrese hafızlık sınıfları da açarak bu konuya ehemmiyet göstermektedirler. Normalde medresede ders verme görevine zorunlu bazı sebeplerden dolayı ara verme kararı almıştım. Ancak medreselerimizdeki bu eksikliği bildiğim için, tekrar medreseye dönüp Kur’ân-ı Kerim dersleri vermeye devam ettim. Amacımız eziyet vermek değildir. Gerekirse bu noktada biz eziyet çekeriz ama eziyet veren olmak istemeyiz. Burada en önemli kişiler de medrese yöneticileridir. Bu noktaya yön verebilecek onlardır.”

-S3. “Şüphe yok ki öyledir. Özellikle biraz daha eskilere gittiğimizde durum daha da vahimdi. Günümüzde medreseler bu eksikliği fark ettiği için çoğu hafızlık bölümleri de açmıştır. Kadro açısından da kendilerini iyileştirme gayreti içerisindeyler. Günümüz sistemi ile eskiyi kıyasladığımızda bariz farklar görülecektir. Ancak tabii ki de istediğimiz yeterlilikte değildir. Bu noktada yenilendik diyebiliriz. En azından hafızlık bölümümüzden mezun olan bir talebe bu sıkıntıyı çekmemektedir. Hafız öğretici getirmek ve hafızlık bölümleri açmak bunun açık delillerindendir. Batıda eğitim hizmetleri sunan hafızlık kurslarına yetişecek, en az öyle bir kalitede eğitim verecek medreselerin oluşturulması için değerli seydaların çabaları söz konusudur.”

3.4.1.16. Medreselerde Kur’ân-ı Kerim Okuyucusu Olmak ve Kırâat İlmi İle İlgilenmek İsteyen Öğrencilere Rehberlik Çalışmaları

Daha önce de ifade edildiği üzere medreselerde Kur’ân-ı Kerim ilk ders kabul edilir ve başarı göstermeyen öğrenciler başka derslere geçirilmez. Kur’ân-ı Kerim derslerinde yetersiz olan öğrenciler olmakla birlikte, bir gelenek nazarıyla bakıp, iyi bir kâri veya hafız olmak isteyen öğrenciler de elbette nadiren de olsa çıkmaktadır. Bu öğrenciler ilgilerinin belirlediği çizgide hareket ederek, medrese eğitimlerinden sonra Kur’ân okuyuşlarını daha da geliştirmek, hafız olmak, aşere-takrib gibi eğitimler almak

ve nihayetinde iyi bir Kur'ân okuyucusu olarak yaşamak istemektedir. Kendileriyle görüştüğümüz seydalardan bu konudaki görüşlerini aktarmalarını istediğimizde aşağıdaki ifadelerle yer vermişlerdir:

-S1. *“Kendi açımızdan konuşacak olursak; evet, rehberlik ediyoruz. Yani, bizim yanımda altı-yedi yıl Arapça medrese eğitimlerini almış ve mezun olacak öğrenciyi öylece kaderine terk etmiyoruz. Yaşamı hususunda alacağı kararlarda rehberlik ediyor ve yardımcı oluyoruz. Kur'ân-ı Kerim'de belki de dünyaca bilinir derecede güzel okuyabilecek seviyeye gelecek talebelerimiz olacaktır. Bunu bilemeyiz, onun iç dünyasında bu merakı ne düzeydedir veya başarabilir mi gibi düşünceleri biz sadece ona rehberlik ederek yardımcı olabiliriz. Ne yazık ki, belki de çok iyi Kur'ân okuyucusu olabilecekken, kimsenin kendisini yönlendirmedeği için körelip giden talebeler vardır. Talebe hal ve sözleriyle az çok bunu belli eder zaten. Misal verecek olursak; bazı talebelerde şairlik gibi bir yetenek gördüğümüzde, onu bu noktada tebrik etmekte ve Müslümanlar için yarınlara bırakabileceği edebi yazıları için kendisini teşvik etmekteyiz. Hatta çevremizde sesi güzel bir çocuk gördüğümüzde gerekirse bizzat babasından bu noktada kendisini geliştirmek için istiyoruz. Böyle bir sesin hem medrese geleneğine hem de İslam ümmetine lazım olduğunu düşünüyoruz. Dinin tebliği noktasında icra edilen formlarda musiki de önemli bir yer tutmaktadır. Bazen güzel bir sesle okunan bir aşr-ı şerif veya bir kaside, insanı Allah (cc)'ın yoluna sevk etmektedir. Belki bir günah işleyecekken ona sîret eden o maneviyat sayesinde vazgeçmektedir. Duymuşuzdur elbet; sırf güzel ezan okunan bir caminin önünden geçerken Müslüman olan insanları veya günah işleyemeye giderken vazgeçen insanları. Haliyle hem ilim geleneğimize hem de ümmet-i Muhammed (sav)'e güzel sesleriyle katkı sağlayacak bireyler de lazımdır. Bazen güzel bir sesli icra, bir imamın vaazından çok daha etkili olabiliyor. Bunun göz ardı edilmemesi gerekmektedir. Medresemizde yeni bir kadro oluşumuzdan dolayı hâlihazırda kırâat alanında rehberlik ettiğimiz talebelerimiz daha olmadı. Ancak elhamdülillah bahsettiğimiz hususların bilincinde olduğumuzu düşünüyoruz. Bu noktada her türlü rehberlik faaliyetlerini de yürüteceğimizi düşünüyorum. Yeter ki kabiliyetli ve istekli talebeler bulunsun. Ancak daha önce görev yaptığımız medreselerde özellikle hafızlık kurslarına bayağı talebe gönderdiğimiz olmuştur. Sadece talebeler de değil aslında, imam-hatip arkadaşlarımızdan bu noktada iyi olduklarını gördüklerimizi de ilgili alanlarda kendilerini geliştirmesi için tasfiyelerde bulunuyoruz. Hatta bu konularda iyi olup da kendisini geliştirmek için bir yerlere gitmeyip kendini geliştirmeyen imamlara tavır aldığımız durumlar bile olmuştur. Bu bir kibir değildir, çünkü onlar bizdendir ve*

bize lazımdır. Yetiştirmiş olduğumuz talebeler için en küçük hedefimiz, Kur'ân-ı Kerim'e hizmet edebilecek bir Kur'ân kursu öğreticisi olmasıdır. Öğretmen, imam-hatip ve kendilerini geliştirip daha kalabalık kitlelere hitap edebilecekleri akademisyenlik gibi görevlerde de talebelerimizi görmekten memnuniyet duyarız. Bu amacımız, bir övünme vesile olmaktan ziyade toplumun faydası adına bir talebimizdir. Pasif bir imam olmalarındansa aktif bir şekilde ümmetin evlatlarını yetiştiren bir eğitimci olmalarını daha çok istiyorum.”

Musikinin dini formların icrasında ve cami içi formların icrasında önemine değindiğimiz yukarıdaki görüşmemize ek olarak, Hasan Kamil Yılmaz Hoca'nın bir konuşmasında bu konu ile alakalı merhum Abdurrahman Gürses Hoca ile aralarında geçen şöyle bir anısını aktarmak da fayda olduğunu düşünüyoruz:

“Abdurrahman Gürses Hoca Efendi ile 1987 yılında bir dergi için mülakat yapmıştık. O mülakatta birkaç soru sorduk, en son ben hoca efendiye dedim ki: Hocam, Kur'ân-ı Kerîm'in makamla, musikî kurallarıyla okunması konusunda ne buyuruyorsunuz? Hoca dedi ki: “Kur'ân'ın ilâhî musikîsi vardır, o da tecvîddir. Kur'ân-ı Kerîm onunla okunur. Ancak bir kişi Kur'ân-ı Kerîm kırâat ederken, kendisinin böyle bir kastı olmaksızın bir mâkam icra etmiş ve kendiliğinden olan bir mâkam içinde okumuşsa bir beis yoktur. Yani; musikî mahkûm, Kur'ân hâkim olmuşsa caizdir. Ama Kur'ân mahkûm, musikî ve mâkam hâkim olmuşsa bu câiz değildir.” dedi. Muhteşem bir cevaptı.”²⁴⁷

Musikinin önemine değinilen bu açıklamalardan da anlaşılacağı üzere, Kur'ân'ın aslını musiki formlarına mahkûm etmek yanlıştır. Bilakis Kur'ân kırâatı esnasında musiki Kur'ân'a mahkûm olacaktır. Tecvit ilminin ana gayesi de doğru ve güzel bir Kur'ân icrasıdır.

-S3. *“Ses ve mahreç konusunda yetenekli oldukları görülen öğrencilere bu meziyetleri haber verilir. Hafızlık eğitimleri ve medrese eğitimlerini tamamlamaları istenir. Bunların her biri kendisi için birer kanattır. Birinin eksikliği diğerini de eksik kılmaktadır. Günümüz Türkiye'sinde hafız olan kişi sayısı çoktur, ancak âlim olduğunu söylemek güçtür. Toplum için özellikle hem hafız hem âlim ihtiyacı hâsıl olmuştur. Bunların sayısı da oldukça azdır. İşte bu noktada sesi, mahreci, kırâati iyi olanlara*

²⁴⁷ Hasan Kamil Yılmaz, “Merhûm Abdurrahman GÜRSES Hocaefendi ile hatıra... “Kur'an'ın ilahî mûsikisi vardır, o da tecvittir...””, Facebook-Watch (27 Aralık 2022), 00:00:00-00:01:10. <https://ms-my.facebook.com/hasankamiliyilmaz/videos/merh%C3%BBm-abdurrahman-g%C3%BCrses-hocaefendi%20ile-hat%C4%B1ra-kuran%C4%B1n-ilah%C3%AE-m%C3%BBsikisi-var%C4%B1r-o-/323862726619545/>

kesinlikle bu doğrultuda kendilerini geliştirmeleri gerektiğini söyleyerek amaçları için destekte bulunuyoruz. Hafızlık ve medrese eğitimi sonrası kırâat-ı seb'a, kırâat-ı aşere gibi eğitimleri de almaları gerektiği hususunda rehberlik ediyoruz. Gaziantep, İstanbul, Konya gibi yerlerde aktif olarak kırâat eğitimi yapılan medreselere yönlendirilmektedirler. Bu şekilde gönderdiğimiz ve eğitimlerini tamamlayıp icazet alan talebelerimiz de olmuştur. Ama ne yazık ki kırâat eğitimleri bölge medreselerimizde bulunmamaktadır.”

3.4.1.17. Medreselerde Okutulan Tecvid ve Kırâat Kitapları

Klasik Doğu-Güneydoğu medreselerinde Kırâat İlmi için belirlenen bir ders veya zaman yoktur denilebilir. Tecvid derslerinde de genel olarak ‘Karabaş Tecvidi’nin Osmanlıca’sı ezberletilmek suretiyle dersler işlenmektedir. Ne yazık ki medreselerde Kırâat İlmiyle ilgili dersler müfredat içerisinde bulunmamaktadır. Daha çok düzgün bir Kur’ân okuyuşu için Kur’ân dersleri ve medrese eğitimi boyunca verilen Arapça yoğunluklu dersler müfredatı oluşturmaktadır. Söz konusu durumdan medresede Kur’ân dersleri veren bir seydamız da eleştirilerini aşağıdaki ifadelerle aktarmıştır:

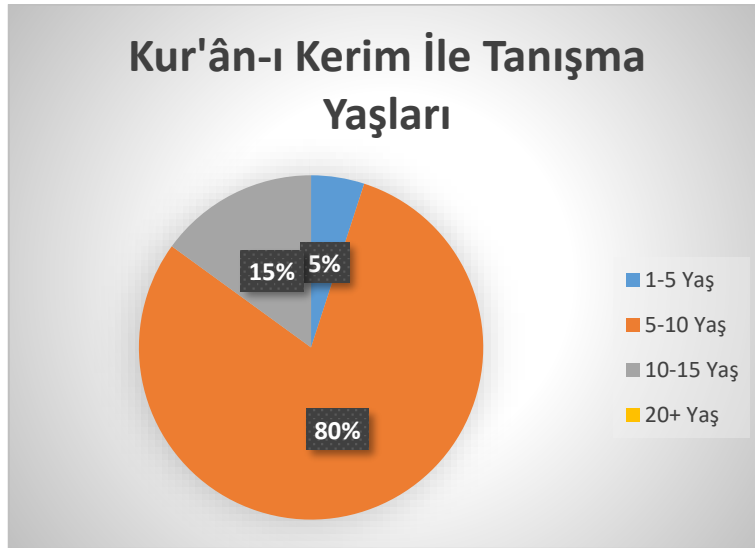
-S1. *“Medreselerde genel itibarla kırâat alanında dersler verilmemektedir. Talebeler molla cami’ye yetişmeyene kadar bu derslerin verilmesi de pek doğru olmaz. Bu ilim de sonuç itibariyle geniş bir Arapça kaynaktan müteşekkildir. Ancak molla cami’ye geçmiş ve tâlib olan talebelerden bir sınıf bu dersler için ayrılacak olsa ders verilebilir. Bu da medreselerin müfredatında söz sahibi olan yönetimle alakalı bir durumdur. Burada her müderris istediği dersi veremiyor maalesef. Tecvid kitabı olarak Karabaş Tecvidi’nin aslı olan Osmanlıca’dan, Kur’ân’a geçip okuyabilecek duruma geldiklerinde, ezberleme usulüyle okutulduğunu söyleyebiliriz. Bu durumu tasvip etmediğimi söylemek istiyorum. Çünkü talebe Kur’ân’ı aslına uygun bir şekilde kâide ve kurallarıyla okumayı kavradıktan sonra tecvid bilgisi verildiğinde, zaten yapabildiği şeyin ne olduğunu öğrenmiş olacaktır, bu da daha doğrudur zannımca. Nitekim Peygamber Efendimiz, sahabeye Kur’ân okurken, burda şu tecvid kuralı vardır mı diyordu? Hayır. En doğru şekilde sahabeye okuyarak aktarıyordu ve sahabe de dinleyerek en doğru şekliyle ezberliyordu. Bizler de çocukları bilgiye boğmadan öncelikle sema’i olarak düzgün bir okuyuş kazanmalarını sağlamalıyız. Medreselerde başlı başına bir kırâat dersi olmadığı için, müfredat içerisinde okutulan bir eser de yoktur. Kur’ân-ı Kerim dersleri veren müderrislerin yardımcı kaynak olarak takip ettikleri kitaplardan*

başka bir eser bulunmaz. Biz de daha önce de belirttiğimiz gibi 'el-Vadîh fî Şerhi'l-Mukaddimetü'l-Cezeriyye' adlı Arapça eserden istifade ediyoruz. Dediğimiz gibi molla cami'yi aşmış biri artık dilerse merak ettiği konularda bireysel olarak kırâat kitaplarından istifade edebilir."

3.4.2. Çavuşlu Suffa Kur'ân Kursu/Medresesi ve Şakir Nuhoglu Yatılı Erkek Kur'ân Kursu/Medresesi Öğrencilerine Yönelik Soru-Cevap Çalışması

Çalışmamızın bu bölümünde görüşme yapılmak üzere seçilen medreselerin öğrencileriyle gerçekleştirmiş olduğumuz soru-cevap çalışmasının grafiksel olarak oranları aktarılmaktadır. Söz konusu medreselerde, örneklem olarak farklı yaş grupları ile farklı ders düzeylerindeki 20'şer öğrenci seçilmiş ve çıkan veriler medresenin geneli için bir sonuç olarak düşünülmüştür. Mardin bölgesinde, Kur'ân-ı Kerim okuma ve Kırâat alanlarında medreselerin rollerini, 'Çavuşlu Suffa Kur'ân Kursu/Medresesi' ve 'Şakir Nuhoglu Yatılı Erkek Kur'ân Kursu/Medresesi' üzerinden araştırma fırsatı bulunmuş oldu. Medrese yönetimlerinden gerekli izinler ve ön görüşmeler sağlandıktan sonra, tamamıyla gönüllülük esasıyla çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Çalışma sonucu elde edilen veriler tamamen katılımcıların hür iradeleriyle vermiş oldukları şahsi cevaplarıdır. Nicel olarak elde edilen bu veriler, grafiksel bir şekilde çalışma içerisinde aktarılmıştır.

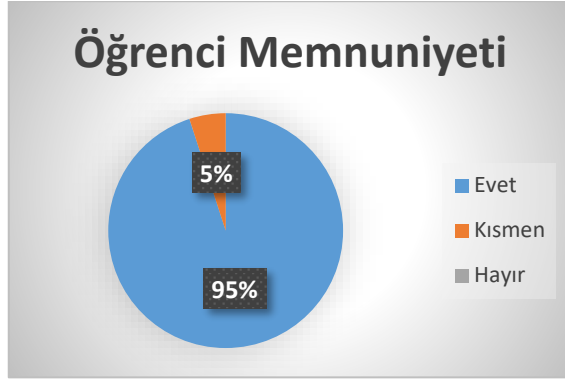
Grafik 1. Kur'ân-ı Kerim ile tanışmanız kaç yaşında başladı?

Görüşme esnasında öğrencilerle yapılan soru-cevap çalışmasının sonuçlarına bakıldığında, genel olarak Kur'ân-ı Kerim ile tanışma yaşının medrese başlangıç yaşı olan

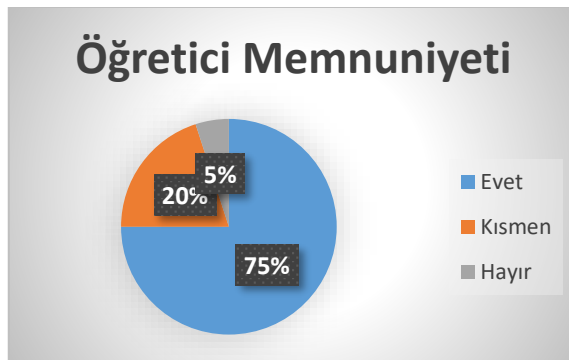
10-12 yaşları ile önceden edindikleri eğitimler esnasında bulundukları 5-10 yaş aralığıdır. Çok küçük yaşlarda da aile içerisinde Kur'ân-ı Kerim'i öğrenip okuyan öğrencilerde bulunmaktadır.

Grafik 2. Cami, Kur'ân kursu veya medrese gibi yerlerde bulunmaktan dolayı mutlu musunuz?

Medreselerde kazandıkları ahlaki meziyetler ve eğitimler düşünüldüğünde, öğrencilerin çoğunda bir memnuniyet olduğu görülmektedir. Eğitim seviyelerine göre bir alt üst ilişkisi son derece saygı çerçevesinde gerçekleşmektedir. Medreselerde eğitim gören öğrencilerin çoğu, her ne kadar bazıları aile tarafından gönderilmiş olsa da, ortamın maneviyatına alıştıktan sonra kendi hür düşünceleri ile mutlu olduklarını aktarmışlardır. Konu hakkında düşüncelerini aktaran bir seydamız da; 'öğrencilerin güzel ve verimli bir vakit geçirebilmeleri için ellerinden gelen her türlü gayreti gösterdiklerini ifade etmiştir.

Grafik 3. Kur'ân-ı Kerim dersini din görevlilerinden aldığınız için memnun musunuz?

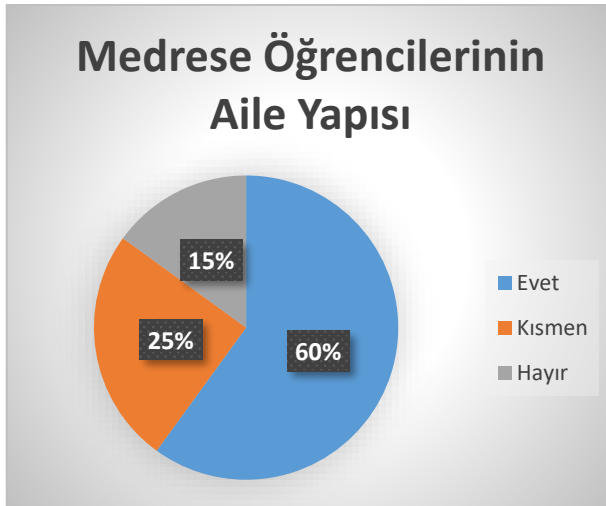
Her ne kadar daha donanımlı bir öğretici arayışı içinde olan öğrenciler olsa da, çoğunluğun Kur'ân-ı Kerim öğreticilerinden memnun oldukları görülmüştür. Asıl itibarıyla öğrenciler öğreticiden çok medreselerde müfredat açısından Kur'ân-ı Kerim derslerinde şikâyetçi olmaktadır.

Grafik 4. Ailenizde Kur'ân-ı Kerim okuyan var mıdır?

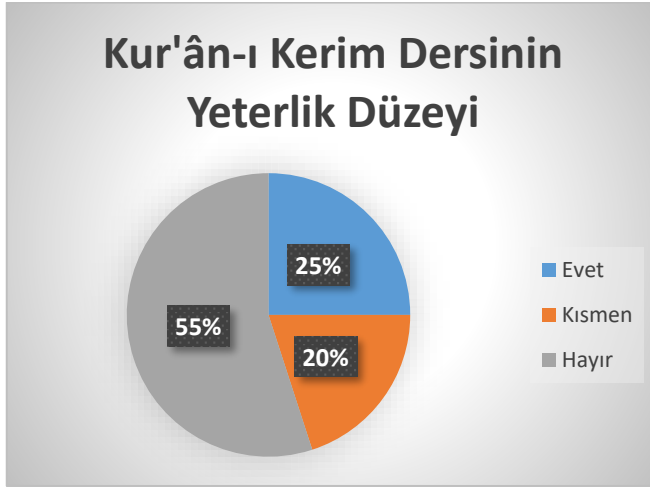
Medreselerde okuyan çocukların ekseriyeti, muhafazakâr bir aile yapısı içerisinde yaşamış ve dini bir eğitim konusunda eğilimleri gelişenlerden oluşmaktadır. Yapılan soru-cevap çalışmasında yer alan bütün öğrenciler, ailelerinde en az bir kişi dahi olsa Kur'ân'a vakıf olduğunu ve Kur'ân okuduğunu ifade etmiştir. Kendi özgür ifadeleri bunu en net bir şekilde ifade etmektedir. Medrese yöneticisi seydamız da bu konuda benzer açıklamalarda bulunmuştur.

Grafik 5. Kur'ân-ı Kerim'e olan ilginizin temelde aile içerisinde başladığını söyleyebilir miyiz?

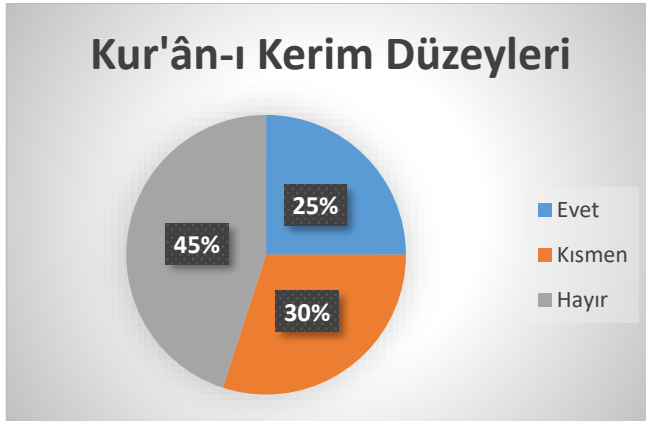
Bir önceki grafikte de dolaylı olarak öğrencilerin aile yapıları hakkında bilgi sahibi olmuştuk. Bu soruda da öğrencilerin yarısından çoğu Kur'ân-ı Kerim'e olan ilgilerinin aile içinde başladığını ifade etmişlerdir. Bundan da anlaşılacağı üzere, söz konusu ailelerin dini ilimlere önem verdiğini ve çocuklarının medrese gibi bir ortamda Kur'ân-ı Kerim öğrenip, dini ilimlerle kendisini geliştirmesine önem vermektedir.

Grafik 6. Aldığınız Kur'ân-ı Kerim eğitiminin yeterli olduğunu düşünüyor musunuz?

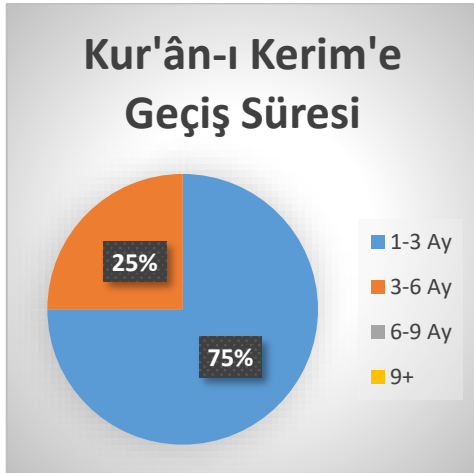
Klasik Doğu-Güneydoğu medreselerinde Kur'ân-ı Kerim derslerinin yetersiz olduğunu savunan ve seydalar tarafından da onaylanan görüşlerin varlığından bahsedilmişti. Bu sorunun çözümü noktasında somut adımlar atan medreseler olduğu gibi hâla eski sistemle devam edenler de bulunmaktadır. Ancak genel olarak bakıldığında, öğrencilerin yarısından fazlası aldıkları Kur'ân-ı Kerim derslerinin yeterli olduğunu düşünmektedir.

Grafik 7. Elif-ba eğitimi alırken zorlandığınızı düşünüyor musunuz?

Medreseye başladıklarında yeni bir eğitim alanı ile karşılaşan öğrenciler, adaptasyon sürecini atlatana kadar zorlanabildiklerini ifade etmişlerdir. Ancak daha önce Kur'ân-ı Kerim eğitimi alan bazı öğrenciler de bu süreçte zorlanmadığını belirtmişlerdir. Medreseye başlayana kadar belki de mahallesinden dahi uzaklaşmamış öğrenciler, farklı bir ortamın da etkisiyle zorluk çektiklerini söylemişlerdir. Elif-ba eğitiminden kaynaklı ciddi bir sorunla karşılaşmadıklarını bunun daha çok farklı bir ortam ve mekândan kaynaklandığını söylemişlerdir.

Grafik 8. Kur'ân-ı Kerim'e ne kadarlık bir sürede geçtiniz?

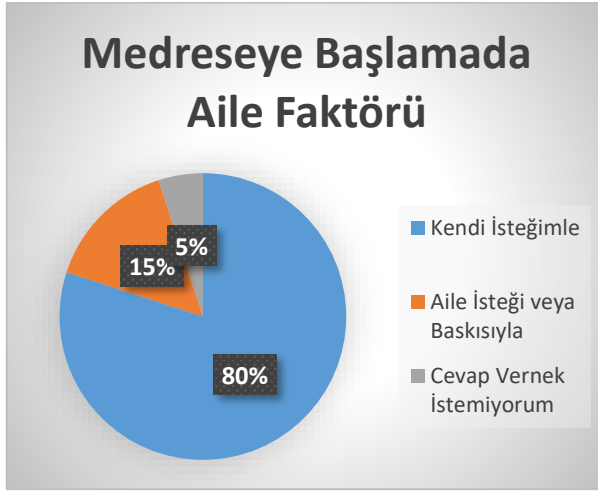
Mardin medreselerinde verilen Kur'ân-ı Kerim eğitimleri sayesinde öğrencilerin çok kısa sürelerde Kur'ân-ı Kerim'e geçtikleri gözlenmiştir. Medreseye başlamadan önce de bu konuda eğitim alanlar da vardır. Daha önce aldıkları bu eğitim onları medrese eğitimlerinde hızlı bir şekilde ilerletmekte ve Kur'ân-ı Kerim'e geçişlerinde zaman dilimini kısaltmaktadır. Öğrencilerin %75 gibi bir oranı, Kur'ân-ı Kerim'e 1-3 ay gibi kısa bir zaman aralığında geçtiklerini belirtmişlerdir.

Grafik 9. Bildiğiniz üzere Mardin'de çok dinli bir yapı mevcuttur, farklı dinlere mensup olan arkadaşlarınızın Kur'ân-ı Kerim'i öğrenip, okumalarını istiyor musunuz?

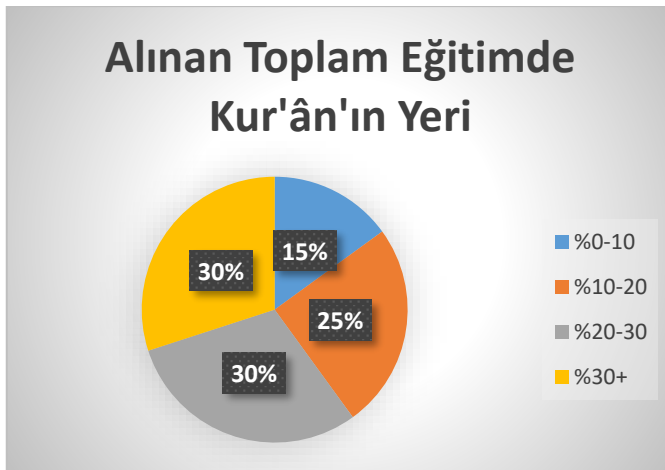
Yıllarca farklı medeniyetlere ev sahipliği yapmış Mardin, birçok dini de toplumunda yaşatmaktadır. Hoşgörülü bir şekilde yaşamlarına devam eden toplum, bu durumu kabullenmiş ve alışmıştır. Medrese öğrencileri, toplumdan ve medreseden kazandıkları hoşgörü sayesinde çok rahat bir şekilde İslam dinine mensup olmayan bütün yaşlılarının da Kur'ân-ı Kerim eğitimlerini almalarını istemektedirler.

Grafik 10. Kur'ân-ı Kerim derslerine kendi isteğinizle mi yoksa aile baskısı altında kaldığınız için mi başladınız?

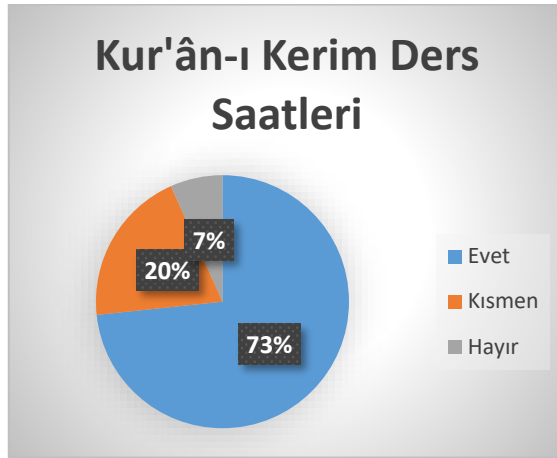
Medreseye eğitim almak amacıyla başlayan öğrencilerin çoğu kendi iradeleri ve istekleri ile medreseye başladığını söylemektedir. Söz konusu kararı almalarında aile yapısının etkili olduğu açık bir şekilde görülmektedir. Ancak bunun yanında aile baskısı altında medreseye başlayan öğrenciler de bulunmaktadır. Seydalardan da alınan bilgiler ışığında, yaşı itibarıyla küçük olan çocuğun daha çok aile tarafından belirlenen hedefler ışığında medreseye gönderildiği de bilinen bir gerçektir.

Grafik 11. Medreselerde ve camilerde aldığınız Kur'ân-ı Kerim eğitimi, aldığınız toplam eğitimin yüzde kaçını oluşturmaktadır?

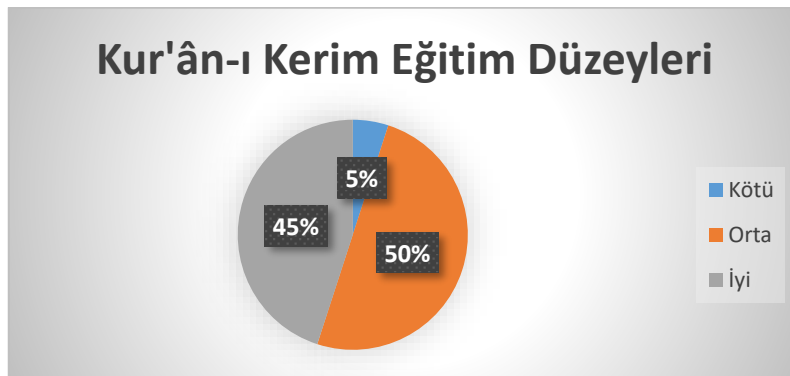
Medreselerdeki öğrenciler ders düzeyleri alakalı bir sınıflandırmaya tabidir. Dersçe önde olan öğrenci her zaman bir adım öndedir. Bu düzey farklılığından kaynaklı olarak, medrese öğrencileri de farklı cevaplar vermişlerdir.

Grafik 12. Verimlilik açısından bakıldığında Kur'ân-ı Kerim ders saatleri yeterli midir ve verimli geçmekte midir?

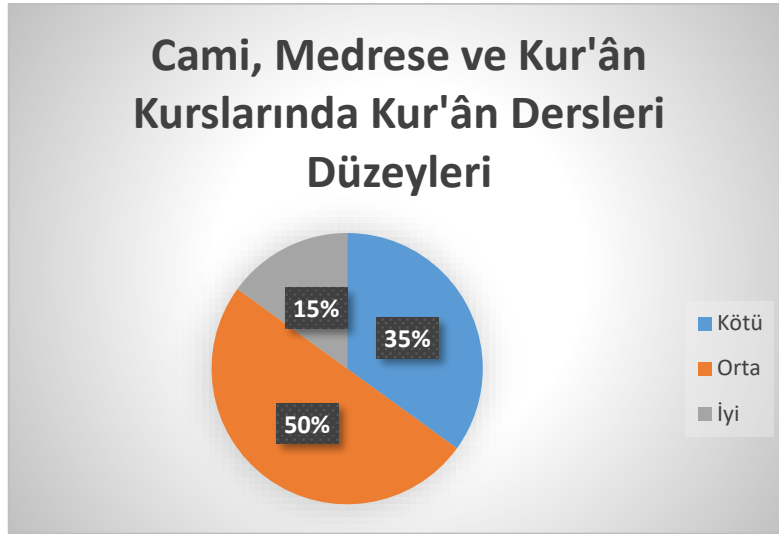
Genel olarak öğrenciler açısından bakıldığında, medreselerdeki Kur'ân-ı Kerim derslerinin yeterli ve verimli geçtiği sonucu çıksa da, müderrislerin açıklamaları bu durumun öyle olmadığını belirtmektedir. Nitekim medreselere yönelik yapılan eleştirilerin çoğunu reddetmemekte ve tasvip etmektedirler. İyileştirme çabası içerisinde olduklarını da dile getirmektedirler. Kanaatimizce doğu-güneydoğu medreselerinde, özellikle hafızlık bölümleri olmayan medreselerde, Kur'ân-ı Kerim ders saatleri yetersiz olmakta ve yetersiz kadro ihtiyacından kaynaklı olarak da pek verimli geçtiği söylenemez.

Grafik 13. Eğitim kurumları açısından bakıldığında, Klasik Doğu-Güneydoğu Medreseleri'nin Kur'ân-ı Kerim eğitiminde hangi düzeyde olduğunu düşünüyorsunuz?

Öğrencilerin yarısı Kur'ân-ı Kerim okuma hususunda iyi bir düzeyde olduklarını ifade ederken, yarısına yakın bir kısmı da orta düzeyde olduklarını belirtmiştir. İyi düzeylerde olanlardan bazıları bu eğitimi medreselerde aldığı gibi, medrese öncesi dışarıdan bu eğitimi alanlar da bulunmaktadır.

Grafik 14. Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde faaliyet gösteren cami ve kur'ân kurslarının, Kur'ân-ı Kerim eğitimi açısından hangi düzeyde olduğunu düşünüyorsunuz?

Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde Kur'ân-ı Kerim dersleri verilen mekânların bu konuda medrese öğrencileri üzerinde oluşturduğu imaj yüzde elli oranında orta seviyelerde olduğunu açıklamıştır. Ne yazık ki sadece yüzde on beşlik bir kısım iyi oldukları düşüncesindedir.

Grafik 15. Tecvid İlmi açısından bakıldığında yeterli derecede bilginiz var mıdır?

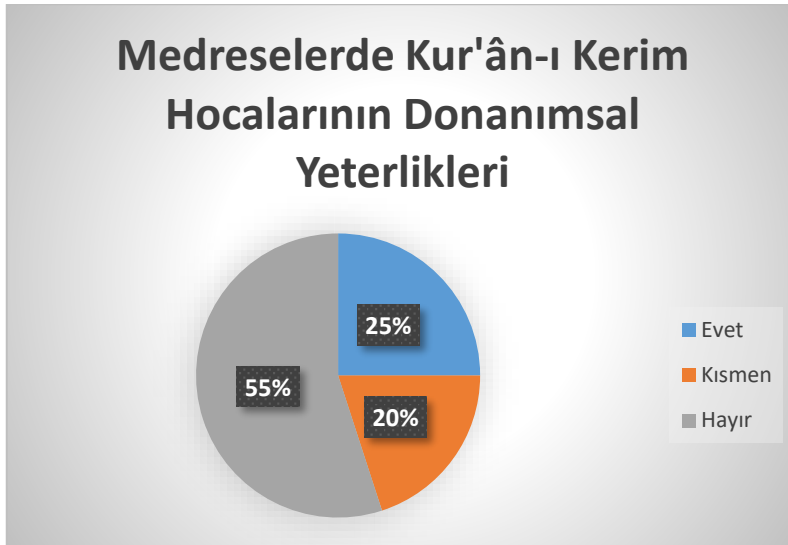
Medrese ders müfredatı içerisinde yer alan Tecvid dersleri sayesinde öğrenciler her ne kadar pratikte yeterli düzeyde olamasa da teoride çoğunluk olarak yeterli bir düzeydedir. Hiç bir şekilde bilgin yok diyen öğrenci sayısı da sıfırdır. Medreselerde eğitim alan her öğrenci az çok Tecvid ile tanışmıştır denilebilir.

Grafik 16. Burada gördüğünüz Kur'ân-ı Kerim eğitimi sonunda, mezun olduktan sonra kendinizi bir Kur'ân-ı Kerim okuyucusu olarak yeterli görüyor musunuz?

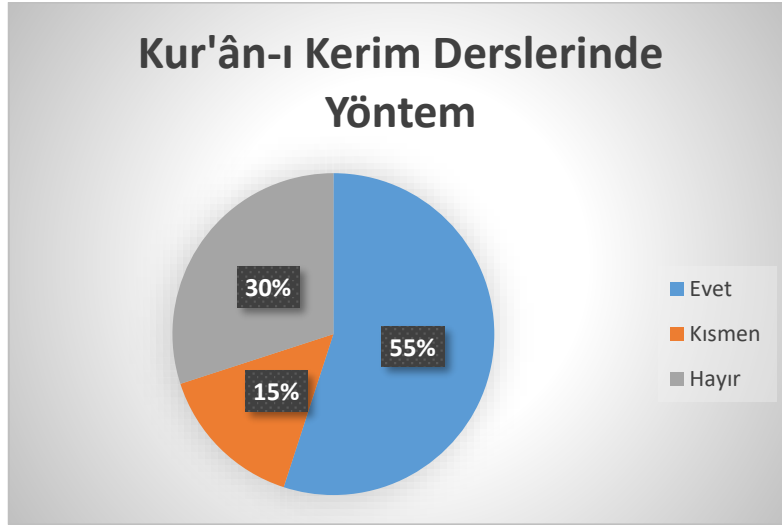
İcazet aldıktan sonra yeterli düzeyde Kur'ân-ı Kerim eğitimi aldıklarını ve bu noktada kendilerini yeterli gördüklerini ifade edenler çoğunluktadır.

Grafik 17. Kur'ân-ı Kerim dersi aldığınız hocalarınızın yeterli düzeyde donanıma sahip olduğunu düşünüyor musunuz?

Medreselere yöneltilen eleştirilerden bir tanesi de Kur'ân derslerini en verimli şekilde verebilecek kadro eksikliğidir. Röportaj yapılan medreselerin öğrencileri de buna benzer bir görüş ifade etmişlerdir. Öğrencilerin yarısından çoğu, Kur'ân-ı Kerim hocalarının donanımsal eksikliğinin olduğunu ifade etmiştir. Bu medrese geleneğinin yeterli düzeyde eleman yetiştirememesinden kaynaklanmaktadır.

Grafik 18. Kur'ân-ı Kerim derslerinde takip edilen yöntemlerin doğru olduğunu düşünüyor musunuz?

Öğrencilerin yarısından çoğu Kur'ân-ı Kerim derslerinde takip edilen yöntem ve metodların doğru olduğunu ifade etmiştir. Seviye farklarının en bariz görüldüğü derslerden birisi de Kur'ân-ı Kerim dersleridir. Haliyle birebir eğitim verilmektedir. Öğrencilerin yüzde otuzluk bir kısmı da bu yöntemlerin yetersiz ve yanlışlığını savunmuştur.

Grafik 19. Bir gün içerisinde aldığınız eğitimde Kur'ân-ı Kerim dersi de bulunuyor mu?

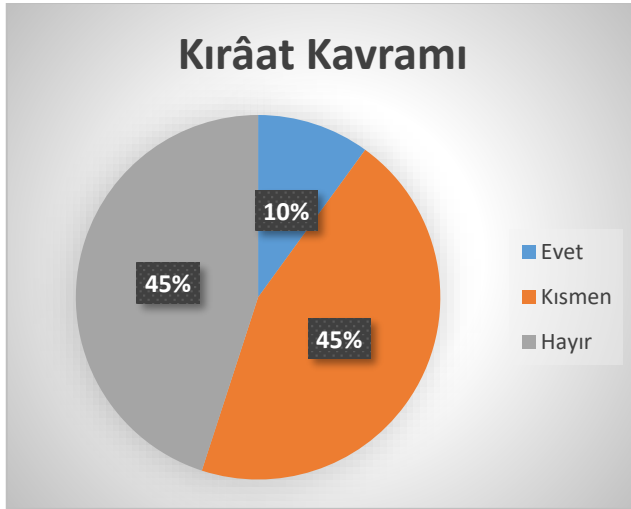
Öğrencilerin hemen hemen hepsi gün içerisinde özellikle sabah namazından sonra Kur'ân-ı Kerim okuduklarını ve bir günlük eğitimleri içerisinde muhakkak Kur'ân'a yer verildiğini belirtmişlerdir.

Grafik 20. Kur'ân-ı Kerim okuyucularına ilginiz var mıdır?

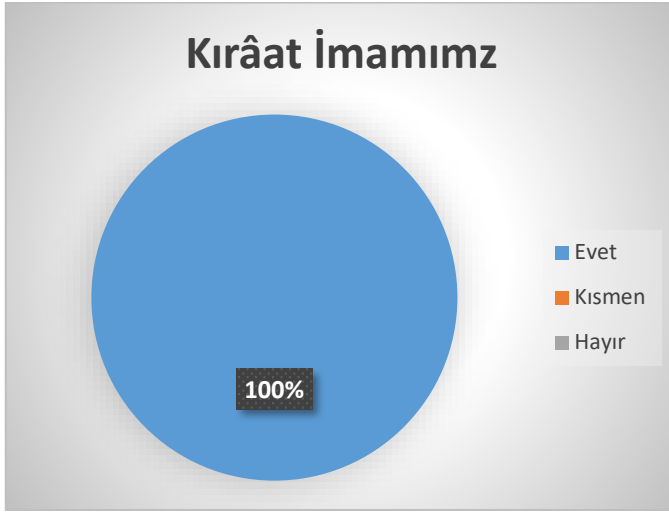
Bütün öğrenciler, tanınmış ve bu alanda iyi bir Kur'ân okuyucusunu takip ettiklerini ifade etmiştir. Bu da bizlere medrese öğrencilerinin Kur'ân-ı Kerim'e ne denli bağlı olduklarını göstermektedir.

Grafik 21. Kırâat kavramı hakkında bilgi sahibi misiniz?

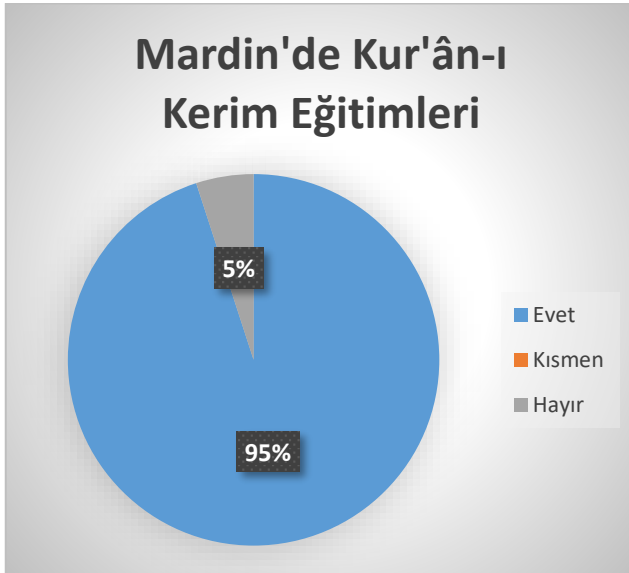
En önemli sebeplerden biri olarak, bölgedeki medreselerde kırâat derslerinin olmayışı sayılabilir. Küçük yaşlarda medreseye başlayan öğrencilerin daha önce de bundan habersiz oluşu, bölgedeki kırâat ilminin eksikliğini ortaya koymaktadır. Ne yazık ki Mardin ilinden kırâat ile uğraşan kişi sayısı üç beş kişiden fazla değildir. Kırâat ilmi ile uğraşanlar da daha çok üniversitelerde akademisyen olarak görev yapmaktadırlar. Yani klasik medrese geleneğinde okuyup da bu gelenek içerisinde kalmaya devam eden bir kırâat hocası sayısı bir veya ikiyi geçmemektedir.

Grafik 22. Ülkemizde Kur'ân-ı Kerim okuyuşumuzda takip ettiğimiz kırâat imamını tanıyor musunuz?

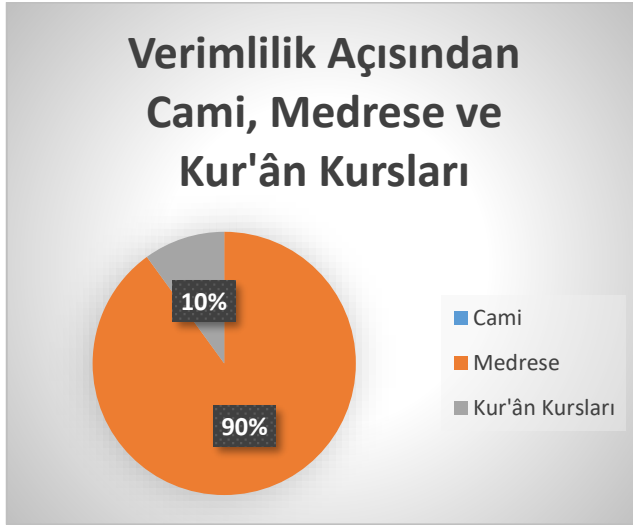
Görüşülen medreselerdeki bütün öğrenciler kırâat imamımız konusunda bilgi sahibi olduklarını dile getirmişlerdir. Sorulan soruya doğru cevap vermeleri de bunu destekler mahiyettedir.

Grafik 23. Kur'ân-ı Kerim eğitimi açısından Mardin'de bulunduğunuz yer ve ders aldığınız hocanız dışında ders veren yer ve kimseleri biliyor musunuz?

Öğrencilerin neredeyse hepsi Mardin'de bulundukları medreseleri dışında Kur'ân dersleri veren kişi veya yerleri bildiklerini ifade etmişlerdir.

Grafik 24. Kur'ân-ı Kerim dersinde medrese, cami ve kur'ân kurslarını kıyasladığımızda hangisinin daha verimli olduğunu düşünüyorsunuz?

Ne farklı bir durumdur ki medreselerden mezun olan öğrencilerin çoğu Kur'ân-ı Kerim derslerinden şikâyetlerini dile getirmektedirler. Ancak soru-cevap çalışmasında neredeyse bütün öğrenciler medreselerin bu konuda verimli olduklarını dile getirmektedir.

Grafik 25. Bulunduğunuz yer dışında daha önce bir yerden Kur'ân-ı Kerim dersi aldınız mı?

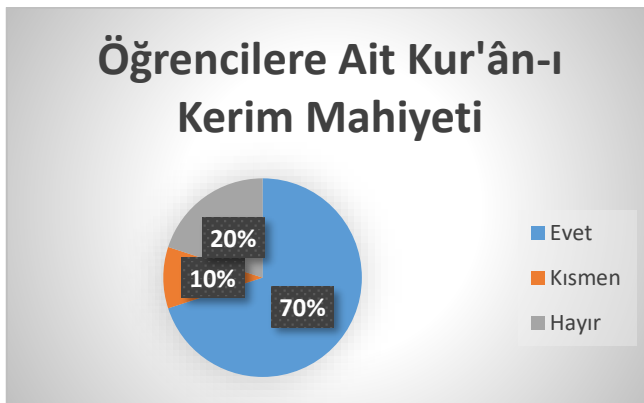
Medresede okuyan öğrencilerin hemen hemen hepsi dini değerlere bağlı bir ailede yetişerek medreselere geldiği için, her öğrenci az çok Kur'ân-ı Kerim'den haberdardır. Böylelikle her öğrenci medrese dışında farklı kanallardan Kur'ân-ı Kerim dersleri almışlardır.

Grafik 26. Kur'ân-ı Kerim okuyuşunuzun hangi seviyede olduğunu düşünüyorsunuz?

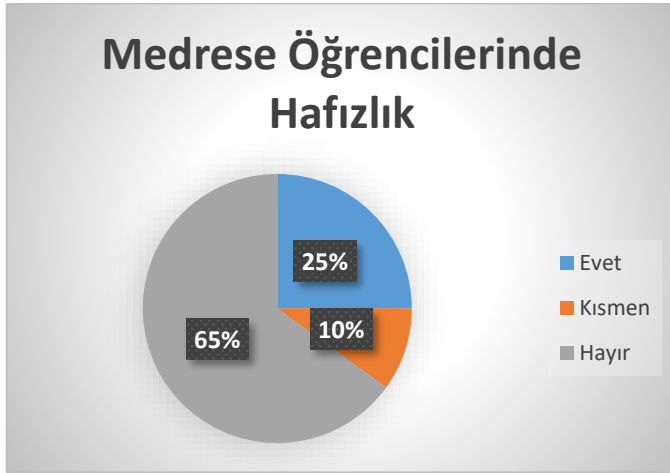

Kendilerini mütevazı bir şekilde tanıtan medrese öğrencileri, okuyuşlarının iyi denilebilecek bir düzeyde olmadıklarını ve önceki soru-cevaplarda geçtiği üzere yetersiz eğitim şikâyetlerinden ötürü kendilerini yeteri kadar geliştiremediklerini ifade etmektedir. Kur'ân-ı Kerim okuyuşunun kötü olduğunu düşünen yok denilecek kadar azdır. Ancak çalışmamızın örneklem kısmını oluşturan medreselerden edinilen veriler sonucunda kötü okuyanların hiç olmadığı tespit edilmiştir. Ancak bu veriler tamamen bireysel kararlar olduğundan kimin ne denli iyi olduğu Kur'ân-ı Kerim okuyuşu konusunda ehil bir kişi tarafından test edilmelidir. Çünkü medrese sonucunda bu eksikliklerinin olduğu açıktır.

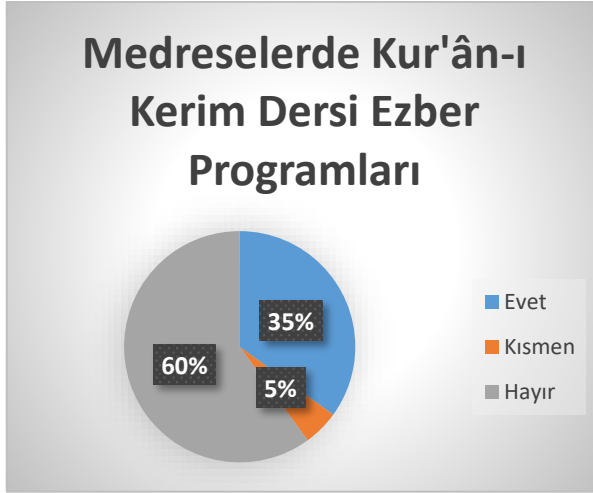
Grafik 27. Kur'ân-ı Kerim okurken kendinize ait bir Kur'ân-ı Kerim'iniz var mıdır?

Alınan Kur'ân-ı Kerim derslerinde, ders okunulan Kur'ân-ı Kerimlerin kendilerine ait olup olmadığı sorusuna karşılık öğrenciler, yüzde yetmişlik bir oranla kendilerine ait bir Kur'ân-ı Kerim'in olduğunu ifade etmiştir.

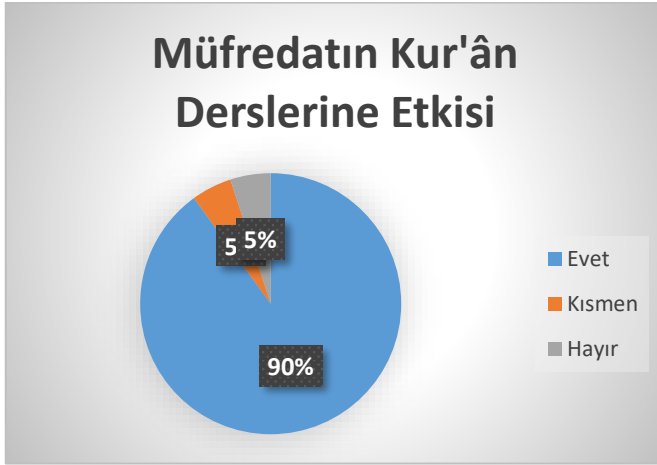
Grafik 27. Hafız mısınız?

Mardin medreselerinin bazılarında hafızlık eğitimi amacıyla hafızlık bölümleri açılmıştır. Bir seydamız bunun amacını, bölgenin hafızlık düzeyinin de Arapça ilimlerindeki başarıya ulaşması olduğunu söylemiştir. Medresede eğitim gören öğrencilerin çoğu ilimlerini tahsil edip icazet alma telaşına girmektedir. Hâlbuki doğru bir rehberlik desteğiyle ilim tahsilinden önce hafızlık eğitimlerini tamamlamak isteyen öğrenciler de vardır. Mardin medreseleri de eksiklerinin farkında olup, hafız sayılarını iyileştirme konusunda somut adımlar atmışlardır.

Grafik 28. Derslerinizde Kur'ân-ı Kerim ezberleme programları da var mıdır?

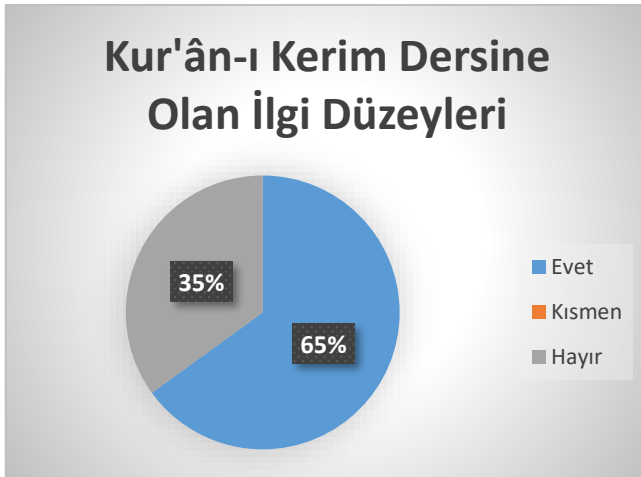
Hafızlık eğitimi bölümleri bulunmayan medreselerde Kur'ân-ı Kerim dersleri, daha çok namaz içerisinde asgari düzeyde lazım olacak sûrelerin ezberleri ile sınırlıdır. Ancak müfredat içerisinde yer alan Arapça dersleri ezberleme yöntemiyle ilerlemektedir. Medreseler bünyesinde faaliyet gösteren hafızlık bölümlerinde, donanımlı öğretmenlerle Kur'ân-ı Kerim baştan sona ezberletilmektedir. Eğitim sonucunda ezberlerini tamamlayan öğrencilere icazet verilmektedir.

Grafik 29. Kur'ân-ı Kerim'i anlama noktasında aldığınız diğer derslerin faydasını görüyor musunuz?

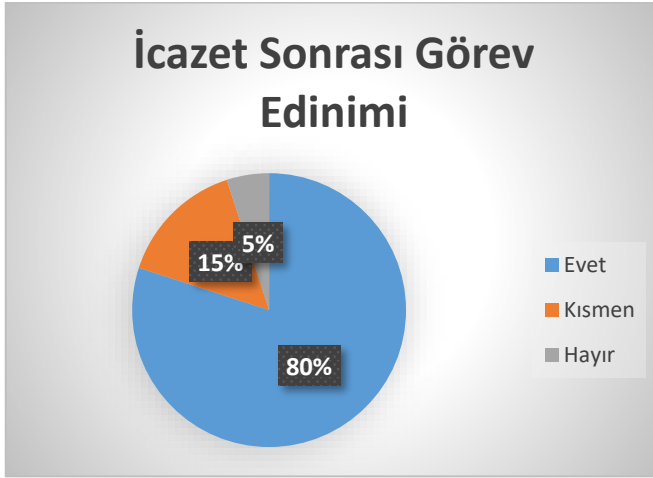
Neredeyse öğrencilerin tamamı medrese müfredatı içerisinde aldıkları derslerin Kur'ân-ı Kerim'i anlama hususunda faydalı olduğunu düşünmektedir. Alet ilimleri dediğimiz gramer yoğunluklu derslerin tamamı Kur'ân-ı Kerim'i anlamada destek konumundadır. Evrensel mesajlar taşıyan bu ilâhî kitabın bütün ilimleri kendisini anlama noktasında hizmetkâr kılması gayet tabii bir durumdur.

Grafik 30. Aldığınız eğitim içerisinde size en yakın olan dersin Kur'ân-ı Kerim olduğunu düşünüyor musunuz?

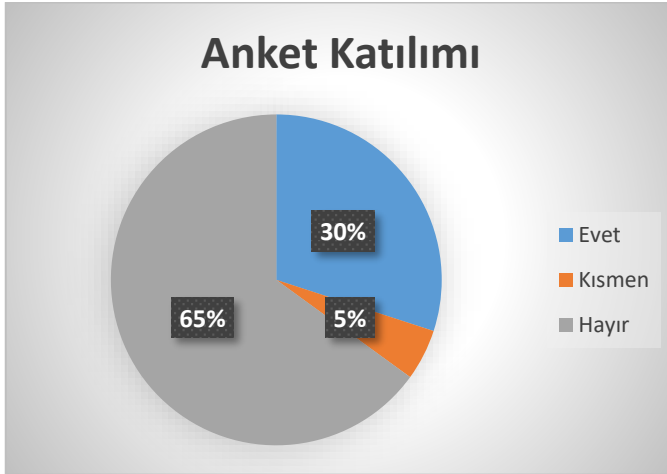
Medreselerde Kur'ân-ı Kerim derslerine olan ilginin yoğun olduğu söylenebilir. Çoğu medrese öğrencisi Kur'ân-ı Kerim derslerinde kendilerini derse karşı daha ilgili ve istekli görmektedir. Bu noktada doğru bir yönlendirme ile çok iyi Kur'ân okuyucuları yetiştirebileceği kanaatindeyiz.

Grafik 31. Mezun olduktan sonra Kur'ân-ı Kerim dersi verebilecek bir yerde veya görevde çalışmak istiyor musunuz?

Kur'ân-ı Kerim derslerini ilgiyle takip ettiklerini dile getiren öğrenciler, icazetten sonra da Kur'ân-ı Kerim dersleri verebilecekleri bir görevde bulunmak istediklerini ifade etmişlerdir. Derslerdeki yoğunluk verilerinin görev alma hususunda da paralellik gösterdiği görülmektedir.

Grafik 32. Daha önce bu tarzda bir ankete katılım sağladınız mı?

Kendilerine bu şekilde bir çalışmada bulunup bulunmadıkları sorulan medrese öğrencilerinden yüzde altmış beş oranında öğrenci, daha önce katılım sağlamadıklarını ifade etmiştir. Böyle bir çalışmada bulunmak ve böyle bir çalışmaya katılmaktan memnun olduklarını dile getirmişlerdir. Yüzde otuzluk bir kesim öğrenci de daha önce bu şekilde bir çalışmada yer aldıklarını söylemişlerdir.

3.5. Mardin Ulu Camii Ve Şehidiye Camii’de Kur’ân-I Kerim Eğitimi

Mardin Ulu Cami hakkında tarihi malumatlara daha önce geçen başlıklar altında detaylı bir şekilde bilgi verildiğinden, burada ekstra bir açıklama veya tanımlama gereği duyulmamıştır. Bu bölümde, Bir yaygın din eğitimi kurumu olarak Mardin Ulu Camii’de verilen Kur’ân-ı Kerim derslerinin mahiyeti, görevli imam-hatip hocalarımızla yapılan röportaj sonucunda elde edilen verilerle yazıya aktarılmıştır. Kendilerine yöneltilen sorular karşısında alınan cevaplar akademik yapıya uygun ve en özgün bir biçimde yazıya aktarılmıştır.

-Soru 1. Bulunduğunuz göreve ne zaman başladınız ve genel olarak memnunuz musunuz?

***İ-H1.** *“Tarihi ve maneviyatı yüksek bir mekân ve cami olan Mardin Ulu Cami’de görev yapmaktan memnunum. Yeni başladığımdan dolayı bu mekânda fazla bir mükteşebatım bulunmamaktadır. Toplumda önemli bir konumda yer alan imamın, hal ve hareketlerine dikkat etmesi ciddi önem taşır. Peygamber Efendimiz (sav)’in bir hadis-i şeriflerinde buyurduğu gibi: ‘Kendi anlayacakları şekilde onlara hitap edin.’ Cami içerisinde yaşlı, çocuk, genç, kadın, erkek her kesimden insanlar bizlere sorular sormaktadır. Bizler de onların anlayabilecekleri bir düzeyde cevap vermeye gayret ediyoruz. Bir imamın özellikle hitabet konusunda çok dikkatli olması gerektiği kanaatindeyim. İnsanlara karşı her türlü söz ve davranışlarında da dikkatli davranmalıdır. Peygamber Efendimiz (sav)’in birer varisi gibi hareket edebilmelidir.”*

-Soru 2. Camilerde karşılaşmış olduğunuz muhatap kitle hakkında neler düşünüyorsunuz, bu mesleğin artıları-eksileri konusunda bilgi verebilir misiniz?

***İ-H2.** *“Az önce de ifade ettiğimiz gibi camilerde farklı cinsiyet ve yaş grubundan insanlar yer almaktadır. Söz konusu muhatap kitle öncelikle iyi bir şekilde tanınmalı ve en verimli bir şekilde dini bir hizmet sunmak için çalışmalar yapılmalıdır. Genel olarak meslekten memnuniyet duyuyorum. Her iş ve meslekte olduğu gibi imamlığın da kendine göre zorlukları vardır. En önemlisi de sorumlulukları olan bir birey olmasıdır. Birçok çocuk veya insan, camiler sayesinde Kur’ân-ı Kerim okumayı öğrenmekte ve anlamakta çaba sarf etmektedir. Camiler yaygın din eğitimi konusunda da Kur’ân Kursları hizmeti gibi çalışmaktadır. Bu noktada camiler birer yaygın din eğitimi kurumu konumundadır.”*

-Soru 3. Kur'ân-ı Kerim'i doğru ve güzel bir şekilde okuma konusunda kurumunuzca açılan hizmet içi eğitimlerine katıldınız mı veya şahsi olarak eğitim aldığınız kimse oldu mu?

***İ-H1.** *“2020 yılında yaklaşık bir buçuk aylık hizmet içi eğitim kursuna katılım sağladık. Musiki, tecvid, mesleki bilgiler vb. dersler görmüştük. Akademi derslerinin çok iyi ve verimli olduğunu, insana birçok şey kattığını düşünüyorum. Kur'ân-ı Kerim okuma hususunda iyi derecede olan hocalarımızın yardımına başvurarak dersler aldık. Tashih-i huruf, musiki, tevid vb. bilgiler öğrencilere aktarılmıştır. Şuanda Diyanet Akademilerinde altı ay süreli hüsn-ü tilavet kursları düzenlenmektedir. Biz henüz bu kursa katılamadık.”*

-Soru 4. Camide bir imam-hatip olarak görev yapmaktasınız, ibadetler açısından bakıldığında Kur'ân-ı Kerim'in icra edilişinde tecvid ile beraber musiki nerededir ve önemi hakkında neler söylenebilir?

***İ-H1.** *“Bir imam-hatibin cemaat önünde Kur'ân-ı Kerim okurken, güzel bir ses ve kaidelere riayet ederek okuması gerekmektedir. Okuyuşu adeta Allah (cc)'ı hatırlatacak şekilde olmalıdır. Makamsız veya dinî formu bir musiki katmadan yapılan icralar, karşdakini olumsuz bir şekilde, haz almadan dinlemek zorunda bırakmaktadır. Bazı büyük şehirlerde güzel bir ezan sesiyle veya Kur'ân-ı Kerim okuyuşuyla Müslüman olan gayrimüslim kimselere rastlayabiliyoruz. Bu ses karşısında maneviyattan ağlayan insanlar vardır. Hem de hiç anlamadığı halde bu davranışları sergilemektedir. Az önce burada, Mardin Ulu Cami'de görevli imam-hatip arkadaşım Kur'ân-ı Kerim okuyuşu icra ederken küçük bir ailenin oturup ağladıklarına şahit oldum. İşte her icra bu şekilde olmalı ki insanlar manevi bir haz ile buradan ayrılabilirler. Bu noktada makam ve musiki bilgisinin çok önemli olduğu kanaatindeyim. Peygamber Efendimiz (sav) zamanında da musiki ve makam esintilerinin olduğu bilinmektedir. Hz. Bilal (ra)'i müezzin olarak seçmesindeki en büyük etkenlerden biri de; ezan metnini rüyasında işiterek alması ve güzel bir sese sahip olmasıdır. Bir keresinde Rasulullah (sav) bir yerden geçerken ezan ile dalga geçen birileriyle karşılaşır. Yanlarına giderek, birisine sesinin çok güzel olduğunu söyleyip müezzinlik teklifinde bulunmuştur. Kendisi de kabul ettiği için Peygamber Efendimiz (sav) onu alıp Mekke'ye götürüyor ve müezzin yapıyor. Bu hadiseden de anlaşılacağı üzere Peygamber Efendimiz (sav)'in musikiye ve güzel sese önem verdiği anlaşılmaktadır. Ancak teğanni diye tabir edilen, Kur'ân'ın musikiye göre arka planda kaldığı form ve icralar caiz görülmemiştir.”*

-Soru 5. Kırâat İlmi hakkında eğitim aldınız mı, ilgi duyduğunuz bir alan mıdır?

***İ-H1.** *“Maalesef çok istemekle birlikte kırâat dersleri almadım. Ancak ilgi duyduğumuz ve farklılıkları konusunda bizlerde merak uyandıran bazı rivayetleri dinliyorum. İmam Asım’ın Hafs rivayeti dışında, İmam Nafi’nin Verş rivayeti ve İmam Hamza kıraatine göre okuyan bazı kurraları dinliyorum. Ancak pek bir eğitim almadığımız için merak duygusuyla dinlemeler yapıyorum. Bölgemizde özellikle Mardin İlinde ‘Behçet Hattapoğlu Kur’ân Kursu’nda görevli, aşere takrib eğitimi almış Ali Fuat Hoca, Mardin Ulu Camii’de görev almış önemli şahsiyetlerden ‘Mehmet Emin Beliktaş’ Hocamız da kırâat eğitimi almıştır. Bu hocalarımızdan da istifade etmek gerekir.”*

-Soru 6. Kur’ân-ı Kerim okuyuşunda kendinizi hangi seviyede görüyorsunuz ve eski-yeni dönem okuyuculardan ilgi duyarak takip ettiğiniz kimse var mıdır?

***İ-H1.** *“Kur’ân-ı Kerim kırâatında küçükken; Abdulbasit Abdussamed, Tantavi, Muhammed Sıddık Minşavi gibi okuyucuların seslerini kendime bir örnek olarak seçip sıklıkla dinliyordum. Küçüklüğümde edindiğim nağmeler ve Kur’ân-ı Kerim okuyuşundaki makamsal formları onlar sayesinde kazandım diyebilirim. Günümüz okuyucularından; Mahmut Şahhat vb. Arap qarîlerini daha çok dinlerim. Daha çok Arap okuyucularına ilgi duyuyorum. Elbette bu işin bir bitti denilebilecek noktası yoktur. İnsan sürekli bir ilim ve eğitim tahsili içinde olmalı, kendisini iyi olarak tanımlamamalıdır.”*

-Soru 7. Kur’ân-ı Kerim derslerinde takip ettiğiniz yöntem-teknikler nelerdir ve doğru yöntem-tekniklerle ders verdiğinizi düşünüyor musunuz?

***İ-H1.** *“Camilerde de imkânlar dâhilinde dersler verilmektedir. Yani sıra, masa, tahta, projeksiyon, ses sistemleri vb. materyalleri bulunmayan camiler bu konuda eski medrese usulü bir sistemle bireysel olarak ders vermektedir. Günümüzde bu olanaklara sahip olan camiler de vardır. Böylelikle aynı seviyelerdeki öğrencilere toplu ders verebilme imkânları da oluşmaktadır. Vakit ve yeterli öğretici olması durumunda birebir eğitimin faydaları daha çoktur. Bir okul ortamı gibi Kur’ân-ı Kerim dersleri işlenemiyor maalesef. Her öğrencinin bir seviyesi ve bulunduğu bir dersi oluyor, haliyle camilerde de daha çok birebir eğitimler verilmektedir. Görsel formların da yazıya göre daha hızlı ve kalıcı eğitim sağladığı tespit edilmiştir. Doğru materyal ve yöntemler aracılığıyla Kur’ân-ı Kerim dersleri de çok daha faydalı işlenebilir. Bizim camimizde de devamlı olarak bu araçlar bulunmasa da, deneme amaçlı yapılan çalışmalarda görsel bir yöntemle eğitim imkânı sunan bu materyallerin faydasının olduğu görülmüştür.”*

-Soru 8. Camilerde Kur'ân-ı Kerim eğitiminin sağlanması noktasında yeterli materyal ve donanım var mıdır, bunlardan yararlandıklarınız nelerdir ve eksik olduğunu düşündüğünüz materyal ve donanımlar hangileridir?

***İ-H1.** *“Özellikle yaz kur'ân kurslarında yazıcı gibi bir materyal çok iş görebilir. Elif-ba harflerini sıralı bir şekilde çıkartıp onlara dağıtarak veya eğitimi etkinliklerle süsleyerek daha verimli hale getirmek mümkündür. Özellikle eski usule bağlanarak ders vermeye çalışmak yanlıştır. Yani caminin bir köşesinde bir projektör ve katlanır yansıtma perdesinin oluşu aslında caminin mimari yapısına da görselliğine de pek bir zarar vermez. Günümüz şartlarında teknolojik gelişmelere şahitlik ederek, bunları yaşayan öğrencilere, dengeyi koruyarak kendi hayatlarıyla dokunmak daha güzel olacaktır. Öğrencileri tanıyarak eğitimlerini vermek gerekir. Çünkü bazı öğrencilerde sayısal zekâ öndedir, bazılarında sözel zekâ öndedir ve bazılarında da görsel bir zekâ daha önde olabilmektedir.”*

-Soru 9. Cami derslerine katılan öğrencilerin yaş aralıkları hangileridir, yetişkin insanlara da Kur'ân-ı Kerim dersleri veriyor musunuz?

***İ-H1.** *“Yetişkin dersleri de bazen oluyor. Ancak daha çocuklara yönelik kurslar açılmaktadır. Yaz kur'ân kursları, camilerde Kur'ân eğitimi ve ihtiyaç odaklı kurslar gibi. Yetişkinler ihtiyaç odaklı kurslara talepleri doğrultusunda kayıt yapabilmektedirler. Yine iş yoğunluğu bulunup mesai yapan vatandaşlar için online Kur'ân-ı Kerim kursları da Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde görev yapan personeller tarafından verilmektedir. Bizim öğrencilerimiz 6-7 yaşından 15-17 yaşları aralığındadır. Küçük çocuklar sayıca çok olduğu için ve öğretici eksikliği de yaşandığı için büyük vatandaşlar da pek katılmıyor. Talep olması halinde daha çok namaz aralarında veya gün içinde müsait olduğumuz vakitlerde bireysel olarak da Kur'ân-ı Kerim dersleri verilmektedir.”*

-Soru 10. Camilerde Kur'ân-ı Kerim eğitiminin sağlandığı kurslar hangileridir ve siz bu kurslarda bulundunuz mu?

- Soru 11. Yıl içerisinde insanlara Kur'ân-ı Kerim dersleri vermek için açtığınız kurslar var mıdır?

***İ-H1.** *“Göreve başladığımız günden beri her sene yaz kur'ân kurslarında Kur'ân-ı Kerim dersleri vermeye gayret ediyorum. Yıl boyunca 100 saati dolduracak şekilde hazırlanmış 'Camilerde Kur'ân Eğitimi Programı'nda da dersler verilmektedir. Bu program da talepler dâhilinde açılabilir. Ulu Cami'de daha önce sağlanmış,*

ancak talep olmayınca devam etmemiştir. Ancak merkezde yıl boyu Kur'ân Eğitimi Programı sağlanan birkaç cami bulunmaktadır.”

- Soru 12. Cami derslerinize yıl boyunca katılan öğrenciler var mıdır?

**İ-H2. “Camilerde kısa süreli açılan kur'ân kurslarının en büyük sıkıntılarından biri de yapılan eğitimlerin kurs sonucunda unutulmasıdır. Biz bu noktada öğrencilerimizin takibini yapmaktayız. İmkânları olanları yıl boyunca camide ders vermeye teşvik ediyoruz ki verdiğimiz onca eğitim unutulup gitmesin. Kur'ân-ı Kerime girecek veya yeni girmiş bir öğrenciyi öylece bırakmak istemiyoruz. Takibini sağlayıp serbest bir okuyuş kazanana kadar ilgilenmeye devam ediyoruz. Uzakta olan öğrencilerimize gerektiğinde telefon aracılığıyla iletişim kurduğumuz da olmaktadır. Hem öğrencideki imam profilini olumlu yönde şekillendirmek hem de ders takibini yapmak amacıyla arayıp hal hatır sorabiliyoruz. Malumdur ki çevre koşulları çocukları istediği yönde şekillendirebilmektedir. Bu noktada bizler de endişeliyiz ve çalışmalarımıza devam etmeye gayret ediyoruz.”*

- Soru 13. Elif-Ba eğitiminden başlayarak Kur'ân-ı Kerim'e geçmelerinde rehberlik ettiğiniz öğrencileriniz var mıdır?

**İ-H2. “En temelden başlayarak elif-ba eğitiminden Kur'ân-ı Kerim'e geçinceye kadar rehberlik ettiğimiz öğrencilerimiz olmuştur. Daha sonra okuyuşlarını iyileştirme konusunda tashih-i huruf eğitimleri de vermeye devam ettiğimiz öğrencilerimiz de vardır. Kur'ân-ı Kerim'e hizmet noktasında bir cami görevlisi olarak elimizden gelen her türlü çabayı yapmaya gayret ediyoruz.”*

- Soru 14. Camilerde Kur'ân-ı Kerim eğitimi almak için başvuru da bulunan aileler veya çocuklar var mıdır?

**İ-H1. “Birebir başvurularını aldığımız öğrenciler olduğu gibi aileleriyle beraber Kur'ân-ı Kerim dersi almak için başvuruda bulunan öğrenciler vardır. Hutbe ve vaazlarımızda Kur'ân-ı Kerim derslerine rağbetin artışı için duyurular yapıyoruz. Gerekirse çarşı pazarda esnaf ve halkı dolaşarak, Kur'ân-ı Kerim öğrenmenin faziletlerinden bahsedip, çocuklarına bu noktada talip olduğumuzu ifade ediyoruz. Mardin Ulu Cami'de Kur'ân-ı Kerim eğitiminde donanımlı mesai arkadaşlarımız var. Buna bağlı olarak da talepler olabiliyor.”*

- Soru 15. Camilerde Kur'ân-ı Kerim'i öğrenmek isteyen insanların genel olarak talepleri nelerdir?

***İ-H1.** *“Toplum olarak ahlaki bir çöküşün içinde olduğumuz bu zamanda, camiye gidip de Kur'ân öğrenelim veya çocuğum Kur'ân öğrensün, güzel bir ahlak edinsün amacı ile başvuran insanlar vardır. En önemli amacın bu olduğu kanaatindeyim. İnsanlar artık çocuklarını gönül rahatlığıyla dışarıya bırakamıyorlar maalesef. Hal böyle iken insanlar, çocuklarının camileri tanımasını, caminin manevi havasını teneffüs etmesini, işlenecek dini bilgiler dersleriyle bilgilenmesini, İslam ahlakıyla ahlaklanmasını ve Kur'ân-ı Kerim öğrenip okumasını istemektedirler. Genel olarak bu amaçlarla camiler tercih edilebiliyor.”*

- S. 16. İbadetlerde sahilik açısından yeterli düzeyde Kur'ân-ı Kerim okunması gerekiyor, cemaatinizin Kur'ân-ı Kerim okuma noktasında yeterli olduğunu düşünüyor musunuz?

***İ-H2.** *“Cemaatimize baktığımız zaman, genelde küçüklükten böyle öğrendik ve böyle kalıplaştı diyenler vardır. Bazılarının da Kur'ân-ı Kerim okuyuşları gayet güzeldir. Hocalarla beraber hemhal oldukları için, çabalarının meyvesini de almaktadırlar. Cemaat içerisinde nadir de olsa kendilerini geliştirmiş ve imamlık yapabilecek seviyede olan insanlar vardır. Bazısı da biz babamızdan-dedemizden böyle gördük, artık aklımız ermiyor, düzeltemiyoruz demektedirler. Yaşları itibariyle yanlış okuduğu halde utanıp bizlere danışmayanlar olduğu gibi, yaşı her ne olursa olsun ben hatalarımı düzeltip güzel bir şekilde Kur'ân okumak istiyorum diyenler de vardır. Talepleri dâhilinde uygun vakitlerde bu hususta onlara yardımcı olmaya çalışıyoruz. Okuyuşlarını bu şekilde düzeltenler de olmaktadır. Ama genel olarak devamlı namaza gelen hemen hemen bütün cemaat, namaz içerisinde yeterli düzeyde kırâat yapmaktadırlar. Umulur ki Allah (cc) kabul buyursun.”*

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

1. Resmi bir hüviyete sahip olmamakla beraber (Kur'ân Kurslarına çevrilenler hariç) Mardin medreseleri, geçmişten günümüze varlığını hayırsever halk ve imkânlar dâhilinde vakıf gelirleriyle sürdürmüştür. Medreseler yöre halkı tarafından sevilmekte, saygın görülmekte ve varlığıyla bolluk, bereket gördüklerine inanmaktadırlar. Halk, dinî eğitim noktasındaki eksikliklerini de medreseler ve bölge âlimlerinden edinerek, çocuklarının İslami bir eğitim geleneği ve ahlakıyla büyümesi fırsatı elde etmektedir. Halk tarafından desteklenip, saygın bir konumda tutulan Doğu-Güneydoğu medreseleri ve ilmî geleneği, Osmanlı zamanında eğitimin zirvesi sayılan medreselerin devamı niteliğindeki dinî eğitim kurumlarıdır.

Doğu-Güneydoğu Medreseleri (Mardin Medreseleri), Osmanlı Devleti döneminde kurumsallaşıp eğitimde zirveyi yakalayan medreselerden ciddi sayılmayacak farklılıklarla eğitim faaliyetlerine günümüze kadar devam etmişlerdir. Medrese yönetimlerinde ve eğitim faaliyetlerinde söz sahibi olan seydalar, yaptığı çalışmalarda herhangi bir maddi gelir beklentisi içerisinde olmadan, tamamen halkın dini duygularına rehberlik ederek, İslam dini eğitim geleneğine bir katkı sunarak, Allah (cc) rızasını kazanmak ümidiyle gerçekleştirmektedirler. Bunu medreselerin bir gelirinin olmaması ve beslenme noktasında tüm kalemlerin hayırsever halk tarafından karşılanmasından da anlamak mümkündür. Hayatı medrese ile başlayarak bir ömür medresede geçiren nice ilim ehli seydalar vardır.

2. Ülkemizde cumhuriyet ilan edilmeden önce de varolan klasik Doğu-Güneydoğu medrese geleneği, kapatılma sürecine giren Osmanlı medreselerinden kısmen farklılaşarak gayr-i resmi bir şekilde varlığını sürdürmüştür. Ancak ülke tarihinde yaşanan çoğu muhtıra, post-modern darbeler, siyasi bunalımlar, eğitim yönetmeliklerinin değişimi, anayasalar gibi nedenlerden kaynaklı olarak, bu bölgede de çoğu medrese olumsuz bir şekilde etkilenmiş ve kapatılmıştır. Sahip oldukları ilmi gelenek içerisinde seyda'ların rolleri kırılmak istenmiştir. Ancak bölge halkı, hem medreselere hem seyda'larına her zaman gereken saygı ve desteği sunmaya devam etmişlerdir. Bölgede ismi anıldığında rahmetle yâd edilen nice seydaların varlığı bu durumu açıklamaktadır.

3. Bir yaygın din eğitimi kurumu olarak medreseler, yönetiminden kadrosuna kadar her türlü işleyiş ve yapısında koordineli ve disiplinli bir şekilde yürütülmektedir.

Baş müderris olan bir seyda'nın nezaretinde yardımcılıyla beraber medresenin eğitim faaliyetleri ve gündelik hayatı şekillenmektedir. Bu ilmi geleneğin kendisine has atmosferi sayesinde medreseler, günümüz modern eğitim kurumlarından ayrılmakta ve neredeyse hiçbir yazılı kural veya kaidesi bulunmadan sorunsuz, saygı-sevgi çerçevesinde eğitim faaliyetlerine devam etmektedir. Bunun en belirgin göstergesi şüphesiz kazandırılan değerler eğitimi ve İslami bir ahlak yapısıdır.

Medreselerdeki söz konusu organizasyon her medresede muhakkak kazanılmış olmakla birlikte, birbirinden ayrı yapılarıyla her medrese kendine özgü bir sistem geliştirmiştir. Müfredat içerisindeki bazı bireysel farklılıklar da bu bağımsız yapıdan kaynaklanmaktadır. Seydalar bazen kendi medresesinde müfredat dışı farklı dersler de okutabilmektedir. Bunun değiştirilemez bir yönü bulunmamaktadır. Tam da bu noktada medreseler, Kur'ân-ı Kerim derslerinin müfredat içerisindeki yerini, ders işleyişindeki yöntem ve teknikleri, kadroları sayesinde eğitim kalitelerini yönlendirebilmektedir. Nitekim medreseler arasında Kur'ân-ı Kerim ders işleyişinde, materyal ve teknik açıdan ufak düzeyde farklılıklar görülebilmektedir.

4. Medrese öğrencileri, farklı yaş grupları ve toplumun farklı kesimlerinden oluşan bir yapıya sahiptir. Medreselerde okuyan öğrenciler arasında aile içerisinde bir gelenek halini alarak şekillenen eğitim yapısıyla okuyanlar olduğu gibi, aileleri içerisinde hiç medrese eğitimi almayanlar da vardır. Bu noktada medreseyi, seydalardan oğullarına devam eden bir aile geleneği olarak görmek yanlıştır. Ancak her medrese hocası kendi çocuğunun medrese tedrisatından geçmesini istemekte ve çoğunlukla başarmaktadırlar. Bunun aksine çocuklarını bu gelenekte tutunduramayıp, okut(a)mayan seydalar da vardır.

Medrese öğrencilerinin, çoğunlukla çok nüfuslu aileler içerisinde beceriksiz, işe yaramaz diye nitelendirilen çocuklar olarak seçilmesi büyük bir yanlıştır. Medresede eğitim almaya istekli olmasa bile kalbi ısındırılabilen öğrenciler seçilmesi daha doğru bir karar olacaktır. Medrese geleneği ilmî yapıya ve ümmete dokunacak faydaları düşünüldüğünde tam aksine medreselere zeki ve çalışkan öğrencilerin gönderilmesi çok önemli bir husustur.

Eğitime başlama açısından aile yönlendirmeleriyle öğrenciler medreselere gelmektedirler. Burada öğrencinin amaç veya hedefinden çok ailenin amacı veya hedefi devrededir. Devam eden eğitim sürecinde ortama alışıp kendisini medreseye ait gören her öğrenci, artık kendi isteğiyle hedeflerine ulaşma konusunda eğitim almaktadır.

Medreselerde Arapça dili gramer ağırlıklı ders yapısı sayesinde öğrenciler iyi seviyede bir dil yapısına sahip olmaktadır. Bunun yanında dinî ilimlerden; fıkıh, hadis, tefsir, akaid, mantık, siyer ve tecvid gibi derslerle de toplumda ihtiyaçları karşılayabilecek bir yeterliğe sahip olmaktadır. Arap dili gramer yapısını öğretmek amacıyla yoğun bir şekilde aktarılan ve ezber usulüyle yürütülen dersler noktasında medreseler eleştirilere maruz kalmaktadır. Bu eleştirileri kabul eden medrese seydaları da müfredattan yakınmakta ancak sorunun çözümü için somut bir adım atmamaktadırlar. Süregelen gelenek içerisinde ufak bireysel farklılıklarla müfredat dersleri okutulmaya devam edilmektedir.

Medresede eğitim gören bütün öğrenciler hem ailelerinin talebi hem de medrese yönetiminin kararıyla devletin resmi eğitim kurumlarına da kayıt edilerek mezuniyetleri sağlanmaktadır. Açık öğretim programlarla mezuniyetleri sağlanan öğrencilerin eğitim dinamizmini belirleyen yine medreselerde aldıkları dinî eğitimleridir.

Medreselere yöneltilen eleştirilerden bir tanesi de, topluma kapalı ve çoğunlukla medrese ortamında bulunan öğrencinin sosyalleşmemesidir. Öğrenciler; telefon, internet, güncel dergi, günlük gazeteler, televizyon vb. materyallerden uzak oluşuyla gündemden uzaklaşmakta ve gündemi takip edememektedir. Ciddi bir eğitim için bunlardan feragat edilmesi gerektiğini dile getiren görüşler de vardır. Ancak medreseden icazet aldıktan sonra öğrenciler sosyal hayatlarında sıkıntılarla karşılaşabilmekte, kendilerini tam olarak ifade edemeye bilmektedir. Bu durumun farkında olup, roman-dergi gibi faydalı yayınlardan okumalar yaptıran medreseler de bulunmaktadır.

Mezuniyet sonrası Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından açılan kadrolara atanmak isteyen medrese öğrencilerinin en büyük sorunlarından biri de şüphesiz Kur'ân-ı Kerim okuyuşunda karşılaştığı sıkıntılardır. Çoğu medresede klasik bir usulle verilmeye devam edilen Kur'ân-ı Kerim derslerinin yöntemsel açıdan ciddi sıkıntıları bulunmaktadır. Bu durumun farkında olan ancak herhangi somut bir adım atamayan medreselerin bu noktada kendilerini yenileme gayreti içerisinde olmaları elzemdir. Materyal eksikliği, kadro eksikliği, yöntem ve teknik eksikliği bu sonuçları doğurmaktadır. İmkânlar dâhilinde her medresenin materyal ve kadrolarını tamamlamaları ve daha kaliteli bir Kur'ân-ı Kerim dersi sunmaları elzemdir. Doğu-Güneydoğu medreselerinin Kur'ân-ı Kerim ve Tecvid bilgisi konusunda eksik olduğu düşüncesi gerekli düzenlemeler yapılarak kırılmalıdır.

5. Gramer yoğunluklu işlenen medrese müfredatı ile öğrenciler modern bir Arapça dil yapısına sahip olamamaktadır. Kendilerini çoğu zaman rahatlıkla ifade edememekte

veya bir metin ile karşılaştıklarında modern bir tarzda yaklaşmamaktadırlar. Bu durumun farkında olan bazı seydalar, Arap devletlerinde okutulan bazı pratik modern Arapça derslerinin kitap ve içeriklerini kendi medreselerinde de görece okutabilmektedir. Kendilerini bu değişim karşısında doğru bulan seydalar olduğu gibi, değişime açık olup çoğunlukla değişmeyen sıra kitaplarına ilave olarak bazı kitaplar veya metinler okutan seydalar da vardır.

6. Medreselerde eğitim-öğretim faaliyetleri klasik bir yöntemle sürdürülmektedir. Öğrencinin seydanın rahlesi önünde çökerek, Rahle-i Tedrisat denilen bir yöntemle dersleri verilmektedir. Öğrenciler derslerini aldıktan sonra çoğunlukla mütalaa salonlarında ezber usulüyle tekrar edilmektedir. Soru-cevap, münazara, cedel gibi yöntemler de derslerde kullanılan yöntemlerdendir. Öğrenciler aldıkları dersleri bireysel tekrarlar ve çoğunlukla ayakta gidip gelerek ezberlemektedirler. Medreselerdeki ders başarılarının temelinde her şeyden önce öğrenciye kazandırılmak istenen dini ve ahlaki gelişimlerinin sağlanması yer almaktadır. Diğer yandan her öğrenci eğitim aldığı seyda'ya karşı son derece saygılı ve aldığı her dersi bir görev olarak görüp, ehemmiyet vermektedir.

7. Günümüz medreselerinden bazıları resmi bir hüviyet kazanarak Kur'ân kursu adı altında faaliyet sürmektedir. Medreseler de çoğunlukla bire bir eğitim yöntemi kullanılmaktadır. Medreseler eğitim faaliyetlerine öncelikle Kur'ân-ı Kerim dersleri ile başlamaktadır. En temelden başlayarak verilen Kur'ân-ı Kerim dersleri ile öğrenci belli bir seviyeye getirilmeden diğer derslere geçirilmemektedir. Bu dersler de seviye farkından kaynaklı olarak bireysel bir şekilde olmaktadır. Öğrencilerin seviyeleri gözetilerek görsel ve işitsel materyallerle sınıf ortamlarında Kur'ân-ı Kerim derslerinin işlenmesi, klasik usulden daha faydalı olacaktır. Günümüz hayat şartlarında öğrenci, bilgiyi edinme aracı olarak her türlü teknolojik yeniliği kullanmaktadırlar. Tamamen teknolojik gelişmelerden bağımsız bire bir şeklinde gerçekleştirilen Kur'ân-ı Kerim derslerine kalıcı çözümler bulunmalıdır.

8. Medreselerin ciddi sıkıntılarından birisi de şudur: Kur'ân-ı Kerim konusunda eksiklerinin farkında olan Mardin medreseleri, bünyeleri altında imkânlar el verdiğince hafızlık bölümleri de açmaktadırlar. Kadrolarına hafız ve Kur'ân-ı Kerim noktasında

başarılı hocalar eklemektedirler. Bu konuda Mardin medreselerinin bir gayret içerisinde oldukları görülmektedir.

9. Günümüzde çoğu medrese modern mimari yapılara ve Kur'ân kursu olarak resmi hüviyete kavuşmuş olsa da, eğitim sistemi çoğunlukla geleneksel hale gelmiş olan birebir eğitim sistemidir. Bazı medreseler elde etmiş olduğu bu değişimi bir fırsata çevirerek, sınıf ortamlarını ve teknolojik aletleri de kullanabilmektedir. Projeksiyon sistemi ile ders amaçlı video kayıtları izletilip, analizleri yapılmaktadır. Kur'ân-ı Kerim derslerinde ses ve görüntü ile eğitim verebilmek amacıyla bilgisayar ve hoparlör desteği alınmaktadır. Öğrencilere Kur'ân-ı Kerim okumalarında iyi derecelere varmış farklı okuyuculardan yüzüne okuma şeklinde dersler verilmektedir. Öğrenciler aldıkları dersi bir tekrar mahiyetinde, dinleyerek göz takibi kurmaktadır. Görme, işitme ve şahsi okuması sayesinde daha iyi ve daha doğru okumalara sahip olabilmektedirler.

10. Neredeyse medresede eğitim almak isteyen her birey ciddi bir şarta tabi tutulmadan kabul edilmektedir. Bazı medreseler bu noktada kendine has şartlar belirlemiş olsa da genel kabul bu şekilde gerçekleşmektedir. Her canı istediğinde medreseye başlayıp, sıkıldığı zaman da medreseyi bırakabilen öğrenciler gün geçtikçe medrese geleneğine zarar vermektedirler. Bu sorunun çözümü noktasında birbirinden bağımsız bir şekilde eğitim faaliyetlerini yürüten Doğu-Güneydoğu (Mardin) medreseleri, somut adımlar atarak koordineli bir şekilde hareket etmelidirler. Medreseden sıkılarak tamamıyla devlet okullarında eğitim almaya yönelen öğrenciler, verilen onca emek ve eğitimi yarıda keserek zayi etmektedirler. Tarihi bir geçmişe sahip bu geleneği korumak ve ileriye taşımak için bu yönelişin önü kesilerek köklü çözümler sağlanmalıdır. Devletin bu noktada medreselere ekonomik katkı sağlayarak öğrencinin refah bir eğitim ortamında bulunmasını sağlaması ve aynı zamanda resmi bir şekilde okul okuyabilmesine yönelik rahatlatıcı çözümler sunması gerekmektedir.

11. Yine medrese seydaları bölge halkı için saygın şahsiyetler olarak görülmektedir. Birçok meselenin çözümünde yer almaktadırlar. Şüphesiz medreselerin eğitim başarısını inkâr etmek güç olmakla birlikte, Kur'ân-ı Kerim derslerindeki eksiklikler de açık bir gerçektir. Bu düşünceleri medresede yer alan öğrenci ve seydalar da kendi hür ifadeleri ile desteklemişlerdir. Bir yaygın din eğitimi kurumu olarak medreselere gereken desteğin sağlanması gerekmektedir. Devlet eliyle her medrese resmi

bir hüviyet kazanıp özgür bir şekilde eğitimlerini sürdürebilmelidir. Her doğu-güneydoğu medresesine Kur'ân-ı Kerim ve Kırâat alanında uzman seydalar atayarak uzun yıllardır yaşanan eksikliklerin giderilmesi sağlanmalıdır. Birere hafızlık kursu gibi dersler kaliteli ve verimli işlenebilmelidir. Tamamen gönüllülük esaslı görev yapan seydalar ve bulundukları medreseleri maddi yönden desteklenmelidir. Bu sayede medreselerimiz hakkında zihinlerde oluşan bu olumsuz tutum kırılarak, Kur'ân-ı Kerim alanında da başarı sağlanmalıdır. Hiç olmasa bile teknolojik araç gereçlerin temini sağlanarak daha modern ve etkin eğitimlerin yapılması sağlanmalıdır. Böylelikle bölgemiz içerisinde de kendilerini geliştirmiş, iyi derecelerde Kur'ân-ı Kerim okuyucuları çıkmalıdır.

12. Başka yönden bakıldığında; medreselerde okuyan öğrencilerin ve ders veren seydaların tamamen gönüllülük esasıyla medresede bulunmaları, her türlü diyalogun saygı-sevgi çerçevesinde gerçekleşmesi, müfredatın belli bir bitirme süresinin olmayışı, her dersin hazmedilerek başka derse geçilmesi, her öğrenciye kendi kapasitesi oranında ders verilmesi, ciddi bir dini ve ahlaki eğitim geliştirilmesi, İslamiyet'e ve Kur'ân-ı Kerim'e hizmet yolunda her türlü fedakârlığın gösterilmesi gibi etkenlerle Allah (cc) inayetini tattırmakta ve başarı ihsan etmektedir.

13. Yapılan görüşmelerde elde edilen bulgu ve analizler sonucunda Mardin medreselerinde kır'âat alanında da ciddi eksikliklerin olduğu görülmektedir. Neredeyse hiç verilmeyen kır'âat derslerini il geleninde bir iki medreseden başka veren yoktur. Kırâat eğitiminde ciddi manada kadro eksiklikleri de tespit edilmiştir. Neredeyse bölge içerisinde Kırâat eğitimi ile uğraşan kişi sayısı bir elin parmağını geçmemektedir. Bunun kadim medrese geleneğinde önemsenmeyen Kur'ân-ı Kerim ve kırâat dersleri sonucundan kaynaklandığı söylenebilir. Çünkü medrese eğitimleri daha çok dini bir ilim tahsilinden ibaret görülmektedir. İlim tahsilini tamamlayanların tümüne yakını, bir iş kaygısıyla bir an önce eğitimlerinin tamamlanmasını istemektedir. Haliyle olmayan kırâat dersine bir ilgi de uyanmamakta, hatta tamamen bilgisiz kalınmaktadır.

14. Mardin bölgesinde Kırâat ilmi ile uğraşarak üniversitelerde akademisyen olan veya medrese geleneğinden kopmadan eğitim veren kişi sayısının az olduğu söylenmiştir. Medreselerin bünyesinde açılan Kur'ân kursları bu noktada geliştirilmeli ve isteyen öğrenciye rehberlik edilmelidir. Böylelikle medreselere de kadro tahsisi sağlanmış olacaktır. Kızıltepe içerisindeki aşere-takrib dersleri almış bir Seyda Molla Mehmet

adında bir medrese hocasıyla, medresede kırâat derslerinin de verildiği bilgisi edinildi ancak, bazı teknik sorunlar nedeniyle kendisiyle görüşme sağlanamamıştır. Yine Mardin'in Derik ilçesinde gelenek içerisinde kırâat eğitimleri almış Şanlıurfa doğumlu değerli bir seyda bulunmaktadır. Talep dâhilinde ücretsiz ve gönüllü bir şekilde kırâat dersleri verebilmektedir. Yine tespit ettiğimiz kadarıyla, Mazıdağı ilçesi doğumlu olup, kırâat eğitimlerinin varlığı ile beraber, hem medrese hem de resmi okullarını tamamlamaları sayesinde üniversitelerde Kur'ân-ı Kerim Okuma ve Kırâat Anabilim Dalı'nda görev yapan: Dr. Rıfat ABLAY, Dr. Lokman ŞAN ve Dr. Mustafa ACAR hocalarımız bulunmaktadır. Kendisinden söz ettiren, yıllarca Mardin Ulu Cami'de görev yapan, günümüzde kırâat alanında akademisyenlik yapan ve medreselerde Kur'ân-ı Kerim dersleri veren hocaları yetiştiren Mehmet Emin BELİKTAY hocamızın sayılması gerekmektedir. Mardin ilindeki sayılan Kırâatçıları dışında Kırâat eğitiminin sağlandığı bir yer veya kişiler neredeyse yoktur.

14. Ülkemiz genelinde Kur'ân-ı Kerim dersleri veren kurum ve mekânlar çalışmanın birinci bölümünde yer almıştır. Genel itibarıyla bakıldığında; Diyanet İşleri Başkanlığına bağlı normal ve hafızlık kursları, imam-hatip okulları, üniversitelerin ilahiyat ve islami ilimler fakülteleri, Diyanet İhtisas merkezleri, Diyanet Akademileri, İslami sivil toplum kuruluşları, halk eğitim merkezleri, camiler, medreseler gibi yerlerde dersler verilmektedir. Söz konusu yerlerde verilen eğitimler içerisinde, en kapsamlı ve tatmin edici eğitimlerin Diyanet İhtisas merkezleri ile Diyanet Akademilerinde sağlandığı söylenebilir. Tamamen donanım ve özverili çalışma sonucunda kazanılan başarının, Kur'ân kursları ve hafızlık bölümlerine sahip medreselerde de kaliteli eğitimlerin sağlandığı söylenebilir. Her şeyden önce donanımlı birey yetiştirme konusunda eksikliklerin varlığı açıktır. Bu noktada kurum ve kuruluşların denetime tabi tutulması ve yaygın din eğitimi konusunda başarıların arttırılması hedeflenmelidir.

15. Bir yaygın din eğitimi ve ibadethane görevi yürüten camilerimizde de kayda değer Kur'ân-ı Kerim eğitimleri verilmektedir. Ancak medreselerin kaderini camilerin de yaşadığı görülebilir. Klasik bir eğitim-öğretim faaliyetinin günümüz şartlarındaki öğrencilere yoğun ve ağır geldiği tespit edilmiştir. En önemlisi de modern araç ve gereçlerin kullanılmadığı ders sistemlerinde, genel eğitim süresi oldukça uzayarak 7-8 yıla kadar çıkabilmektedir. Onca yıllık bir eğitime nazaran lügat açısından ve kısmen dini ilimler açısından başarı gösteren öğrencilerin, sosyal hayata adapte olma ve

yönlendirebilme noktasında sıkıntılar yaşayarak, yalnızlaştığı görülmektedir. Çoğu iş sahibi olma ümidiyle başlayıp bitirdiği medrese eğitiminden yeterli düzeyde Kur'ân-ı Kerim ve tecvid bilgisi elde edemediği için, Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından açılan kadrolara atanmada güçlük çekmektedirler. Artlarıyla eksileriyle ele alınan cami, medrese ve Kur'ân kurslarının genel işlevlerinin de ele alındığı bu çalışmada, tarihi veriler ışığında genel bir tanıtımı da sağlanmıştır.

Camilerde, yaz kur'ân kursları, camilerde Kur'ân-ı Kerim eğitimi kursları ve gönüllü bir şekilde verilen Kur'ân derslerinde de benzer sıkıntıların yaşandığı görülmektedir. Süre olarak kısıtlı olan yaz dönemindeki bir iki aylık Kur'ân eğitimi öğrenci için yetersiz gelmekte olup, kurs bitiminde de devamlılık olmadığı için öğrendiği bilgiler de unutulabilmektedir. Camilerde Kur'ân eğitimi programları devamlılık için güzel avantajlar sunmaktadır. Ancak okul döneminde yeterli öğrenci bulunamama sıkıntıları görülebilmektedir. Ancak bu eğitim yaz dönemi kurslarından daha verimli ve faydalı olduğu söylenebilir. Zannımızca bu eğitimlerin asıl amacı sadece Kur'ân-ı Kerim eğitimleri olmayıp, öğrencinin cami atmosferine alıştırılması, dini ve ahlaki bilgilerinin geliştirilmesi de hedeflenmektedir. Haliyle sadece yaz kur'ân kursları ile Kur'ân-ı Kerim okumaya sahip olan ciddi rakamlar yoktur. Elbette az bir ders alan ve zekâsıyla hızlı kavrayarak Kur'ân'a geçen öğrenciler de bulunmaktadır. Yine Diyanet personelleri tarafından uzaktan eğitim programları ile Kur'ân-ı Kerim dersleri verilebilmekte olup, iş yoğunluğundan fırsat bulamayan insanlar, kendilerini rahat hissedip fırsat buldukları yerlerde eğitime katılarak Kur'ân-ı Kerim öğrenebilmektedirler.

16. Mardin'de birçok etnik ve dinî grup yaşamaktadır. Binlerce yıllık tarihin bu zamana kadar korunması ve bu tarihin insanlarla iç içe yaşaması bu kenti emsalsiz kılmaktadır. Yöreye has mimari ile yapılmış estetik süslü taş evler, labirentleri andıran dar sokaklar, abbara adı verilen geçitler, kültürlerin iç içe geçmesi sonucu oluşmuş zengin yemek kültürü ve uzanıp giden Mezopotamya Ovası manzarasının bereketli toprakları Mardin'i eşsiz kılan özelliklerdendir. Tarihi boyunca birçok cami, medrese, Kur'ân kursu ve nice eğitim kurumunu yaşatan ve bazılarını günümüze kadar taşıyan Mardin, yaygın dini eğitimi açısından önemli bir merkez konumundadır.

KAYNAKÇA

- Ağırman, Mustafa. *H. Muhammed Devrinde Mescid ve Fonksiyonları*. İstanbul: Ravza Yayınları, 1997.
- Akbulut, İlhan. *Güneydoğu Anadolu*. Ankara: Cem Ofset Matbaacılık, 1997.
- Akgündüz, Murat. *Osmanlı Medreseleri: XIX. Asır* (İstanbul: Beyan Yayınları, 2004.
- Aksu, Ali. “H. Ömer Döneminde (13-23/634-644) Anadolu Fetihlerine Giden Yolda El-Cezire Futuhı”. *Uluslararası H. Ömer Sempozyumu (2018)*. 1. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 2018. 76-85.
- Aktürk, Sıraç. *Tanzimat’tan Cumhuriyete Mardin Sancağında Eğitim*. Erzurum: Erzurum Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015.
- Akyüz, Gabriyel. *Mardin İlinin merkezinde Civar Köylerinde ve İlçelerinde Bulunan Kiliselerin ve Manastırların Tarihi*, (İstanbul: İnsan Yayınları, 1998.
- Akyüz, Yahya. *Türk Eğitim Tarihi: M.Ö. 1000 M.S. 2010*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları, 2010.
- Al Jazeera Türk. “Mardin: İki Şehir”. Erişim: 14 Mayıs 2023. <https://www.sondakika.com/haber/haber-mardin-iki-sehir-6755162/>.
- Alptekin, Coşkun. “Artuklular”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 3: 417. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- Altun, Ara. *Mardin’de Türk Devri Mimarisi*. İstanbul: Mardin Valiliği, 2011.
- Anadolu Ajansı. “2021-2022, 2022-2023 eğitim-öğretim dönemi 4-6 yaş kur’ân kursları öğrenci sayıları”. Erişim: 15 Mayıs 2023. <https://www.aa.com.tr/tr/egitim/4-6-yas-icin-duzenlenen-kuran-kurslarinda193bin564ogrenciegitimaliyor>.
- Arslan, Mesut. “Ali Emiri Efendi (1274-1342)”, *e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*, 6 (2011): 157.
- Arvas, İbrahim. *Tarihi Hakikatler*. Ankara: Yargıçoğlu Matbaası, 1964.
- Aşlamacı, İbrahim. “Türkiye’nin İslam Eğitim Modeli: İmam-Hatip Okulları ve Temel Özellikleri”, *International Periodical For The Languages* 9/5 (Spring 2014): 9.
- Atay, Hüseyin. “Medreselerin Gerilemesi”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 24:1 (1990): 15-56.
- Atay, Hüseyin. *Osmanlılarda Yüksek Din Eğitimi*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 1983.
- Aydın, Abdurrauf. *Mardin İlinin İktisadi ve Sosyal Açından Gelişimi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2000.

- Aydın, Muhammed Şevki. “Medreselerin Gerileyiş Sebepleri Üzerine”. *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4 (1987): 324-325.
- Aydın, Suavi. *Mardin Aşiret-Cemaat-Devlet*. İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayını, 2000.
- Ayhan, Halis. “İlahiyat Fakültesi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* 22: 70. Ankara: TDV Yayınları, 1989.
- Baktır, Mustafa. “Suffe”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 37: 469-470. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Bala, Sabahattin. *Bir Eğitim Kurumu Olarak Şark Medreseleri (Mardin Örneği)*. Diyarbakır: Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2012.
- Balcı, Ali. *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntem, Teknik ve İlkeler*. İstanbul: Pegem Akademi Yay. 2009.
- Baltacı, Cahit. “Türk Eğitim Sisteminde Kur’an Kurslarının Yeri”, *Kur’an Kurslarında Eğitim Öğretim ve Verimlilik Sempozyumu* (İstanbul 2000): 15.
- Baltacı, Cahit. *XV ve XVI. Yüzyıllarda Osmanlı Medreseleri*. İstanbul: İFAV Yayınları, 2005.
- Başaran, İ. E. *Türkiye Eğitim Sistemi*. Ankara: Yargıcı Matbaası, 1996.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), T.C. Dahiliye Vekâleti Matbuat U.M. 653.
- Bayram, Sadi. “Arşivlerde Kayıtlı Mardin’de Yapılmış En Eski Vakıflar”. 1: 294. İstanbul: Yayın yeri yok, 2007.
- BBC NEWS TÜRKÇE, “Göbeklitepe’deki son keşifler ne anlama geliyor?”, Erişim: 15 Aralık 2022, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-58247289>.
- Bekin, Doğan. *Tarihin Işığında Mardin*. Ankara: Korza Yayınları, 2005.
- Beyhakî. *Sünenü’l-kübrâ*. 8. Cilt. Mekke: Mektebetü Dâri’l-Bâz, 1414.
- Beyhakî. *Şuabu’l-îmân*. 2-4-13. Ciltler. Mekke: Mektebetü Dâri’l-Bâz, 1414.
- Bilge, Mustafa. *İlk Osmanlı Medreseleri*. İstanbul: İÜEF Yayınları, 1984.
- Bilgiç, Saliha. “Kur’ân Eğitimi ve Günümüz Yaygın Din Eğitimi Kur’ân Kursları”. *Diyanet Aylık Dergi* 333 (Eylül 2018): 19.
- Bilmen, Ömer Nasuhi. *Tefsir Tarihi*. Ankara: DİR Yayınları, 1955.
- Bizbirlik, Alpay. *16. yy Ortalarında Diyarbekir Beylerbeyliğinde Vakıflar*. Ankara: TTK Yayınları, 2002.
- Bozkurt, Nebi. “Darülkurra”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Erişim: 23 Mart 2023. <https://islamansiklopedisi.org.tr/darulkurra>.

- Bozkurt, Nebi. “Hafız”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 15: 76. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1997.
- Buhârî. *el-Edebü'l-müfred*. Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1428.
- Büyüköztürk, Şener. – Çakmak, Ebru K. (Komisyon), *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Pegem Yayınları, 2009.
- Cerrahoğlu, İsmail. *Tefsir Usulü*. 2.Baskı. Ankara: TDV Yayınları, 1989.
- Coğrafya Dünyası. “Mardin İsminin Anlamı”. Erişim: 25 Nisan 2023. <https://www.cografya.gen.tr/tr/mardin/anlami.html>
- Cöhce, Salim. “Türk Hâkimiyetine Geçiş Döneminde Mardin ve Çevresi”. *I. Uluslararası Mardin Tarihi Sempozyumu Bildirileri (26-28 Mayıs 2006)*. İstanbul: Mardin Tarihi İhtisas Kütüphanesi, Yayın No: 6, 2006. 1-17.
- Cumhuriyet Haber, “Diyanet, Kuran kurslarıyla okul öncesi eğitimde MEB'e alternatif oluşturdu”. Erişim: 5 Mayıs 2023.
- Cündioğlu, Düccane. *Bir Siyasi Proje Olarak Türkçe İbadet 1*. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 1999.
- Çakır, Mesut. “Hafızlığı Teşvik Eden Hadisler Üzerine Genel Bir Değerlendirme”, *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5/9 (Mart 2018): 119.
- Çakır, Mesut. *Fezâilü'l-Kur'ân Hadisleri Çerçevesinde Kur'ân'ın Ezberlenmesi ile İlgili Rivayetlerin Tahric ve Değerlendirmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2007.
- Çelebi, Ahmed. *İslam'da Eğitim Öğretim Tarihi*. çev. Ali Yardım. İstanbul: Damla Yayınevi, 1998.
- Çetin, Abdurrahman. *Kur'an Okuma Esasları*. 41. Baskı. İstanbul: Emin Yayınları, 2017.
- Çiçek, M. Halil. *Şark Medreselerinin Serencamı*. İstanbul: Beyan Yayınları, 2009.
- Demirci, Muhsin. *Tefsir Usûlü ve Tarihi*. İstanbul: İFAV Yayınları, 1988.
- DİB. Kuruluştan Günümüze Diyanet İşleri başkanlığı. *Tarihçe-Teşkilat-Hizmet ve Faaliyetler (1924-1997)*. Ankara: TDV Yayınları, 1999.
- Dinçer, Nahit. *1913'ten Bugüne İmam-Hatip Okulları Meselesi*. İstanbul: Yağmur Yayınları, 1974.
- Dinçoğlu, Mehmet. "Diyanet İşleri Başkanlığı Dinî Yüksek İhtisas Kurslarında Verilen Hadis Derslerine Dair Bazı Mülâhazalar". *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 13 / 1 (Nisan 2013): 149-166. <https://doi.org/10.5281/zenodo.3344388>.

- Diyanet Haber. “Yaz Kur’an kurslarında 2,5 milyon öğrenci eğitim aldı”. Erişim: 21 Mart 2022. <https://www.diyanehaber.com.tr/yaz-kuran-kurslarinda-25-milyon-ogrenci-egitim-aldi>.
- Diyanet İşleri Başkanlığı Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü Uygulama Genelgesi. Diyanet İşleri Başkanlığı. (15 Aralık 2020). Sayı No. 847444, md. 17.
- Diyanet İşleri Başkanlığı Kur’an Eğitim ve Öğretimine Yönelik Kurslar İle Öğrenci Yurt ve Pansiyonları Yönetmeliği. Resmi Gazete 28257 (7 Nisan 2012), md. 25.
- Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun. Resmi Gazete 12038 (22 Haziran 1965). Kanun No. 633, 2911.
- Diyanet İşleri Başkanlığı. “Camilerde Kur’ân Öğretimi Programı Alanları ve Dersleri Tablosu”. Erişim: 22 Mayıs 2023. <https://docplayer.biz.tr/5964205-Vi-camilerde-kur-an-ogretimi-programi-alanlari-ve-dersleri-tablosu.html>.
- Diyanet İşleri Başkanlığı. “Dini Yüksek İhtisas Merkezleri”. Erişim: 2 Mart 2023. <https://egitimhizmetleri.diyane.gov.tr/sayfa/747>.
- Diyanet İşleri Başkanlığı. “Eğitim Merkezleri”. Erişim: 2 Mart 2023. <https://egitimmerkezleri.diyane.gov.tr/Sayfalar/AnaSayfa.aspx>.
- Diyanet İşleri Başkanlığı. “Kur’ân’ı Anlama Temel Öğretim Programı Uygulama Esasları”. Erişim: 16 Nisan 2022. https://webdosyasp.diyane.gov.tr/muftuluk/UserFiles/bursa/Ilceler/yildirim/UserFiles/Files/KuraniAnlamaUygulamaEsaslari2021-2022_ba7c6de3-783c-407f-8c1b-020e5907a499.pdf.
- Diyanet İşleri Başkanlığı. Basın Açıklaması. http://www.diyane.gov.tr/turkish/haber/basin_aciklamasi_12122011.pdf.
- Diyanet İşleri Başkanlığı. *Yaz Kur’an Kursları Öğretim Programı*. (Ankara, 2018).
- Diyanet TV. “Diyanet’e Bağlı Kur’an Kursları”. *Youtube*. Erişim: 18 Mart 2023. <https://www.youtube.com/watch?v=H9cZ75UGLOc>.
- Diyanet TV. “İşitme Engellilerin Kur’an Kursu Heyecanı”. *Youtube*. Erişim: 18 Mart 2023. <https://www.youtube.com/watch?v=rceH7V5NVNY>.
- Diyanbekir Maarif Müdüriyetine 19 Haziran 1893 tarihinde gönderilen hülasa. BA, MF. MKT, 183-124, 28 Ra 1311. 9 Ekim 1893.
- Diyanbekir Vilayet Salnamesi (DVS). h. 1291, s. 151; h. 1292; s. 158; h. 1300, s. 113; h. 1318 (zeyl kısmında); h. 1319, s. 51, 53, 54; h. 1321, s. 206, 207, 209; h. 1323, s. 206, 207, 209.

- Diyarbakir Vilayet Salnamesi (DVS). h. 1291, s. 151; h. 1292; s. 158; h. 1300, s. 113; h. 1318 (zeyl kısmında); h. 1319, s. 51, 53, 54; h. 1321, s. 206, 207, 209; h. 1323, s. 206, 207, 209.
- Dolanbay, Tuncay. “*Hayat Boyu Öğrenme Sürecinde Halk Eğitimi Merkezlerinin Yaşadığı Yönetmel Sorunlar*”. Yüksek Lisans Tezi, Bartın Üniversitesi, 2014.
- Dolapönü, Hanna. *Tarih’te Mardin*. İstanbul: Hilal Matbaacılık, 1972.
- Ebû Şeybe, Ebû Bekir Abdullah b. Muhammed İbn. *el-Musannef*. 11-17. Cilt. Dâru’l-Kible, 1431.
- Ebu’l-Abbas Şemsüddin, İbn Hallikân, *el-Vâfi bi’l-vefayât*. 14. Cilt. Kahire: Dâru Sâdır, t.y.
- ed-Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahman. *es-Sünen*. Fezâilu’l-Kur’ân 1. Suudi Arabistan: Dâru’l-Muğnî, 1412.
- Eğitim Sistem. “Anadolu İmam Hatip Lisesi dersleri ve ders saatleri”. Erişim: 3 Mart 2023. <https://www.egitimsistem.com/anadolu-imam-hatip-lisesi-dersleri53934h.htm>.
- Eken, Galip. “19. Yüzyıl Mardin Vakıfları Üzerine”. *Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 20 (2006): 247.
- el-Askalânî, Ebu’l-Fadl, Ahmed b. Ali b. Muhammed. *el-İsâbe fî temyîzi’s-sahâbe*. 6. Cilt. Beyrut: Dâru’l-Cîl, 1412.
- el-Aynî, Ebû Muhammed Bedreddin. *Umdetü’l-kârî şerhi Sahîhi’l-Buhârî*. 16. Cilt. Kahire: İdâratü’l-Tabaâti’l-Münîriyye, t.y.
- el-Bagdâdî, Ebû Cafer Muhammed b. Habib. *el-Muhabber*. Beyrut: Dâru’l-Âfâki’l-Cedide, t.y.
- el-Beyhakî, Ebû Bekir Ahmed b. el-Hüseyn. *Şuabu’l-îmân*. 2. Cilt. Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1410.
- el-Bezzâr, Ebû Bekir Ahmed b. Amr el-Basrî. *el-Müsned*. 8. Cilt. Medine: Mektebetü’l-Ulûm ve’l-Hikem, 1415.
- el-Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail. *el-Câmiu’s-sahih*. Fezâilü’l-Kur’ân 8. Kahire: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1419.
- el-Kuşeyrî, Ebu’l-Hüseyn Müslim b. Haccâc. *el-Câmiu’s-sahih*. Fezâilü’s-sahâbe 23. Riyad: Mektebetü’r-Rüşd, 1422.
- en-Nîsâbü’rî, Hâkim Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah. *el-Müstedrek ale’s-Sahîhayn*. 1. Cilt. Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1411.

- Erdal, Z. “Mardin Ulu Cami Üzerine Yeni Görüşler”. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Özel Sayı (2)*, 433-447.
- Erdem, İlhan. “Mardin’de Akkoyunlu Mirası”. *I. Uluslararası Mardin Tarihi Sempozyumu Bildirileri. (26-28 Mayıs 2006)*. İstanbul: Mardin Tarihi İhtisas Kütüphanesi, Yayın No: 6, 2006.
- Ergin, Osman. *Türk Maarif Tarihi*. 5. Cilt. İstanbul: Eser Matbaası, 1977.
- es-Sâlih, Subhi. *Mebâhis fî ulûmi’l-Kur’ân*. İstanbul: Dersaadet, t.y.
- es-Sicistânî, Ebû Dâvûd Süleyman b. el-Eş’as. *es-Sünen*. Edeb 20. Beyrut: Dâru’l-Mârif, 1422.
- es-Şeybânî, Ebû Abdullah Ahmed b. Hanbel. *el-Müsned*. 3. Cilt. Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1421.
- et-Taberânî, Ebu’l- Kâsım Süleyman b. Ahmed b. Eyyûb. *el-Mu’cemu’l-kebîr*. 12. Cilt. Musul: Mektebetü’l-Ulûm ve’l-Hikem, 1404.
- et-Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa. *es-Sünen*. Fezâilu’l-Kur’ân 18. Kahire: Dâru’l-Hadis, 1419.
- ez-Zerkeşî, Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah. *el-Burhân fî ulûmî’l-Kur’ân*. 2. Cilt. Beyrut: Dâru’l-Mârif, 1391.
- ez-Zührî, Ebû Abdullah Muhammed b. Sa’d b. Menî’. *et-Tabakâtü’l-kübrâ*. 2. Cilt. Beyrut: Dâru Sâdır, t.y.
- Ferdi, Kâtip. *Mardin Artuklu Melikleri Tarihi*. İstanbul: Yayın yeri yok, 2006.
- Gazete Duvar. “Mardin Pamuk Cami”. Erişim: 21 Mayıs 2023. <https://www.gazeteduvar.com.tr/mardinde-faturasi-odenmeyen-caminin-elektrigi-kesildi-haber-1593269>.
- Göyünç, Nejat. *XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı*. Ankara: TTK Yayınları, 1991.
- Güç, Ahmet. “Mâbed”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 8: 482. Ankara: TDV Yayınları, 1989.
- Güneş, Hüseyin Haşimi. *Abdüsselam Efendi’nin Mardin Tarihi*. İstanbul: İmak Yayınları, 2007.
- Gürbüz, Adnan. “16-17. Yüzyıllarda Mardin Kalesi”. *I. Uluslararası Mardin Tarihi Sempozyumu Bildirileri (26-28 Mayıs 2006)*. İstanbul: Mardin Tarihi İhtisas Kütüphanesi Yayın No: 6, 2006.
- Halk Eğitim. “Halk Eğitim Merkezleri Din Eğitimi Kursları”. Erişim: 14 Mayıs 2022. <https://www.hemhalkegitim.com/halk-egitim-merkezleri-din-egitimi-kurslari/>.

- Hamidullah, Muhammed. *İslam Peygamberi*, çev. Salih Tuğ. 2. Cilt. Ankara: Yeni Şafak Gazetesi, 2003.
- Hamidullah, Muhammed. *İslam Peygamberi*. çev. Salih Tuğ. İstanbul: İrfan Yayımcılık, 1993.
- Hâris b. Ebû Üsâme, *Müsnedü'l-Hâris*. 2. Cilt. Medine: Merkezü hıdmeti's-sünne, 1413.
- Howard A., Reed, *Türkiye'nin Yeni İmam-Hatip Okulları*. Çev. Hulusi Yavuz. Osmanlı Devleti ve İslâmiyet, İstanbul: İz Yayınları, 1991.
- <https://www.cumhuriyet.com.tr/turkiye/diyanet-kuran-kurslariyla-okul-oncesi-egitimde-mebe-alternatif-olusturdu-1914245>.
- Işıkdoğan, Davut. “Güneydoğu Medreselerinde Eğitim-Öğretim Faaliyetleri: Mardin Örneği”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 53/2 (2012): 44.
- İbnü'l-Cezerî, Ebu'l-Hayr Şemsüddin. *en-Neşr fi'l-kıraâti'l-aşr*. 1. Cilt. Kahire: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, tsz.
- İhsanoğlu, Ekmeleddin. “Osmanlı Eğitim ve Bilim Kurumları,” E. İhsanoğlu (ed.), *Osmanlı Medeniyet Tarihi*. 1. Cilt. İstanbul: IRCICA, 1999.
- İnce, İsmail. “İmam-Hatip Okullarının tarihi gelişimi film”. Erişim: 10 Mart 2023, <https://www.youtube.com/watch?v=qrS3FSTUUr0>.
- Kahveci, Mustafa. *TBMM Tutanaklarına Göre Türkiye’de Din Eğitimi (1958’den 1990’a kadar)*. Bursa: Uludağ Üniversitesi, U. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1990.
- Karabulut Yalçın, Hacer. *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretmenlerinin Kendi Algılarına ve Meslektaşlarına Göre İletişim Becerileri Üzerine Nitel Bir Araştırma*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010.
- Karaçam, Hüseyin. *Artuklu Kitabeleri (1102 – 1409)*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2012.
- Karataş, Meryem. “Yaygın Din Eğitimine Katkısı Açısından Camiler”, *Bitlis İslamiyat Dergisi* 4/1 (Haziran 2022): 2.
- Kazıcı, Ziya. “Bir Eğitim Kurumu Olarak Daru'l Kurra”. *Kur'an Kurslarında Eğitim Öğretim ve Verimlilik Sempozyumu*. (İstanbul 2000): 34.
- Köroğlu, Hüseyin. *Konya ve Anadolu Medreseleri*. Konya: Sefa Ofset Matbaacılık, 1999.
- Maârif Salnâmesi. h. 1318, s. 1341, 1340; h. 1319, s.610, 611; h. 1321. s. 506.
- Mardin Haber. “Mardin Cami Sayısında 31. Sırada”. Erişim: 18 Mayıs 2023. <https://mardinhaber.com.tr/haber/9619264/mardin-cami-sayisinda-31inci->

[sirada#:~:text=T%C3%BCrkiye'de%2089%20bin%20445,89%20bin%20445'e%20ula%C5%9Ft%C4%B1.](#)

- Mardin Valiliği. “Mardin Tarihçesi”. Erişim: 19 Aralık 2022. <http://www.mardin.gov.tr/turkce/tarihi/tarihcetarihdekiyeri.asp>.
- Mert, Hamdi. *Türkiye'nin Dönüşüm Sürecinde İmam-Hatip Liseleri*. 1. Baskı. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2014.
- OECD, *Learning Opportunities for Adults*, Vol. 1. Paris: General Report, 1997.
- Ondokuz Mayıs Üniversitesi, “2022-2023 Eğitim-Öğretim Dönemi Ondokuz Mayıs Üniversitesi Ders Programı” Erişim: 15 Mart 2023. <https://ilahiyat.omu.edu.tr/tr/ogrenci/dersler-ve-icerikleri>.
- Osman Efendi tarafından 13 Ağustos 1862’de gönderilen tezkire. BA, MVL, 398-84, 16 S 1279. 13 Ağustos 1862.
- Öcal, Mustafa. “İlahiyat Fakültelerinin Tarihçesi”. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/1 (Ocak 1986): 113.
- Öcal, Mustafa. *Cumhuriyet Döneminde İlk, Orta ve Yüksek Öğretimde Din Öğretimi (Din Bilgisi ve Ahlak Bilgisi Derslerinin Tarihçesi)*. Cumhuriyetin 75. Yılında Türkiye’de Din Eğitimi ve Öğretimi (Sempozyum). (İzmir 4-6 Aralık 1998). Ankara: Türk Yurdu Yayınları, 1999.
- Öcal, Mustafa. *Medresetü'l-Eimme ve'l-Huteba'dan İmam-Hatip Liselerine*. İstanbul: Ensar Yayınevi, 2013.
- Öcal, Mustafa. *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Din Eğitimi –Mukaddime Kitap-*. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2011.
- Ölçen, Yavuz. “Milli Mücadelede Mardin”, *I. İhtisas Uluslararası Mardin Tarihi Sempozyumu Bildirileri*. (26-28 Mayıs 2006). İstanbul: Mardin Tarihi Kütüphanesi Yayın No: 6, 2006.
- Önkal Ahmet. - Bozkurt, Nebi. “Cami”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Erişim: 17 Mart 2023, <https://islamansiklopedisi.org.tr/muellif/nebi-bozkurt>.
- Özgür, Murat. - Soyukaya, Nevim. - Kaya, Fatma. - Han, Zafer. - Savaş, Birgül. - Alpay, Ercan. *Mardin Kültür Envanteri*. Mardin: Mardin Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, 2013.
- Öztoprak, Sadreddin. *Şark Medreselerinde Bir Ömür*. İstanbul: Beyan Yayınları, 2003.
- Palabıyık, Hasan Hüseyin. *Yaygın Din Eğitimi Kurumu Olarak Camilerin Sosyo-Kültürel Hayata Etkileri (Mardin Örneği)*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013.

- Parmaksızoğlu, İsmet. *Türkiye’de Din Eğitimi*. Ankara: MEB Yayınları, 1966.
- Profil Kitap, “Mescidi Nebevi İlk İnşa Hali”, Erişim: 13 Mayıs 2023, <https://www.profilkitap.com/mescidi-nebevi-ilk-insa-hali.html>.
- Resmî Gazete. "Belediye Kurulmasına Dair Kararlar". 17 Mart 1972. Erişim: 2 Mayıs 2023. https://tr.wikipedia.org/wiki/Kabala,_Artuklu.
- Sadaret Dairesinden Dâhiliye Nezaretine 25 Nisan 1903 tarihinde gönderilen tezkire. BA, DH. MKT, 703- 24, 8 S 1321. 6 Mayıs 1903.
- Sarı, Mehmet Ali. *Kur’ân-ı Kerim’i Güzel Okuma Tekniği ve Kuralları*. 3. Baskı. İstanbul: İfav Yayınları, 2011.
- Sarıkaya, Yaşar. “Osmanlı Medreselerinin Gerilemesi Meselesi: Eleştirel Bir Değerlendirme Denemesi”. *İslam Araştırmaları Dergisi*, 3 (1999): 23-39.
- Sarıkaya, Yaşar. *Medreseler ve Modernleşme*. İstanbul: İz Yayıncılık, 1997.
- Sayan, Yunus Emre. *Iğdır’da Sosyal, Kültürel, Dini Hayat ve Din Eğitiminin Problemleri*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2003.
- Şanlıurfa Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü arşivi [Ş.K.V.K.B.K.M.].
- T.C. Kültür Turizm Bakanlığı. “Mardin Çağrifyası”. Erişim: 20 Mayıs 2022. <https://mardin.ktb.gov.tr/TR-56481/cografya.html>.
- T.C. Kültür Turizm Bakanlığı. “Şeyh Çubuk Camii”. Erişim: 15 Haziran 2023. <https://mardin.ktb.gov.tr/TR-318658/seyh-cabuk-cami.html>.
- T.C. Mardin Valiliği , “Medreseler” fotoğraf galerisi. <http://www.mardin.gov.tr/camiler-ve-medreseler>.
- T.C. Mardin Valiliği. “Camiler” fotoğraf galerisi, Erişim: 15 Haziran 2023. <http://www.mardin.gov.tr/yeni-camiler>.
- Taberânî, *el-Mu’cemu’l-avsât*. 7. Cilt. Kahire: Dâru’l-Harameyn, 1415.
- TBMM Tutanak Dergisi*, 15: 106.
- TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 1, İctimai Senesi 2, (1946), 7: 445.
- Tevhid-i Tedrisat Kanunu. Resmi Gazete 63. (3 Mart 1924), Kanun No. 430, md. 1.
- Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, “YÜKSEK İSLÂM ENSTİTÜSÜ” maddesi.
- Türkiye Kültür Portalı. “Hacı Ömer (Halife) Camii – Mardin”. Erişim: 14 Mayıs 2023. <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/mardin/kulturenvanteri/haci-omer-halife-camii>.
- Vikipedi. "Kanun No. 6360". 15 Haziran 2015 tarihinde kaynağından arşivlendi. Erişim: 12 Mayıs 2023. https://tr.wikipedia.org/wiki/Kabala,_Artuklu

- Vikipedi. “Ahmet Hamdi Akseki”. Erişim: 9 Mart 2022. https://tr.wikipedia.org/wiki/Ahmet_Hamdi_Akseki.
- Vikipedi. “Mardin İlçeleri”. Erişim: 18 Mayıs 2023. https://tr.wikipedia.org/wiki/Mardin%27in_il%C3%A7eleri.
- Vikipedi. “Mardin”. Erişim: 02 Mart 2023. <https://tr.wikipedia.org/wiki/Mardin>.
- Vikipedi. “Ubeyy bin Kâb”. Erişim: 21.06.2023. https://tr.wikipedia.org/wiki/Ubeyy_bin_K%C3%A2b.
- Vikipedi. “Vasıf Çınar”. Erişim: 9 Mart 2022. https://tr.wikipedia.org/wiki/Vas%C4%B1f_%C3%87%C4%B.
- Vikipedi. “Yaşam boyu öğrenme”. Erişim: 29 Nisan 2022. https://tr.wikipedia.org/wiki/Ya%C5%9Fam_boyu_%C3%B6%C4%9Frenme.
- Yakuboğlu, Kenan. *Osmanlı Medrese Eğitimi ve Felsefesi*. İstanbul: Gökkuşbu Yayınları, 2006.
- Yavuz, Mervan. *Mardin Artuklu Cami Ve Medreselerinde Taç Kapılar*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020.
- Yıldırım, Ali - Şimşek, Hasan. *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. 6. Baskı. Ankara: Seçkin Yayınları, 2006.
- Yıldırım, M. *Hayat Boyu Öğrenme Kapsamında Yaygın Eğitim ve Halk Eğitim Merkezleri*. Ankara: Gazi Kitabevi, 2009.
- Yılmaz, Hasan Kamil. “Merhûm Abdurrahman GÜRSES Hocaefendi ile hatıra... “Kur’an’ın ilahî mûsikisi vardır, o da tecvittir...””. Facebook-Watch. 27 Aralık 2022. <https://ms-my.facebook.com/hasankamiliymaz/videos/merh%C3%BBm-abdurrahman-g%C3%BCrses-hocaefendi%20ile-hat%C4%B1ra-kuran%C4%B1n-ilah%C3%AE-m%C3%BBsikisi-var%C4%B1r-o-/323862726619545/>
- Yılmaz, Hüseyin. “*Cami Eksenli Din Eğitimi*”, *Din Eğitimi El Kitabı*. Ankara: Grafiker Yayınları, 2013.
- Yılmaz, İbrahim. “Kültürel Zenginlik Bakımından Mardin”. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 9/1 (2009): 59.
- Zengin, Zeki Salih . "Cumhuriyet Döneminde Türkiye’de Kur’an Kurslarının Kurulması ve Gelişimi". *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (ÇÜİFD)* 11 / 2 (Haziran 2011): 6.
- Zengin, Zeki Salih. *I. Meşrutiyet’te Medreseler ve Din Eğitimi*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2002.

EKLER

EK-1. Şekiller Dizini

Şekil	Sayfa
Şekil 1. Öğrenci yetersizliği gerekçesiyle kapatılan Kütahya İmam-Hatip Okulu.	19
Şekil 2. Türkiye Tarihi'nin ilk üniversitesi İstanbul Darü'l-Fünun temsili binası.	32
Şekil 3. Mescid-i Nebevi'nin tasviri ilk halini gösterir resim çalışması.	40
Şekil 4. Görme engelli kursiyerler Braille alfabesiyle Kur'ân'a dokunarak okuyor ve öğreniyorlar.	56
Şekil 5. Mardin İli tarihi taş yapıları ile Mezopotamya Ovası'nın genel bir görüntüsü. ..	75
Şekil 6. Mardin Ulu Camii avlusu ve minaresinin genel görünümü.	78
Şekil 7. Mardin Şeyh Çubuk Camii girişinden genel bir görünüm.	79
Şekil 8. Mardin Latifiye (Abdullatif) Cami eşsiz taç giriş kapısından görünümü.	80
Şekil 9. Melik Mahmut Cami genel görünüm.	81
Şekil 10. Mardin Pamuk Cami giriş kapısından genel bir görünüm.	81
Şekil 11. Mardin Reyhaniye Cami genel görünüm.	82
Şekil 12. Mardin Şehidiye Cami ve Medresesi avlusundan genel bir görünüm.	84
Şekil 13. Şehidiye Cami ve Medresesi ile minare yapısının görünümü.	88
Şekil 14. Zinciriye Medresesi'nin iki kubbesiyle çatı kısmından genel bir görünüm.	90
Şekil 15. Kasimiye Medresesi avlusundan havuz ve genel görünüm.	91
Şekil 16. Mardin Hatuniye (Sitti Razviyye) Medresesi güney cephesinden genel görünüm.	92
Şekil 17. Mardin İli Midyat İlçesi'ne bağlı Çavuşlu Mahallesi'nde yer alan Çavuşlu Suffa Kur'ân Kursu/Medresesi'nin genel görünümü.	95
Şekil 18. Mardin İli Kabala Mahallesinde bulunan Şakir Nuhoglu Yatılı Erkek Kur'ân Kursu/Medresesi/Külliyeye'nin güney cephesinden genel bir görünümü.	96

EK-2. Grafikler Dizini

Grafik	Sayfa
Grafik 1. Kur'ân-ı Kerim ile tanışmanız kaç yaşında başladı?	120
Grafik 2. Cami, Kur'ân kursu veya medrese gibi yerlerde bulunmaktan dolayı mutlu musunuz?	121
Grafik 3. Kur'ân-ı Kerim dersini din görevlilerinden aldığınız için memnun musunuz?	121
Grafik 4. Ailenizde Kur'ân-ı Kerim okuyan var mıdır?	122
Grafik 5. Kur'ân-ı Kerim'e olan ilginizin temelde aile içerisinde başladığını söyleyebilir miyiz?	122
Grafik 6. Aldığınız Kur'ân-ı Kerim eğitiminin yeterli olduğunu düşünüyor musunuz?	123
Grafik 7. Elif-ba eğitimi alırken zorlandığınızı düşünüyor musunuz?	123
Grafik 8. Kur'ân-ı Kerim'e ne kadarlık bir sürede geçtiniz?	124
Grafik 9. Bildiğiniz üzere Mardin'de çok dinli bir yapı mevcuttur, farklı dinlere mensup olan arkadaşlarınızın Kur'ân-ı Kerim'i öğrenip, okumalarını istiyor musunuz?	124
Grafik 10. Kur'ân-ı Kerim derslerine kendi isteğinizle mi yoksa aile baskısı altında kaldığınız için mi başladınız?	125
Grafik 11. Medreselerde ve camilerde aldığınız Kur'ân-ı Kerim eğitimi, aldığınız toplam eğitimin yüzde kaçını oluşturmaktadır?	125
Grafik 12. Verimlilik açısından bakıldığında Kur'ân-ı Kerim ders saatleri yeterli midir ve verimli geçmekte midir?	126
Grafik 13. Eğitim kurumları açısından bakıldığında, Klasik Doğu-Güneydoğu Medreseleri'nin Kur'ân-ı Kerim eğitiminde hangi düzeyde olduğunu düşünüyorsunuz?	126
Grafik 14. Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde faaliyet gösteren cami ve kur'ân kurslarının, Kur'ân-ı Kerim eğitimi açısından hangi düzeyde olduğunu düşünüyorsunuz?	127
Grafik 15. Tecvid İlmi açısından bakıldığında yeterli derecede bilginiz var mıdır?	127
Grafik 16. Burada gördüğünüz Kur'ân-ı Kerim eğitimi sonunda, mezun olduktan sonra kendinizi bir Kur'ân-ı Kerim okuyucusu olarak yeterli görüyor musunuz?	128
Grafik 17. Kur'ân-ı Kerim dersi aldığınız hocalarınızın yeterli düzeyde donanıma sahip olduğunu düşünüyor musunuz?	128

Grafik 18. Kur'ân-ı Kerim derslerinde takip edilen yöntemlerin doğru olduğunu düşünüyor musunuz?	129
Grafik 19. Bir gün içerisinde aldığınız eğitimde Kur'ân-ı Kerim dersi de bulunuyor mu?	129
Grafik 20. Kur'ân-ı Kerim okuyucularına ilginiz var mıdır?	130
Grafik 21. Kırâat kavramı hakkında bilgi sahibi misiniz?	130
Grafik 22. Ülkemizde Kur'ân-ı Kerim okuyuşumuzda takip ettiğimiz kırâat imamını tanıyor musunuz?	131
Grafik 23. Kur'ân-ı Kerim eğitimi açısından Mardin'de bulunduğunuz yer ve ders aldığınız hocanız dışında ders veren yer ve kimseleri biliyor musunuz?	131
Grafik 24. Kur'ân-ı Kerim dersinde medrese, cami ve kur'ân kurslarını kıyasladığımızda hangisinin daha verimli olduğunu düşünüyorsunuz?	132
Grafik 25. Bulunduğunuz yer dışında daha önce bir yerden Kur'ân-ı Kerim dersi aldınız mı?	132
Grafik 26. Kur'ân-ı Kerim okuyuşunuzun hangi seviyede olduğunu düşünüyorsunuz?	133
Grafik 27. Kur'ân-ı Kerim okurken kendinize ait bir Kur'ân-ı Kerim'iniz var mıdır? ..	133
Grafik 27. Hafız mısınız?	134
Grafik 28. Derslerinizde Kur'ân-ı Kerim ezberleme programları da var mıdır?	134
Grafik 29. Kur'ân-ı Kerim'i anlama noktasında aldığınız diğer derslerin faydasını görüyor musunuz?	135
Grafik 30. Aldığınız eğitim içerisinde size en yakın olan dersin Kur'ân-ı Kerim olduğunu düşünüyor musunuz?	135
Grafik 31. Mezun olduktan sonra Kur'ân-ı Kerim dersi verebilecek bir yerde veya görevde çalışmak istiyor musunuz?	136
Grafik 32. Daha önce bu tarzda bir ankete katılım sağladınız mı?	136

EK-3. Tablolar Dizini

Tablo	Sayfa
Tablo 1. İmam-Hatip Okulları Kurs Programı çizelgesi.	26
Tablo 2. Anadolu İmam-Hatip Liseleri Ders Müfredatı Çizelgesi.	28
Tablo 3. Anadolu İmam-Hatip Liseleri Ders Müfredatı Çizelgesi.	29
Tablo 4. Anadolu İmam-Hatip Liseleri Ders Müfredatı Çizelgesi.	30
Tablo 5. 1991-1992 eğitim-öğretim yılı İlâhiyat Fakülteleri ders programı çizelgesi. ...	35
Tablo 6. 2022-2023 Eğitim-Öğretim Yılı Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Ders Programı.	37
Tablo 7. Camilerde Kur'ân Öğretimi Programı Alanları ve Dersleri Tablosu.	47
Tablo 8. İşitme engelli kursiyerlere yönelik hazırlanan kurs programının ders ve kredilerini belirten tablo.	56

EK-4. Görüşme Esnasında Medreselerde Görevli Hocalara Yöneltilen Sorular

- S. 1. Medreselerde eğitim süreci ne kadardır?
- S. 2. Medreselere olan talep ne düzeydedir ve eski durumunu korumakta mıdır?
- S. 3. Medresede öncelikle Allah (cc) rızasını kazanmak dışında yapmış olduğunuz eğitim faaliyetlerinin farklı amaçları nelerdir?
- S. 4. Toplumumuzda eğitim faaliyetlerine devam eden bu medreseleri ileriye taşımak için ne gibi çabalar sarf edilmektedir?
- S. 5. Küresel düzeyde toplumu etkisi alan hızlı değişimler karşısında medreselerin de etkilendiğini düşünüyor musunuz?
- S. 6. Medreselerde okutulan dersler kısaca nelerdir ve dil derslerine ağırlık verildiği konusundaki görüşleri savunuyor musunuz?
- S. 7. Bu müfredat içerisinde Kur'ân-ı Kerim dersinin yeri nedir ve öğrencilerin bu konu hakkındaki talepleri nelerdir?
- S. 8. Medreselerde vermiş olduğunuz Kur'ân-ı Kerim derslerinin, işleniş açısından yöntem ve metodları nelerdir? ve diğer derslerin işleyiş yöntemlerinden farklılıkları var mıdır?
- S. 9. Dersler birebir mi yoksa toplu olarak mı işlenmektedir?
- S. 10. Kur'ân-ı Kerim'in aslına uygun ve takip ettiğimiz kır'âat imamının okuyuşuna uyumlu bir şekilde ders verebilecek donanımda yeterli kadroya sahip olduğunuzu düşünüyor musunuz?
- S. 11. Sahip olduğunuz bu ilmi gelenek içerisinde Kur'ân-ı Kerim eğitimini kimlerden hangi yöntemlerle aldınız?
- S. 12. Medreseye başlayan bir öğrencide Kur'ân-ı Kerim okuma derecesine dikkat ediyor musunuz yoksa en temelden de dersler verilebiliyor mu?
- S. 13. Klasik medreselerde verilen Kur'ân-ı Kerim eğitimlerinin tecvid açısından oldukça eksik olduğu ve bundan kaynaklı olarak mezun olup diyanette görev almak isteyen öğrencilerin sıkıntı yaşadıkları savunulmaktadır. Bu konu hakkında neler söyleyebilirsiniz?
- S.14. Doğu-Güneydoğu Medreselerinde Kur'ân-ı Kerim eğitimi derslerinde eksik olduğunu düşündüğünüz konular hakkında iyileştirme amaçlı köklü çalışmalarınız var mıdır?
- S. 15. Kur'ân-ı Kerim konusunda yetenekli ve iyi olan öğrencilerinizi bu alanda kendilerini geliştirmek için yönlendiriyor musunuz?

- S. 16.** Yetiştirdiğiniz öğrenciler üzerinde asıl amacınız nedir?
- S. 17.** Topluma faydaları göz önüne alındığında, Kur'ân-ı Kerim eğitime hizmet edecek donanımlı öğrenciler yetiştirme amacınız var mıdır?
- S. 18.** Medreselerde okutulan eserler hakkında kısa bir şekilde bilgiden sonra Kur'ân-ı Kerim'in doğru ve güzel bir şekilde okunması için okuttuğunuz eserler var mıdır?
- S. 19.** Medreselerde yapmış olduğunuz eğitim faaliyetleri içerisinde Kur'ân-ı Kerim'in doğru bir şekilde öğrenilmesi, okunması ve anlaşılması noktasında amaçlarınız nelerdir?
- S. 20.** Medreselerde Kur'ân-ı Kerim okuma derslerinin vakitleri çoğunlukla ne zamandır?
- S. 21.** Yetiştirmiş olduğunuz öğrencileriniz arasında Kur'ân-ı Kerim ve Kırâat İlmi ile meşgul olanlar var mıdır?
- S. 22.** Medreselerde okutulan Öğrencilerin genel amaçlarına bakıldığında en çok hangi amaçla medreseler tercih edilmektedir?

EK-5. Görüşme Esnasında İmam-Hatiplere Yöneltilen Sorular

- S. 1.** Bulunduğunuz göreve ne zaman başladınız ve genel olarak memnun musunuz?
- S. 2.** Camilerde karşılaşmış olduğunuz muhatap kitle hakkında neler düşünüyorsunuz, bu mesleğin artıları-eksileri konusunda bilgi verebilir misiniz?
- S. 3.** Kur'ân-ı Kerim'i doğru ve güzel bir şekilde okuma konusunda kurumunuzca açılan hizmet içi eğitimlerine katıldınız mı veya şahsi olarak eğitim aldığınız kimse oldu mu?
- S. 4.** Camide bir imam-hatip olarak görev yapmaktasınız, ibadetler açısından bakıldığında Kur'ân-ı Kerim'in icra edilişinde tecvid ile beraber musiki nerededir ve önemi hakkında neler söylenebilir?
- S. 5.** Kırâat İlmi hakkında eğitim aldınız mı, ilgi duyduğunuz bir alan mıdır?
- S. 6.** Kur'ân-ı Kerim okuyuşunda kendinizi hangi seviyede görüyorsunuz ve eski-yeni dönem okuyuculardan ilgi duyarak takip ettiğiniz kimse var mıdır?
- S. 7.** Kur'ân-ı Kerim derslerinde takip ettiğiniz yöntem-teknikler nelerdir ve doğru yöntem-tekniklerle ders verdiğinizizi düşünüyor musunuz?
- S. 8.** Camilerde Kur'ân-ı Kerim eğitiminin sağlanması noktasında yeterli materyal ve donanım var mıdır, bunlardan yararlandıklarınız nelerdir ve eksik olduğunu düşündüğünüz materyal ve donanımlar hangileridir?
- S. 9.** Cami derslerine katılan öğrencilerin yaş aralıkları hangileridir, yetişkin insanlara da Kur'ân-ı Kerim dersleri veriyor musunuz?
- S. 10.** Camilerde Kur'ân-ı Kerim eğitiminin sağlandığı kurslar hangileridir ve siz bu kurslarda bulundunuz mu?
- S. 11.** Yıl içerisinde insanlara Kur'ân-ı Kerim dersleri vermek için açtığınız kurslar var mıdır?
- S. 12.** Cami derslerinize yıl boyunca katılan öğrenciler var mıdır?
- S. 13.** Elif-Ba eğitiminden başlayarak Kur'ân-ı Kerim'e geçmelerinde rehberlik ettiğiniz öğrencileriniz var mıdır?
- S. 14.** Camilerde Kur'ân-ı Kerim eğitimi almak için başvuru da bulunan aileler veya çocuklar var mıdır?
- S. 15.** Camilerde Kur'ân-ı Kerim'i öğrenmek isteyen insanların genel olarak talepleri nelerdir?
- S. 16.** İbadetlerde sahihlik açısından yeterli düzeyde Kur'ân-ı Kerim okunması gerekiyor, cemaatinizin Kur'ân-ı Kerim okuma noktasında yeterli olduğunu düşünüyor musunuz?

EK-6. Görüşme Esnasında Öğrencilere Yöneltilen Anket Soruları

S. 1. Kur'ân-ı Kerim ile tanışmanız kaç yaşında başladı?

☐ 1-5 Yaş ☐ 5-10 Yaş ☐ 10-15 Yaş ☐ 20 ve Üstü

S. 2. Cami, Kur'ân kursu veya medrese gibi yerlerde bulunmaktan dolayı mutlumusunuz?

☐ Evet ☐ Kısmen ☐ Hayır

S. 3. Kur'ân-ı Kerim dersini din görevlilerinden aldığınız için memnun musunuz?

☐ Evet ☐ Kısmen ☐ Hayır

S. 4. Ailenizde Kur'ân-ı Kerim okuyan var mıdır?

☐ Evet ☐ Kısmen ☐ Hayır

S. 5. Kur'ân-ı Kerim'e olan ilginizin temelde aile içerisinde başladığını söyleyebilir miyiz?

☐ Evet ☐ Kısmen ☐ Hayır

S. 6. Aldığınız Kur'ân-ı Kerim eğitiminin yeterli olduğunu düşünüyor musunuz?

☐ Evet ☐ Kısmen ☐ Hayır

S. 7. Elif-ba eğitimi alırken zorlandığınızı düşünüyor musunuz?

☐ Evet ☐ Kısmen ☐ Hayır

S. 8. Kur'ân-ı Kerim'e ne kadarlık bir sürede geçtiniz?

☐ 1-3 Ay ☐ 3-6 Ay ☐ 6-9 Ay ☐ 9 ve Üstü

S. 9. Bildiğiniz üzere Mardin'de çok dinli bir yapı mevcuttur, farklı dinlere mensup olan arkadaşlarınızın Kur'ân-ı Kerim'i öğrenip, okumalarını istiyor musunuz?

☐ Evet ☐ Kısmen ☐ Hayır

S. 10. Kur'ân-ı Kerim derslerine kendi isteğinizle mi yoksa aile baskısı altında kaldığınız için mi başladınız?

☐ Kendi İsteğimle ☐ Aile İsteği veya Baskısıyla ☐ Cevap Vermek İstemiyorum

S. 11. Medreselerde ve camilerde aldığınız Kur'ân-ı Kerim eğitimi, aldığınız toplam eğitimin yüzde kaçını oluşturmaktadır?

☐ %0-10 ☐ % 10-20 ☐ %20-30 ☐ %30 ve Üstü

S. 12. Verimlilik açısından bakıldığında Kur'ân-ı Kerim ders saatleri yeterli midir ve verimli geçmekte midir?

☐ Evet ☐ Kısmen ☐ Hayır

S.13. Eğitim kurumları açısından bakıldığında, Klasik Doğu-Güneydoğu Medreseleri'nin Kur'ân-ı Kerim eğitiminde hangi düzeyde olduğunu düşünüyorsunuz?

☐ Kötü ☐ Orta ☐ İyi

S. 14. Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde faaliyet gösteren cami ve kur'ân kurslarının, Kur'ân-ı Kerim eğitimi açısından hangi düzeyde olduğunu düşünüyorsunuz?

☐ Kötü ☐ Orta ☐ İyi

S. 15. Tecvid İlmi açısından bakıldığında yeterli derecede bilginiz var mıdır?

☐ Evet ☐ Kısmen ☐ Hayır

S. 16. Burada gördüğünüz Kur'ân-ı Kerim eğitimi sonunda, mezun olduktan sonra kendinizi bir Kur'ân-ı Kerim okuyucusu olarak yeterli görüyor musunuz?

☐ Evet ☐ Kısmen ☐ Hayır

S. 17. Kur'ân-ı Kerim dersi aldığınız hocalarınızın yeterli düzeyde donanıma sahip olduğunu düşünüyor musunuz?

☐ Evet ☐ Kısmen ☐ Hayır

S. 18. Kur'ân-ı Kerim derslerinde takip edilen yöntemlerin doğru olduğunu düşünüyor musunuz?

☐ Evet ☐ Kısmen ☐ Hayır

S. 19. Bir gün içerisinde aldığınız eğitimde Kur'ân-ı Kerim dersi de bulunuyor mu?

☐ Evet ☐ Kısmen ☐ Hayır

S. 20. Kur'ân-ı Kerim okuyucularına ilginiz var mıdır?

☐ Evet ☐ Kısmen ☐ Hayır

S. 21. Dünya çapında tanınmış meşhur Kur'ân okuyucularından bildiğiniz ve bunlardan ilgi duyarak dinlediğiniz kimse var mıdır?

☐ Evet ☐ Kısmen ☐ Hayır

S. 22. Kırâat kavramı hakkında bilgi sahibi misiniz?

☐ Evet ☐ Kısmen ☐ Hayır

S. 23. Ülkemizde Kur'ân-ı Kerim okuyuşumuzda takip ettiğimiz kırâat imamını tanıyor musunuz?

☐ Evet ☐ Kısmen ☐ Hayır

S. 24. Kur'ân-ı Kerim eğitimi açısından Mardin'de bulunduğunuz yer ve ders aldığınız hocanız dışında ders veren yer ve kimseleri biliyor musunuz?

☐ Evet ☐ Kısmen ☐ Hayır

S. 25. Kur'ân-ı Kerim dersinde medrese, cami ve kur'ân kurslarını kıyasladığımızda hangisinin daha verimli olduğunu düşünüyorsunuz?

☐ Cami ☐ Medrese ☐ Kur'ân Kursu

S. 26. Bulunduğunuz yer dışında daha önce bir yerden Kur'ân-ı Kerim dersi aldınız mı?

☐ Evet ☐ Kısmen ☐ Hayır

S. 27. Kur'ân-ı Kerim okuyuşunuzun hangi seviyede olduğunu düşünüyorsunuz?

☐ Kötü ☐ Orta ☐ İyi

S. 28. Her gün muhakkak Kur'ân-ı Kerim okuyor musunuz?

☐ Evet ☐ Kısmen ☐ Hayır

S. 29. Kur'ân-ı Kerim okurken kendinize ait bir Kur'ân-ı Kerim'iniz var mıdır?

☐ Evet ☐ Kısmen ☐ Hayır

S. 30. Hafız mısınız?

☐ Evet ☐ Kısmen ☐ Hayır

S. 31. Derslerinizde Kur'ân-ı Kerim ezberleme programları da var mıdır?

☐ Evet ☐ Kısmen ☐ Hayır

S. 32. Kur'ân-ı Kerim'i anlama noktasında aldığınız diğer derslerin faydasını görüyor musunuz?

☐ Evet ☐ Kısmen ☐ Hayır

S. 33. Aldığınız eğitim içerisinde size en yakın olan dersin Kur'ân-ı Kerim olduğunu düşünüyor musunuz?

☐ Evet ☐ Kısmen ☐ Hayır

S. 34. Mezun olduktan sonra Kur'ân-ı Kerim dersi verebilecek bir yerde veya görevde çalışmak istiyor musunuz?

☐ Evet ☐ Kısmen ☐ Hayır

S. 35. Daha önce bu tarzda bir ankete katılım sağladınız mı?

☐ Evet ☐ Kısmen ☐ Hayır